

The international scientific journal "Interpretation and researches" publishes the results of scientific research conducted by school teachers, university students, professors and teachers, and independent researchers in the form of scientific articles. This journal is indexed in authoritative databases and published in electronic form.

The international scientific journal has certificate No. 054841 of the Agency for the Development of Information and Mass Communications under the Administration of the President of the Republic of Uzbekistan. The journal accepts articles in the following areas: 1. Exact sciences 2. Natural sciences 3. Engineering sciences 4. Pedagogical sciences 5. Social and human sciences 6. Medical sciences. Note for authors of articles: articles are accepted in Uzbek, Russian, English, Karakalpak.

INTERPRETATION AND RESEARCHES

GOOGLE SCHOLAR ZENODO CYBERLENINKA OPEN AIRE

interpretationandresearches.uz

№23(45)
20.12.2024

International scientific journal
“INTERPRETATION AND RESEARCHES”

volume 2 issue 23(45)
20. 12. 2024

interpretationandresearches.uz

International scientific
journal
“**Interpretation and
researches**”

Bosh muharrir:
R.I.Abdullayev

Bosh muharrir o'rinbosari:
N.I.Xolmatova

Texnik muharrir:
X.D.Halimboyev

Jurnal O'zbekiston
Respublikasi Prezidenti
Administratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy
kommunikatsiya agentligi
tomonidan
2022- yil 22-dekabr sanasida
№054841 raqam bilan davlat
ro'yxatidan o'tkazilgan

ISSN 2181 - 4163

Jurnaldan maqola ko'chirib
bosilganda, manba
ko'rsatilishi shart.

Aloqa uchun:
Telefon: +99891-152-93-14
E pochta: talqin@bk.ru

interpretationandresearches.uz

Tahrir hay'ati a'zolari (O'zbekiston)

Masharipova Gularam Kamilovna

Falsafa fanlari doktori, professor
Toshkent to'qimachilik va yengil sanoat instituti

Hojiyev Sanjar Samadovich

Buxoro davlat universiteti “Agonomiya va
tuproqshunoslik” kafedrasida katta o'qituvchisi (PhD)

Ruzmatova Gulnoz Miraxrarovna

Falsafa fanlari doktori, professor
O'zbekiston Milliy universiteti

Navruzova Gulchixra Nigmatovna

Falsafa fanlari doktori, professor
Buxoro muxandislik-texnologiya instituti

Djumaniyazova Feruza Djumanazarovna

Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori
O'zR FA Sharqshunoslik instituti

Akbarov Qobuljon

Qo'qon DPI, Tarix fanlari nomzodi

Bazarov Otabek Odilovich

Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori

Qo'qon davlat pedagogika instituti

Zokirov Sanjar Ikromjon o'g'li

Fizika-matematika fanlari bo'yicha falsafa doktori.
Farg'ona politexnika instituti

Akramov Shukurjon To'xtasinovich

Filologiya fanlari nomzodi, dotsent

Qo'qon davlat pedagogika instituti

Xasanov Akbarjon Abdurashidovich

Filologiya fanlari nomzodi, dotsent

Qo'qon davlat pedagogika instituti

Yakubov Ilham Yuldashevich

Kimyo fanlari nomzodi

FarDU Kimyo kafedrasida dotsenti

Maxmudova Nilufarxon

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori

Qo'qon davlat pedagogika instituti

Rahmatullayeva Dilafro'zxon

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Qo'qon davlat pedagogika instituti

Eshquvvatov Ulug'bek Abdulla o'g'li

Termiz muhandislik – texnologiya instituti

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori

Azimov Zikrjon Muhammadovich

Farg'ona davlat universiteti tuproqshunoslik kafedrasida
katta o'qituvchisi b.f.f.d., (PhD)

Madrahimov Ilhomjon Sobirovich

Qo'qon davlat pedagogika instituti

o'zbek tili kafedrasida dotsenti

Xojanov Sharapatdin Baltaniyazovich

Qoraqalpog' davlat universiteti Amaliy filologiya
kafedrasida dotsenti, Filologiya fanlari bo'yicha falsafa
doktori

Vaisova Moxira Davlatboevna

Urganch davlat universiteti matematik
tahlil kafedrasida dotsenti

Nazarov Mustaqim Rashidovich

Buxoro davlat universiteti Pedagogika
instituti Aniq fanlar kafedrasida, dotsenti

Nazarova Nargiza Mustaqimovna

Buxoro davlat universiteti o'qituvchisi
Texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori

Ahmedova Dilduza Maxammadovna

Farg'ona davlat universiteti ekologiya
kafedrasida dotsenti

Qo'ldashev Sherali Temiraliyevich

O'zRFA Sharqshunoslik instituti

tarix fanlari doktori, dotsent

Tishabayeva Irodaxon Rasulovna

Toshkent axborot texnologiyalari
universiteti Farg'ona filiali “O'zbek tili va
gumanitar fanlar” kafedrasida katta
o'qituvchisi

Rahmonov G'afforjon Ro'zmatovich

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat
o'zbek tili va adabiyoti universiteti o'zbek
tilshunosligi kafedrasida dotsenti

Sharipova Lobar Akramovna

Jizzax shahridagi Qozon federal universiteti
filiali “Tibbiyot” kafedrasida dotsenti v.b.

(Xorijiy davlatlar)

Abdulkarimov Jamoliddin

Tarix fanlari nomzodi, dotsent

Xo'jand davlat universiteti

Tojikiston

Muxtorov Kiromuddin Tochievich

Huquqshunoslik fanlari nomzodi, dotsent

Xo'jand davlat universiteti

Tojikiston

Hamdamov Sherali Jumabekovich

Matematika-fizika fanlari nomzod

Xo'jand davlat universiteti

Tojikiston

G'ufonov Dodaxon Najmidinovich

Geografiya fanlari nomzodi

Xo'jand davlat universiteti

Tojikiston

Bahriev Fayzullojon Faxriddinovich

Filologiya fanlari nomzodi, dotsent,

Xo'jand davlat universiteti, Tojikiston

Fuat Serkan Say

Phd, Mersin Universiteti Turkiya

Tuba Tombuloglu

Phd, Mersin Universiteti Turkiya

Hayrettin Ihsan Erkoç

Chanakkale Onsekiz Mart Universiteti
Turkiya

Abdul Khalil Ahmadoughli

Baxl Universiteti Til Va Adabiyot Fakulteti
O'zbek Tili va Adabiyoti dotsenti,
Avg'oniston

BO‘LAJAK TEXNOLOGIK TA’LIM YO‘NALISHI TALABALARINI KASBIY FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHDA MUSTAQIL TA’LIMNING AHAMIYATI

Z.I.Markayev

Navoiy davlat pedagogika universiteti doktoranti

Tayanch atamalar: islohot, texnologiya fani, ta’lim yo‘nalishlari, yog‘och, metall, gazlama, oziq-ovqat, hunarmandchilik, qishloq xo‘jaligi, o‘quv soatlari, kasb-hunarlar, kasbga yo‘naltirish.

Ключевые слова: реформа, трудовое, обучения, технологические дисциплины, образовательные направление, древесины, металл, ткани, пищевые продукты, промысла, соленого хозяйства, учебный часы, профессия, ремёсла, профориентация.

Respublikamiz mustaqillikka erishgandan so‘ng ta’lim tizimini isloh qilish, uning mazmunini yangilash, talabalarning bilim, ko‘nikma va malakalarini, shaxsiy tajribalarini boyitish, ularni ijtimoiy hayotga tayyorlash sohasida keng ko‘lamli izlanishlar amalga oshirilmoqda. Ushbu sohadagi kamchiliklarni bartaraf etish yo‘llari izlanmoqda. Bularning barchasi oliy ta’lim tizimida o‘qitilayotgan fanlarni zamonaviylashtirish, uzviylik va uzluksizligini ta’minlash hamda rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatadigan omillarga keng yo‘l ochish imkonini beradi.

Bu borada ta’lim olish, ma’naviy – ma’rifiy kamolat masalalari va haqiqiy qadriyatlarni shakllantirish jarayonlariga faol ko‘mak beradigan muhitni yaratish zarur.¹ Aynan mana shuning uchun texnologik ta’limi yo‘nalishi talabalarida kasbiy faoliyatini zamon talablari asosida shakllantirishda mustaqil ta’limning imkoniyatlarini ko‘rib chiqamiz.

Uzluksiz ta’lim tizimida millionlab sonli o‘quvchi-yoshlarni ana shu islohotlar ruhiyatida yangicha tarbiyalash, o‘qitish ishlari ham doimiy ravishda zamon o‘zgarishlariga mos holda yangilangan mazmunda o‘zgartirilgan holda berib borilmoqda. Xuddi shuningdek, o‘quvchi-yoshlarning ishlab chiqarish sohalari, xalq xo‘jaligi, texnika va texnologiyalar turlari, ishlashi, tuzilishi to‘g‘risidagi tushuncha va tasavvurlarini shakllantirib boradigan, ma’lumot va axborotlarini, bilim ko‘nikmalarini oshirish borasida bevosita mas’ullikni o‘z zimmasiga oladigan kasb-hunar ta’limi va tarbiyasini ham takomillashtirib, mukammallashtirib borishda mustaqil ta’lim ko‘p ahamiyatga ega.

¹ Sh.M.Mirziyoyev. “Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib intizom va shaxsiy javobgarlik har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak”. Toshkent. O‘zbekiston. 2017 yil. 4-5 bet.

Texnologik ta'lim faqatgina umumiy o'rta ta'lim maktablaridagina emas, butun uzluksiz ta'lim tizimida o'quvchi – yoshlarni xalq xo'jaligi, sanoat va ishlab chiqarishning turli sohalarini bilan to'g'ridan-to'g'ri tanishtirib boradigan ta'lim – tarbiya sohalaridan hisoblanadi. Ushbu ta'lim tarbiya sohasida o'quvchilar xalq xo'jaligi va boshqa ishlab chiqarish sohalarini o'rganib borib, turli kasb-hunarlarini egallaydilar, hayotga va turmushning unumli mehnat va kasbiy faoliyatining turli jarayonlariga tayyorgarlik jarayonlarida faol ishtirok etadilar. Ana shundagina uzluksiz ta'lim tarbiya tizimining keyingi bosqichlarida o'quvchi-yoshlarning turli kasb-hunarlariga va hayotga tayyorgarligi ancha samarali va muvaffaqiyatli amalga oshiriladi.

Texnologiya ta'limi o'qituvchilari o'quvchilarda 3 ta yo'nalish yuzasidan quyidagi bo'limlar materialshunoslik, asbob uskunalar mashina, mexanizm, stanoklar va ulardan foydalanish; mahsulotlar ishlab chiqarish texnologiyasi; xalq hunarmandchiligi bo'yicha: bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirishlari kerak.

Jamiyat rivojlanishining barcha davrlarida mehnat ta'limi va bozor munosabatlari doimiy ravishda uzviy bog'liqlikka ega bo'lgan. Bozor va munosabat tushunchalari hamda mehnat ta'limida zamonaviy ishlab chiqarish bir birining integratsiyalashuv jarayonini ta'minlaydi. Bozor so'zining ma'nosi bu sotuvchi bilan oluvchi uchrashadigan joy, munosabat esa kishilar o'rtasidagi aloqa, muomaladir. Shuni hisobga oladigan bo'lsak, mehnat ta'limi mashg'ulotlaridagi bozor – bu o'qituvchi va talaba o'rtasidagi yangi axborotlarning almashinuvi, ishlab chiqarish jarayonidagi aloqa, ularning «Ustoz-shogird» faoliyati asosida bilim, ko'nikma va malakalarning shakllanishi bo'lsa, munosabat – o'qituvchi va talaba o'rtasidagi yaqinlik, aloqa, muomala hisoblanadi.

Talabalarning ijodiy faoliyatini shakllantirishda kafedrada faoliyat ko'rsatayotgan «Yosh duradgor» va «Mohir qo'llar» ilmiy to'garaklarining ham ahamiyati juda katta, chunki to'garaklarda talabalar asosan mustaqil ishlaydilar va ijodiy izlanishlar olib boradilar.

Shuni alohida ta'kidlab o'tish kerakki, talabalar mavjud o'quv ustaxonasi va kabinetdagi texnik jixozlar va vositalar yordamida mustaqil ravishda o'quvchi bolalar uchun partalar bog'cha bolalari uchun stol va stulchalar, kompyuter uchun maxsus stollar, xontaxtalar, sabzi to'g'rash uchun taxtakachlar, elita pardalar, maxsus ish kiyimlari va boshqa kerakli buyumlarni ishlab chiqarmoqda. Natijada bu ishlarning hammasi talabalarning ijodiy faoliyatini rivojlantirishga katta imkoniyatlar yaratilmoqda.

Tajribalar shuni ko'rsatmoqdaki, talabalar tomonidan tayyorlanayotgan buyumlarning sifati va dizayni hozirgi zamon talablariga mos kelganda nafaqat talabalarda ijodiy faoliyat shakllanadi, balki ishlab chiqarish orqali tushumlar keltirishga imkoniyat tug'iladi.

Ma'lumki, axborot va bilimlar doirasi tez sur'atlar bilan kengayib borayotgan hozirgi sharoitda barcha ma'lumotlarni faqat dars mashg'ulotlari paytida talabalarga etkazish qiyin. Shuning uchun talaba mustaqil ravishda shug'ullansa va o'z ustida tinimsiz ishlasagina bilimlarni chuqur o'zlashtirishi mumkin. Talabalarning asosiy bilimi ko'nikma va malakalari mustaqil ta'lim jarayonidagina shakllanadi, mustaqil faoliyat ko'rsatish qobiliyati rivojlanadi va ularda ijodiy ishlashga qiziqish paydo bo'ladi.

Adabiyotlar:

1. Sh.M.Mirziyoyev. “Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib intizom va shaxsiy javobgarlik har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak”. Toshkent. O'zbekiston. 2017 yil. 4-5 bet. Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartini tasdiqlash to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Qarori // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami. – T: 2017 yil 14 (774)-son, 230-modda. – 233 b.
2. Muslimov N.A. Kasb ta'limi o'qituvchilarini kasbiy shakllantirishning nazariy – metodik asoslari.: Avtoref. dis. ... ped. fan. dokt. – T.: 2007. – 45 b.
3. Muslimov N.A., Qo'ysinov O.A. Kasb ta'limi o'qituvchilarini tayyorlashda mustaqil ta'limni tashkil etish. Metodik qo'llanma. – Toshkent: TDPU, 2006. – 46 b.
4. Qo'ysinov O.A. Kasb ta'limi yo'nalishi bakalavr o'qituvchilarini tayyorlashda mustaqil ta'limning ilmiy -metodik asoslari: Dis. ... ped. fan. nom. – T: TDPU, 2008. – 160 b.

O‘ZBEKISTONNING SAUDIYA ARABISTONI BILAN TASHQI SAVDOSI VA UNI KENGAYTIRISH YO‘LLARI

Odiljonov Doniyor Abdullajon o‘g‘li

Toshkent kimyo-texnologiya instituti Yangiyer filiali

2-kurs talabasi

odiljonovdoniyor704@gmail.com

O‘rinboyeva Sarvinoz Azim qizi

Toshkent kimyo-texnologiya Instituti Yangiyer Filiali

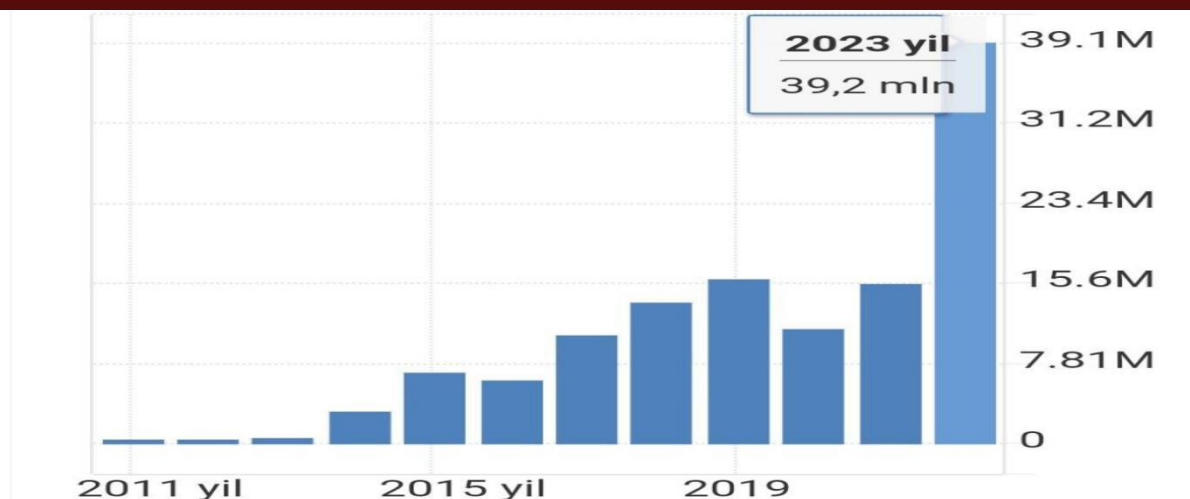
“Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar” kafedrasida stajyor o‘qituvchisi

sarvinozorinboyeva558@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekistonning Saudiya Arabistoni bilan savdo aloqalari va iqtisodiyotini rivojlantirish bo‘yicha belgilab qo‘yilgan iqtisodiy maqsad va vazifalar haqida ma‘lumot beriladi. Saudiya Arabistoni bilan O‘zbekistonning savdo aloqalari, uni kengaytirish va rivojlantirish yo‘llari haqida ma‘lumotlar berilgan. Tashqi savdo diplomatiyasi tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: import, eksport, kapital aylanmasi, investitsiya, ishchi kuchi aylanmasi, BMT.

Kirish. Ma‘lumki, har bir mamlakat o‘zining rivojlanishi uchun ma‘lum bir maqsadlar ketma-ketligini, muhim vazifalar va islohotlarni belgilab oladi. Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov o‘z davrida “Taraqqiyotning O‘zbek modelini”ni ishlab chiqdi va shu asosda bozor iqtisodiyotiga bosqichma-bosqich, izchil ravishda o‘tishning davlat islohotlarini amalga oshirgan edi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ushbu taraqqiyot yo‘lini mukammal tarzda davom ettirib, o‘z boshqaruvining har bir yillari uchun ulkan vazifalarni va maqsadlarni belgilab olmoqda. 2017-2021-yillarda amalda bo‘lgan “Harakatlar strategiyasi” ba 2021-2026-yillarga belgilab qo‘yilgan “Taraqqiyotlar strategiyasi” shular jumlasidandir. Birlashgan Millatlar Tashkilotining xalqaro savdo bo‘yicha COMTRADE ma‘lumotlar bazasiga ko‘ra, Saudiya Arabistonining O‘zbekistondan importi 2023-yil davomida 39,15 million dollarni tashkil qilgan.

1-rasm. Saudiya Arabistonining O‘zbekiston bilan importi. (2011-2023-yillar)

Saudiya Arabistonining O‘zbekistondan importi – ma’lumotlar, tarixiy jadval va statistika – oxirgi marta 2024-yil noyabrida yangilangan.²

Metodologiya. Ushbu mavzuni tahlil qiladigan bo‘lsak, O‘zbekiston va Saudiya Arabistoni bilan eksport va import aloqalarini qiyosiy tahlil qilamiz. Shunga ko‘ra, bir narsa ma’lumki, O‘zbekiston Saudiya Arabistonidan juda ko‘p turdagi va miqdordagi mahsulotlarni eksport qiladi. Ushbu mavzuga doir maqolalar va ilmiy manbalarga murojaat qiladigan bo‘lsak, bu mavzularda asosan, Arab mamlakatlari va O‘zbekiston bilan bog‘liq manbalar mavjudligini ko‘ramiz. Saudiya arabistoni bilan bog‘liq ma’lumot va tahlillar esa mavjud emas.

O‘zbekiston va Arab mamlakatlari munosabatlarining iqtisodiy natijalari bilan bog‘liq milliy izlanuvchilarimiz maqolalarini tahlil qilamiz. Davlatov Javlon 2023-yil aynan shu mavzuda maqolalar yozgan. Ushbu maqola O‘zbekiston va Arab mamlakatlari o‘rtasidagi iqtisodiy aloqalarni o‘rganadi. Maqolada Prezident Shavkat Mirziyoyevning 2017-yilda Saudiya Arabistoniga tashrifi va uning o‘zaro munosabatlariga ta’siri muhim voqea sifatida qayd etilgan. Biroq, savdo hajmi mamlakatlarning iqtisodiy salohiyatiga mos emasligi ta’kidlangan.

Saudiya Arabistoni O'zbekistondan import qiladi	
Saudiya Arabistoni O'zbekistondan import qiladi	Mahsulot qiymati
San'at asarlari, kolleksion buyumlar va antiqa buyumlar	\$ 22,68 mln
Ovqatlanadigan mevalar, yong'oqlar, sitrus mevalari, qobig'i, qovunlar	\$ 11,32 mln
Sink	\$ 2,05 mln
Mis	\$ 869,24 ming

² <https://tradingeconomics.com/saudi-arabia/imports/uzbekistan>

Noorganik kimyoviy moddalar, qimmatbaho metallar birikmasi, Izotop	\$ 457,83 ming
Sut mahsulotlari, tuxum, asal, qutulish mumkin bo'lgan mahsulotlar	\$ 374,06 ming
Trikotaj yoki trikotajdan ishlangan kiyim-kechak buyumlari	\$ 195,18 ming
Yog' urug'i, oleagik mevalar, don, urug', mevalar	\$ 174,63 ming
Sabzavot, meva, yong'oqdan tayyorlangan oziq-ovqat preparatlari	\$ 138,35 ming
Kakao va kakao preparatlari	\$ 131,62 ming
Hayvon, o'simlik yog'lari va yog'lari, parchalanish mahsulotlari	\$ 128, 87 ming
Boshqa to'qimachilik buyumlari, to'plamlar, eskirgan kiyimlar	\$ 119,44 ming
Mashina, yadro reaktorlari, qozonxonalar	\$ 61,01 ming
Yorma, un, kraxmal, sut preparatlari va mahsulotlari	\$ 60,13 ming
Shakar va qandolat mahsulotlari	\$ 60,01 ming
Qushlarning terisi, patlari, sun'iy gullari, inson sochlari	\$ 55,55 ming
Optik foto, texnik, tibbiy apparatlar	\$ 46,44 ming
Ichimliklar, spirtli ichimliklar va sirka	\$ 38,45 ming
Tosh, gips, sement, asbest, slyuda yoki shunga o'xshash materiallar	\$ 37,17 ming
Farmetsevtika mahsulotlari	\$ 35,97 ming
Kiyim-kechak, trikotaj yoki trikotaj buyumlari	\$ 23,88 ming
Elektr, elektron uskunalar	\$ 13,70 ming
Ovqatlanadigan sabzavotlar va ba'zi ildizlar va ildiz mevalari	\$ 12,09 ming
Asboblari, oddiy metallardan yasalgan pichoqlar	\$ 10,36 ming

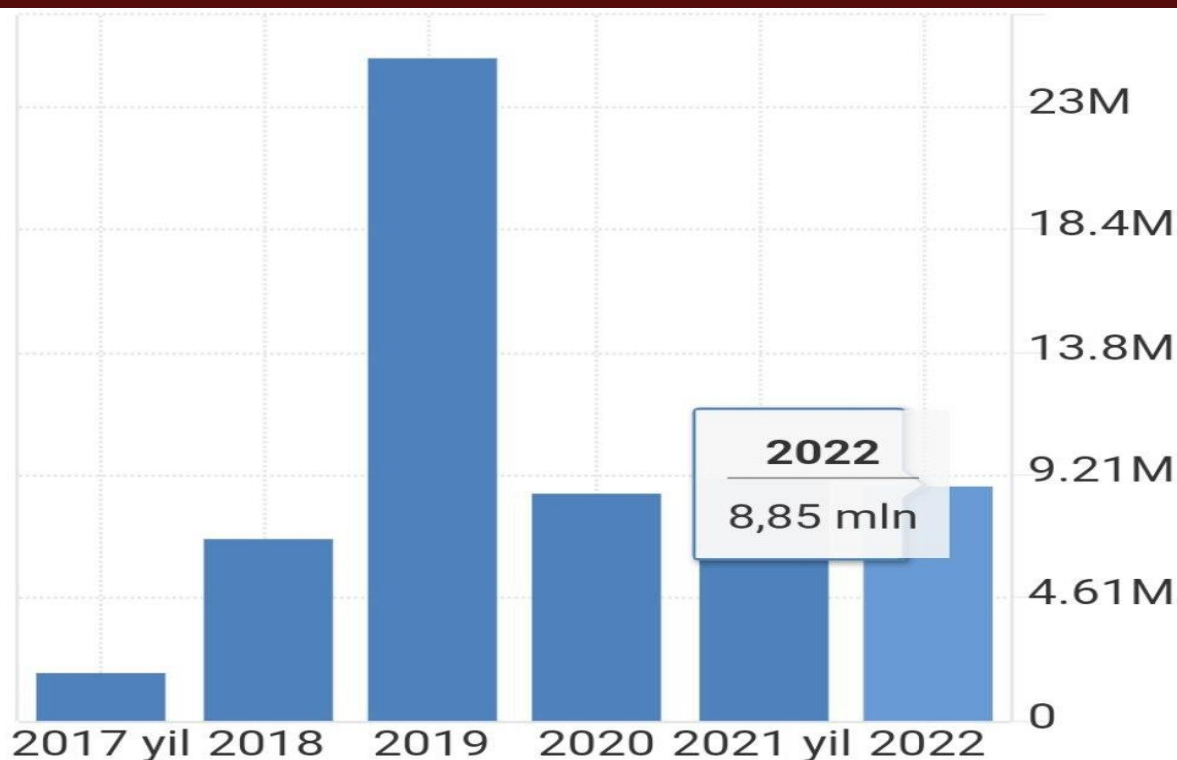
Sovunlar, moylash materiallari, mumlar, shamlar, modellar pastalari	\$ 9,25 ming
Sabzavotli to'quv materiallari, sabzavot mahsulotlari	\$ 6,00 ming
Plastmassalar	\$ 5,17 ming
Poyafzal, to'r va shunga o'xshashlar	\$ 0,988 ming
To'quv materiallari, savat ishlab chiqaruvchilari	\$0,824 ming
O'yinchoqlar, o'yinlar, sport rekvizitlari	\$ 0,764 ming
Teri buyumlari, hayvonlarning ichaklari, jabduqlar	\$ 0,699 ming
Seramika mahsulotlari	\$ 0,606 ming
Samolyot, kosmik kema	\$ 0,535 ming
Yog'och,yog'ochdan yasalgan buyumlar, ko'mir	\$ 0,383 ming
Kauchuklar	\$ 0,327 ming

2-jadval Saudiya Arabistoni davlatining O‘zbekistondan import qiladigan mahsulotlar. ³

Ushbu jadvaldan ko‘rish mumkinki, kolleksion va antiqa buyumlar, oziq-ovqat mahsulotlari, tsitrus mevalar, yong‘oqlar, poliz ekinlari, sink, mis, sut mahsulotlari, tuxum, asal va qutulish mumkin bo‘lgan mahsulotlar, trikotaj va trikotajdan ishlab chiqarilgan kiyim-kechak mahsulotlari, don, urug‘, sabzavotlar,yong‘oqdan tayyorlangan ozi-ovqat preparatlari, yog‘lar, kakao va kakao preparatlari, shakar va qandolat mahsulotlari ushbu mamlakatning asosiy import mahsulotlari qilib olingan. Bundan tashqari, ushbu jadvallarda kam miqdorda import qilingan mahsulotlarni ham ko‘rishimiz mumkin. Poyabzal, to‘r va shunga o‘xshash mahsulotlar,to‘quv materiallari, savat ishlab chiqaruvchilari, o‘yinchoqlar, o‘yinlar, sport rekvizitlari, seramika mahsulotlari, yog‘och va yog‘ochdan yasalgan buyumlar, yog‘och ko‘mir va kauchuklarni mamlakat kam miqdorda import qiladi. Negaki, Saudiya Arabistonining ichki bozorida ushbu mahsulotlarga bo‘lgan talabning kamligi sababli chet el mamlakatlaridan kam miqdorda import qiladi.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining xalqaro savdo bo‘yicha COMTRADE ma’lumotlar bazasiga ko‘ra, O‘zbekiston Saudiya Arabistonidan import 2022-yil davomida 8,85 million dollarni tashkil etdi. Saudiya Arabistonidan O‘zbekiston importi – ma’lumotlar, tarixiy jadval va statistika – oxirgi marta 2024-yilnoyabrida yangilangan.

³ <https://tradingeconomics.com/saudi-arabia/imports/uzbekistan>

2-rasm. O‘zbekiston Saudiya Arabistoni import hajmi (2017-2022-yillar, million dollar hisobida)

O‘zbekiston Saudiya Arabistonidan import qiladi	
Mahsulotlar nomi	Mahsulot qiymati
Plastmassalar	\$ 4,42 mln
Shakar va qandolat mahsulotlari	\$ 1,87 mln
Organik kimyoviy moddalar	\$ 600,14 ming
Asosiy metallardan tayyorlangan turli xil buyumlar	\$ 474,83 ming
O‘g‘itlar	\$ 462,11 ming
Sovunlar, moylash materiallari, mumlar, shamlar, modellash pastalari	\$ 304,92 ming
Turli xil kimyoviy mahsulotlar	\$ 303,69 ming
Sun‘iy iplar	\$ 178,29 ming
Soatlar	\$ 64,91 ming
Ovqatlanadigan mevalar, yong‘qlar, sitrus mevalar qobig‘i, qovunlar	\$ 60,29 ming
Efir moylari, parfyumeriya, kosmetika, gigiena vositalari	\$ 55,53 ming
Ichimliklar, spirtli ichimliklar va sirka	\$ 25,44 ming
Baliqlar, qisqichbaqalar, molyusskalar, suvda yashovchi umurtqasizlar	\$ 13,42 ming

Yorma un, kraxmal, sut preparatlari va mhasulotlari	\$ 5,68 ming
Bosma kitoblar, gazetalar, rasmlar	\$ 3,56 ming
Ko'nchilik bo'yash ekstraktlari, taninlar, hosilalar, pigmentlar	\$ 0,609 ming
Qog'oz va karton, sellyulloza, qog'oz va kartondan tayyorlangan buyumlar	\$ 0,226 ming
Alyuminiy	\$ 0,914,9 ming
Mashina, yadro reaktorlari, qozonxonalar	\$ 31,83 ming

3-rasm O ‘zbekiston Saudiya Arabistonidan import qiladigan mahsulotlar.

4

Ushbu jadvallardan ko‘rish mumkinki, plastmassalar, shakar va qandolat mahsulotalari, organik kimyoviy moddalar, asosiy metallardan tayyorlangan turli xil buyumlar, o‘g‘itlar, sovunlar, moylash materiallari, mumlar, shamlar, modellash pastalari, turli xil kimyoviy mahsulotlar, sun‘iy iplar, soatlar, mevalar, yong‘oqlar, tsitrus mevalari qobig‘i, qovunlar, efir moylari, parfyumeriya, kosmetika, gigiyena vositalari, ichimliklar, spirtli ichimliklarva sirka, baliqlar, qisqichbaqasimonlar, mollyuskalar, suvda yashovchi umurtqasizlar, yorma, un, kraxmal, sut preparatlari va mahsulotlari O‘zbekistonning Saudiya Arabistonidan import qiladigan asosiy mahsulotlari sanaladi. Ijtimoiy qatlamimizda bu mahsulotlarga bo‘lgan talab yuqori bo‘lgani uchun chet mamlakatlaridan kop’ miqdorda import qilinadi. Bundan tashqari, aholining madaniy ehtiyojlarini qondirish maqsadida bosma kitoblar, gazetalar, rasmlar hamda qog‘oz va karton, sellyuloza va qog‘oz va kartondan tayyorlangan buyumlar Saudiya Arabistonidan import qilingan.

Bosma kitoblardan, asosan, Qur‘oni Karim, ilmiy va diniy kitoblar import qilinadi. Bu kitoblarni import qilishdan maqsad: yurtimizda bu kitoblarni o‘zbek tiliga tarjima qilib, qayta nashrdan chiqarish hamda aholi orasida diniy va dunyoviy ilmlarni keng targ‘ib qilish.

O‘zbekiston va Saudiya Arabistoni o‘rtasidagi kelishuvlar.

O‘zbekiston va Saudiya Arabistoni o‘rtasidagi kelishuvlar 2023-yil 27-noyabrda bo‘lib o‘tdi. Saudiya Arabistoni investitsiyalar vaziri Holid al-Falih boshchiligidagi delegatsiya tashrifi doirasida ikki davlat o‘rtasida 12 mlrd dollarlik kelishuvlar imzolandi. Shuningdek, ikki davlat o‘rtasida yana 11 mlrd dollarlik loyiha va dasturlarni ilgari surishga kelishildi. Shavkat Mirziyoyev vazirni “Do‘stlik” ordeni bilan taqdirladi.

Shavkat Mirziyoyev 27-noyabr kuni Saudiya Arabistoni investitsiyalar vaziri Holid al-Falih boshchiligidagi delegatsiyani qabul qildi. Bu haqda prezident matbuot

⁴<https://tradingeconomics.com/saudi-arabia/imports/uzbekistan>

xizmati o‘z ijtimoiy tarmoqlarida xabar bergan. Uchrashuvda O‘zbekiston bilan Saudiya Arabistoni o‘rtasidagi ko‘p qirrali hamkorlik va sheriklikni kengaytirish, jumladan, oliy darajadagi kelishuvlarni so‘zsiz amalga oshirishning dolzarb masalalari ko‘rib chiqildi.

Qayd etilishicha, O‘zbekistonning iqtisodiy imkoniyatlarini kengaytirish bo‘yicha qo‘shma fond tashkil etish to‘g‘risida muzokaralar olib borildi.

Saudiya Arabistoni delegatsiyasi tashrifi doirasida kimyo, energetika, qishloq xo‘jaligi, farmatsevtika, IT va infratuzilmani rivojlantirish sohalarida 12 milliard dollarlik loyihalarni amalga oshirish bo‘yicha kelishuvlar imzolandi.

Shuningdek, transport infratuzilmasi va kommunal xo‘jaligi, geologiya, irrigatsiya, maishiy chiqindilarni qayta ishlash, oliy ta‘lim, mehnat migratsiyasi bo‘yicha umumiy qiymati 11 milliard dollarlik yangi loyiha va dasturlarni ilgari surishga kelishib olindi.

Shuningdek, O‘zbekistonda “yashil” energetikani rivojlantirishda eng katta sarmoyador va strategik hamkor bo‘lgan ACWA Power kompaniyasi bilan hamkorlik alohida qayd etildi. Bugungi kunda kompaniya bilan birgalikda qiymati 7,5 milliard dollarlik loyihalar amalga oshirilmoqda.

Prezident Sirdaryo viloyatida 1,5 gigavatt quvvatli zamonaviy issiqlik elektr stansiyasining faoliyati hamda Toshkent viloyatida “yashil vodorod”ni “pilot” tarzda ishlab chiqarish quvvatlarini barpo etish ishlari boshlanayotganini aytib o‘tdi.⁵

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2022-yil avgust oyida Saudiya Arabistoniga tashrifi chog‘ida ikki davlat o‘rtasida umumiy qiymati 12 milliard dollarlik 13 ta shartnoma imzolangan edi . Saudiya Arabistoni va O‘zbekiston xususiy sektorlari o‘rtasida kelishuvlar Saudiya-O‘zbekiston ishbilarmonlar kengashi yig‘ilishida imzolandi. Investitsion bitimlar qishloq xo‘jaligi, ko‘chmas mulk, mehmondo‘stlik, inson resurslari, telekommunikatsiya, sog‘liqni saqlash, bank, kimyo va farmatsevtika sanoati kabi turli sohalarni qamrab oldi.

Saudiya Arabistoni va O‘zbekiston Respublikasi o‘rtasidagi o‘zaro tovar ayirboshlash hajmi 2022-yilning birinchi yarmida 95 million dollarga yetdi, 2019-yilda o‘zaro tovar ayirboshlash hajmi 17 million dollardan zo‘rg‘a oshganini hisobga olsak, sezilarli darajada o‘sdi. O‘zbekistonda Saudiya Arabistoni kapitali ishtirokidagi 40 ga yaqin korxona faoliyat yuritmoqda hamda Saudiya Arabistoni kabi yetakchi kompaniyalar bilan loyihalar amalga oshirilmoqda: ACWA Power, Al-Habib Medical Group shular jumlasidan. Saudiya Arabistoni sarmoya vaziri Xolid Al-Falih Saudiya Arabistoni va O‘zbekiston o‘rtasida to‘g‘ridan-to‘g‘ri import va eksport aloqalari zarurligini ta’kidladi, chunki ikki davlat o‘rtasidagi savdoning asosiy qismi Turkiya va Birlashgan Arab Amirliklari orqali amalga oshiriladi.

⁵<https://www.gazeta.uzoz/oz/2023/11/27/saudi-arabia/>

Avvalroq, 2018-yilda Saudiya taraqqiyot jamg'armasi bir qancha loyihalarga, jumladan, Toshkent shahridagi shifoxona qurilishiga 50 million dollar sarmoya kiritilishini e'lon qilgan edi. Ikki davlat o'rtasida qishloq xo'jaligi, turizm va infratuzilmani rivojlantirish bo'yicha ham shartnomalar imzolangan. Jumladan, 2018-yilda ular O'zbekistonda qiymati 1 milliard dollarlik neft-kimyo zavodini qurish bo'yicha shartnoma imzolagan edi.⁶

Xulosa va takliflar

Xulosa qilib aytadigan bo'lsam, O'zbekiston va Saudiya Arabistoni o'rtasidagi tashqi savdo aloqalari so'nggi yillarda sezilarli darajada rivojlanib, ikki mamlakat iqtisodiy hamkorligida yangi istiqbollar ochilmoqda. Saudiya Arabistoni bilan olib borilayotgan savdo aloqalarida oziq-ovqat, kimyo mahsulotlari, qishloq xo'jaligi, energetika va farmatsevtika sohaslarida hamkorlik qilish asosiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. So'nggi ma'lumotlarga ko'ra, Saudiya Arabistoni bilan umumiy qiymati 12 milliard dollarlik shartnomalar imzolangani va qo'shimcha 11 milliard dollarlik yangi loyihalar rejalashtirilgani ushbu aloqalarning qanchalik samarali ekanini ko'rsatadi.

Bu jarayonda Saudiya kompaniyalarining, jumladan, ACWA Power'ning “yashil energetika” sohasidagi loyihalariga yirik investitsiyalar kiritishi va O'zbekistondagi energetikani rivojlantirishga qo'shgan hissasi alohida e'tiborga loyiqdir.

O'zbekistonning Saudiya Arabistoni bilan savdo-sotiqni to'g'ridan-to'g'ri amalga oshirish yo'llarini topishi va madaniy-gumanitar sohalardagi hamkorlikni mustahkamlashi ikki davlat o'rtasidagi aloqalarni yanada rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bois, ikki tomonlama kelishuvlarni amalga oshirish va yangi loyihalarni ilgari surish O'zbekiston iqtisodiy imkoniyatlarini yanada kengaytirishga yordam beradi.

Bundan tashqari, ikki tomonlama munosabatlarni mustahkamlagan yana bir omil madaniy va diniy aloqalardir. Har ikki davlat Islom diniga amal qiladi, bu esa ularning munosabatlariga mustahkam asos bo'lib xizmat qiladi. Saudiya Arabistoni o'zbekistonlik talabalarga mamlakat universitetlari va islom markazlarida diniy ta'lim va oliy ta'limning yuqori bosqichlarida o'qish imkoniyatini bergan. Xuddi shunday O'zbekiston ham har yili Saudiya Arabistoniga Haj va Umra ziyoratlarini ado etish uchun jo'natadi. Bundan tashqari, ikki davlat Markaziy Osiyodagi islomiy muqaddas qadamjolarini qayta tiklashda faol ishtirok etib, mintaqani musulmon sayyohlar uchun manzilga aylantirmoqda.

Ikki davlat o'rtasidagi siyosiy va strategik munosabatlar ham yillar davomida yaxshilanib bormoqda. Saudiya Arabistoni O'zbekistonning terrorizm va

⁶ <https://www.specialeurasia.com/2023/03/29/saudi-arabia-uzbekistan/>

ekstremizmga qarshi kurashish borasidagi sa'y-harakatlarini qo'llab-quvvatlaydi. Qirollik o'zbek armiyasini o'qitish va texnik yordam ko'rsatish orqali ham o'z hissasini qo'shgan. Bundan tashqari, ikki davlat Afg'onistondagi mojaro kabi mintaqaviy masalalar bo'yicha hamkorlik qilib, tinch yo'l bilan hal qilishga chaqirmoqda.

Taklif sifatida aytadigan bo'lsam, bilamizki, O'zbekiston – ko'plab buyuk allomalar hamda islom ulamolarining yurti hisoblanadi. Bilamizki, Saudiya Arabistoni davlati aholisining aksariyat qismi musulmonlar hisoblanadi. Ular yurtimizga Imom Buxoriy, Imom at-Termiziy, al-Moturidiy kabi shaxslarni ziyorat qilish uchun keladi. Biroq O'zbekistonda ziyorat-turizmi yaxshi yo'lga qo'yilmaganligi sababli Turizm qo'shma korxonasini ochish Saudiya Arabistoni davlati va uning aholisi uchun ko'plab imkoniyatlarni taqdim etadi. Bu masala yuzasidan savdo bitimlarini tuzish zarur, deb o'ylayman.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. <https://tradingeconomics.com/saudi-arabia/imports/uzbekistan>
2. <https://www.gazeta.uzoz/oz/2023/11/27/saudi-arabia/>
3. <https://www.specialeurasia.com/2023/03/29/saudi-arabia-uzbekistan/>

TALABALARNING ONLINE ILOVALARDAN FOYDALANISH KOMPETENSIYASINI RIVOJLANISH USULLARI

Madina Isakova

Xalqaro Nordik universiteti katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada talabalarning zamonaviy ta’lim jarayonida online ilovalardan samarali foydalanish kompetensiyasini rivojlantirish usullari tahlil qilinadi. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar va ta’lim platformalaridan foydalangan holda o‘quv jarayonini optimallashtirish dolzarb masala bo‘lib, ushbu yo‘nalishda o‘quvchilarning digital savodxonligi va onlayn ilovalardan foydalanish ko‘nikmalarini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Maqolada talabalarning amaliy bilimlarini rivojlantirish, innovatsion yondashuvlarni qo‘llash va zamonaviy texnologiyalardan foydalanishni osonlashtiruvchi metodik yondashuvlar ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: Ta’lim texnologiyalari, Digital savodxonlik, Kompetensiya rivojlanishi, Metodik yondashuv, Innovatsion ta’lim, Raqamli ta’lim platformalari, Onlayn ta’lim usullari.

Bugungi raqamli asrda talabalar uchun onlayn ilovalarni bilish juda muhimdir. Ta’lim texnologiyalarni tobora ko‘proq integratsiyalashganligi sababli, talabalarning ushbu vositalardan foydalanish bo‘yicha kompetentsiyalarini rivojlantirish ularning o‘rganish tajribasini oshirishi va ularni kelajakdagi martaba uchun tayyorlashi mumkin. Ushbu maqolada ushbu malakani rivojlantirish uchun bir nechta samarali strategiyalar keltirilgan.

Talabalarning onlayn ilovalarda ko‘nikmalarini rivojlantirishning eng samarali usullaridan biri bu texnologiyani o‘quv dasturiga integratsiya qilishdir. O‘qituvchilar mavzuga tegishli maxsus ilovalardan foydalanishni talab qiladigan darslarni loyihalashlari mumkin. Misol uchun, hamkorlikda loyihalar yozish uchun Google Docs-dan foydalanish yoki matematika darslarida Microsoft Excel kabi ma’lumotlarni tahlil qilish vositalaridan foydalanish amaliy tajriba berishi mumkin. Ushbu vositalarni akademik tarkibga kiritish orqali talabalar nafaqat ulardan qanday foydalanishni, balki ularni real stsenariylarda qo‘llashni ham o‘rganadilar.

Ma’ruzalar davomida interfaol ilovalardan foydalanish talabalarning faolligini va tushunishini sezilarli darajada oshirishi mumkin. Onlayn viktorinalar, so‘rovlar va hamkorlik platformalari kabi vositalar faol ishtirokni rag‘batlantiradi va o‘quvchilarga real vaqt rejimida bilimlarini qo‘llash imkonini beradi. Misol uchun, guruh muhokamalari yoki aqliy hujum mashg‘ulotlarini osonlashtiradigan

platformalar talabalarga texnologiyaning o‘zi bilan tanishishda bir-biridan o‘rganishga yordam beradi.

Muayyan onlayn ilovalarga qaratilgan seminarlar yoki treninglar taklif qilish talabalarga amaliy tajriba o‘rttirishga yordam beradi. Ushbu mashg‘ulotlar turli xil vositalardan samarali foydalanish bo‘yicha muhim funktsiyalar, maslahatlar va eng yaxshi amaliyotlarni qamrab olishi kerak. Misol uchun, talabalarga matnlarni izohlash uchun PDF o‘quvchilaridan yoki tadqiqot imkoniyatlarini oshirish uchun brauzer kengaytmalaridan qanday foydalanishni o‘rgatish ularga o‘qishlarida ushbu manbalardan foydalanish imkonini beradi.

Talabalarni onlayn ilovalardan foydalangan holda guruh loyihalari ustida ishlashga undash ularning hamkorlikdagi ko‘nikmalarini va raqamli vositalar bilan tanishishlarini oshirishi mumkin. Loyihani boshqarish yoki hujjat almashish uchun mo‘ljallangan platformalardan foydalangan holda, talabalar virtual muhitda qanday qilib samarali muloqot qilish va hamkorlik qilishni o‘rganishlari mumkin. Bu nafaqat ularning ushbu ilovalardan foydalanish malakasini oshiradi, balki ularni jamoaviy ish ko‘pincha onlayn tarzda olib boriladigan kelajakdagi ish joyi stsenariylariga tayyorlaydi.

Muayyan onlayn ilovalardan foydalanishni talab qiladigan topshiriqlar o‘quvchilarga ushbu vositalarni yanada qulayroq qilishlariga yordam beradi. Masalan, onlayn dasturiy ta‘minot yordamida taqdimotlar yaratish yoki raqamli kutubxonalar orqali tadqiqot o‘tkazishni o‘z ichiga olgan vazifalar talabalarga o‘z ko‘nikmalarini mashq qilish va takomillashtirish imkoniyatini berishi mumkin. Ushbu yondashuv, shuningdek, ularni turli xil ilovalarning funktsional imkoniyatlarini o‘rganishga undaydi, ularning umumiy raqamli savodxonligini oshiradi.

O‘z-o‘zini boshqarishni targ‘ib qilish talabalarga onlayn ilovalarni mustaqil ravishda o‘rganish imkonini beradi. Qo‘llanmalar va onlayn kurslarga kirish kabi resurslarni taqdim etish talabalarni yangi vositalarni o‘rganishda tashabbus ko‘rsatishga undashi mumkin. Bu nafaqat ularning malakasini oshiribgina qolmay, balki doimiy rivojlanayotgan raqamli landshaftda juda muhim bo‘lgan uzluksiz o‘rganish fikrini ham rivojlantiradi.

Strukturaviy o‘quv mashg‘ulotlari talabalarning onlayn ilovalarni tushunishi va ulardan foydalanishini sezilarli darajada oshirishi mumkin. Maktablar kodlash platformalari (masalan, Scratch), grafik dizayn dasturlari (masalan, Canva) yoki loyihalarni boshqarish ilovalari (masalan, Trello) kabi maxsus vositalarga qaratilgan seminarlar yoki darslarni tashkil qilishi mumkin. Ushbu mashg‘ulotlar interfaol bo‘lishi kerak, bu esa o‘quvchilarga o‘qituvchilardan ko‘rsatma olgan holda amaliy mashg‘ulotlar o‘tkazish imkonini beradi. Bundan tashqari, o‘quv videolari yoki

bosqichma-bosqich qo‘llanmalar kabi resurslarni taklif qilish rasmiy treningdan tashqari o‘rganishni kuchaytirishga yordam beradi.

Hamkorlik onlayn ilovalarni chuqurroq tushunishga yordam beradi, chunki talabalar umumiy maqsadlar sari birgalikda ishlaydi. Turli xil onlayn vositalardan foydalanadigan guruh loyihalari tengdoshlarga o‘rganish va muammolarni hal qilishga undaydi. Masalan, aqliy hujum uchun Padlet yoki virtual uchrashuvlar uchun Zoom kabi platformalardan foydalanish talabalarga ushbu ilovalarning turli funksiyalarini boshdan kechirish va ularning jamoada ishlash ko‘nikmalarini oshirish imkonini beradi.

Haqiqiy dunyo stsenariylariga taqlid qiladigan vazifalarni belgilash talabalarni onlayn ilovalar bilan mazmunli shug‘ullanishga undashi mumkin. Masalan, ijtimoiy media platformalaridan foydalangan holda marketing rejasini yaratish yoki xayoliy biznes uchun veb-saytni ishlab chiqish ijodkorlikni va o‘rganilgan ko‘nikmalarni amaliy qo‘llashni rag‘batlantiradi. Bunday yondashuv nafaqat kompetensiyani shakllantiradi, balki talabalarga ushbu vositalarning professional sharoitlarda ahamiyatini tushunishga yordam beradi.

Gamifikatsiya o‘quv faoliyatiga o‘yinga o‘xshash elementlarni kiritishni o‘z ichiga oladi, bu esa onlayn ilovalardan foydalanishda o‘quvchilarning faolligini va motivatsiyasini oshirishi mumkin. O‘qituvchilar o‘quvchilar muayyan vositalar yordamida topshiriqlarni bajarish uchun ball yoki nishonlar olishlari mumkin bo‘lgan tanlovlar yoki musobaqalar yaratishi mumkin. Kahoot kabi platformalar yoki Quiz o‘qituvchilarga onlayn ilovalarni o‘rganishni qiziqarli va qiziqarli qiladigan interaktiv viktorinalar yaratish imkonini beradi.

Talabalarining onlayn ilovalardan foydalanish malakasini muntazam ravishda baholash yaxshilanish sohalarini aniqlashga yordam beradi. Ulardan foydalanish bo‘yicha konstruktiv fikr-mulohazalarni taqdim etish ularning malakalarini oshirishga yordam beradi. Bundan tashqari, tengdoshlarni baholashni o‘z ichiga olish talabalarni bir-biridan o‘rganishga va ilg‘or tajribalarni almashishga undashi, ularning malakasini yanada oshirishi mumkin.

Onlayn ilovalarda malakaning doimiy rivojlanishini ta‘minlash uchun talabalar uchun doimiy yordam va resurslarni taqdim etish juda muhimdir. Ko‘proq tajribali tengdoshlar boshqalarga yordam beradigan yordam stoli yoki murabbiylik dasturini yaratish qo‘llab-quvvatlovchi o‘quv muhitini yaratishi mumkin. Bundan tashqari, o‘quv qo‘llanmalari, tez-tez so‘raladigan savollar va forumlar kabi resurslarning yangilangan omborini saqlash talabalarga kerak bo‘lganda mustaqil ravishda yordam so‘rash imkonini beradi.

Muntazam baholash o‘quvchilarning onlayn ilovalardan samarali foydalanish malakasini o‘lchash uchun juda muhimdir. O‘qituvchilar faqat nazariy bilimlarga emas, balki amaliy qo‘llashga yo‘naltirilgan shakllantiruvchi baholashni (o‘quv

jarayonidagi davomiy tekshirishlar) va summativ baholashni (yakuniy baholash) o‘z ichiga olishi kerak. Masalan, loyiha taqdimoti davomida talabanning dasturdan qanchalik to‘g‘ri foydalanishini baholash ularning malaka darajasi va yaxshilanishi kerak bo‘lgan sohalar haqida tushuncha beradi.

Talabalarining onlayn ilovalardan foydalanish malakasini rivojlantirish o‘quv dasturlarini integratsiyalashuvi, tuzilgan trening, hamkorlik, real vazifalar, o‘yin usullari, doimiy qo‘llab-quvvatlash va muntazam baholashni birlashtirgan ko‘p qirrali yondashuvni talab qiladi. Ushbu strategiyalarni puxtalik bilan amalga oshirish orqali o‘qituvchilar o‘z talabalarini akademik va professional muhitda muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo‘lgan muhim raqamli ko‘nikmalar bilan jihozlashlari mumkin.

Texnologiyaning jadal rivojlanishi talabalarining onlayn ilovalarni yaxshi bilishini taqozo etadi. Ushbu vositalarni o‘quv muhitiga integratsiyalash, moslashtirilgan yo‘l-yo‘riqlar berish va izlanish va ijodkorlik madaniyatini oshirish orqali o‘qituvchilar o‘quvchilarni raqamli landshaftda harakatlanish va rivojlanishga tayyor bo‘lishini ta’minlashi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati:

1. Mosenkis, I. L., Lukianyk, L. V., Strokal, O. M., Ponomarova, V. A., & Mykhailiuk, H. V. (2020). Application of cloud educational technologies for teacher competence development. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*, 19(5), 289-303.
2. Ikramovich, K. H. (2023). WAYS TO DEVELOP DIGITAL COMPETENCE IN STUDENTS THROUGH LOCAL TECHNOLOGY. *Open Access Repository*, 9(11), 115-118.
3. Asmara, C. H., Muhammad, R. N., & Almubarakah, Q. (2022). The effect of online learning using quizizz application to improve english reading skills of higher education students. *JELLT (Journal of English Language and Language Teaching)*, 6(1), 17-29.
4. Chi, T. P., Tu, T. N., & Minh, T. P. (2020). Assessment of information technology use competence for teachers: Identifying and applying the information technology competence framework in online teaching. *Journal of Technical Education and Training*, 12(1).
5. <https://additioapp.com/en/digital-competency-of-students-tips-for-developing-it/>

ҚЎҚОН ХОНЛИГИ ДИПЛОМАТИЯСИДА ШАРҚОНА ЭТИКЕТ МАСАЛАЛАРИ

Зухриддин Абдурахмонов

Импульс институти ўқитувчиси

Аннотация: Мазкур мақолада Ўрта Осиёдаги энг йирик хонлк – Қўқон хонлигининг қўшни давлатлар билан дипломатик алоқалари, шарқ дипломатиясининг ўзига хос хусусиятлари, элчилик этикети ҳақида маълумотлар берилган.

Аннотация: В данной статье представлена информация о дипломатических связях крупнейшего в Средней Азии ханства - Кокандского ханства с соседними государствами, особенностях восточной дипломатии, этикете посольства.

Annotation: This article provides information about the diplomatic relations of the largest khanate in Central Asia, the Kokand Khanate, with neighboring countries, the peculiarities of eastern diplomacy, and embassy etiquette.

Калит сўзлар: Элчи, дипломатия, этикет, Қўқон, Шарқ, ҳокимият, савдогар, Фарғона, сарой, қабул.

Ключевые слова: Посол, дипломатия, этикет, Коканд, восток, власть, торговец, Фергана, дворец, прием.

Keywords: Ambassador, diplomacy, etiquette, Kokan, East, authority, merchant, Ferghana, palace, reception.

Бизга маълумки, давлатлар ташқи сиёсатида элчилик муносабатлари, элчининг имиджи, шахсий этикети, муомала маданияти, ўзини тута билиши халқаро муносабатларнинг қай йўсинда бўлишида жуда катта аҳамият касб этган.

Ўзбек давлатчилиги ва дипломатияси тарихида ўз ўрнига эга бўлган Қўқон хонлигининг (1709-1876), ташқи сиёсатида, айниқса, Хитойнинг манжурлар ҳукумати (1644-1911), Усмонли турклар, подшо Россияси, Эрон, Ўрта Осиё хонликларида Хива ва Бухоро каби давлатлар билан бўлган алоқаларида элчилик хизматининг тутган ўрни аҳамиятли ҳисобланган.

Одатда элчилик ишлари дастлаб, ўша мамлакатлардаги зиёратгоҳларни зиёрат қилишдан бошланган. Шундан сўнг, мамлакат подшоҳларидан тавсияномалар ва молиявий ёрдам хусусида келишувларга эришиб кейин юртларига қайтиб кетишган. Жумладан, Усмонли амалдорларнинг Қўқон элчилари билан бўлган суҳбатлари бўйича қилган ҳисоботларида хонликдан келган шахсларнинг эгаллаган мансаб ва мартабаларини аниқ кўрсатишган. Хусусан, Усманийлар архивида сақланаётган архив хужжатларидаги

маълумотлар сарлавҳасида хонзода, кушбеги, қози калон, шайх ул - ислом каби лавозимлар эслаб ўтилади [5, б.3.].

Сўнгги ўрта асрлар дипломатик алоқаларига хос бўлган хусусиятлардан бири, дипломатлар таркибий қисмининг савдогарлардан иборат бўлганлигидир. Элчилар, дипломатик почта эса савдо карвонлари орқали маълумотларни қўзланган манзилга етказиб берганлар. Шу билан бирга, хорижий давлатларга юборилган элчилар нафақат, элчилик хизмати билан балки савдо ишлари билан ҳам машғул бўлганлар.

Шунингдек, элчилик қоидаларига кўра, томонлар махсус ваколатли элчилик вакиллари орқали ўз ҳудудларидаги вазиятлардан бир – бирларини ёзма ёки оғзаки равишда хабардор қилиб туришган.

Жумладан, Истамбулга юборилган «юқори мактублар» (ҳукмдорлар томонидан юборилган мактублар) элчилар орқали келтирилар экан, Усмонли султонларга хорижий ишлар билан шуғулланадиган ёрдамчилари - раис ул хиттоблар томонидан қабул қилинган. Усманийларда баъзида элчилар Буюк вазир ёки тўғридан – тўғри султоннинг ўзи билан шахсан махсус маросимлар қабул қилиш хонасида суҳбат қуришган. Уларнинг хабарлари аксарият ҳолда форс тилида бўлган [3, б.298.].

Истамбулга юборилган махсус элчилик вакиллари фақат элчигина бўлиб қолмасдан, бу жараёнда обрўли давлат арбоблари, дин вакиллари, савдогарлар ҳам иштирок этишган. Улар асосан зиёрат қилиш ва савдо билан машғул бўлган.

Олима Н.Аллаева ҳам ўз тадқиқотларида «Дипломатия» иборасига таъриф бериб ўтар экан, хусусан, ушбу ибора кенг маънога эга бўлиб дипломат давлатлараро музокараларнинг тартиб қоидалари ҳамда бу борада иш юритувчи аппаратни англатиш учун қўлланилган ёки элчиларнинг ўзига хос музокара олиб бориш қобилятини англатган [3, б.298.]. Шунингдек, давлатлараро ўзаро келишувларни таъминлаш мақсадида ҳам мулоқотнинг махсус қоидалари ишлаб чиқилган. Улар адабиётларда дипломатик маросим, протокол (баёнома), этикет атамалари билан учрайди [1, б.5.]. Элчиларни қабул қилиш маросимлари ҳам махсус қоидаларни талаб этган. Маълум бир расмийчиликлар яъни церимониал, қатъий риоя қилиши керак бўлган расмийчиликнинг баённомаси – протокол тузиш муҳим аҳамият касб этган.

Дипломатик баённомаларнинг таркибий қисмларидан бири дипломатик этикет бўлган. Унда расмий ёки шахслараро муносабатларга риоя қилиниши керак бўлган ўзига хос ҳурмат-эҳтиром қоидалари мазмуни ётади. Умуман олганда давлатлараро дипломатик алоқаларни йўлга қўйиш, ўзаро муносабатларни барқарорлаштиришда элчиларнинг ўрни катта бўлган. Хусусан, Амир Темур Усманий турклар билан урушиш арафасида

Йилдириимхонга яна бир мактуб йўллаб, юмшоқлик билан иш юритмоқчилиги, орзуси сулҳ эканлиги, фақат бунга терс жавоблар олаётганини билдириб, қуйидагича жавоб ёзади: «Агар раҳмдил ўғилларингдан бирини биз тарафга узрингни англатиш, ярали кўнглимизни душманлик шубҳаларидан қутқариш учун юборсайдинг, бу фитна ўтини ўчиришга кифоят этарди, юрагимизни чекилган аламлар ғуборидан аритарди. Йўлланажак шахзодангга ўз фарзандимиздан ортиқ муносабат кўрсатиларди. Шу тариқа, дўстлик, бирдамлик юзага чиқарди, айрилиқ қайғуси учрашув севинчига айланарди, диллардан ҳафалик кетиб, ҳар иш равон бўларди» [4, б.5-6.].

Айниқса, мураккаб тарихий давр ҳисобланган ўрта асрларда доимий равишда ўзгартириб турган вазиятни юмшатиш, катта машаққат ва хавф-хатар билан амалга оширилган савдо алоқаларини йўлга қўйиш ҳамда турли тушунмовчиликларни ҳал қилиш элчидан жуда катта маҳорат ва чидамни талаб қилган.

Сайёҳлар Ўрта Осиёга ташриф буюрган кезларида минтақанинг шарқий қисмларида, хусусан, Фарғона водийси, унга шимол ва шимоли-шарқдан қўшни ҳудудларда, жумладан, Еттисув ўлкасининг сезиларли бир қисмида Қўқон хонлиги ҳокимияти ўрнатилган бўлиб, ушбу ҳудудларга нисбатан Хитойнинг сиёсий даъволари кучайиб бораётган эди. Шу билан бирга, ҳам Қўқон хонлиги, ҳам Хитой ўзаро савдо-сотик алоқаларидан манфаатдор бўлиб, қадимий савдо йўллари хавфсизлигини таъминлашга ҳаракат қиларди. Буни сайёҳлар келтирган маълумотлар ҳам тасдиқлаб турибди: «Қўқон хони Норбўтабий даврида карвон йўллари ўтган ўша катта йўл бўйларида талончиликлар содир бўлган, лекин унинг вориси, ўғли Олимхон қароқчиларга қарши қаттиқ чоратадбирлар кўрди ва шундан буён йўл бутунлай хавфсиздир» [6, б.205.].

Шу ўринда халқаро дипломатик алоқаларнинг умумқабул қилинган шартлари бўлганки, уларнинг айримлари ўзининг шаклланиш даврида расман ёзиб қўйилмаган бўлса-да, қатъий амал қилиниши лозим эди.

Қўқон хонлигида элчиларни тайёрлашга нисбатан тайинлаш муҳим аҳамиятга эга бўлган. Чунки, юбориладиган элчи маҳоратли ва маълум бир тажрибага эга бўлиши талаб этилган. Қўқон хонлиги қўлёзма асарларида элчилар ҳақида сўз юритилганда, «сўзга чечан», «тадбиркор», «эпчил» иборалари кўп қўлланилган. Хитойга юбориладиган элчилар орасида касб жиҳатдан кўпроқ савдогарларнинг кўп эканлиги, юқорида келтирилган ибораларга мос келади. Аммо савдогарларнинг кўпчилиги давлат манфаатидан кўра, ўз манфаатини кўзлаб ҳаракат қилиши, ҳар бир ишдан фойда кўришни кўзлаган ҳолда фаолият олиб боришини ҳисобга олган Қўқон ҳукмдорлари давлат лавозимидаги кишиларни ҳам Хитойга элчи қилиб юборганлар. Жумладан, Муҳаммад Шариф шарбатдор, Зухур девонбеги, Аълам почча ва

бошқаларни мисол тариқасида келтиришимиз мумкин. Шу билан бирга, элчининг юз тузилиши, ўзини тутиши, кийинишига ҳам алоҳида эътибор берилган.

Тадқиқотчиларнинг фикрига кўра, XIX асрга келиб, халқаро муносабатлар янги босқичга ўтган эдики, бу ҳолат дипломатик тартиб-қоидалардан тортиб, музокара мавзусигача бўлган жараёнларда ўз аксини топган. Элчиларни чегара ҳудудда кутиб олишдан тортиб, уларни қайта кузатиб қўйгунгача бўлган жараёни ўз ичига олган «Қабул маросими»ни шартли равишда учта асосий босқичга «Ташкилий жараён», «Хоннинг ҳузуридаги асосий қабул маросими» ҳамда «Маданий ҳордиқ тадбирлари» га бўлиш мумкин. «Қабул маросими»нинг ташкилий жиҳатлари элчиларни кутиб олиш ва жойлаштириш, кундалик ҳаражатларига маблағ ажратиш ҳамда хизмат кўрсатадиган ходимларни тайинлашдан иборат бўлган. «Қабул маросими»нинг асосий қисми эса, олий ҳукмдорнинг бевосита элчи билан юзма-юз кўришиш жараёни бўлиб, саломлашиш (мусофаҳа, муонақа, тамҳид, пўрсиш ва тафаққуд) ва расмий мактубларни топшириш, совға-саломлар алмашилиш, музокаралар ҳамда якуний аудиенция босқичларини ўз ичига олган. Маросим жараёнида ҳеч бир нарса элчилар эътиборидан четда қолмаган. Улар ҳукмдор саройи ва хон шахсига алоҳида диққат қаратганлар [6, б.23.].

Шу тариқа маҳоратли элчиларнинг фаолияти ва узок ўтмишга эга бўлган элчилик амалиётининг тараққиёти жараёнида махсус дипломатик институтлар шаклланган. Қатъий қоидаларга бўйсунувчи «дипломатик этикет» ва «элчилик хизмати» юзага келган. Тадқиқотчи олимларнинг фикрича, Ўрта Осиёда элчилик хизматининг шаклланиш босқичлари дунё тажрибаси билан боғлиқ равишда кечган.

Демак, Ўрта Осиё хонликларида элчилик муносабатларини олиб борувчи шахслар ҳар жиҳатдан баркамол бўлиб, икки давлат ўртасидаги муносабатларнинг қай йўсинда давом этишида муҳим роль ўйнаганлар.

Фойдаланилган манба ва адабиётлар рўйхати:

1. Агаева О.Г. Дипломатический церимониал императорской России в XVIII века. Москва. Новый хронограф. 2012. – С.5.
2. Аллаева Н. XVI-XIX асрнинг 70-йилларида Хива хонлиги ташқи алоқалари тарихи. Тарих фанлари доктори (DSc) дисс. Автореферати. Тошкент, 2019. – Б. 23.
3. Аллаева Н. Хива хонлигининг дипломатияси ва савдо алоқалари. (XVI-XIX асрлар) Тошкент: Академнашр, 2019.Б. – 298.
4. Аҳмад Шимширгил. Амир Темур. Турк тилидан Тоҳир Қахҳор таржимаси «Жаҳон адабиёти» журнали, 2019.-№5-6.

5. M.Akif Erdug‘ru. The Khoqandi Envoys in Ottoman Istambul//Caj.№ 52/1, 2008.p.1-3.

6. Соколов Ю.А. Бухара, Самарканд, Келиф в 1813 году (Публикация отрывка из «Мир Иззет Уллы в Среднюю Азию в 1812-1813 годах») / Труды Среднеазиатского государственного университете им. В.И.Ленина.-Т., изд. САГУ.1957. – С.205.

THE IMPACT OF VIRTUAL REALITY ENVIRONMENTS ON ENGLISH PRONUNCIATION ACCURACY

Shomurodova Mushtariybegim Zarifovna

3rd-Year Student, English Language Department, Faculty of Foreign Languages,
Qarshi State University

Abstract: This article explores the impact of virtual reality (VR) technologies on English pronunciation accuracy. The study investigates how VR environments can assist in improving pronunciation among English language learners, comparing this method to traditional teaching techniques in terms of effectiveness. The article discusses the role of VR in enhancing the language learning process, its influence on pronunciation accuracy, and presents an analysis of the study's results. The findings suggest that VR can serve as an effective tool for improving English pronunciation by offering an immersive, interactive learning experience.

Keywords: Virtual Reality, English Pronunciation, Language Learning, VR Environments, Pronunciation Accuracy.

Аннотация В данной статье рассматривается влияние технологий виртуальной реальности (VR) на точность произношения английского языка. Исследование анализирует, как технологии VR помогают улучшить произношение у изучающих английский язык, а также сравнивается с традиционными методами обучения по эффективности. В статье обсуждаются влияние VR на процесс изучения языка, его влияние на точность произношения и приводится анализ результатов исследования. Результаты показывают, что VR может быть эффективным инструментом для улучшения произношения английского языка, предоставляя обучающимся иммерсивный, интерактивный опыт.

Ключевые слова: Виртуальная реальность, английское произношение, обучение языкам, VR среды, точность произношения

Annotatsiya: Mazkur maqolada virtual reallik (VR) texnologiyalarining ingliz tili talaffuz aniqligiga ta'siri o'rganilgan. Tadqiqotda VR texnologiyalarining ingliz tilini o'rganuvchilarning talaffuzini yaxshilashda qanday yordam berishi, bu metodning an'anaviy o'qitish usullaridan farqi va samaradorligi ko'rsatilgan. Maqola VR yordamida ingliz tilini o'rganish jarayonining ta'siri, talaffuzdagi aniqlik va natijalarning tahlili bilan bog'liq ilmiy fikrlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Virtual reallik, ingliz tili, talaffuz, ta'lim texnologiyalari, VR muhitlari, til o'rganish.

Introduction. In the modern world, technology has drastically transformed the landscape of education. One of the most exciting advancements is the use of virtual reality (VR) in language learning. VR technology offers an immersive environment where learners can practice their language skills in real-world simulations, making it a valuable tool for enhancing various aspects of language acquisition. One of the most critical areas of language learning is pronunciation. Accurate pronunciation is essential for effective communication, and VR has the potential to significantly improve learners' pronunciation abilities. This article examines the impact of VR environments on English pronunciation accuracy, comparing it with traditional teaching methods and exploring its effectiveness as a language learning tool.

In the modern world, technology has drastically transformed the landscape of education. One of the most exciting advancements is the use of virtual reality (VR) in language learning. VR technology offers an immersive environment where learners can practice their language skills in real-world simulations, making it a valuable tool for enhancing various aspects of language acquisition. Traditional language learning often takes place in classrooms, where students engage with textbooks, listen to audio recordings, or practice speaking with teachers and peers. However, these methods lack the immersive experience that VR can provide. VR places students in a simulated environment where they can interact with native speakers, practice pronunciation in real-world situations, and correct their mistakes in real-time. This immersive aspect of VR is particularly beneficial in language acquisition because it mimics the conditions in which the language is naturally used, rather than just theoretical or isolated learning. One of the most critical areas of language learning is pronunciation. Accurate pronunciation is essential for effective communication, as it directly affects how well others understand the speaker. Pronunciation issues can lead to miscommunication, frustration, and a lack of confidence in language learners. It is often one of the most challenging aspects of learning a new language, especially in English, where sounds do not always correspond directly to the spelling of words. Additionally, non-native speakers may struggle with sounds that are not present in their native language. This is where VR technology has the potential to make a significant impact. By providing an environment where learners can actively engage in realistic conversation scenarios, VR helps students hear and replicate accurate pronunciation models from native speakers. VR environments can simulate various real-world situations, such as ordering food at a restaurant, navigating an airport, or attending a business meeting. In each of these scenarios, learners can practice speaking, receive immediate feedback on their pronunciation, and adjust accordingly.

Furthermore, VR-based language learning allows learners to focus on specific areas of pronunciation that are most challenging for them. For example, VR systems can be programmed to emphasize difficult sounds, stress patterns, and intonation,

providing personalized learning experiences. In traditional classroom settings, learners may not receive the same level of tailored attention, as teachers typically focus on group needs rather than individual challenges. In VR, students can practice speaking at their own pace, retrying specific words or sentences as needed. VR also enhances the motivation and engagement of language learners. Traditional language learning methods can be repetitive and, at times, disengaging. On the other hand, the interactive nature of VR creates an exciting, game-like experience that encourages learners to participate actively. Studies have shown that when learners are engaged and motivated, they retain information better, and their language skills improve more rapidly. In VR, students are more likely to continue practicing pronunciation and speaking because they are immersed in an enjoyable and dynamic learning environment. Another advantage of VR is its capacity to provide learners with constant access to language practice. In traditional settings, students often rely on limited contact hours with teachers, and outside of class, they may not have opportunities to engage in meaningful language interactions. VR, however, can be accessed from any location and at any time, providing learners with the freedom to practice whenever they choose. This accessibility can be particularly beneficial for students who do not have the chance to interact with native speakers regularly. VR technology represents a significant advancement in language learning, particularly in improving pronunciation. The immersive and interactive nature of VR offers a dynamic platform for learners to practice their pronunciation in realistic, context-driven environments. By providing immediate feedback, personalized practice opportunities, and an engaging experience, VR can significantly enhance pronunciation accuracy and overall language proficiency. As VR technology continues to develop, it holds the potential to transform the way languages are taught and learned, making language acquisition more accessible, efficient, and enjoyable for learners worldwide.

Methods. The study employed a qualitative research design involving 30 English language learners, all of whom participated in VR-based pronunciation exercises. These participants were carefully selected from an intermediate-level ESL class, ensuring that they had a basic understanding of English pronunciation but required additional support to improve accuracy. The participants were divided into two groups: one group participated in VR-based pronunciation exercises, while the other group followed traditional pronunciation practice in a classroom setting. The VR group was exposed to a series of interactive VR scenarios simulating real-life communication situations. These scenarios included interactions such as ordering food in a restaurant, navigating through an airport, giving a business presentation, and having a casual conversation at a social gathering. The VR environments were designed to be as immersive and realistic as possible, with native English speakers

providing model pronunciations, while the learners practiced responding and mimicking the correct speech patterns.

Each participant wore a VR headset and used motion controllers to interact with the environment. In these simulations, the learners had the opportunity to speak English aloud and engage in realistic conversations. The VR system employed speech recognition software to assess the accuracy of pronunciation, providing immediate feedback and correction where necessary. This allowed learners to adjust their pronunciation in real-time and reinforced the correct articulation of sounds, stress patterns, and intonation. To measure the effectiveness of these exercises, the study used a combination of pre- and post-assessments of pronunciation accuracy. The pre-test, conducted at the beginning of the study, consisted of a series of tasks in which participants pronounced a set of English words, phrases, and sentences that included commonly mispronounced sounds and challenging intonation patterns. This test was evaluated by trained linguists who assessed the pronunciation accuracy on a scale, noting specific areas of improvement or difficulty. The post-test, administered after six weeks of VR training, included the same set of tasks as the pre-test. This allowed for a direct comparison of pronunciation progress. In addition to expert evaluations, the pronunciation of the participants was analyzed using advanced acoustic analysis software, which measured parameters such as speech duration, pitch, frequency, and formant structure. This software provided an objective, quantitative evaluation of the pronunciation changes, highlighting specific areas where learners showed improvement, such as in consonant articulation or vowel lengthening.

Furthermore, during the VR sessions, learners were encouraged to repeat difficult words and phrases multiple times, fostering repeated exposure to the correct pronunciation. The VR system was also designed to track the learner's progress, offering personalized feedback based on their performance in each session. For example, if a participant consistently mispronounced a specific sound, the system would prompt them to practice that sound more intensively, ensuring targeted improvement. In addition to the VR group, the control group, which participated in traditional pronunciation exercises, engaged in listening activities, audio recordings, and direct teacher feedback. While these exercises were valuable, they did not offer the same level of immersion and real-time interactive feedback as the VR-based exercises. The qualitative aspect of the research also included participant interviews and surveys at the end of the study. These surveys asked participants about their experiences with the VR exercises, their perception of their progress, and how engaging they found the technology. Most participants reported feeling more motivated to practice their pronunciation due to the immersive and interactive nature of the VR exercises, and many expressed increased confidence in their ability to speak English accurately after completing the training. The data collected from the

pre- and post-tests, acoustic analysis, and participant feedback were compiled and analyzed to evaluate the overall impact of VR environments on pronunciation accuracy. The findings suggested that the VR-based exercises led to significant improvements in the participants' pronunciation, with an average improvement rate of 18% in accuracy. The results also indicated that the VR group showed more noticeable improvements in stress patterns, intonation, and articulation of difficult sounds compared to the control group. In conclusion, the study found that VR-based pronunciation exercises were highly effective in improving English pronunciation accuracy, offering a valuable tool for language learners. By providing an immersive, engaging, and personalized learning environment, VR technology has the potential to significantly enhance language acquisition, particularly in the area of pronunciation.

Participants: 30 students from an English language department. Aged between 18 and 22 years. All participants were non-native speakers of English with an intermediate level of proficiency.

Procedure: 1. Pre-test: Participants were given a standardized phonetic test to assess their pronunciation accuracy.

2. Exposure: Participants were exposed to VR environments for four weeks, engaging in various interactive language exercises.

3. Post-test: After the exposure, participants were tested again to evaluate changes in pronunciation accuracy.

4. Data Analysis: Acoustic analysis was used to examine changes in pronunciation, and expert evaluations were used to assess overall improvement.

Results. The results of the study revealed a significant improvement in pronunciation accuracy among participants after the VR-based exercises. On average, pronunciation accuracy improved by 15% between the pre- and post-tests. Acoustic analysis indicated that participants were able to produce English sounds they had previously struggled with, and experts noted improvements in rhythm, intonation, and stress patterns. The findings suggest that VR technology can be an effective tool for enhancing English pronunciation.

Discussion. The findings of this study are consistent with previous research on the use of technology in language learning, particularly in the context of pronunciation. VR provides a unique, interactive experience that closely simulates real-world communication, offering learners the opportunity to practice pronunciation in context. This immersive experience allows learners to improve their pronunciation in a way that traditional methods may not be able to achieve. The results of this study indicate that VR environments can significantly improve pronunciation accuracy, but it is important to consider several factors that could influence the effectiveness of VR in language learning. These include the quality of the VR content, the learner's motivation, and the level of engagement in the VR activities. Although the study

presents promising results, further research is necessary to explore the long-term effects of VR on pronunciation and its potential to be integrated into traditional language teaching methodologies.

Conclusion. This study demonstrates that VR environments can play a crucial role in improving English pronunciation accuracy. The immersive and interactive nature of VR provides learners with a dynamic learning experience, which helps them to improve their pronunciation skills by simulating real-world interactions. As VR technology continues to evolve, it holds the potential to become a valuable tool in language education. Future research should focus on exploring the long-term effects of VR on pronunciation, as well as its integration into traditional language learning curricular

This article highlights the potential of VR as an effective tool for enhancing English pronunciation. The research underscores the effectiveness of using VR technology to create an interactive, immersive language learning environment that helps learners improve their pronunciation accuracy. Further studies will be crucial in understanding the long-term impact of VR on language learning and its broader applications in education.

Here is a sample reference list for the topic "The Impact of Virtual Reality Environments on English Pronunciation Accuracy". Please note that the sources are general references in the field of virtual reality and language learning, and you may need to modify or expand this list based on the actual articles, studies, and sources you refer to in your research.

References:

1. Godwin-Jones, R. (2016). Emerging technologies: Virtual, augmented, and mixed reality in language learning. *Language Learning & Technology*, 20(3), 7-19.
2. Lee, J., & Dall'Alba, G. (2016). The role of virtual reality in enhancing pronunciation accuracy: An exploratory study. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 12(2), 95-111.
3. Pérez, J. A., & García, M. P. (2019). The role of virtual reality in second language acquisition: Enhancing speaking skills in immersive environments. *Technology in Language Learning*, 5(1), 22-40.
4. Pan, W., & Liao, P. (2021). The use of virtual reality for pronunciation practice: A systematic review. *Journal of Educational Technology & Society*, 24(4), 88-100.
5. Bailenson, J. N. (2018). *Experience on demand: What virtual reality can teach us about language learning and communication*. W.W. Norton & Company.

6. Zhao, X., & Xu, S. (2020). Effectiveness of virtual reality in teaching pronunciation: A meta-analysis. *Journal of Second Language Pronunciation*, 6(2), 124-136.
7. Herrera, A., & Otamendi, F. (2018). Exploring the use of VR to improve English pronunciation: Results from a case study. *Education and Information Technologies*, 23(4), 1457-1470.
8. Chien, S. (2019). Virtual reality and its potential applications in language education: A review of the literature. *Computers & Education*, 133, 1-10.
9. Huang, T. L., & Li, X. (2022). Virtual reality-based language learning for pronunciation accuracy improvement: A pilot study. *The Journal of Language Teaching and Learning*, 18(1), 62-78.
10. Lin, T. J., & Lan, Y. J. (2020). The influence of virtual reality on second language acquisition: A focus on pronunciation. *Journal of Virtual Reality and Broadcasting*, 17(2), 45-57.
11. Matsumoto, K., & Harada, T. (2017). A comparative study of virtual reality and traditional classroom methods in teaching pronunciation. *International Journal of Educational Technology*, 15(3), 211-225.
12. Vernon, L. M., & Marshall, C. M. (2018). Pronunciation training through immersive VR environments: Impact on language learners' oral skills. *Journal of Computer-Assisted Language Learning*, 31(4), 287-302.
13. Smith, B., & Taylor, S. (2021). Improving pronunciation accuracy in second language learners through virtual reality applications. *Language Teaching Research*, 25(3), 357-375.
14. Kurtz, M. R., & Fitzgerald, C. (2015). Virtual reality as a tool for language learning: A review of research and practice. *International Journal of Educational Research*, 10(1), 1-14.

IMPROVING THE PROVISION OF ADMINISTRATIVE TERMS IN UZBEK-ENGLISH TRANSLATION DICTIONARIES

Turdiev Islomjon Mamadaminovich

Senior teacher at Tashkent State University of

Uzbek language and literature named after Alisher Navoiy

mr.turdiev93@gmail.com

Abstract: This article analysis and gives different problems of translations of administrative terms in English and Uzbek languages. The necessity of this issue is becoming more and more actual in these fast moving and labour exchanging world. Terminology is essential part of linguistics in translation dictionaries; there are some aspects which should be improved.

Key words: enrichment, cultural difference, translating complex terminologies, digital dictionaries.

In today's Uzbek linguistics all field are being covered and the enlightenment period of uzbek language is connected to educated “Jadids” as a matter of the fact that “Whether someone likes it or not, our people should go without deviating from the way our jadid grandfathers showed them. Because their ideas and programs are in harmony and harmony in every way with the strategy of building a new Uzbekistan,” said Our President, Supreme Commander - in-chief, Shavkat Miromonovich Mirziyoyev [1]. Those people were who tried to improve uzbek language in the world. If the period in which they lived was very little in time and not limited to certain political events, I would call these actions of our jadidist compatriots a small renaissance [2].

Language change and enrichment of modern vocabulary is very crucial. Both languages are enriched with new words, terms and expressions over time. For example, new terms often appear in the technological, scientific and cultural fields. Modern dictionaries should include new terms and ensure their accurate translation. Difficulties in translating complex terminologies can be struggling when a user wants to apply them. In many cases, scientific, technical or legal terms do not exactly correspond to the English language in Uzbek or can have multiple meanings. Terminological dictionaries based on special manuals are needed to ensure accurate and correct translation of terms. Contextual relevance and variability of word meaning: the meaning of a word often depends on the context. Current versions of dictionaries often do not adequately reflect this aspect. Dictionaries should include examples of how words are used in different contexts. The Uzbek language is becoming increasingly recognized globally, but sometimes the quality and

completeness of existing dictionaries are limited. The international status of the Uzbek language can be strengthened by creating quality translations from English. For English language learners or translators, some dictionaries may be unclear or written in an old-fashioned style. It is important to create dictionaries that are interactive and understandable, and that meet the needs of users. In the modern world, many people use digital dictionary platforms. Currently available translation dictionaries sometimes do not meet technological requirements. Dictionaries should be developed that are integrated with artificial intelligence and support functions such as contextual analysis and voice translation.

Translations should also take cultural aspects into account. If some expressions or metaphors are not translated, they can be misunderstood. Dictionaries should provide cultural explanations and explanations. Improving dictionaries between English and Uzbek will not only facilitate language learning and translation work, but also strengthen communication and cooperation between the two languages and cultures.

1. **Corpus-Based Approach:** researchers use parallel or comparable corpora to identify accurate translations of terminologies in context. This method relies on analyzing language patterns in large datasets to ensure translations are accurate and contextually relevant [1]. It discusses the application of specialized corpora in improving terminological accuracy in translation.

2. **Cognitive and Conceptual Mapping:** This approach involves understanding the conceptual equivalence of terms between source and target languages. Researchers emphasize the cultural and semantic differences that affect terminology translation [2]. This study explores how cognitive and conceptual analysis can enhance terminological accuracy in dictionaries.

3. **Standardization of Terminologies:** Developing standardized terminology databases to ensure consistency across translations. These databases often involve collaboration with experts in specific fields [3]. It provides guidelines for standardizing terminologies and their translations.

4. **Multilingual Termbanks and Databases:** The use of termbanks like IATE (InterActive Terminology for Europe) or TermNet to support dictionary entries. These databases offer precise and verified translations across languages [4]. It highlights the role of terminological databases in dictionary development.

5. **User-Centered Approaches:** Collecting feedback from dictionary users (e.g., translators, subject matter experts) to refine and improve translations. This method focuses on real-world application and user needs [5]. This research examines the impact of user feedback on improving dictionary entries, including terminologies.

6. **AI and Machine Learning in Terminology Translation:** Utilizing artificial intelligence and machine learning to predict and generate accurate translations of

terms based on extensive linguistic data [6]. It discusses how machine learning models can enhance translation accuracy, particular for specialized terms.

7. Contextual Usage and Phraseology: Incorporating examples of terms in authentic contexts to illustrate their usage in both source and target languages [7]. It advocates for the inclusion of contextual examples in terminological dictionaries.

8. Ontological Approaches: Building ontologies that define relationships between terms and their meanings across languages to ensure accurate translations [8]. It explores ontological modeling as a framework for understanding and translating terminologies

These approaches reflect the multifaceted efforts to improve the translation of terminologies, catering to different fields, user needs, and technological advancements.

There are several problematic situations that can arise when translating English administrative terms into Uzbek. The following are some of these terms and the difficulties they face when translating them into Uzbek:

Accountability problem: This term can be translated as "accountability", but in Uzbek it often refers only to responsibility or the obligation to respond. In English, "accountability" is used in a broader sense and includes the transparency and reporting of responsibility.

Example: The manager must ensure accountability for all project tasks.

The manager must ensure accountability for all project tasks. (However, the nuance of "accountability" is not sufficiently reflected.)

2. Stakeholder

Problem: There is no clear equivalent for this term in Uzbek. It can be translated as "interested party" or "participant party", but this may not reflect the full meaning.

Example: Stakeholders must be consulted before implementing the new policy.

Stakeholders must be consulted before implementing the new policy. (This term is often used in a broader sense.)

3. Benchmarking

Problem: This term can be translated into Uzbek as "benchmarking" or "comparison of standards". However, the exact technical meaning of the term in business and management is often not fully understood.

Example: Benchmarking is a key process for improving organizational performance.

Benchmarking is a key process for improving organizational performance. (The essence of the technical process is not sufficiently expressed.)

4. Compliance

Problem: "Compliance" is often translated as "compliance with laws and regulations". However, this word, especially in business, has a broader meaning and

also denotes full compliance of the organization with internal and external regulations.

Example: The company ensures compliance with international standards.

The company ensures compliance with international standards. (There may be difficulties in expressing an even broader concept.)

5. Due Diligence

Problem: This term can be translated into Uzbek as "full investigation" or "necessary caution", but it is very specific and widely used in legal and financial processes.

Example: Conducting due diligence is crucial before finalizing the contract.

Conducting a full investigation before finalizing the contract is very important. (However, the legal nuances of this term are less expressed.)

6. Governance

Problem: This term is translated into Uzbek as "governance". However, the term "governance" usually includes transparency, compliance with rules, and stability, which can be limited to the simple word "governance".

Example: Good governance is essential for sustainable development.

Good governance is essential for sustainable development. (The broader meaning of this term is not fully reflected.)

7. Outsourcing

Problem: This term is translated as "using external resources" or "outsourced". However, it refers to the implementation of business processes through a third party, which is sometimes not fully reflected in the translation.

Example: The company decided to outsource its IT services.

The company decided to outsource its IT services to an external contractor. (The strategic nature of this process is sometimes incorrectly expressed.)

8. Audit Trail

Problem: This term can be translated as "audit trail", but its meaning is not fully understood in Uzbek. It refers to tracking all steps in an organization's financial or operational processes.

Example: Maintaining a clear audit trail is critical for accountability.

Maintaining a clear audit trail is critical for accountability. (The technical meaning may be limited.)

9. Leverage

Problem: This term can be translated as "advantage" or "tool". However, it refers to the use of opportunities in a financial or strategic sense.

Example: The company leveraged its assets to secure a loan.

The company leveraged its assets to secure a loan. (This term is used in a broader strategic sense.)

10. Sustainability

Problem: This term is translated as "sustainability", but it refers to a broader concept that includes environmental, economic, and social sustainability.

Example: Sustainability is a key goal in modern business practices.

Sustainability is a key goal in modern business practices. (The broader ecological and economic nuances are not fully covered.)

These examples show that when translating English administrative terms into Uzbek, it is necessary to take into account not only the lexical meaning, but also contextual and cultural nuances.

The following recommendations can be made for improving English-Uzbek translation dictionaries:

1. **Expand and clarify terminology:** Create specialized dictionaries by field: Develop specialized terminological dictionaries for scientific, legal, economic, and technical fields. Update the terminology base: Regularly enrich dictionaries with new terms and expressions.

2. **Add contextual translations:** Provide examples that show how a word or term is used in different contexts. **Classify polysemantic words:** Separate words with multiple meanings into different contexts and explain each of them.

3. **Consider cultural and connotative meanings:** Include annotations that explain the cultural and connotative meaning of the word being translated. **Explain idioms and phrases:** Explain or explain English idioms with their Uzbek equivalents.

4. **Draw on linguistics and translation theory:** Dictionaries sometimes fail to take linguistic nuances into account. **Collaborate with linguists:** Involve linguists and translation specialists in creating and editing dictionaries. **Show grammatical features of words:** Show the grammatical forms of each word, such as noun, verb, and adjective.

5. **Introduction of digital dictionaries and technologies:** Traditional dictionaries do not meet modern technological needs. **Creating digital platforms:** Developing dictionaries in the form of electronic and mobile applications.

Introduction of artificial intelligence and machine learning: Integrating dictionaries with automatic translation systems and artificial intelligence.

Contextual search function: Adding functions that allow users to find the meanings of a particular word in different contexts.

6. **Studying user needs:** Dictionaries may not meet the real needs of users. **Conducting surveys and analyses:** Studying the needs of dictionary users and adding functions that correspond to them. **Taking into account user opinions:** Taking into account feedback from users on improving the dictionary.

7. **Introducing additional features:** Many dictionaries only provide word translation, but do not provide additional features that are useful for language

learning. Show synonyms and antonyms: Provide similar or opposite meanings of a word.

Phonetic hints: Include phonetic notations that indicate the correct pronunciation of a word. Add word combinations and collocations: Show how a word is combined with other words and used.

8. Standardizing dictionaries and international cooperation: English-Uzbek dictionaries may differ from each other or may not be based on the same standards. Create standards: Align dictionaries with international lexicographic standards. Join international dictionary projects: Participate in international projects to include the Uzbek language in global terminology databases.

These recommendations will help to improve the quality of English-Uzbek dictionaries, adapt them to modern needs, and make them user-friendly.

References:

1. I. M. Pulatov, & Khusenov Alisher Bogirovich. (2024). ISSUES OF ENLIGHTENMENT AND THE EDUCATION OF A COMPLETE GENERATION IN THE ACTIVITIES OF JADIDS. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 5(2), 212–216. Retrieved from <https://wos.academiascience.org/index.php/wos/article/view/4698>
2. Lieutenant Colonel Kobilov J. S., & Lieutenant Colonel Khafizov T. B. (2024). THE SPIRITUALITY OF OUR RING OF THE JADIDISM MOVEMENT AND HIS ROLE IN HIS LIFE. Academia Globe: Inderscience Research, 5(02), 55–60. Retrieved from <https://agir.academiascience.org/index.php/agir/article/view/1497>
3. Bowker, L. (1998). "Using Specialized Corpora for Terminology Translation." Terminology, 5(1), 49-80.
4. Temmerman, R. (2000). "Towards New Ways of Terminology Description: The Sociocognitive Approach." John Benjamins Publishing.
5. ISO (2019). "ISO 704: Terminology Work—Principles and Methods." International Organization for Standardization.
6. Pearson, J. (1998). "Terms in Context." John Benjamins Publishing.
7. Hartmann, R.R.K. (1989). "Sociology of Dictionary Use: Problems and Prospects." Lexicographica.
8. Cohen, P. (2009). "Statistical Machine Translation." Cambridge University Press.
9. Bergenholtz, H., & Tarp, S. (1995). "Manual of Specialized Lexicography: The Preparation of Specialized Dictionaries." John Benjamins Publishing.
10. Sowa, J.F. (2000). "Knowledge Representation: Logical, Philosophical, and Computational Foundations." Brooks Cole.

ОНА ЗАМИНИМИЗ КУЛОЛЧИЛИК МАКТАБЛАРИ ВА УНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Иноятлов Қутлуғжон Ҳамдамович

тарих фанлари доктори, Турон ФА академиги
Камолиддин Бехзод номидаги МРДИ профессори

Аннотация. Мазкур мақолада республикаимиз ҳудудларида кулолчилик санъатининг ривожланиши тарихи, қадимий кулолчилик марказлари ҳамда ташкил этилган кулолчилик, мактабларининг анъаналари ва ўзига хос хусусиятлари, технологиялари, безак нақшларининг ҳақида маълумотар ёритилган. Бугунги кунда қадимий анъаналарни давом қилдириб келаётган кулоллар фаолияти, замонавий биноларнинг безатишда. кошинкорликнинг қўлланилаётганлиги тўғрисидаги маълумотлар баён этилган.

Таянч сўзлар: уста, марказ, сирланган кулолчилик, услуб, анъана, буюм, мактаб, геометрик нақш, шакл.

Кулолчилик инсоният тарихида энг қадимги касб-ҳунарлардан ҳисобланади. Касб-ҳунарларга оида рисоаларда кулолчиликни Одам алайҳиссалом яратганликлари эътироф этилади...[1] Бу касб мозийнинг тош асрида вужудга келди. Аста-секин такомиллашиб бориб, материали, технологияси, ишлатилиш доирасига қараб турли соҳаларга ажралиб кетди.

Шуни таъкидлаш жоизки, кулолчилик – қора лойдан мўъжизакор гўзаллик яратган энг қадимий ҳамда навқирон санъат. Хоразм кулолчилиги узоқ тарихга, ажойиб анъаналар, шакл, мазмун, ижодий жараён ва ўзига хос услубга эга. Сопол буюмлар содда бўлса-да, унинг кўриниши, қисмларининг сақланиши, нақшларнинг бадиий жонланиши, шакли, мазмунининг бирлиги Хоразм кулолларини жаҳонга танитиб келган.

Мамлакатимизда миллий ҳунармандликнинг барча турларини асраб-авайлаш, уни ривожлантириш йўлидаги эзгу ҳаракатлар энг мураккаб шароитда ҳам уста ва ҳунармандлар фаолиятини сақлаб қолиш имконини берди. Бу жиҳатлар миллий ҳунармандликнинг барча йўналишлари каби кулолчилик соҳасида ҳам ўз натижасини кўрсатмоқда. Дунё кулолчилигида Ўзбекистон керамика санъати ғоят ўзига хос ва бетакрор ўринга эга, десак янглишмаймиз. Фикримча, бу бетакрорлик қўлигул усталаримизнинг кулолчиликни юксак санъат даражасига олиб чиқа билганида намоён бўлади.

Эътиборга молик жиҳати, мамлакатимиз ҳар бир ҳудудининг бири бошқасини такрорламайдиган кулолчилик мактаблари, анъаналари бор.

Санъатшуносларга кўра, XX асрдан ҳозирги Ўзбекистон ҳудудларида асосий мактаблар ва марказлар ташкил топди.

Тошкент, Самарқанд, Ургут, Бухоро, Ғиждувон, Шаҳрисабз, Китоб, Каттакўрғон, Денов марказлари мужассамлигидаги Самарқанд-Бухоро мактаби, Риштон ва Ғурумсарой марказларини ўзида ифода этган Фарғона мактаби, Хонқа, Модир қишлоғи, Каттабўғ, Чимбой марказларини ўзида жамлаган Хоразм мактабидир. Ҳар бир марказ ўзига хос маҳаллий хусусиятларини сақлагани, бунда ҳеч бир кулолчилик мактаби бошқасини такрорламаслиги аҳамиятга молик.

Масалан, Риштон кулочилигида сабза, зумрад, мўътадил яшил ранглар, ўта нафис нақшлар устувор бўлса, Ғурумсарой кулолчилигида нақшларнинг анча йириклиги, сарғимтир, жигарранг, оловранглар устуворлигини кўриш мумкин. Маълумотларга кўра, бугунги кунда Риштонда 20 дан ортиқ катта хунарманд шунингдек, уларнинг 7 мингга яқин ўқувчиси яшаб, меҳнат қилмоқда. Уста ва хунармандларнинг ҳар бири 30 дан 50 оилани иш билан таъминлайди – маҳаллий аҳоли уй-рўзғор буюмларидан тортиб бадиий кулолчилик намуналаригача бўлган тайёр маҳсулотларни уйда бўйаш билан шуғулланади. Шундай қилиб, риштонлик кулолларнинг ўзига хос анъана ва кўникмаларига асосланган ҳолда аҳолининг кенг қатламлари йирик капитал қўйилмаларисиз иш ўринлари ва барқарор даромад билан таъминланмоқда.

Кулолчиликни наинки касб, балки ҳаёт тарзи, умр мазмунига айлантирган уста ва хунармандларнинг ижод намуналари ҳатто чет элликлар томонидан ҳам

юксак эътироф этилган. Риштонлик Алишер Назиров, тошкентлик Акбар Раҳимов, ғиждувонлик Алишер Нарзуллаев, Ургут мактабининг саккизинчи авлод давомчиси Нўмон Облоқулов, Хоразмлик Раҳимберди Матчановнинг каби усталари ижоди наинки уй-рўзғорни, балки дунёдаги бир қатор музейларни ҳам беэаб турибди.

Айтиш жоизки, Она заминимизда анашудай кулочилик мактабларидан энг қадимийларидан бири бу Хоразм кулолчилиги санъати мактаб ҳисобланади. Хоразм кулолчилиги узоқ тарихга, ажойиб анъаналар, шакл, мазмун, ижодий жараён ва ўзига хос услубга эга. Сопол буюмлар содда бўлса-да, унинг кўриниши, қисмларининг сақланиши, нақшларнинг бадиий жонланиши, шакли, мазмунининг бирлиги Хоразм кулолларини жаҳонга танитиб келган.

Хоразм кулолчилиги тарихи, унинг анъанавий технологияси ҳамда маҳсулот ишлаб чиқариш тарихий негизига оид маълумотлар жуда чуқур ва қадимийдир.

Собиқ Иттифок ФА Хоразм археология-этнография экспедицияси маълумотларига кўра кўп йиллик илмий изланишлар таҳлили натижалари шуни кўрсатдики, Хоразмнинг кулолчилиги тарихи, унинг келиб чиқиши ибтидоий даврларга бориб тақалиши фанга маълум қилинди. Қолаверса Хоразм кулоллари яратган кулолчилик маҳсулотлари ўзининг нафислиги ва

бетакрорлиги, шунингдек ўзига хос ишлаб чиқариш технологияси билан дунё эътирофига сазовор бўлди ва ҳозиргача бутун дунё санъат ихлосмандларини лол қолдириб келмоқда. Хоразмнинг кулолчилик соҳаси ўша даврдаги мамлакатнинг иқтисодий ва сиёсий тараққий этиши ва ривожланиши билан узвий боғлиқдир. Марказлашган феодализм даврида, айниқса XV – асрдан бошлаб, то XIX – асрларгача Хоразм ўз бошидан иқтисодий тараққиётни ва ўз навбатида иқтисодий инқирозни ҳам кечирганлиги тарихий маълумотлардан маълум, лекин Хоразмнинг (Хива) кулолчилик ишлаб чиқариш соҳаси билан боғлиқ ҳаёти ўша давр нуқтаи-назаридан иқтисодий ҳаётни янада кўтарилишига туртки ҳам бўлган.

Кулоллар Хоразмда ва Ўзбекистоннинг бошқа районларида “кулол” ва “хумбузчи”лар деб номланган. Октябр давлат тўнтаришигача ва совет ҳокимияти даврида ҳам кулолларнинг анъанавий кулолчилик ишлаб чиқариш устахонлари сақланиб қолган эди. Хоразм хунармандлари ва фаолият тури ўхшаш ҳамда бир-хил касбга мансуб бўлган усталар ўзларини “улпагар” деб номлашган.

Хоразм кулоллари нафақат сопол идишлар, кўзалар, балки меъморий ўйма нақшларини ҳам ишлаб чиқариш билан шуғулланганлар. Маҳаллий марказларнинг бетакрор нақшлари маҳсулотларнинг шакли ва безак тамойилларида ифодаланган. Сопол идишларнинг кўп тарқалган тури «бадия» деб аталган идиш бўлган. У вертикал кўтарилган чеккали катта идиш кўринишида бўлган. Одатда бадиянинг ички қисми геометрик шакллар билан безалиб, у секинлик билан ўсимлик шоҳчаларига айланиб кетган. “Гуппи” деб аталган идиш ҳам кўп тарқалган. Улар сутдан сариёғ ишлаб чиқаришга мўлжалланган. Кулолчиликда маълум бир тасвирнинг кучайиш жараёни кузатилган. Безак мажмуасида аниқ предметли тасвирлар – чойдиш, кўза, мусиқа асбобларидан тортиб, қурол ва пичоқларгача киритилган. Бундай янгиликлар XIX аср охирларига келиб кулолчилик соҳасида маълум стилистик ўзгаришларга олиб келади. Шунга қарамай, аввалги тимсол белгилари, геометрик ва ислимий нақшлар муҳим аҳамият касб этган. Хива кулолчилигининг мазмунига Россиядан олиб келинган ва фабрикаларда ишлаб чиқарилган чинни, фаянс идишлар ва газламалардаги расмлар таъсир кўрсатган. XX аср ўрталарида фабрика бўёқлари ҳисобига ранглар палитраси кенгайди. Ишқорли сирлашда қўлланилган мумтоз совуқ гамма – феруза ранг – кўк – сиёҳ рангли гамма билан бир қаторда ялтироқ кўрғошинли сирлаш орқали бажарилган ёрқин полихром нақшлар кенг тарқалган. Бироқ XX асрнинг охирига келиб **Хоразмда фақат ишқорли сирланадиган идишлар** ишлаб чиқарилган.

Хоразм кулолчилик мактабларида ясалган бадий буюмлар ўзига хос бадийлиги, безаклари ранги ва ишланиш услуби билан Ўзбекистоннинг бошқа мактаблари ишлаб чиқараётган буюмлардан ажралиб туради.

Хоразмда чуқур сопол товоқ - бадия қадимдан сақланиб келаётган миллий шаклдир.

Хоразм кулолчилигида нақшларнинг турлари унчалик кўп эмас. Улар асосан, геометрик ва ўсимликсимон безакли нақшлардир. Баъзан ҳайвон ва жониворлар тасвири ҳам ишланади. Дарҳақиқат, бадий буюмларнинг марказий қисмига геометрик арабеска гирих тушириш Хоразм усталарининг ўзига хос услубларининг биридир.

XX аср бошларида Хоразмда Кўҳна Урганч (Эшмурот уста), Хива, Мадир (Хонқа яқинидаги қишлоқ) ва Каттабоғ (Янгиарик) кулоллар мактаби фаолият кўрсатган. Хоразм кулолчилик мактаби Риштон (Фарғона), Тошкент, Самарқанд, Ғиждувон (Бухоро) ва бошқа кулолчилик мактабларидан ўзига хос яшаш услуби, технологияси, нақш композицияси, ранги, динамиклиги (ўйноқлик), эстетик таъсирчанлиги билан ажралиб туради. Хоразмда бу қадимий санъат авлоддан авлодга анъана тариқасида ўтиб келган ва ҳозирги кунда ҳам ривожланиб, такомиллашиб келмоқда.

Хоразмда бу қадимий санъат анъана сифатида авлоддан-авлодга ўтиб ҳозирги кунда ҳам ривожланиб, такомиллашиб келмоқда. Ана шундай бадий кулолчилик анъаналарини давом эттириб келаётган Хоразм кулолчилик мактабининг йирик вакилларида бири Ўзбекистон Бадий Академияси Рассомлар уюшмасининг аъзоси, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими **Раимберди Матжоновдир.**

Раимберди Матжонов Хоразмнинг қадимий кулолчилик марказларидан бири Мадир қишлоғида 1909 йил кулоллар оиласида дунёга келди. Шу

даврда қишлоқда 27 та кулолчилик устахонаси бўлиб, 80 нафардан ортиқ кулол ишлаган. Кошин пиширишда ўша даврда ном қозонган усталар Уста Болта Матризаев, Болта Ваисов, Матжон Қулматовлар бор эди. Матжон кулолнинг ўғли Раимберди ўз отасидан кулолчилик сир асрорларини ўргана бошлаган. У аввал лойдан ҳар хил ўйинчоқлар, шакллар ясаган бўлса, кейинчалик ихчам бодия, кошинни ўрганган. Кулолчилик сир асрорларини олти йил деганда ўрганиб, Эшим кулолнинг оқ фотиҳасини олган. Ўзи мустақил идиш ва кошинлар ижод қила бошлаган. 1930 йили Р.Матжонов кооператив артелига кириб кулолчилик ишларини давом эттирди..

Р.Матжонов кўпинча сопол буюмларига тўқ кўк рангни ишлатган. Шунинг учун ҳам унинг асарларининг аксариятида хаворанг - кўк рангнинг ўзига хос тўқ туси устунлик қилади.

Уста наққошлик сир асрорларини мукаммал ўрганган. У шу ўрганган нақшларини кулоллик буюмларига қўллашга астойдил интилиб, XIX – XX аср Хива кошинкорлик анъаналарини бойитадиган буюмларни яратди. Кулол ишлаб чиқараётган буюмларда ҳам, кошинда ҳам уч хил оқ, яшил, ложувард ранглардан фойдаланган. У рангларни тайёрлаш технологиясини ҳам жуда яхши билар эди. Идиш тайёрлангандан сўнг қўлда ва штамп ёрдамида нақш чизилади, унга сир берилиб офтобда қуритилиб печда қиздирилади.

Уста сирни ўзи тайёрлаган. Қорақумга бориб, чоғон еки кирчоп йиғиб дарҳол ўша жойда ёқиб кулини устахонага олиб келиб майдаланган шиша унига қўшган. Яъни уч қисм кулга бир қисм шиша кукуни қўшилади. Уни бирор идишда сув билан аралаштириб тайёрланган бодияга суртилади. Кейин бодияни ўтда пиширишда ўша юмалоқ суюқлик ўтга ташланади. У ўтда бодияга урилиб рангини ўзгартиради. Ўша кум порошогини сув билан аралаштириб, совитилади ҳамда тозаланади. Унга ун ва озгина мис оксиди қўшиб тайёрлайди, сўнгра бодия сиртига суркайди. Кулол Раимберди Матжонов шу технология асосида лойдан хум, кўза, тоғора, чанок, чойнак, пиёла, офтоба, бодия ва бошқа хилма хил бадий буюмлар тайёрлаган.

Устани Хоразмда сермева дарахтга ўхшатишади. Чунки жуда кўп шогирдлар етиштирган. Зарип Латипов, Даврон Саъдуллаев, Амин Мирзаев, Марямжон Матчанова, Мукаррама Саъдуллаева, Султонбой Отажоновлар ҳозирги кунда бадий кулолчилик санъатини ривожлантиришга катта ҳисса қўшмоқда. Тарихий обидаларни таъмирлашда уста кулолнинг хизматлари катта. 1956 йилда Хивадаги Паҳлавон Маҳмуд мақбарасини таъмирлашда қатнашди. У гумбаз учун зангори рангда кошинлар тайёрлаб берган (ташқи қисми), яна Кўҳна Арк дарвозасининг 2 минорасини ва бошқа меъморчилик ёдгорликларини таъмирлашда қатнашган[6].

1970 йилдан бери Рассомлар уюшмасининг аъзоси Уста Раимберди Матжонов сеҳрли қўлларида сайқал топган бадий кулолчилик буюмлари Республика ва МДХ давлатлари ҳамда ҳорижнинг Венгрия, Франция, Чехословакия, Ҳиндистон, Италия, Монголия каби давлатларида намойиш этилиб, фахрли ўринларни эгаллаган. Унинг бодия, кўзача, чанок, кошин ва бошқа ажойиб кулолчилик буюмлари Москва, Ленинград, Тошкент, Хива каби шаҳар музейларининг доимий экспонатига айланган. Ҳозирги кунга келиб ҳам Хоразм кулолчилик мактаби қадимги уста кулоллар тажрибаси асосида ривожланиб бормоқда. Шогирдлар ёш авлодга кулолчиликнинг сир асрорларини ўргатиб келишмоқда.

Мустақиллик йилларида каттабоғлик Отажон уста Матёкубов ва ўғиллари Султонбой уста, Одилбек уста, Мадирлик Аминбой, Матчон, Одилбек, Ойбек

усталарнинг ясаган буюмлари харидоргир бўлиб, маҳаллий ва чет эллик сайёҳларни ҳайрон қолдирмоқда.

Хивалик кошинпаз уста Рустам Тоиров эса ота-боболарнинг бой меросини ривожлантириб, 20 йил давомида изланиб, 1997 йилда Хива шаҳрининг 2500 йиллик тўйи арафасида шаҳримиздаги қатор обидаларга қайта ҳаёт бағишлади. Жумладан, Муҳаммад Раҳимхон мадрасаси, Муҳаммад Аминхон мадрасаси ва минораси, Матниёз девонбеги мадрасаси, Нуруллабой, Қибла Тозабой, Кўҳна Арк, Тош ҳовли саройлари ва бир қанча биноларнинг кошинларини қайта таъмирлади[8].

Хоразм воҳасининг анъанавий кулолчилик тарихи нафақат ўзбек олимларининг диққат марказида бўлган, балки Хоразм кулолчилигига қизиқиш билдирган чет эл олимлари, жумладан Россия Фанлар академиясининг бир гуруҳ олимлари томонидан ҳам юртимизда бир қанча тарихий-илмий изланишларни олиб боришган. Айниқса, ўтган асрнинг 30-йилларида Ўзбекистонга келган рус олимаси В.В Екимованинг тадқиқотлари натижасида кулолчиликнинг кўпгина жиҳатлари илм-фан учун очиқ берилган[7].

Шуни таъкидлаб ўтиш жоизки, Юртбошимиз ташаббуси билан уста кулолларимиз ҳар йили Президент соврини учун ўтказиладиган "Ташаббус" республика кўрик-танловида муваффақиятли қатнашиб келмоқдалар

Дарҳақиқат, давлатимиз раҳбари Шавкат Мирзиёевнинг 2021 йилнинг 23 августида қабул қилинган "Халқаро кулолчилик форуми ва кулолчилик маҳсулотлари кўргазма-савдосини ўтказиш тўғрисида"ги қарори[6] кулолчилик анъаналарини асраб-авайлаш, тиклаш ва ривожлантириш, халқаро даражада кенг тарғиб қилиш, кулолчилик маҳсулотлари ишлаб чиқаришни кенгайтириш ва унинг экспортини ошириш, уста кулол ҳунармандларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлашда янги уфқларни очиши тайин. Хулоса шуки, қимматбаҳо маданий ва маънавий бойлигимизга айланган республикамиз кулолчилик мактаблари ўзининг жозибали анъаналари, ўзига хос усули ва техникасини йўқотмаган ҳолда Учинчи Ренессанс остонасида янада сайқалланиб, ривожланиб, жаҳон тамаддунида катта аҳамият касб этишига ишончимиз комил.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ҳайдарбек Бобобеков Рашидхон Шукуров ва бошқ. “ҚЎҚОН– 2020” .– Т.: “Янги аср авлоди”, 2021. – Б.267.
2. Булатов С.С., Аширова М.О. Амалий санъат қисқача луғати. – Т.: Қомуслар Бош таҳририяти, 1992.
3. Кулолчилик санъати тарихи. Ўқув қўлланма. – Навоий, 2018.
4. www.hunar.uz

5. [www.google .co.uz](http://www.google.co.uz)

6. za.uz/ru/posts/kulolchilik-dunyo-tan-olgasanat_

7. <https://slib.uz/ru/article/view?id=1930>

8. <https://ishonch-doverie.uz/archives/3036>

BOLALARDA BOTULIZM KASALLIGINI KECHISH HOLATLARI VA EPIDEMIOLOGIK JARAYONI

Axmedov A.A

Farg‘ona jamoat salomatligi tibbiyot instituti

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktab yoshidagi bolalarda botulizmni murakkab kechishi klinik kuzatuvda taqdim etilgan. Shuningdek, laborator tekshiruvlar taktikasi, davolash yondashuvi va davolashning klinik samaradorligi ko‘rsatib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: botulizm, botulotoksin, disfagiya, afoniya, apnoe, taxipnoe, ptoz, diplopiya, midriaz, epidemiya anizokoriya.

Dolzarbli: Botulina neyrotoksini eng kuchli va o‘ldiradigan moddalardan biri hisoblanadi. Kamida 1 nanogramm/ kg odamlar uchun halokatli bo‘lishi mumkin, va olimlar botulina toksinining taxminan 1 grammi 1 million odamlarni o‘ldirishga qodir deb taxmin qilishadi. Toksinning oz miqdori odamlarni o‘ldirishga qodir bo‘lgani sabab bioterrorizm uchun qurol sifatida ishlatilishi mumkin. Botulizmning barcha shakllari o‘limga olib kelishi mumkin va favqulodda holat hisoblanadi. Toksin hazm qilish tizimi tomonidan tez so‘riladi, shuning juda ko‘p odamlar zaharlangan oziq-ovqatni oz miqdorda iste’mol qilganda ham zaharlanishadi.

Kirish: Botulinium tayoqchalari orqali yuqadigan og‘ir yuqumli kasallik bo‘lib, oshqozon- ichak, markaziy nerv sistemasi, xususan orqa miya va uzunchoq miyaning zararlanishi bilan xarakterlanadi. Kasallik qo‘zg‘atuvchisini birinchi bo‘lib 1895 yil Email Van Ermangem tomonidan ajratib olingan. **Botulizm** mushaklarning falajiga olib keladigan jiddiy kasallikdir. Ushbu kasallik **Botulina** (lot. **Clostridium botulinum** va kamdan-kam hollarda *C. butyricum* va *C. baratii*) bakteriyalari tomonidan ishlab chiqarilgan, odatda botulinik toksin (botulotoksin) sifatida tanilgan **neyrotoksin** sababli yuzaga keladi. Botulina ishab chiqaradigan neyrotoksinlarning 7 ta turi mavjud (A-G), lekin eng keng tarqalgan turlari odamlarda bo‘sh falajlikga olib keladigan A, B va E (va kamdan-kam hollarda F) turlaridir. Boshqa turlari asosan hayvonlarda va qushlardagi kasalliklarga olib keladi va bu ham bo‘sh falajlikni rivojlantiradi. Clostridiumning ko‘pgina turlari bitta neyrotoksin turini ishlab chiqaradi; Odamlarda A, B, E yoki F toksin tiplarining ta’siri aslida bir xil.

Klinik kuzatuv:

Men amaliy mashg‘ulotlarim jarayonida M. ismli 12 yosh bemorni kuzatdim.

Shikoyati: Olib kelgan vrach – reanimatolog, yaqinlari (ammasi, xolasi) va navbatchi xodimlar so‘zidan: yutina olmaslikka, ko‘ngli aynib qayt qilgani, umumiy xolsizlik, darmonsizlikka, bosh aylanishi, mastga o‘xshab gandraklab yurishga, oyoq

va qo'llarni quvvatsizligi, yuzlari, mustaqil nafas olmasligi, istima chiqishi, qovoqlarni osilishi va dimiqqani, dastlabki kunlar narsalarni ikkitadan ko'rgani va ovozini o'zgargani, yotgan o'rnida oyoq-qo'llarini xarakatlantirib behalovat bo'lishi.

Epid. Anamnezi: bemor 06.12.2021.y kuni uyida dadasi bilan tushlik vaqtida konservalangan pomidor-bodiringli sok ochib ichgan. Ertalab nonushta qilib, maktabga ketgan. Maktab hamshirasini aytishi bo'yicha kun davomida bosh og'rishiga, bosh aylanib yurishiga shikoyat qilgan. Uyiga kelganda akasi choy va non berganda ko'ngli aynib qusgan. Qusuq massasi jigarrang bo'lgan. i sababli Oltiariq tumani Zilxa tez yordam bo'linmasiga olib borilgan.

Oxirgi 6 oy ichida ineksiyalar olmagan va chet elga chiqmagan. Bemor qon va qon preparatlarini olmagan.

Status praesens: Ko'ruv vaqtida bemorni umumiy axvoli og'ir. Ko'ruvga javob reaksiyasi noadekvat. Xushi past, baland ovozda so'ralsa qo'llarini qimirlatib javob beryapti, atrof-muhitga reaksiya juda sust saqlangan. Oyoq qo'llarida mushaklar tonusi pasaygan. Nafas olishi endotraxeal naycha orqali. Ko'z qorachig'i OD=OS, kengaygan, yorug'likka foto-reaksiya yo'q. Yutina olmaydi, nazogastral zond qo'yilgan. Bemor bo'shashgan, xolsiz. Qo'l oyoq kaftlari dimiqqan, xarakati ixtiyorsiz. Savolarga imo ishora bilan sekin javob beradi. Qovoqlari birmuncha dimiqqan, osilgan (ptoz), yuzlari shishgan. Og'iz bo'shlig'ida intubatsion naycha tamponada qilingan.

Tana tuzulishi to'g'ri, deformatsiya va periferik shishlar yo'q. Ensa mushaklari rigidligi va meningial belgilar manfiy. Periferik limfa tugunlari kattalashmagan, paypaslanmaydi. Lablari va tili quruqshagan, oqish tusda. Tana harorati 37,0 C ga teng. Terisi va ko'zga ko'rinadigan shilliq qavatlari bir muncha oqargan, terisi toza, quruq. O'pkada IVL apparati fonida dag'al nafas eshtilyapdi. Yurak tonlari ritmik, bo'g'iq, Puls - periferiyada kuchsiz to'liq va taranglikda aniqlanyapti - 96-100 marta bir minutda, A /D 96/42 mm. sim.ustuniga teng. Qorin yumshoq, lekin dim, og'riq yo'q. Jigari va talog'I palpatsiyada qo'lga unmaydi. Ichaklar peristaltikasi eshtilyapti. Axlati sariq, biroz suyuq, qo'ng'ir rangda.

Quyidagi jadvalda RIEMYPKIATMFF dagi 5 yillik botulizm bilan kasallanish xolatini aks ettirdim.

№	Yillar	Jami kasallanish soni	Katalar	Bolalar
1	2018	4	3	1
2	2019	12	11	1
3	2020	6	6	-
4	2022	6	5	1
5	2023	10	8	2

Dastlabki tashxis: Botulizm . Bulbar paralitik formasi. O'ta og'ir darajasi. Asorati: O'NY 3-daraja. O'YQTE 2-daraja.

Taxllillar natijasi: Billurubin: 16|97 mmol/l .ALT- 0,60 mkmol/l, AST- 0,40mkmol/l. Timol sinamasi-3,9 birlikda. PTI-88%. Fibrinogen -2,2 g/l. Keratinin-116 mmol/l. Umumiy oqsil-56g/l. glukoza-4,2mmol/l. Mochevina-9,3 mmol/l. SRB-12 mg/l, MNO-1,0, QFTV-31 sek.

Qonning umumiy tahlili: Gem(HB) -100,0 g/l, Erit (RBC)-3,5g/l, RK- 0,85, Ley.-17,2 g/l, Eoz-1, Mon-4, Limf-26, EChT-10 mm/s, tromb-196.

Siydik umumiy tahlili: miqdori-8, rangi- somon rang, oqsil yo'q, mik-ya: epit. -3-4, leyk-2-3.

Koprologiya: yumshoq, shakillanmagan, sariq. Mushak tola +++ Mik-ya: n/yo-++, yo/q-+, krax.-+, sovun-+,hazm bo'lmagan o'sim tol-+++, shilliq-+, kristal+, leyk.-6-8, epit.- yo'q, Y/G aniqlanmadi.

Davosi: IVL apparatida sun'iy nafas berish nafasi tiklanmaguncha, botulizmga qarshi spetsifik zardob yuborish, infusion terapiya, simptomatik davo muolajalarini olib borish.

Xulosa: Bemor ahvolini o'ta og'irligi tana intoksikatsiyasi, bulbar sindrom, nafas yetishmovchiligi 3-darajasi, yurak yetishmovchiligi 2-darajasi. Respirator distress sindrom xisobiga.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ахмедов А. А. Изучение 2012-2021 Году Динамики Заболеваемости Вирусным Гепатитом А От Энтеровирусных Заболеваний И Оценка Эффективности Добровольной Вакцинации //Miasto Przyszłości. – 2024. – Т. 54. – С. 1385-1387.

2."[Botulizm](#)". OutbreakID.com. Arxivlandi [asl nusxasi](#) 2012 yil 2 aprelda.

3."[Kichkintoylar botulizmi](#)". kidshealth.org. [Arxivlandi](#) asl nusxasidan 2016-10-07. Olingan 2016-09-28.

4. Aliyevich A. A. EVALUATION OF THE EFFICIENCY OF MEASURES AGAINST THE EPIDEMIC IN TREATMENT AND PREVENTION INSTITUTIONS //International journal of advanced research in education, technology and management. – 2023. – Т. 2. – №. 12. – С. 281-286.

5."[Botulizm to'g'risida](#)". Kasalliklarni nazorat qilish va oldini olish markazlari. Olingan 2020-04-08.

6."[Botulizm haqidagi faktlar](#)". Favqulodda vaziyatlarga tayyorgarlik va choralari. [Kasalliklarni nazorat qilish va oldini olish markazlari](#). 14 oktyabr 2001 yil. Arxivlangan [asl nusxasi](#) 2011 yil 5-iyulda. Olingan 2 iyul,

7. Ахмедов, Авазбек Алиевич. "Изучение 2012-2021 Году Динамики Заболеваемости Вирусным Гепатитом А От Энтеровирусных Заболеваний И

Оценка Эффективности Добровольной Вакцинации." Miasto Przyszłości 54 (2024): 1385-1387.

8. Teotonio I (February 21, 2008). "[Couple suing over tainted juice](#)". Toronto Star. [Arxivlandi](#) asl nusxasidan 2016 yil 4 martda.

9. "[Botulism fact sheet](#)". Department of Public Health, Western Australia. [Arxivlandi](#) [asl nusxasi](#) 2013-12-30 kunlari. Olingan 2014-02-12.

10. Aliyevich, Akhmedov Avazbek. "EVALUATION OF THE EFFICIENCY OF MEASURES AGAINST THE EPIDEMIC IN TREATMENT AND PREVENTION INSTITUTIONS." International journal of advanced research in education, technology and management 2.12 (2023): 281-286.

11. Sundeen G, Barbieri JT (September 2017). "[Vaccines against Botulism](#)". Toksinlar. 9 (9): 268. [doi:10.3390/toxins9090268](#). [PMC 5618201](#). [PMID 28869493](#).

12. "[Botulism: Treatment Overview for Clinicians](#)". U.S. Centers for Disease Control and Prevention (CDC). 2006 yil. [Arxivlandi](#) asl nusxasidan 2016 yil 4 martda. Olingan 13 yanvar 2016.

13. Brook I (2006). "Botulism: the challenge of diagnosis and treatment". Reviews in Neurological Diseases. 3 (4): 182–9. [PMID 17224901](#).

**JISMONIY MADANIYAT VA SPORTNING IJTIMOIIY VAZIFALARI VA
ULARNI AMALGA OSHIRISHNI BOSHQARISH
СОЦИАЛЬНЫЕ ЗАДАЧИ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА И
УПРАВЛЕНИЕ ИХ РЕАЛИЗАЦИЕЙ
SOCIAL TASKS OF PHYSICAL CULTURE AND SPORTS AND
MANAGEMENT OF THEIR IMPLEMENTATION**

Safarov Dilmurod Zoir o‘g‘li

Zarmed universiteti Ijtimoiy-iqtisodiyot va muhandislik fakulteti

Ijtimoiy fanlar kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada jismoniy tarbiya va sportning rivojlanish tarixi, vazifalari, o‘zbek sportidagi o‘rni rivojlanish bosqichlari, ahamiyati haqida bayon qilingan. Shuningdek, jismoniy tarbiya va sportni boshqarish, rivojlantirish choralari xususida bayon qilingan.

Аннотация: В данной статье изложена история развития физической культуры и спорта, задачи, этапы развития, значение роли в узбекском спорте. В нем также изложены меры по управлению и развитию физической культуры и спорта.

Annotation: this article describes the history of the development of physical education and sports, its tasks, the stages of development of its role in Uzbek sport, its importance. It is also described in detail the measures for the management, development of physical education and sports.

Kalit so‘zlar: sport, sport turlari, milliy sport o‘yinlari, jismoniy tarbiya, vosita, rivojlanish bosqichlari, boshqaruv, jismoniy madaniyat.

Ключевые слова: спорт, спортивные соревнования, национальные спортивные игры, физическое воспитание, двигательная активность, этапы развития, менеджмент, физическая культура.

Keywords: Sports, Sports, national sports games, physical education, motor, stages of development, management, Physical Culture.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-3031-son, 2018 yil 5 martdagi “Jismoniy tarbiya va sport sohasida davlat boshqaruvi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5368-sonli farmoni, hamda 2020 yil 30 oktabrdagi PF-6099 sonli “Sog‘lom turmush tarzini hayotga keng tatbiq etish va ommaviy sportni yanada rivojlantirish” chora-tadbirlari to‘g‘risida farmonlarida yurtimiz aholisini sog‘ligini mustahkamlash jismoniy tayyorgarligini oshirish, sog‘lom turmush tarzini shakllantirishga oid masalalarga e’tibor qaratilgan.

Jismoniy madaniyat jismoniy tarbiyaning keyingi, eng muhim yakuniy bosqichi sifatida talaba-yoshlarni komil inson qilib tarbiyalashga hissa qo‘shadigan pedagogik tadbirlarning alohida, o‘ziga xos majmuidir. Jismoniy madaniyat pedagogika fanining mutaxassislashtirilgan bir bo‘limi sifatida vujudga kelgan va bugungi kunda zamonamizdagi barcha fanlarning ma’lumotlaridan foydalanadigan alohida, markaziy fanlardan biriga aylangan. Jismoniy madaniyat fani komil insonni tarbiyalashdek muhim ijtimoiy-pedagogik vazifalarni bajarar ekan, uning barkamol shaxsni shakllantirishdagi imkoniyatlari kundan kunga, yanada ortib bormoqda. Jismoniy madaniyat va sport mashg‘ulotlari jarayonida aqliy, axloqiy, vatanparvarlik, mehnat, iqtisodiy, tibbiy, g‘oyaviy-siyosiy, estetik va tarbiyaning boshqa turlarini samarali amalga oshirish mumkin. Bunda jismoniy madaniyat va sportning shaxsni shakllantirishga ijobiy ta’siri o‘ziga xos bo‘lib, uni boshqa hech qanday vositalar bilan almashtirib yoki o‘rnini bosib bo‘lmaydi. U ijtimoiy vazifalarni bajarishga qodir, har tomonlama yetuk, mehnatsevar shaxsni, fuqaroni shakllantirishga yordam beradi. Jismoniy madaniyat va sport mashg‘ulotlari jarayonida talaba-yoshlarni g‘oyaviy tarbiyalash, ularda faol ilmiy dunyoqarashni, g‘oyaviy ishonchni, vatanparvarlik va millatlararo totuvlikni, yuksak fuqarolik hissini, o‘z xulqiga mas’uliyat, o‘zini tutish, mehnatga, o‘qishga, jamoaga va oilasiga chuqur mas’uliyat bilan yondashish, o‘zaro tushunish va boshqa insoniy fazilatlarni shakllantirishga yo‘naltiriladi.

Jismoniy madaniyat mashg‘ulotlari jarayonida g‘oyaviy tarbiyalash. Jismoniy madaniyat mashg‘ulotlari jarayonida g‘oyaviy tarbiyalash o‘qish, mashq qilish, musobaqalarda ishtirok etish, mehnat va boshqa kundalik turmush bilan bog‘liq sharoitlarda ma’lum nazariy bilimlarni egallash va amaliy jihatdan axloqiy me’yorlarga rioya qilish orqali amalga oshiriladi. Talabalarni milliy istiqlol g‘oyasiga sodiq qilib tarbiyalash komil inson tarbiyasida jismoniy madaniyatning o‘rnini bilish va anglab yetish, hukumatimizning talaba-yoshlarni barkamol qilib tarbiyalash uchun yaratayotgan shart-sharoitlari, jismoniy madaniyat tizimi va uning asosiy maqsad va vazifalari hamda ularni umumxalq jismoniy madaniyatini rivojlantirishdagi o‘rni, jismoniy madaniyatning tibbiy-ilmiy asoslari, xalqaro sport harakatining yer yuzi xalqlari o‘rtasida tinchlik va hamkorlikni mustahkamlashdagi o‘rni va boshqalar bilan bog‘liq bilimlarni egallash bilan amalga oshiriladi. Olib borilgan g‘oyaviy ishlarning samarasi talaba-yoshlarning mehnat, ijtimoiy, sport-sog‘lomlashtirish va kundalik faoliyatlarida erishgan natijalarni nazorat qilish orqali mustahkamlanadi. Talaba-yoshlarni aholi o‘rtasida jismoniy madaniyat va sport-sog‘lomlashtirish ishlarini targ‘ibot qilishda ishtirok etishi, ma’ruzalar o‘qishi, ularni milliy istiqlol g‘oyasi ruhida tarbiyalashda katta maktab bo‘lishi mumkin.

Jismoniy madaniyat mashg‘ulotlari jarayonida axloqiy tarbiyalash. “Aql majlisda, husn to‘yda, axloq kunda kerak”-deydi donishmand xalqimiz. Jismoniy

madaniyat va sport mashg'ulotlari jarayonida shug'ullanuvchilarni axloqiy tarbiyalash, ularni axloq qoidalari, talablariga mos qilib tarbiyalash imkoniyatlari juda katta. Jismoniy madaniyat axloqiy tarbiya bilan uzviy bog'liqdir. O'quv-sport mashqlarida, sport musobaqalarida sportchilar katta ruhiy va jismoniy zo'riqishlarni boshidan kechiradilar. Bu zo'riqishlar ularning irodasini mustahkamlaydi, dadillik, o'zini qo'lga olish, qat'iylik, o'z kuchiga ishonch, chidamlilik, bosiqlik va intizomga o'rgatadi. Jismoniy madaniyat va sport mashg'ulotlari maqsadga qaratilgan faoliyat bo'lib, ular qoidaga muvofiq ma'lum bir sport jamoasida kechadi.

Sport musobaqalarida g'olib bo'lish jamoaning har bir a'zosini g'alabaga qo'shayotgan, qo'shgan hissasiga bog'liq. Shuning uchun jamoaning har bir a'zosi o'z qiziqishlarini jamoaning manfaatlariga bo'ysundirishi, jamoaning bir qismiga aylanib, unda o'z o'rnini topishi kerak. Jamoa - bu pedagogik nuqtayi nazardan shunday odamlarning guruhiki, bunda ularni umumiy ijobiy va ijodiy maqsad yo'lidagi intilishlar birlashtiradi. Shuning uchun umumiy maqsadni amalga oshirish, masalan, g'alaba uchun jamoaning har bir a'zosi, kuchlarni birlashtirib, muvofiqlashtirib, jon-jahdi bilan g'alaba sari kurash olib borishi kerak. Bu jarayon, g'alabaga bo'lgan ishonch va intilish kuchli sport jamoasini shakllantiradi va uning manfaatlariga sodiqlikni tarbiyalaydi. Sport g'alabasiga bo'lgan kurash jarayonida shug'ullanuvchilarda yaxshilik qilish, raqibni hurmat qilish, halollik, halol sport kurashini olib borish, to'g'rilik kabi ijobiy fazilatlar vujudga keladi va ular takomillashib, haqiqiy sport etikasiga aylanadi.

Axloqiy tarbiyaning asosiy vazifalaridan biri, bu shug'ullanuvchilarda jismoniy madaniyat va sport mashg'ulotlariga muntazam va qat'iy qiziqishni va ular bilan bog'liq malaka va ko'nikmalarni tarbiyalashdir. Axloqiy tarbiyada sportchi-yoshlarning o'z-o'zini tarbiyalashi muhim o'rin tutadi. Bu har bir sportchi shaxsini jamoa orqali tarbiyalash va ayrim sportchilardagi manmanlik, “yulduzlik kasali” kabi salbiy xulq, odatlarni yo'q qilishga zamin yaratadi. Murabbiylar, o'qituvchilar yosh sportchilarni axloqiy tarbiyalashga qanchalik urinmasin, o'quvchi-yoshlar o'z-o'zlarini tarbiyalashga kirishmasalar, kutilgan natijalarga erishib bo'lmaydi. O'z-o'zini tarbiyalashning tarkibiy qismlariga quyidagilar kiradi:

- o'zi to'g'risida boshqalarning fikrini bilish;
- o'ziga o'zi baho bera olish;
- o'ziga o'zi ta'qiqlash;
- o'zini o'zi rag'batlantirish;
- o'ziga o'zi buyruq berish;
- o'zi o'z qiziqishini oshirish;
- o'z qiziqishini o'zi yo'qotish;
- o'zini-o'zi jazolash;
- o'zini-o'zi majbur qilish;

-kundalik yuritish;

O‘z-o‘zini tarbiyalashning bu tarkibiy qismlari yaxlit birlashib, o‘z faoliyatiga javob beradigan va o‘z faoliyatini jamiyat hayoti bilan muvofiqlashtirib olib boradigan komil insonni shakllantiradi. O‘z-o‘zini tarbiyalash mustaqil kamolga yetishning eng kuchli vositasi hisoblanadi. Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Forobiy, Pahlavon Maxmud va boshqa ko‘plab donishmandlar o‘z-o‘zini tarbiyalash va tartibga qat’iy rioya qilish orqali mustaqil kamolga yetishganlar. Ma’lumki, jismoniy madaniyat mashg‘ulotlari va sport mashqlari katta muskul zo‘riqlari orqali kechadi. Chunki sport mashqi jarayonida bajariladigan jismoniy ishlarning hajmi keskin ortib ketdi. Masalan, yuguruvchilarning yillik yugurish hajmi 3000-3500 km dan 6500-7500 km ga yetdi. Alohida suzuvchilar yillik mashqda 3800 km, eshkak eshuvchilar 12000 km gacha, velosipedchilar 40000 km gacha mashq masofalarini o‘tamoqdalar. Yosh sportchilar, talaba sportchilar mashqlarning dastlabki kunlarida bunday zo‘riqlar va muskullardagi og‘riqlar tufayli “Sport yo‘lini to‘g‘ri tanladimmi?, Bu, o‘zi menga nima uchun kerak?, Vaqtida yig‘ishtirib qo‘ya qolay!”, - degan fikrlarni boshidan kechirishi tabiiy. Ammo, bu zo‘riqlar, og‘riqlar vaqtincha bo‘lib, mashq darajasiga qarab 3-4 kunda o‘tib ketadi va organizm asta-sekin bunday zo‘riqlar va og‘riqlarga moslashadi va o‘z-o‘zidan yanada ko‘proq mashq qilish istagini uyg‘otadi.

Umuman olganda, jismoniy mashg‘ulotlar jarayonida shaxsni intizomlilik, halollik, haqgo‘ylik, o‘zaro hurmat, odamlarga qiyin va zarur sharoitda yordam berishga tayyor turish, mehnatsevarlik, vatanparvarlik va boshqa asosiy insoniy fazilatlar shakllanib boradi.

Jismoniy madaniyat mashg‘ulotlari jarayonida aqliy tarbiyalash. Jismoniy madaniyat va sport mashg‘ulotlari jarayonida talabalar va o‘quvchi- yoshlarni aqliy tarbiyalash imkoniyatlari shu qadar yuqoriki, buni boshqa fanlar jarayonida amalga oshirish imkoniyati cheklangan. Jismoniy madaniyat va sport mashg‘ulotlarida bevosita inson tanasi va ong ishtirok etadi. Inson tanasi (jismi) va ongi (ruhi) shu qadar mukammal ishlenganki, bunday o‘z-o‘zini boshqaradigan, hayotiy tirik tizim boshqa yo‘q. Shuning uchun, inson tanasi “o‘z-o‘zini boshqaradigan, takomillashtiradigan muhim biologik sistema”, -deb ataladi. Faylasuflar aksari hollarda “O‘zingni angla!”, “Birinchi o‘zingni va o‘z organizmingni o‘rgan!”, -deb bejiz aytishmagan. Sababi, tabiatda yuz beradigan muhim biologik, fizikaviy va kimyoviy jarayonlar bevosita inson organizmida ham kechadi. Biz o‘z organizmimizni bilmas ekanmiz, unga jismoniy mashqlarning ham ijobiy yoki salbiy ta’sirini bilmaymiz.

Jismoniy madaniyat va sport mashg‘ulotlarida shug‘ullanuvchilarning aqliy, ya’ni bilish bilan bog‘liq tarbiyasini amalga oshirish uchun ularga quyidagi ketma-ketlikda bilimlar tizimini berish kerak:

-inson gavdasining tuzilishi bilan bog‘liq ma’lumotlar: qo‘l, oyoq, yelka, bo‘yin, ko‘krak qafasi va bosh, yuqori va pastki qismlarning mutanosibligi va ularga qarab sport turlariga tanlanadi va yo‘naltiriladi;

-organizmning asosiy hayotiy tizimlari bilan bog‘liq ma’lumotlar:

- markaziy asab tizimi; - nafas olish tizimi;
- yurak va qon-tomir tizimi;
- ovqat hazm qilish tizimi;
- harakat-tayanch tizimi (muskullar va suyaklar);
- moddalarning almashinuv jarayonlari;
- ichki sekretiya bezlarining faoliyati (endokrin sistema)

Ilmiy-nazariy va amaliy tavsiyalarga asoslangan jismoniy mashqlar va mashg‘ulotlar organizm va uning hayotiy tizimlari faoliyatiga ijobiy ta’sir etib, ularni ish bajarish qobiliyatini, tabiiy muhitda yashovchanlik darajasini (immunitet) oshiradi, uzoq umr ko‘rishini, unumli mehnat qilishini ta’minlaydi.

Murabbiy mashq jarayonida har bir tizimda yuz berayotgan o‘zgarishlarni shug‘ullanuvchilarga dalillar bilan tushuntirib berishi kerak. Inson organizmining jismoniy va ruhiy zahira imkoniyatlari bilan bog‘liq ma’lumotlar: -ma’lumotlarga ko‘ra hozirda inson miyasi zahira imkoniyatlarining faqat 4- 5 % sarflanayotgan ekan, bu geniyalarda 8-10 % ni tashkil etishi ta’kidlab o‘tilgan. Shuningdek, haqiqiy jismoniy qobiliyatlar, zahira imkoniyatlar faqat inson juda qiyin va keskin, xavfli vaziyatlarga tushgan sharoitlarda yuzaga chiqadi. Bu hali ko‘p tadqiqotlarni talab etadi. Bu bo‘limga sport turlari bo‘yicha o‘rnatilgan rekordlar va ularning o‘sib borishi hamda boshqa eng yuqori sport natijalarining qiyosiy tahlillarini ham kiritish mumkin. - jismoniy mashqlarning tasnifi va ular bilan bog‘liq ma’lumotlar: bularga mashqlarning turlari, sport turlari, musobaqalar tizimi va boshqalarni kiritish mumkin. Jismoniy mashqlar:

- tarixiy shakllanganlik darajasi;
- muskul guruhlariga ta’sir qilishi;
- sport turlari va boshqa belgilari va xususiyatlariga qarab tasniflanadi.

Xulosa qilib aytganda, shug‘ullanuvchilar, shuningdek, murabbiylar ham mashqlarni yaxshi bilishi, qaysi muskul va qaysi muskul guruhlariga qanday mashqlarni berishni, qaysi mashqlar qaysi muskullarni rivojlantirishini, sport turlariga qarab ajratishi, o‘yin va musobaqa qoidalarini yaxshi bilishi kerak. Bular murabbiy va talabalardan va o‘quvchi-yoshlardan katta aqliy tayyorgarlikni, mehnatni talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 04 noyabrdagi Pq-4881-son.

2. D. Z., Nazarova N. E., Sadriddinova D.H. Ta’lim muassasalarida jismoniy tarbiya, sport tadbirlarining maqsadi va vazifalari //Scientific progress. – 2021. – T. 2. – №. 1. – S. 1498-1505.

3. Korneva M.A., Makhov A.S., Stepanova O.N. Osobennosti motivatsii sportsmenov-invalidov s porazheniem oporno-dvigatel'nogo apparata k uchastiyu v trenirovochnom protsesse po russkomu zhimu [The Peculiarities of Motivation of Handicapped Athletes with Spinal Cord Injuries to Participation in Russian Press Work-Out Sessions]. Teoriya i praktika fiz. Kultury, 2014, no. 6, pp. 37–43.

4. Safarov D.Z.O‘., Xamroev B.X. Oliy ta’limda gimnastika darslarini innovatsion ta’lim texnologiyalar asosida o‘qitishi samaradorligi // Scientific progress, 2021. T. 1. № 6.

5. Ислотов Э.Ю., Хамроев Б.Х., Сафаров Д.З.У. Управление воспитанием юного спортсмена во время занятий физическими упражнениями и на тренировке // Вопросы науки и образования, 2020. № 20 (104).

6. <file:///C:/Users/user/Desktop/Jismoniy%20tarbiya%20va%20sport.pdf>
Safarov 7. <https://lex.uz/docs/-5080074?ONDATE=29.07.2022>

**DZYUDUCHILARNING KUCH VA TEZKORLIK SIFATLARI VA ULARNI
RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI
СИЛОВЫЕ И СКОРОСТЬ ДЗЮДОИСТОВ И ВОЗМОЖНОСТИ ИХ
РАЗВИТИЯ
QUALITIES OF STRENGTH AND SPEED OF JUDOKERS AND
POSSIBILITIES OF THEIR DEVELOPMENT**

Rustamov Elnor Baxtiyorovich

Buxoro davlat universiteti 13.00.04 - Jismoniy tarbiya va
sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi mustaqil tadqiqotchisi,
Zarmed universiteti Ijtimoiy-iqtisodiyot va muhandislik fakulteti
Ijtimoiy fanlar kafedrasida o'qituvchisi
elnorrustamov@5gmail.com

Annotatsiya. Dzyudo yosh shug'ullanuvchilarda jismoniy tayyorgarlik, muvofiqlashtirish va aqliy chidamlilikni rivojlantirish uchun ajoyib vositadir. Dzyudo o'quvchilarga jismoniy va ruhiy farovonligini yaxshilash, tezkorlik va kuch sifatlarini rivojlantirish uchun samarali sport turi hisoblanadi va bu ularning akademik va shaxsiy muvaffaqiyatlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Абстрактный. Дзюдо является отличным средством развития физической подготовленности, координации и умственной выносливости у юных спортсменов. Дзюдо является эффективным видом спорта для студентов, позволяющим улучшить физическое и психическое состояние, развить ловкость и силовые качества, что положительно влияет на их академические и личностные успехи.

Abstract. Judo is an excellent tool for developing physical fitness, coordination and mental endurance in young athletes. Judo is an effective sport for students to improve their physical and mental well-being, develop agility and strength qualities, and this has a positive effect on their academic and personal success.

Kalit so'zlar: jismoniy sifat, tezkorlik, umumiy kuch, maxsus kuch, mutlaq kuch, nisbiy kuch, tezkor kuch, portlovchan kuch, kuch chidamliligi.

Ключевые слова: физические качества, быстрота, общая сила, специальная сила, абсолютная сила, относительная сила, быстрая сила, взрывная сила, силовая выносливость.

Key words: physical quality, speed, general strength, special strength, absolute strength, relative strength, quick strength, explosive strength, strength endurance.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 2-oktabrdagi “Kurashni rivojlantirish chora-tadbirlari” qarori mamlakatimizda kurash turlarini

rivojlantirilishi, musobaqalar tashkillashtirish yo‘lga qo‘yilgali, yurtimizda sportga bo‘lgan e’tibor yuksak ekanligidan dalolat beradi.

Shu bilan bir qatorda, 2020-yil 30-oktabrdagi PF-6099 sonli “Sog‘lom turmush tarzini hayotga keng tatbiq etish va ommaviy sportni yanada rivojlantirish” chora-tadbirlari to‘g‘risida farmonlarida yurtimiz aholisini sog‘ligini mustahkamlash jismoniy tayyorgarligini oshirish vositasi yordamida sog‘lom turmush tarzini shakllantirishga oid masalalarga e’tibor qaratilgan.

Dzyudochining jismoniy tayyorgarligi sport trenirovkasining muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi va jismoniy sifatlar - kuch, chidamlilik, egiluvchanlik, chaqqonlikva tezkorlikni rivojlantirishga qaratilgan jarayondir.

Jismoniy tayyorgarlikning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

Sportchilar sog‘ligi darajasi va ular organizmi turli tizimlarning funktsional imkoniyatlarini oshirish.

Jismoniy sifatlarni sport kurashining o‘ziga xos xususiyatiga javob beradigan birlikda jismoniy sifatlarni rivojlantirish.

Jismoniy tayyorgarlik umumiy, yordamchi va maxsus tayyorgarlikka bo‘linadi.

Dzyudochining umumiy jismoniy tayyorgarligi yuqori natijalarga erishish uchun poydevor, zarur asos hisoblanadi. U asosan quyidagi vazifalarning hal etilishini ta’minlaydi:

Dzyudochi organizmini har tomonlama garmonik rivojlantirish, uning funktsional imkoniyatlarini oshirish, jismoniy sifatlarini rivojlantirish.

Salomatlik darajasini oshirish.

Shiddatli trenirovka va musobaqa nagruzkalari davrida faol dam olishdan to‘g‘ri foydalanish.

Umumiy jismoniy tayyorgarlik turli vositalar to‘plashini o‘z ichiga oladi. Ular orasida snaryadlarda va snaryadlar bilan bajariladigan mashqlar, sherik bilan maxsus trenajerlarda bajariladigan mashqlar, boshqa sport turlari: akrobatika, yengil atletika, sport o‘yinlari, suzish va x.k.dan olingan umumiy rivojlantiruvchi mashqlar ajratiladi.

Yoradamchi jismoniy tayyorgarlik maxsus harakat malakalarini rivojlantirishga qaratilgan katta hajmdagi ishni samarali bajarish uchun zarur bo‘lgan maxsus asosni yaratishga mo‘ljallangan. U ancha tor va o‘ziga xos yo‘nalishga ega hamda quyidagi vazifalarni hal etadi:

Asosan kurash uchun ko‘proq xos bo‘lgan sifatlarni rivojlantirish.

Kurashchi harakatlarida katta darajada ishtirok etuvchi mushak guruhlarini tanlab rivojlantirish.

Yordamchi jismoniy tayyorgarlikning ilg‘or vositalari sifatida shunday mashqlar qo‘llaniladiki, ular o‘zining kinematik va dinamik tarkibi hamda asab-mushak kuchlanishi xususiyatiga ko‘ra kurashchining musobaqa faoliyatida bajaradigan asosiy harakatlariga mosdir. Shunday mashqlar orasida quyidagilarni ajratish

mumkin: kurashning turli usullarini ishora orqali bajarish; maxsus trenajer moslamalarida bajariladigan mashqlar; kurashchilar manekeni bilan mashqlar.

Kurashchining maxsus jismoniy tayyorgarligi harakatlanish sifatlarini kurashchilarning musobaqa faoliyati xususiyatlari tomonidan qo'yiladigan talablarga qat'iy muvofik holda rivojlantirishga qaratilgan.

Kurashchilarning maxsus jismoniy tayyorgarligi asosan kurash gilamida o'tkaziladi va harakat malakalari tarkibidagi eng muhim harakat sifatlarini rivojlantirishga qaratilgan. Shuning uchun maxsus jismoniy tayyorgarlikning asosiy vositalari sifatida mumkin bo'lgan turli murakkabliklarni jalb qilgan holda musobaqa mashqlari ko'llaniladi. Bunday murakkablashtirilgan mashqlar kurashchi organizmiga bo'lgan ta'sirni kuchaytiradi. Masalan, ogirrok vazn toifasidagi sherigini tashlash, sheriklarni almashtirgan holda O'quv-trenirovka bellashuvlari bajariladi va x.k. Mana shu hamma mashqlar energiya ta'minotining u yoki bu mexanizmlarini rivojlantirish imkonini ta'minlaydi, kurashchining Mashqlanganligiga kompleks holda ta'sir ko'rsatadi hamdabir vaqtning o'zida uning jismoniy va texnik-taktik tayyorgarligini oshiradi.

Jismoniy tayyorgarlikning hamma ko'rsatilgan turlari bir-biri bilan uzviy bog'liq. Trenirovka jarayonida biron bir jismoniy tayyorgarlik turlariga yetarlicha baxo bermaslik oxir-okibat sport maxoratini oshishiga to'skinlik qiladi. Shuning uchun trenirovka jarayonida ko'rsatilgan jismoniy tayyorgarlik turlarini optimal nisbatiga rioya qilish juda muximdir. Uning son jihatdan ifodasi doimiy o'lcham xisoblanmaydi, balki kurashchilar malakasi, ularning alohida xususiyatlari, trenirovka jarayoni davri va organizmning shu paytdagi xolatiga bog'liq holda o'zgarib turadi.

Kuch va uni rivojlantirish uslubiyoti

Jismoniy sifat bo'lmish “kuch” deganda kurashchining raqib karshiligini yengib o'tish yoki mushak kuchlanishi xisobiga unga qarshilik ko'rsatish qobiliyati tushuniladi.

Kuchning quyidagi turlarini ajartish qabul qilingan: umumiy va maxsus, mutlaq va nisbiy, tezkor va portlovchan, kuch chidamliligi.

Umumiy kuch - bu kurashchining maxsus harakatlariga taalluqli bo'lmagan holda sportchi tomonidan namoyon qilinadigan kuch. Maxsus kuch musobaqa harakatlariga mos bo'lgan maxsus harakatlarda sportchi tomonidan namoyon bo'ladi.

Mutlaq kuch sportchining juda katta xususiyatiga ega harakatlarida namoyon bo'ladigan kuch imkoniyatlari bilan tavsiflanadi. Kurashda u kuch yordamida yakkama-yakka olishish uchun muhim ahamiyatga ega.

Nisbiy kuch, ya'ni sportchining 1kg vazniga to'g'ri keladigan kuch kurashchining shaxsiy og'irligini yengib o'tish imkoniyati ko'rsatkichi hisoblanadi. Bu usullarning tezkorlik bilan bajarilishida muhim ahamiyatga ega.

Tezkor kuch mushaklarning nisbatan kichik tashqi qarshilikni yengib o'tish bilan bog'liq harakatlarni tez bajarishga bo'lgan qobiliyatida aks etadi.

Portlovchan kuch qisqa vaqt ichida o'z shiddatiga ko'ra katta kuchlanishlarni namoyon qilish qobiliyatini tavsiflaydi.

Kuch chidamliligi - bu sportchining nisbatan uzoq vaqt davomida mushak kuchlanishlarini namoyon qilishga bo'lgan qobiliyatidir. Kurashchining kuch imkoniyatlarini rivojlantirish uchun quyidagi uslublar qo'llaniladi: takroriy kuchlanishlar; qisqa muddatli maksimal kuchlanishlar; tobora o'sib boradigan og'irliklar, birgalikda ta'sir ko'rsatish; variantlilik; izometrik kuchlanishlar uslublari.

Takroriy kuchlanishlar uslubi shundan iboratki, sportchi Mashqni “so'ngi nafasgacha” bajarishda maksimal og'irlikdan 70-80% ga teng bo'lgan og'irliklar bilan mashqlarni takroran bajaradi. Ushbu uslub kuch Mashqini seriyalab bajarishni nazarda tutadi. Har bir seriya - “so'ngi nafasgacha”, hammasi bo'lib 3-4 seriya, seriyalar o'rtasidagi dam olish oralig'i 3-4 min.

Takroriy kuchlanishlar uslubining bir turi dinamik kuchlanish uslubi hisoblanadi. U mashqlarni maksimumdan 20-30% og'irlikda chegaradagi tezlikda bajarish bilan tavsiflanadi. Bunda katta mushak zo'rikishi og'irlik vazni hisobiga emas, balki yuqori tezlikdagi harakat hisobiga erishiladi.

Qisqa muddatli maksimal kuchlanish uslubi hozirgi paytda mushaklarning mutlak kuchini oshirish uchun eng samarali hisoblanadi. U chegaradagi va chegaraga yaqin bo'lgan og'irliklar bilan ishlashni nazarda tutadi. Mushaklar trenirovkasida maksimal kuchlanishlar uslubi trenajerlarda va bitta yondashishda bitta-ikkita harakatlar yordamida, katta og'irlikdagi shtanga bilan bajariladigan mashqlarda (jim, siltab kutarish, dast ko'tarish, o'tirib-turish) namoyon bo'ladi. Trenirovkada hammasi bo'lib 3-4 ta yondashish bajariladi. Yondashishlar o'rtasidagi dam olish oralig'i - 3-5 min.

Tobora o'sib boradigan og'irliklar uslubi bitta trenirovka mashg'ulotida singari keyingilarida ham qarshilik ko'rsatish hajmining asta-sekin o'sib borishini nazarda tutadi.

Trenirovka mashg'ulotida birinchi yondashishda sportchi 10 marta ko'tara oladigan (10 MT) og'irlikdan 50% ga teng og'irlik bilan boshlash tavsiya etiladi. Ikkinchi yondashishda mashq 10 MT dan 75% og'irlik bilan bajariladi, uchinchi yondashishda esa - 10 MT dan 100% og'irlik bilan bajariladi. Trenirovka davomida hammasi bo'lib 3 ta yondashish amalga oshiriladi. Yondashishlar o'rtasidagi dam olish oralig'i 2-4 min. Har bir yondashishda mashq chegaradagi tezlik bilan aniq toliqib qolgunga qadar bajariladi.

Zarbdor uslub tushadigan og'irlikning kinematik energiyasi va shaxsiy gavda og'irligidan foydalanish yo'li orqali mushak guruhlarini zarbdor rag'batlantirishga asoslangan.

Mashqlanayotgan mushaklarning kamayayotgan ogʻirlik energiyasini yutib olishi mushaklarning faol holatga keskin oʻtishiga, ish kuchlanishining tez rivojlanishiga yordam beradi, mushakda qoʻshimcha kuchlanish imkoniyatini hosil qiladi. Bu keyingi itaruvchi harakat shiddati va tezkorligini hamda qoloq ishdan yengib oʻtiladigan ishga tez oʻtishni taʼminlaydi.

Oyoqlar portlovchan kuchini rivojlantirishning zarbdor uslubini qoʻllash usuli sifatida ketidan balandlikka yoki uzunlikka sakrash bilan bajariladigan chuqurlikka sakrash mashqlarini aytish mumkin. Mashq 70-80 sm balandlikdan oyoqtizzalarini biroz bukkani holda yerga tushib, ketidan tez va shiddat bilan yuqoriga otilib chiqish orqali bajariladi. Sakrashlar seriyalab: 2-3 seriyada, har bir seriyada 8-10 tadan sakrashlar bajariladi. Seriyalar oʻrtasidagi dam olish oraligi 3-5 min. Mashq haftada koʻpi bilan ikki marta bajariladi.

Birgalikda taʼsir koʻrsatish uslubi shunga bogʻliqki, kurashchining kuch imkoniyatlarini rivojlantirish bevosita ixtisoslashgan mashqlarni bajarish paytida sodir boʻladi. Bir vaqtning oʻzida kurashchining kuch qobiliyatlari va texnik-taktik harakatlari rivojlantiriladi hamda takomillashtiriladi. Kurashda birgalikda taʼsir koʻrsatish uslubdan foydalanishga misol tariqasida shunday mashqlarni keltirish mumkinki, kurashchi bu mashqlarda oʻz texnik harakatlarini ogʻirroq vazn toifasidagi raqib bilan takomillashtiradi.

Ogʻirlikning optimal oʻlchamini aniqlab olish juda muhimdir. Haddan tashkari katta oʻlcham harakat malakasi tarkibining buzilishiga olib keladi, bu oqibatda harakat texnikasiga salbiy taʼsir koʻrsatadi.

Variantlilik uslubi asosan turli vazndagi ogʻirliklar bilan maxsus mashqlarni bajarishni koʻzda tutadi. Har xil vazndagi sheriklar bilan mashqlar seriyalab bajariladi. Bitta seriyada avval ogʻirroq vazn toifasidagi raqib bilan 10-12 ta tashlash bajariladi, soʻngra teng vazndagi raqib bilan 15-16 ta tashlash, shundan keyin oʻz vazn toifasidagi raqib bilan 10-12 ta tashlash bajariladi. Hammasi boʻlib 3 seriya bajariladi. Dam olish oraligi - 3-4 min. Tezkor-kuch sifatlarini (meʼyordagi, kichik) rivojlantirishda variantlilik usulubi ayniqsa samaralidir.

Usullarni ancha ogʻir raqib bilan takomillashtirish alohida kuch imkoniyatlarini rivojlantirishga, kichik vazn toifasidagi raqib bilan esa - tezkorlik imkoniyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Bu oqibatda musobaqa mashqida natijaning oshishiga olib keladi.

Mushaklarning izometrik kuchlanishi uslubi turli mushak guruhlarining 4-6 sek. davom etadigan statik maksimal kuchlanishini nazarda tutadi. Izometrik mashqlarning qiymati shundaki, ularning hajmi uncha katta emas, koʻp vaqt olmaydi, bajarilishi ancha oson. Bundan tashqari, ularning yordamida maʼlum bir mushak guruhlariga zarur yoki holatlarda, gavda qismlarini bukish yoki yozishning tegishli boʻgʻim burchaklarida tanlab taʼsir koʻrsatish mumkin.

Tezkorlik va uni rivojlantirish uslubi.

Kurashchi tezkorligi - bu uning mumkin qadar qisqa vaqt ichida ayrim harakatlar va usullarni bajarish qobiliyatidir. Tezkorlik sifatini yaxshi rivojlantirmasdan kurashda yuqori natijalarga erishib bo'lmaydi. O'z raqibidan xatto sekundning yuzdan bir bo'lagiga tezrok harakat qiladigan kurashchi uning oldida muhim ustunlikka ega bo'ladi.

Kurashchi tezkorligi ko'p jihatdan uning asab jarayonlari harakatchanligiga, sharoitlarga, raqib harakatlaridagi ko'rimsiz o'zgarishlarni sezishga bo'lgan sezgirlik unda qay darajada rivojlanganligiga, bellashuvda har safar yuzaga kelgan vaziyatni bir zumda qabul qilish va to'g'ri baxolay olish malakasiga, taktik harakatlarni o'z vaqtida va aniq bajarishga bog'liq.

Tezkorlikni rivojlantirish uchun quyidagi uslublar qo'llaniladi: Mashqlarni yengillashtirilgan sharoitlarda bajarish uslubi. Harakatlar va katta tezkorlik bilan bajariladigan alohida harakatlarni yengillashtirilgan sharoitlarda ko'p marta takrorlash. Masalan, usulni kichik vazn toifasidagi sherik bilan tezkorlikka e'tibor qaratgan holda bajarish. Mashqlarni yengillashtirilgan sharoitlarda bajarish tezligi bo'yicha oddiy sharoitlarda bajariladigan harakatlardan oshadigan o'ta tez harakatlarning bajarilishini rag'batlantiradi. Masalan, yugurish tezligini oshirish uchun qiyalangan yo'lkacha bo'ylab (tog'dan) yugurish qo'llaniladi.

Mashqni og'irlashtirilgan sharoitlarda bajarish uslubi. Kurashchi musobaqalarda duch keladigan sharoitlardan ham ancha qiyin sharoitlarda maksimal tezkorlik bilan bajariladigan harakatlarni ko'p marta takrorlash. Masalan, og'ir vazndagi sherik bilan maxsus mashqlarni bajarish.

Takroriy kuchlanishlar uslubi. Ikki xil ko'rinishda qo'llaniladi:

- mashqlarni chegaradagi va chegara atrofidagi tezlik bilan bajarish;
- mashqlarni shunday sharoitda bajarishki, bunda chegaradagi kuch zo'rikishlari nisbatan yengil yukni katta tezlik bilan bir joydan ikkinchisiga o'tkazish yo'li orqali ta'minlanadi.

O'yin va musobaqa usullari ham katta ahamiyatga ega bo'lib, ulardan foydalanish sportchining emotsional muxiti, ruhiy holati, raqobatchilik hissining o'zgarib turishi hisobiga tezkorlikni rivojlantirish uchun qo'shimcha turtki (rag'bat) bo'lishi mumkin.

Kurashchining tezkorlik sifatlarini tarbiyalash uchun maksimal tezlik bilan bajariladigan mashqlar (ular, odatda, tezlik mashqlari, deb ataladi) qo'llaniladi. Tezlik mashqlarining texnikasi ularning chegaradagi tezliklarda bajarilishini ta'minlashi shart. Mashqlarni bajarish paytida asosiy kuchlanishlar bajarish usuliga emas, balki uning tezligiga karatilishi uchun mashqlar shunchalik yaxshi o'rganilgan va egallangan bo'lishi kerak. Mashqlar davomiyligi shunday bo'lishi zarurki, bajarish oxiriga kelib tezlik, toliqishga qaramasdan, pasaymasligi shart.

Tezlik mashqlarini bajarish tartiblari katta ahamiyatga ega. Har bir Mashq davomiyligi 20 sek.dan oshmasligi lozim, dam olish oralig`i, Mashqni takrorlash boshida, bir tomondan, kurashchining tiklanishishini, ikkinchi tomondan, uning markaziy asab tizimini optimal ko'zg'aluvchanligini ta'minlashi, optimal bo'lishi kerak.

Oraliqlarda dam olish faol bo'lishi lozim. Buning uchun tanaffuslarda katta kuchlanishlarni talab qilmaydigan turli xil mashqlar bajariladi.

Xulosa qilib aytganda, dzyudo kurashi asrlar davomida taraqqiy etib, hozirgi kunda ommaviy sport turlari qatorida nufuzi tobora ortib bormoqda. Ko'pgina polvonlarning yetishib chiqishiga turtki bo'lgan mazkur sport turi bugungi kunda sportsevar yoshlarimiz orasida, ayniqsa maktab yoshidagi bolalar orasida jismoniy sifatlarni rivojlantirishda g'oyatda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 04 noyabrdagi Pq-4881-son.
2. Kurash turlari va uni o'qitish metodikasi. Darslik. R.S. Shukurov. Durdona Nashiryoti. 2020y.
3. Ilov.A.N., Arslonov Sh.A. “Dzyudo nazariyasi va uslubiyoti”. T. 2011
4. Safarov D.Z.O'., Xamroev B.X. Oliy ta'limda gimnastika darslarini innovatsion ta'lim texnologiyalar asosida o'qitishi samaradorligi // Scientific progress, 2021. T. 1. № 6.
5. Исломов Э.Ю., Хамроев Б.Х., Сафаров Д.З.У. Управление воспитанием юного спортсмена во время занятий физическими упражнениями и на тренировке // Вопросы науки и образования, 2020. № 20 (104).
6. <file:///C:/Users/user/Downloads/2703-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D0%B8-7716-1-10-20240420.pdf>
7. Safarov D. Z., Nazarova N. E., Sadriddinova D.H. Ta'lim muassasalarida jismoniy tarbiya, sport tadbirlarining maqsadi va vazifalari //Scientific progress. – 2021. – T. 2. – №. 1. – S. 1498-1505.
8. Tastanov N.A.- “ Kurash turlari nazariyasi va uslubiyoti.” T. 2015

ADVANTAGES OF EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS

Jamolov Firuz Faxridinovich

Bukhara State University 13.00.04-physical theory of training and sports training and independent researcher of methodology,

Zarmed University faculty of socio-economics and engineering

Teacher of the Department of Social

feruzjamolov0@gmail.com

Annotation. In this article, the impact of digital technologies on various aspects of life, in particular, what digital technologies should be used in the field of sports, are put forward. In addition, the importance of physical education for students' lives and the possibility of using various technological methods to achieve the goal in the course of the lesson are shown.

Key words: physical education, digital trend, sports equipment, sports training, style, technical change.

To date, digital technologies are rapidly entering the socio-economic life of each country, and the use of digital tools is also important for the development of economic development of Uzbekistan in the context of the globalization of the world economy and the development of technologies. In Particular, President Sh.M.As Mirziyov noted, " Of course, we know very well that the formation of a digital economy requests the necessary infrastructure, a lot of funds and labor resources. However, no matter how difficult it is, when do we get into this business if we don't start today?! Tomorrow will be too late. Therefore, the active transition to the digital economy will be one of our top priorities for the next 5 years”.

In our society, it is possible to further develop the trend of digital education through modern information technologies and create qualitatively new models of production, change the format of Education, Health, Public Administration, communication between people, and define a new paradigm of development of society as a whole. At the current level of development of society, the process of using digital technologies implants, first of all, the digital transformation of the main functions in the activity, namely, transition to new digital operating and business models in production and management. Similarly, the digital transformation in education should be understood as a complete reconstruction of the educational process, which includes not only teaching methods and tools, but also changes in the competence model, changes in the semantic model of the educational program, approaches to assessing teacher activity. Also, digital management of regular

processes in an educational institution: personnel controls, management of educational downloads, financial management, document management, that is, all activities of the units of an educational organization: educational, methodological, scientific research, etc.

In the context of digital transformation, the main tasks of higher education in general education and physical education are the task of “teaching how to learn”, preparing for the rapid changes taking place in the information society, forming effective interaction with them. In a certain sense, it should be said that employees determine promising areas of training future specialists, changes in the structure of knowledge and skills, which require the transition from a cognitive school to a school of skills, skills, qualifications, which is necessary to solve professional problems in socio - economic conditions that are constantly changing. The need of modern society for qualified specialists in the conditions of such professional activity creates new requirements for their training.

Using technical devices based on empirical data, the dialectical search for new, more advanced tools and methods and the optimization of training conditions now took place. In the design of devices and simulators, new knowledge in ergonomics, biomechanics, engineering psychology and design is used.

To improve their performance in everyday life, leisure activities and work, people have long created and used various technical means. In the process of human evolution and technical changes, these tools were constantly complicated and improved. The same happened with the creation of sports equipment and exercise equipment. The world of sports is in constant change socially, economically and spiritually, however, if someone suggests the most common changes in sports in the last century, it will be the use of technology. Modern science now allows athletes to move up, move faster and, most importantly, be safer. Technological innovation is not only the equipment and sportswear used by athletics, but also bicycles, tennis rackets and swimsuits are comfortable and meet the requirements of the present. In the course of the research carried out, the use of digital technology has shown its significant place in achieving high results in competitions between athletes and their opponents. Digital technology has not only affected sports results. During the study, it is of great importance that studies involving certain forms of ICT such as wikis, web, etc. stimulate readers and contribute to knowledge acquisition. Nevertheless, there is a check on the use of videotape technology to develop learning in physical education. Using it will have enormous potential and opportunities. The following methods were used for research in the field of physical education and sports: the analysis of scientific and methodological literature, the methods of creating and using digital information technologies in the field of physical education and sports were studied.

Sports training creates realistic conditions for students to develop comprehensively, self-awareness and self-affirmation through their chosen Sports. Modern aspects of educational process management in higher education institutions have not yet been developed scientifically enough. At the same time, the commercialization of sports training in higher educational institutions negatively affects the level of sports training of students.

One of the indispensable conditions for the successful competitive activities of qualified basketball players is the use of modern offensive systems that help to maximize the abilities of athletes. Most experts in this sport recognize the high importance of an effective emergency attack with a quick break. Professionals in the field of physical education and sports “...the channels of transition between mass sports and elite sports also emphasize the importance of” to what extent, first of all, the system of training the reserves of the national team of the country is established."The physical education of students is a system that is constantly being improved based on the accumulation of new experimental research data, advanced experience and scientific and technological progress.

International perspectives of new technologies in physical education many scientists and practitioners present their perspectives on the science and practice of digital innovation in physical education. They highlight scientific work on digital technology, asking what evidence exists for teachers, as well as what narratives and examples can help physical education teachers and coaches if they want to introduce technology into their daily practice.

In general physical education and Sports, digital technology education can be used for the following purposes:

- dynamic indicators of the reaction of functional systems to load (transferable gadgets and special programs);
- improving the psycho-emotional state of students (smart floor technologies and "smart wall");
- Organization of motor activity competitions using technology touch controller (Just Dance [2] similar to a computer game, etc.);
- allows the formation of a modern digital educational environment

The introduction of a continuous physical education model in Uzbekistan, which has a positive effect on the educational emigration of the best students due to which the network helps to teach and prevent the most out of each other talented youth allows the creation and placement of didactic materials on resources in other regions.

In place of the conclusion, it should be said that the role of any forms and styles of physical education and sports in the growth and development of students is incomparable. the organization of practical work, taking into account their age and pedagogical characteristics in increasing the physical development and training of

students, further increases the effectiveness of this process. The use of technical means in increasing the general physical fitness of students is a requirement of the present day. Because the process of modern sports education cannot be tasted without technical means. Such a technological approach to physical education lessons in the process of modern physical education, firstly, increases the interest of students in physical education, secondly, allows them to have a special impact on various organs and systems, and thirdly, increases the effectiveness of the physical education process.

Literature used:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Jismoniy tarbiya va sport to‘g‘risida” gi qonun “Xalq so‘zi” gazetasi ., 2015-yil 5-sentyabr.
2. Mirziyoyev Sh.M. “Buyuk kelajgimizni mard va olijanob halqimiz bilan birga quramiz”. Toshkent “O‘zbekiston” 2017-yil.
3. Ne‘matov B.I. —Bolalar-o‘smirlar sport maktablari shug‘ullanuvchilarini g‘ovlar osha yugurishtexnikasiga o‘rgatish metodikasinitakomillashtirish. Ped.fan.nom.diss.-Ch., 2019.100 b
4. Qobil, DI[2010]. Jismoniy tarbiyada texnologiyani qo‘llash bo‘yicha e‘tiqod va amaliyotlar tion. Dissertatsiyalar tezislari Xalqaro, AI-A 71/06,dekabr
5. Абдуллаев А.А., Ш.Х.Хонкелдиев Жисмоний тарбия назарияси ва усулияти –Тошкент, 2017. 231 б.
6. <https://yuz.uz/uz/news/raqamli-iqtisodiyot-taraqqiyot-sari-qisqa-yol>.
7. Islomov E.Yu., Xamroev B.X., Safarov D.Z.U. Upravlenie vospitaniem yunogo sportsmena vo vremya zanyatiy fizicheskimi uprajneniyami i na trenirovke // Voprosy nauki i obrazovaniya, 2020. № 20 (104).
8. Safarov D. Z., Nazarova N. E., Sadriddinova D.H. Ta’lim muassasalarida jismoniy tarbiya, sport tadbirlarining maqsadi va vazifalari //Scientific progress. – 2021. – T. 2. – №. 1. – S. 1498-1505.

“KASRLAR” MAVZUSINI O‘QITISHDA “BUMERANG” TEXNOLOGIYASI

O‘ktamova Ferangiz Shuhratovna

Buxoro pedagogika instituti talabasi

ferangizuktamova31@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada “Kasrlar” mavzusini “Bumerang” texnologiyasi yordamida o‘qitish usuli yoritilgan. “Bumerang” texnologiyasi turli mazmun va harakterga (muammoli, munozarali, turli mazmunli) ega bo‘lgan mavzularni o‘rganishda qulay bo‘lib, o‘z ichiga og‘zaki va yozma ish shakllarini qamrab oladi hamda bir mashg‘ulot davomida har bir ishtirokchining turli topshiriqlarni bajarishi, navbat bilan o‘quvchi yoki o‘qituvchi roliga bo‘lishi, kerakli ballni to‘plashiga imkoniyat beradi, o‘quvchilarni mashg‘ulot jarayonida, darsdan tashqarida turli adabiyotlar, matnlar bilan ishlash, o‘rganilgan materialni yodida saqlab qolish, so‘zlab bera olish, fikrini erkin bayon eta olish hamda bir dars davomida barcha o‘quvchilarni baholay olishga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: Kasr tushunchasi, “Bumerang” texnologiyasi, dars, o‘quvchi, o‘qituvchi, mavzu, baholash, gurux, o‘quv materiallari.

BOOMERANG TECHNOLOGY IN TEACHING FRACTIONS

Uktamova Ferangiz Shuhratovna

Student of Bukhara pedagogical institute

ferangizuktamova31@gmail.com

Annotation: The article describes how to teach "Fractions" using Boomerang technology. Boomerang technology is convenient for the study of topics with different content and character (problematic, controversial, different meanings), including oral and written forms of work, and during one session each allows the participant to perform various tasks, in turn in the role of a pupil or teacher, to collect the required score, to teach pupils in the classroom, outside the classroom to work with different literature, texts, memorize the studied material, so to be able to express themselves freely and to evaluate all pupils during a lesson.

Keywords: Concept of fraction, Boomerang technology, lesson, pupil, teacher, topic, assessment, group, teaching materials.

Hozirgi vaqtda ilg‘or pedagogik texnologiyalar (interfaol usullar) mashg‘ulot turlari ko‘p bo‘lib, ularni dars mavzusining xususiyatlari hamda ko‘zda tutilgan maqsadlarga muvofiq tanlanadi va tegishli tayyorgarlik ko‘riladi. Bu matematika

fani darslarini o'tishda juda muhim hisoblanadi. Bunda o'quvchilarning tayyorgarliklariga o'ziga xos talablar qo'yiladi. Xususan: mashg'ulotda faol ishtirok etish uchun zarur bilimlarni o'zlashtirganlik, muloqotga tayyorlik, o'zaro hamkorlikda ishlash, mustaqil fikrlash, o'z fikrini erkin bayon qilish va himoya qila olish ko'nikmalari va boshqalar ...

Otilgan buyumning otuvchiga qaytib kelishini ta'minlovchi o'roqsimon otish quroliga bumerang deyiladi. Ta'limda bumerang metodining ma'nosi pedagog tomonidan tashlangan muammoli masala yoki mavzuning o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilgan holda o'qituvchiga og'zaki yoki yozma shaklda qaytishidan iborat.

1. Darsda o'rganiladigan mavzuning rejasida 4 ta qism mavzular bo'lsa, o'quv xonasidagi o'quvchilar ham 4 guruhga ajratiladi. Rejadagi birinchi qism mavzu o'qituvchi tomonidan tayyorlangan javoblari bilan birinchi guruh o'quvchilarining har biriga taqdim etiladi. Shu tariqa rejadagi boshqa qism mavzular ham javoblari bilan birgalikda o'ziga mos nomerdagi guruhlarining o'quvchiriga tarqatiladi. Har bir guruhdagi o'quvchilar o'zlariga javoblari bilan taqdim etilgan bitta qism mavzuni o'qituvchi tomonidan belgilangan reglamentda o'rganib chiqadilar.

2. Shundan keyin 4 guruh o'quvchilari aralashtirilib, yangi tarkibdagi 4 guruh tashkil etiladi. Bu yangi guruhlarining har birida dastlabki 4 guruhlarining barchasidan bir nechtdan o'quvchilarning ishtirok etishiga erishiladi. Natijada butun o'quv materialini yaxlit jamoa bo'lib o'rganish imkoniyati tug'iladi. Muhimi, o'quvchilarda o'quv materialini mustaqil o'rganish, hamkorlikda ishlash, bilganlarini boshqalarga tushuntira bilish ko'nikma va malakalari shakllanadi.

3. O'qituvchi tomonidan belgilangan reglamentda mavzuni jamoa bo'lib o'rganish yakunlangach, o'quvchilar dastlabki guruhlariga qaytishadi va savol-javoblar boshlanadi. O'qituvchining tashkilotchiligi asosida savollar boshqa guruhlar tomonidan bitta jamoaga beriladi. Jamoa ichidan o'zlari tanlagan bir o'quvchi sheriklarining to'plagan ballarini yozib, jamlab, natijalarini o'qituvchiga topshiradi. Barcha guruhlar shu tarzda savol-javobdan o'tkaziladi. Bunda qo'yilgan savolga to'g'ri javob bergan o'quvchiga 3 ball, to'g'ri qo'shimcha qilganga 2 ball, to'g'ri replika qilganga 1 ball, umuman fikr bildirmaganga 0 ball qo'yiladi.

4. Har bir guruh mavzu bo'yicha o'zlari bittadan savol tuzib, unga javob berishni boshqa jamoalarga taklif etadi. To'g'ri javob bergan jamoaning umumiy balliga 3 ball qo'shib, boshqalarga 0 ball qo'yiladi. Hech kim javob bera olmasa, savolni tuzgan jamoaning o'zi javob bersa, ularning umumiy balliga 3 ball qo'shib qo'yiladi.

5. Endi har bir o'quvchini baholash uchun ularga mavzu bo'yicha oldindan tayyorlangan test topshiriqlari tarqatiladi. Bir guruhning ish natijalarini boshqa jamoa o'quvchilari tayyor javoblar asosida tekshirib, o'qituvchi tomonidan taqdim etilgan shkala bo'yicha ball qo'yiladi.

6. Dars o‘qituvchi tomonidan o‘quvchilar ishtirokida mustahkamlanadi va umumlashtiriladi. Guruhlar va o‘quvchilarga to‘plangan ballar e‘lon qilinib, rag‘batlantirish amalga oshiriladi. Kelgusi dars uchun kerak bo‘ladigan topshiriq va vazifalar shakllantiriladi.

Guruh o‘quvchilarining tayyorgarlik darajasiga, o‘quv materiallarning hajmi, oson yoki qiyinligiga bog‘liq ravishda dars vaqtida yetishmovchilik kutilsa, to‘rtinchi bosqichni o‘tkazmaslik mumkin.

Bumerang texnologiyasini o‘tkazish bosqichlari

1–bosqich. Guruh o‘quvchilari 4–5 kishidan iborat kichik guruhlariga bo‘linadi; - o‘qituvchi har bir guruh va uning har bir a‘zosiga mustaqil o‘rganish, fikrlash va yodda saqlab qolish uchun alohida–alohida aniq yozma tarqatma material beradi. Ularning soni guruhlar va o‘quvchilar soniga bog‘liq. Agar 5 ta kichik guruh bo‘lsa, u holda umumiy mavzu 5 ta kichik mavzularga bo‘linib har bir guruhga beriladi;

- faoliyat samarali bo‘lishi uchun har bir guruhga berilgan mavzudan har bir o‘quvchiga beriladi. Shunday qilib, 5 ta guruh umumiy mavzu asosida 5 xil mavzuga, har bir o‘quvchi esa o‘z guruhiga tushgan mavzuga ega bo‘ladi.

Namuna sifatida “Kasrlar” mavzusini 5 ta qismga ajratib kichik guruhlariga tarqataylik:

1. Kasr tushunchasi va turlari;
2. Kasrlarni taqqoslash;
3. Kasrlarni soddalashtirish va kengaytirish;
4. Kasrlar ustida arifmetik amallar;
5. Kasrning amaliy tadbiqi.

2–bosqich. Guruhlarga berilgan mavzuni guruh a‘zolari yakka tartibda alohida o‘rganishlari, mavzuni eslab qolishlari, keyin esa kerak bo‘lsa boshqalarga yoki o‘qituvchiga gapirib berishlari, iloji boricha mavzuni o‘zlashtirib olishlari kerakligini o‘qituvchi uqtiradi va tayyorgarlik uchun mavzuni katta yoki kichikligiga qarab 10-15 daqiqacha vaqt beradi. O‘zi esa guruh va o‘quvchilarning ish faoliyatini kuzatadi.

3–bosqich. O‘qituvchi oldindan tayyorlab qo‘yilgan raqamlar yozilgan kichik qog‘ozlar bilan xar bir guruh yoniga kelib guruh a‘zolaridan ushbu qog‘ozlardan bittadan raqam tortib olishlarini so‘raydi (qog‘ozlar soni guruhdagi o‘quvchilar soniga bog‘liq, masalan guruhda 5 kishi bo‘lsa, qog‘ozdagi raqamlar 1,2,3,4,5 etib tayyorlanadi. Kichik guruhlardagi barcha o‘quvchilar raqamlar yozilgan qog‘ozdan olishlari kerak. Nechta guruh bo‘lsa, shuncha guruh a‘zolari soniga qarab raqamlar yozilgan qog‘ozlar tayyorlanadi.

O‘qituvchi raqamlar bo‘yicha o‘quvchilardan yangi guruhlar tuzishlarini so‘raydi. Masalan, hamma 1-raqamini olganlar bitta yangi guruh, 2-raqamlilar ikkinchi, 3-raqamlilar uchinchi guruhni, 4-raqamlilar to‘rtinchi guruhni, 5-raqamlilar

beshinchinchi guruhni tashkil etishlarini so‘raydi. Guruh a‘zolari yangi guruhga o‘zlari bilan o‘rgangan mavzularini ham olib o‘tishadilar.

4–bosqich. Raqamlar bo‘yicha yangi guruhlar tuzilganda har bir yangi guruhda avvalgi guruhlardan bittadan vakillar o‘z–o‘zidan to‘planib qoladi, ya‘ni 5 xil mavzu o‘rganilgan bo‘lsa, bu yangi guruhda har bittasidan bittadan vakil to‘planadi, umumiy mavzu bo‘yicha 5 o‘quvchi va 5 xil mavzu to‘planadi.

5–bosqich. Yangi tuzilgan guruhning har bir a‘zosi endi o‘ziga 2 ta vazifa, ya‘ni o‘qituvchi va o‘quvchi vazifasini oladi va quyidagicha faoliyat ko‘rsatadi: -o‘qituvchi (o‘rgatuvchi) sifatida, o‘zi avval o‘rgangan materialni gapirib beradi, o‘zi mustaqil o‘rgangan materialning asosiy joylariga barchaning diqqatini jalb qiladi, boshqa guruh a‘zolarining tushunish va o‘zlashtirish qobiliyatlarini tekshiradi.

-o‘quvchi sifatida, guruh a‘zolarining navbatma–navbat so‘zlab, tushuntirayotgan, gapirayotgan mavzularini eshitadi, tahlil qiladi, fikrlaydi va yodda saqlab qolishga harakat qiladi.

-o‘qituvchi esa ularga o‘z mavzularini faqat so‘zlab berishlari kerakligini uqtiradi va bunga 20 daqiqacha vaqt beradi (mavzu hajmiga va umumiy mavzuning qiyin, osonligiga qarab vaqt ajratiladi).

Bu bosqichda trening boshlanishida tarqatilgan barcha material o‘quvchilar tomonidan o‘zlashtirilgan hisoblanadi.

6–bosqich. Guruhdagilar bir–birlariga o‘z matnlarini gapirib berib, barchalari ushbu matnlarni bilib olishgach, o‘qituvchi o‘rganilgan material guruh a‘zolari tomonidan qanchalik o‘zlashtirib olganini tekshirib ko‘rish uchun har bir guruh a‘zolarining bir–birlariga o‘z mavzularidan kelib chiqqan holda savollar berishlari mumkinligini tushuntiradi. Shunday qilib, guruh ichida ichki nazorat, ya‘ni savol–javob orqali o‘tkaziladi. Bu esa guruhdagi o‘quvchilarni bir–birlariga so‘zlab bergan materiallarini boshqalar tomonidan o‘zlashtirilganlik darajasini aniqlashga, o‘zining bilimini yanada mustahkamlashiga yordam beradi.

7–bosqich. O‘qituvchi barcha o‘quvchilarni yana qaytadan avvalgi joylariga qaytishlarini so‘raydi, ya‘ni o‘quvchilar yana mashg‘ulot boshlanishidagi guruhlariga qaytadilar.

8–bosqich. O‘qituvchi o‘quv xonasidagi o‘quvchilarning barchasi hammaga tarqatilgan yozma materiallar bilan tanish ekanliklari, ular haqida to‘liq ma‘lumotga ega bo‘lganliklarini hisobga olgan holda, har bir o‘quvchidan o‘rganilgan materialni so‘rashi mumkinligini aytadi.

9 – bosqich. O‘quvchilarga tarqatilgan o‘quv materialining ular tomonidan qay darajada o‘zlashtirilganligini aniqlash maqsadida o‘qituvchi to‘quvchilarning nazorat savollariga bergan javoblarini reyting ballari orqali baholashini tushuntiradi, masalan, savollarga berilgan javoblar– agar to‘liq javob bo‘lsa – 3 ball, qo‘shimcha qilinsa – 2 ball, o‘tirgan joydan luqma tashlansa – 1 ball, javob berilmasa -0 ball bilan

belgilanadi. Baho sistemasida - to‘liq javob uchun 5 baho, qo‘shimcha uchun 4 baho, luqma tashlansa 3 baho, javob bermasa 2 baho qo‘yishni belgilash mumkin.

Guruh a‘zolarining javoblarini yuqorida ko‘rsatilgan tartibda baholash, ballarni qo‘yib borish, umumlashtirish uchun har bir guruh o‘ziga guruh qatnashchilaridan birini “hisobchi” etib tayinlashi mumkin (“hisobchi” ham davrada bo‘layotgan savol–javoblar muloqotida ishtirok etadi).

10 – bosqich. O‘qituvchi tarqatma materiallar asosida tuzilgan savollar (5–6 ta) bilan o‘quvchilarga murojaat qiladi (savollar iloji boricha hamma mavzularga tegishli bo‘lgani ma‘qul, shuningdek, o‘qituvchi o‘quv xonasidagi barcha o‘quvchilarni javob berish uchun qamrab olishga harakat qiladi).

Savollardan namunalar:

1. Kasrni ulush orqali ifodalashning algebraik ko‘rinishini ko‘rsating.
2. Kasrni surat va maxrajiga bir xil son qo‘shilsa, natijaviy kasr dastlabki kasrdan qancha farq qiladi?
3. Kasrni qisqartirish va kasrlarni bo‘lish orasidagi munosabatni tushuntiring.
4. Butun sonni o‘nli kasrga bo‘lish qoidasini tushuntiring.
5. 2,73 davriy kasr bo‘ladimi? Agar davriy kasr bo‘lsa sof davriy kasrmi yoki aralash davriy kasrmi?

Belgilangan savollarga javob berish tugagach, o‘qituvchi doskaga guruhlar tomonidan to‘plangan ballarni yozadi va mashg‘ulotning keyingi bosqichiga o‘tadi.

11–bosqich. O‘qituvchi har bir guruhni o‘z yozma materiallarining mazmunidan kelib chiqqan holda bittadan savol tayyorlashlari kerakligini aytadi va guruhlariga savol tuzishlari uchun 5 – 7 daqiqa vaqt ajratadi.

12–bosqich. Guruhlar bir–birlariga savollar beradilar, guruhlardagi “hisobchilar” esa guruh a‘zolarining javoblarini yuqorida belgilangan tartibda baholab boradilar. Javoblar to‘g‘ri bo‘lsa, savol bergan guruh javobni to‘ldirmaydi.

13–bosqich. O‘qituvchi guruh a‘zolari to‘plagan ballarni yana bir marta doskaga yozadi va to‘plangan ballar (baholar)ning umumiy qiymatini aniqlaydi. To‘plangan ballar (baholar)ning umumiy qiymati barcha guruh a‘zolariga teng bo‘linadi (kelishganlik asosida).

Izoh: agar to‘plangan ballarni guruh a‘zolariga teng bo‘lishda o‘quvchilar tomonidan norozilik bo‘lsa, ya‘ni ba‘zi guruh a‘zolari guruhning faoliyatida faol ishtirok etib, umumiy jamoaviy faoliyatda passiv bo‘lgan bo‘lishsa, yoki umuman ishtirok etmagan, qiziqmagan bo‘lishsa, bunday holatda vaziyatni yechishni guruh a‘zolariga yuklatiladi. Guruhning yechimi to‘g‘ri hisoblanadi, yoki o‘qituvchi o‘z fikrini bildirishi mumkin, chunki u dars jarayonida o‘quvchilarning javoblari, faol yoki passivliklarini kuzatib boradi.

Umuman olganda, agar talaba faollik ko‘rsatmagan, yoki savol – javoblarda ishtirok etmagan bo‘lsa ham uning shu dars jarayonida biron narsani eslab qolib

o'zlashtirganini hisobga olgan holda unga eng kichik ball berilishi mumkin. Bu o'quvchini keyinchalik shu shakldagi darslarda faolroq bo'lishga undaydi. Yuqoridagi kabi vaziyat vujudga kelsa uning yechimini har bir o'qituvchi sharoitga qarab o'zi hal etishi yoki guruh, jamoaga tashlashi mumkin.

Ba'zida guruhning "hisobchilari" ballarni qo'yishda noaniqlik yoki qo'shib yozishlari mumkin, natijada, ba'zi guruhlarining umumiy to'plangan ballari boshqa guruhlaridan juda kam farq qilishi mumkin. O'quvchilarning haqqoniy baholanishlari ularning tanlangan "hisobchi"lariga bog'liq ekanligini o'qituvchi oldindan eslatib o'tadi. Agar umumiy to'plangan ballarni guruh a'zolariga taqsimlaganda shu mashg'ulot uchun belgilangan maksimal balldan ortib ketgan bo'lsa, u holda shu mashg'ulot uchun kerakli ballni olib qolib, ortiqchasini keyingi mashg'ulotlarga yoki yakuniy nazoratga o'tkazish mumkin.

14-bosqich. Har bir o'quvchiga ballar qo'yilgach o'qituvchi mashg'ulotga yakun yasaydi.

O'quvchilarning faoliyatiga baho beradi, berilgan javoblarga o'z fikrini bildiradi va quyidagi jadvalni to'ldirishadi:

B	B	B

15-bosqich. O'qituvchi o'quvchilarning javoblarini diqqat bilan tinglab ularga minnatdorchilik bildiradi va mashg'ulotni yakunlaydi.

Mazkur texnologiya bir mashg'ulot davomida o'quv materialini chuqur va yaxlit holatda o'rganish, ijodiy tushunib yetish, erkin egallashga yo'naltirilgan.

Maqolada keltirilgan texnologiya yordamida darslarni samarali tashkil qilish mumkin[1-14]. O'quv mashg'uloti davomida o'quvchilarning qiziqishlarini orttirish maqsadida turli zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish tavsiya etiladi. Zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarning nafaqat fanga bo'lgan qiziqishlarini oshiradib balki ularning chuqur bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishlariga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Курбонов Г.Г. Преимущества компьютерных образовательных технологий при обучения темы скалярного произведения векторов. Вестник наука и образования. 2020. №16(94). Часть.2. стр 33-36.

2. T Rasulov, A Rashidov [The usage of foreign experience in effective organization of teaching activities in Mathematics](#) International journal of scientific & technology research 9 (4), 3068-3071

3. ХР Расулов, АШ Рашидов Организация практического занятия на основе инновационных технологий на уроках математики Наука, техника и образование, 29-32
4. Курбонов Г.Г. Интерактивные методы обучения аналитической геометрии: метод case study. Наука, техника и образования. 2020. №8(72). стр 44-47.
5. A.Sh.Rashidov. Development of creative and working with information competences of students in mathematics. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences, 8:7 (2020), Part II, pp. 10-15.
6. A Rashidov [Development of creative and working with information competences of students in mathematics](#) European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences 8 (3), 10-15
7. Курбонов Г.Г., Зокирова Г.М., Проектирование компьютерно-образовательных технологий в обучении аналитической геометрии. Science and education. 2:8(2021), Pp. 505-513.
8. Rashidov A.SH. Ta’lim tzimida smart-auditoriyadan foydalanib o’quv mashg’ulotlari samaradorligini oshirish. Ta’lim va innovatsion tadqiqotlar, 2022. №3. 134-137 b.
9. Расулов Х.Р., Раупова М.Х. Математические модели и законы в биологии // Scientific progress, 2:2 (2021), p.870-879.
10. Rashidov A.SH. Ijtimoiy-gumanitar ta’lim yo’lanilishi talabalari uchun matematik fanlar bo’yicha amaliy mashg’ulotlarni o’tkazish. Science and Education 2(9) (2021), 283-291 b.
11. RA Sharipovich [Teaching the subject of drafting polyhedra and their simple sections using interactive methods](#) International Scientific Research Journal - Impact Factor: 7.565 10 Issue
12. A.Sh.Rashidov. Use of differentiation technology in teaching mathematics. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences, 8:3 (2020), Part II, pp. 163-167.
13. A.Sh.Rashidov. Interactive methods in teaching mathematics: CASE STUDY method. XXXIX Международной научно- практической заочной конференции «Научные исследования: ключевые проблемы III тысячелетия» (Москва, 2-3 августа, 2020 года) сс.18-21.
14. Kurbonov G.G., Istamova D.S., The Role of Information Technology in Teaching Geometry in Secondary Schools. Scientific progress. 2:4(2021), Pp. 817-822.

QUALITIES OF STRENGTH AND SPEED OF JUDOKERS AND POSSIBILITIES OF THEIR DEVELOPMENT

Xudoyqulova Gavhar To‘rayevna

Zarmed University Faculty of socio-economics and engineering

Teacher of the Department of Social Sciences

gavharxudoyqulova1996@gmail.com

Abstract. Judo is an excellent tool for developing physical fitness, coordination and mental endurance in young athletes. Judo is an effective sport for students to improve their physical and mental well-being, develop agility and strength qualities, and this has a positive effect on their academic and personal success.

Key words: physical quality, speed, general strength, special strength, absolute strength, relative strength, quick strength, explosive strength, strength endurance.

The physical fitness of a judoka is considered one of the important components of sports training and is a process aimed at developing physical qualities - strength, endurance, flexibility, agility, and agility.

The main tasks of physical training are as follows:

The level of health of athletes and their organism increase the functionality of various systems.

The development of physical qualities in a unit that meets the peculiarity of sports wrestling.

Physical fitness is divided into general, auxiliary and special training.

The general physical fitness of the judoka is the foundation, the necessary basis for achieving high results. It mainly ensures the resolution of the following tasks:

The comprehensive harmonic development of the body of a judoka, increasing its functionality, developing its physical qualities.

Increase the level of health.

The correct use of active rest during the period of intense training and competition nagruzkas.

General physical fitness involves the accumulation of various tools. Among them are exercises performed on projectiles and with projectiles, exercises performed on a special track with a partner, other sports: acrobatics, athletics, sports games, swimming and x.k.general developmental exercises derived from are distinguished.

Physical training is designed to create a special basis necessary for the effective execution of a large-scale work aimed at the development of special movement skills. It has a much narrower and more specific direction and solves the following tasks:

Mainly to develop qualities that are more typical for the fight.

Selective development of muscle groups involved to a large extent in wrestler movements.

As advanced means of auxiliary physical training, such exercises are used that are suitable for the main actions that the wrestler performs in competition activities, due to their kinematic and dynamic composition and the nature of neuromuscular tension. Among such exercises, the following can be distinguished: performing various methods of wrestling by pointing; exercises performed on special trainer devices; exercises with a wrestler's mannequin.

The special physical training of the wrestler is aimed at the development of the qualities of movement in strict accordance with the requirements imposed by the features of the wrestlers' competition activities.

Special physical training of wrestlers is carried out mainly on the wrestling carpet and is aimed at developing the most important qualities of movement in the composition of the movement qualifications. Therefore, as the main tools of special physical training, involving various possible complexities, kilgan holdamusabac exercises are considered. Such complex exercises enhance the effect on the wrestler's body. For example, throwing a partner in the ogirrok weight class, in the position where the partners are replaced, training contests are performed, and x.k. This all-in-one exercise provides the opportunity to develop one or another mechanism of energy supply, shows complex holddata to the training of the wrestler, simultaneously increasing his physical and technical-tactical training.

All indicated types of physical fitness are inextricably linked with each other. Not giving enough happiness to any type of physical fitness during the training process will end up full of an increase in the level of sports performance. Therefore, it is very difficult to adhere to the optimal ratio of the types of physical fitness indicated in the training process. Its numerical expression is not a constant dimension, but varies depending on the qualifications of the wrestlers, their specialities, the period of the training process and the state of the organism at this time.

Strength and style of its development

“Strength”, a physical quality, is understood as the ability of a wrestler to overcome his opponent's dexterity or to resist him in the form of muscle tension.

The following types of strength are adopted: general and special, absolute and relative, fast and explosive, strength endurance.

A Common Force is a force manifested by an athlete, not referring to the special actions of a wrestler. Special strength is manifested by the athlete in special movements corresponding to the movements of the competition.

Absolute power is characterized by the power possibilities that are manifested in the movements of the athlete, which have a very large property. In wrestling, he has an important acumen for getting one-on-one with the help of force.

Relative strength, which corresponds to an athlete's 1kg weight, is an indicator of the possibility of overcoming a wrestler's personal weight. It has an important acuity in the quick execution of methods.

Rapid strength is reflected in the ability of muscles to quickly perform movements associated with overcoming relatively small external resistance.

Explosive power characterizes the ability to manifest large voltages according to its intensity in a short period of time.

Strength endurance is the ability of an athlete to show muscle tension over a relatively long period of time. To develop the strength capabilities of the wrestler, the following styles are used: repeated voltages; short-term maximum voltages; increasingly increasing weights, joint exposure; variability; styles of isometric voltages.

The technique of repeated voltages is such that the sporchi repeatedly performs exercises with weights equal to 70-80% of the maximum weight when performing the exercise “to the last breath”. This technique implies the serialization of strength training. Each series - “until the last breath”, in total 3-4 series, the rest interval between the series is 3-4 min.

One style of repeated voltages is the dynamic voltage style. It is characterized by performing exercises at a limit speed of 20-30% of the maximum weight. In this case, a large muscle strain is achieved not at the expense of weight weight, but at the expense of high-speed movement.

The short-term maximum tension style is currently the most effective for increasing muscle mutlak strength. It is intended to work with weights on the border and close to the border. In muscle training, the style of maximum voltages is manifested in exercises performed with a large weight barbell (silent, flickering couture, fast lifting, sit-ups), using one to two movements in trainers and one approach. In the training, 3-4 approaches are performed in total. The rest interval between approaches is 3-5 min.

The increasingly growing style of weights implies a gradual increase in the volume of resistance even in the next, as in a single training session.

In the first approach to training, it is recommended to start with a weight equal to 50% of the weight that an athlete can lift 10 times (10 MT). In the second approach, the exercise is performed with a weight of 75% from 10 MT, and in the third approach - with a weight of 100% from 10 MT. During the training, 3 approaches are carried out in total. The rest interval between approaches is 2-4 min. In each approach, the exercise is performed until it is clearly complete with the speed at the limit.

The percussive style is based on the percussive stimulation of muscle groups through the kinematic energy of the falling weight and the use of personal torso weight.

The fact that the muscles being trained absorb the energy of the decreasing weight contributes to the sharp transition of the muscles to the active state, the rapid development of working tension, creating the possibility of additional tension in the muscle. This ensures the intensity and agility of the next pusher movement and a quick transition from a backhand to a work that can be overcome.

As a way of applying the percussive style of developing explosive strength of the legs, one can say the deep jump exercises, which are performed with a jump to high or long, respectively. The exercise is performed from a height of 70-80 cm by falling to the ground with the foottizes slightly bent, and quickly and violently bouncing up from behind. Jumps serialized: in series 2-3, 8-10 jumps are performed in each series. The rest interval between the series is 3-5 min. The exercise is performed at most twice a week.

The style of joint influence is due to the fact that the development of the strength capabilities of the wrestler occurs directly during the performance of specialized exercises. At the same time, the strength skills and technical and tactical actions of the wrestler are developed and improved. An example of the use of a combined style of influence in wrestling is such exercises in which the wrestler improves his technical movements with an opponent of a heavier weight class.

It is very important to determine the optimal weight size. An excessive size leads to a violation of the content of movement skills, which ultimately negatively affects the technique of movement.

The variational style mainly involves performing special exercises with weights of different weights. Exercises with partners of different weights are performed in series. In a single series, 10-12 throws are first performed with a heavier weight class opponent, followed by 15-16 throws with an equal weight opponent, followed by 10-12 throws with an opponent in their weight class. In total, 3 Series will be performed. Rest interval-3-4 min. Quick-the method of variability in the development of power qualities (normative, small) is especially effective.

Improving methods with a rather heavy opponent will help develop separate power opportunities, and with an opponent in a small weight class - speed opportunities. This will ultimately lead to an increase in the result in the competition exercise.

The style of isometric muscle tension is 4-6 sec of different muscle groups. implies a continuous static maximum voltage. The value of isometric exercises is that they are not very large in size, do not take much time, are much easier to perform. In addition, with their help, it is possible to selectively influence certain muscle groups

in the appropriate oblique angles of bending or writing parts of the torso, if necessary or in circumstances.

Speed and methodology for its development.

Wrestler agility is his ability to perform certain actions and techniques in as short a period of time as possible. High results in the fight cannot be achieved without a good development of the quality of speed. A wrestler who moves quickly from his opponent to one hundredth of a second will have a significant advantage in front of him.

The agility of a wrestler largely depends on the mobility of his nerve processes, the conditions, the degree to which the sensitivity to the perception of blind changes in the opponent's movements develops in him, the skill of instantly accepting and being able to correctly cope with the situation that occurs every time in the competition, the timely and accurate execution of tactical actions.

To develop agility, the following styles are used: the technique of performing exercises in relaxed conditions. Multiple repetitions of individual movements performed with movements and great agility in relaxed conditions. For example, performing the method with a focus on agility with a partner in a small weight class. The performance of exercises in relaxed conditions encourages the execution of super-fast movements that exceed those performed in simple conditions, for example, running along a sloping path (from the mountain) is used to increase the speed of the run.

The technique of performing the exercise in weighted conditions. Many repetitions of movements performed with maximum speed in conditions that are much more difficult than those that a wrestler faces in competitions. For example, performing special exercises with a heavyweight partner.

Style of repeated voltages. Applied in two different ways:

- performing exercises with speed on the border and around the border;
- performing the exercises in such conditions that the force pulses at the border are provided by a way of transferring a relatively light load from one place to another with great speed.

Game and competition methods are also of great importance, the use of which can be an additional motivation (incentive) for the development of agility at the expense of the emotional autonomy of the athlete, his mental state, the changing sense of competition.

To train the qualities of a wrestler's agility, exercises performed with maximum speed (they are usually called speed exercises) are used. The technique of speed exercises is obliged to ensure that they are performed at the limit speeds. The exercises must be so well studied and occupied so that the main voltages during the execution of the exercises do not correspond to the method of execution, but to its

speed. It is necessary that the duration of the exercises is such that by the end of the performance, the speed, despite exhaustion, does not decrease.

The procedures for performing speed exercises are of great importance. The duration of each exercise is 20 sec. it should not exceed, the rest interval should be optimal, at the beginning of the repetition of the exercise, on the one hand, ensuring the recovery of the wrestler, on the other hand, the optimal mirroring of his central nervous system.

Rest at intervals should be active. To do this, various exercises are performed during breaks that do not require large voltages.

In conclusion, Judo Wrestling has evolved over the centuries, and now its prestige among mass sports is growing. This sport, which is the impetus for the maturation of many Poles, is today important in the development of physical qualities among our sports-loving youth, especially among school-age children.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 04 noyabrdagi Pq-4881-son.
2. Kurash turlari va uni o‘qitish metodikasi. Darslik. R.S. Shukurov. Durdona Nashiryoti. 2020y.
3. Ilov.A.N., Arslonov Sh.A. “Dzyudo nazariyasi va uslubiyoti”. T. 2011
4. Safarov D.Z.O‘., Xamroev B.X. Oliy ta’limda gimnastika darslarini innovatsion ta’lim texnologiyalar asosida o‘qitishi samaradorligi // Scientific progress, 2021. T. 1. № 6.
5. Исломов Э.Ю., Хамроев Б.Х., Сафаров Д.З.У. Управление воспитанием юного спортсмена во время занятий физическими упражнениями и на тренировке // Вопросы науки и образования, 2020. № 20 (104).
6. <file:///C:/Users/user/Downloads/2703-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D0%B8-7716-1-10-20240420.pdf>
7. Safarov D. Z., Nazarova N. E., Sadriddinova D.H. Ta’lim muassasalarida jismoniy tarbiya, sport tadbirlarining maqsadi va vazifalari //Scientific progress. – 2021. – T. 2. – №. 1. – S. 1498-1505.
8. Tastanov N.A.- “ Kurash turlari nazariyasi va uslubiyoti.” T. 2015
9. https://www.researchgate.net/publication/258074093_J_U_D_O
10. https://www.ijf.org/wrl_downloads

IJTIMOIIY TARMOQLARNING YOSHLAR XULQ-ATVORIGA TA'SIRI

Ibrohimjonova Zinnura Kamoliddin qizi

Qo'qon Universiteti Andijon Filiali Filologiya ingliztili 24_02-guruh talabasi

Annotatsiya: Bugungi kunda ijtimoiy tarmoqlar hayotimizning ajralmas qismiga aylangan. Ayniqsa, yoshlar bu platformalarning faol foydalanuvchilari bo'lib, ular uchun ijtimoiy tarmoqlar xulq-atvor hamda psixologik rivojlanishda muhim omil sifatida ro'l o'ynamoqda. Ushbu maqolada ijtimoiy tarmoqlarning yoshlar xulq-atvoriga qanday ta'sir ko'rsatishi, bu jarayonning ijobiy va salbiy jihatlari va muammoni hal qilish yo'llari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: platformalar, internet, psixologik rivojlanish, idealizatsiyalangan

Аннотация: Сегодня социальные сети стали неотъемлемой частью нашей жизни. Особенно активными пользователями этих платформ являются молодые люди, для которых социальные сети играют важную роль в поведенческом и психологическом развитии. В данной статье рассматривается, как социальные сети влияют на поведение молодежи, положительные и отрицательные стороны этого процесса, а также пути решения проблемы.

Ключевые слова: Платформы, интернет, психологическое развитие, идеализированное.

"Internet-bu global kompyuter tarmog'i bo'lib, u foydalanuvchilarga ulkan erkinliklarni beradi". Internetda qancha vaqt ko'p o'tirsak unda nafaqat yaxshiliklarni balki kamchiliklarni ham ko'ramiz. Albatta, ijtimoiy tarmoqlar bizga ko'p foydali imkoniyatlarni beradi, masalan: daromad, aloqa, tanishlar va shunga o'xshash ko'p plus taraflari mavjud. Ammo, bunday foydalarning minuslari ham yo'q emas, albatta ular foydadan ko'ra ko'proq.

- nurlanish ta'siri
- virtual dunyoga qaramlik
- ruhiy kasalliklar

Qo'shimcha qilib ayta olamizki, Facebook, Instagram, TikTok va boshqa platformalar nafaqat aloqa vositasi, balki axborot olish, o'z fikrini ifodalash, o'z-o'zini namoyon qilish imkoniyatlarini ham yaratadi. Shu bilan birga, ushbu platformalar yoshlar xulq-atvorini shakllantiruvchi asosiy psixologik omillardan biriga aylangan. Ular yoshlarning dunyoqarashi, o'zini anglashi va ijtimoiy munosabatlariga chuqur ta'sir qilmoqda. Birinchidan ijtimoiy tarmoqlardagi idealizatsiyalangan obrazlar va turmush tarzlari yoshlarni o'zlarini boshqalar bilan solishtirishga undaydi. Bu esa o'ziga nisbatan past baho, o'zidan norozi bo'lish va psixologik bosimni keltirib chiqaradi. Ayniqsa, jismoniy ko'rinish va muvaffaqiyat

masalalarida bu ta'sir kuchli seziladi. Yana platformalardagi yangiliklar oqimidan orqada qolish qo'rquvi yoshlarni tarmoqlarga ko'proq vaqt ajratishga majbur qiladi. Bundan tashqari ijtimoiy tarmoqlarga o'rganib qolgan yoshlar diqqatini bir joyga jamlashi juda mushkul ular har 5 yoki 10 daqiqa oralig'ida ijtimoiy tarmoqlarini tekshirib turishka o'rganib qolishkan va bu esa fikr chalg'ishiga olib keladi. Muhim maruzalar foydali maslahatlarda yoshlarning fikri albatta ijtimoiy tarmoqlarga bo'linadi va mukammal tushunishlarida qiyinchiliklar paydo bo'ladi. Bu esa ularning xulq-atvorida, virtual dunyoga qaramlik va vaqtni noto'g'ri boshqarish muammolari kelib chiqadi. Hozirda biz turli xil onlayn o'yinlar rivojlangan zamonda yashamoqdamiz va ko'pincha yoshlar bu turli tuman o'yinlarga mukkasidan ketmoqda ayniqsa Pubg, Freefire, Counter Strike kabi onlayn o'yinlar yoshlarni ko'proq o'zlariga jalb qilmoqda, yoshlar kunlarning deyarli 20 soatini o'yinga sarflashayapti ammo ma'lum bir vaqtda o'yinlarni to'xtalishi yoshlarning ruhiy sog'ligida muammolarga olib kelmoqda.

Ijtimoiy platformalar ko'pincha salbiy ta'sirlari bilan tilga olinsa-da, ularning yoshlar rivojlanishiga qo'shadigan ijobiy hissalarini ham ko'rishimiz mumkin. Birinchi bo'lib ijtimoiy tarmoqlar yoshlar uchun keng qamrovli ta'lim manbai hisoblanadi. YouTube, Coursera va boshqa platformalarda turli fanlar bo'yicha bepul o'quv materiallari mavjud. Bu bilan yoshlar bilim olishda innovatsion yondashuvlarni qo'llab-quvvatlaydigan kontentni osongina topishlari mumkin. Ikkinchidan esa platformalar yoshlar o'zlariga o'xshash qiziqishlari bor odamlar bilan aloqa o'rnatishiga imkon beradi. Bu esa o'zaro fikr almashish va bir-biriga yordam ko'rsatish orqali ularning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantiradi. Yana platformalar yoshlarning o'zlarini ifoda qilishlari uchun katta imkoniyatlar beradi. TikTok, Instagram yoki YouTube'da yoshlar o'z ijodiy ishlarini namoyish etib, nafaqat tanlovlardan, balki jamiyat tomonidan qo'llab-quvvatlashlarga sazovor bo'ladi. Qo'shimcha qilishimiz mumkinki Ijtimoiy tarmoqlar yoshlar uchun yangi imkoniyatlar dunyosini ochadi. To'g'ri foydalanilganda, ular o'z qobiliyatlarini rivojlantirish, bilimlarini kengaytirish va jamiyatga ijobiy ta'sir ko'rsatishda qudratli vositaga aylanadi. Muhimi, yoshlarni bu platformalardan ongli foydalanishga o'rgatish va ularga yo'l-yo'riq ko'rsatishdir.

Xulosa qilib aytamizki Ijtimoiy platformalar yoshlar xulq-atvorini shakllantirishda ijobiy va salbiy ta'sirga ega. Muammolarni hal qilish uchun yoshlarni raqamli savodxonlikka o'rgatish, ularni ongli foydalanishga undash, vaqtdan samarali foydalanish va o'zini hurmat qilishni oshirish muhimdir. Shu bilan birga, ota-onalar va o'qituvchilar bu jarayonda kuzatuvchi va yo'l ko'rsatuvchi bo'lishlari zarur. Platformalar to'g'ri boshqarilsa, ular yoshlarning rivojlanishi va salohiyatini ochishda ulkan imkoniyatlarga ega bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qodirov. U. Yoshlar va axboriy psixologik xavfsizlik. 2014-yil.
2. “Talqin va tadqiqotlar” ilmiy-uslubiy jurnali.
3. O‘zbekiston Respublikasi qonuni. Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida. 2016-yil 14-sentabr.
4. @www.ziyonet.uz
5. @cyberleninka.ru

INGLIZ TILINI IKKINCHI TIL SIFATIDA O‘RGANISH: BUGUNGI KUN TALABI

Zuxriddinova Dilshoda Nuriddin qizi

Qo‘qon Universiteti Andijon Filiali Filologiya ingliz tili 24_02-guruh talabasi.

Annotatsiya: Bugungi kunda jamiyatimizda chet tillarini ayniqsa Ingliz tilini o‘rganish kundan kun rivojlanib bormoqda. Ingliz tilini ikkinchi til sifatida o‘rganish shaxsiy rivojlanish va professional muvaffaqiyatlarimiz uchun ham muhim talabga aylangan. Ushbu maqolada ingliz tilini o‘rganishning bugungi kunda qanchalik kerak ekanligi uning foydalari va qanday metodlar bilan bu tilni yanada samarali o‘rganish mumkinligi haqida so‘z yuritamiz.

Kalit so‘zlar: Raqobatbardosh, karyera, akademik grantlar, onlayn kurslar, individual.

Annotation: In today’s society, learning foreign languages, especially English, is developing day by day. Learning English as a second language has become an essential requirement for personal development and professional success. This article discusses the importance of learning English today, its benefits, and the methods that can make learning this language more effective .

Keywords: Competitive, career, academic scholarships, online courses, individual.

ASOSIY

Globalashuv jarayoni ko‘plab mamlakatlar va milliy madaniyat, qadriyatlarini bir-biriga yaqinlashtirmoqda. Ilm-fan, xalqaro biznes, texnologiya kabi sohalarda ingliz tili asosiy muloqot vositasi sifatida rol o‘ynaydi. Butun dunyo bo‘ylab turli millat va madaniyat vakillari ingliz tilini bilish orqali bir-biri bilan muloqot qilish va biznes kabi sohalarda o‘z hamkorliklarini o‘rnatishga muvoffaq bo‘lib kelishmoqda.

Ingliz tilini bilishning bir qancha foydali taraflaridan biri bu karyera ya’ni ko‘plab xalqaro kompaniyalar ishga qabul qilishda hodimlardan ingliz tilini bilishini talab qilishadi. Yana ingliz tilini bilish lavozim ko‘tarilishi va ko‘plab xalqaro loyhalarda ishtirok etish uchun imkoniyatlar yaratib berishi mumkin.

Agar biz bu mavzuga ta’lim va ilmiy ishlar taraflama nazar tashlaydigan bo‘lsak. Dunyodagi yetakchi Universitetlar va ta’lim muassasalari ingliz tilida ta’lim berishadi. Va yana ingliz tilini bilish orqali xalqaro Universitetlarda turli grand egasi bo‘lib o‘qish imkonini beradi. Ko‘plab ilmiy maqola, kashfiyotlar ham ingliz tilida chop etilmoqda. Ingliz tilini bilish ilmiy tadqiqot kashfiyotlarni o‘rganish va shu kabi muhim bilimlarni o‘zlashtirishni osonlashtiradi.

Asosiy sabablaridan biri bu tilni bilish dunyo bo‘ylab sayohat qilishni va turli xil mamlakatlarda yashash, ishlash va sayohat qilishda ingliz tilidan foydalanishimiz mumkin.

Bu esa madaniyat tushunchasini kengaytiradi. Ingliz tilini o‘rganish uchun bir qancha usullar mavjud va ular tilni samarali o‘zlashtirish uchun yordam beradi.

Birinchi rasmiy ta’lim .Ya’ni ushbu tilni o‘rganish uchun maxsus ingliz tili maktablari, onlayn kurslar orqali ingliz tilini chuqur o‘zlashtirish mumkin.

Tutor yoki repititorlar :

Shaxsiy tutorlar yoki repititorlar bilan shug‘ullanish orqali o‘rganishlari mumkin. Bu usul yordamida o‘quvchilar individual e’tibor va mativatsiya oladilar.

Self study. (Mustaqil o‘rganish)

Kitoblar, video darsliklar va onlayn darsliklar orqali mustaqil ingliz tilini o‘rganish mumkin. Albatta mustaqil o‘zlashtirilgan bilimlarni sinash va bilimlardan foydalanish kerak. Bu uchun ingliz tilini yetarli darajada tushunuvchi va so‘zlashuvchi shaxs bilan muloqot qilib talafuzimizni ham rivojlantirishimiz kerak. Ingliz tilida filmlar, multafilmlar tomosha qilish va kitoblar o‘qish tilini o‘rganishni yanada samarali qiladi.

Hozirgi kunda ingliz tilini amaliyotda qo‘llashimiz uchun til amaliyotlarida ishtirok etish mumkin. Bu usul o‘quvchilarga real hayotda ingliz tilidan foydalanib so‘zlashish imkonini beradi. Yoki bo‘lmasa bizda ko‘plab onlayn platformalar mavjud. Tilni bilish darajasiga qarab o‘zlariga mos suhbatdosh tanlanadi.

Bularga: HELLO TALK, DUOLINGO, PRACTICE ENGLISH SPEAKING TALK, SPEAK PAL and so on.

XULOSA

Inliz tili ikkinchi til sifatida o‘rganish bugungi kun talabiga aylangan. Bu til karyera va ta’lim imkoniyatlarini, muloqotni ham osonlashtiradi. Ingliz tilini o‘rganish uchun turli xil usullar mavjud va har bir shaxs o‘z sharoitlariga to‘g‘ri keladigan usulni tanlab ushbu tilni o‘zlashtirishi mumkin. Ingliz tilini bilish orqali har birimiz jamiyatda o‘z o‘rnimizni topishimizga va o‘z sohamizda muvaffaqiyatli bo‘lishimiz mumkin.

MARKAZIY OSIYO VA KAVKAZ MINTAQASIDAGI XAVFSIZLIK MASALALARI: O'ZBEKISTON VA OZARBAYJONNING O'ZARO HAMKORLIGI

Islomov Abdulaziz Latif o'g'li

Qo'qon davlat pedagogika instituti Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitish metodikasi
(tarix) mutaxassisligi 1-bosqich magistranti

Islomovabdulaziz55@gmail.com

Annotatsoya. Ushbu maqolada Markaziy Osiyo va Kavkaz mintaqasidagi xavfsizlik masalalari va O'zbekiston hamda Ozarbayjon o'rtasidagi o'zaro hamkorlik tahlil qilingan. Mintaqada mavjud bo'lgan xavfsizlik tahdidlariga qarshi kurashda O'zbekiston va Ozarbayjonning birgalikda olib borayotgan chora-tadbirlari va xalqaro tashkilotlar doirasidagi hamkorlik sa'y-harakatlari yoritilgan. Maqola asosan terrorizm va ekstremizm, narkotrafik va energetika xavfsizligi kabi masalalarga alohida e'tibor qaratadi. Shuningdek, Turkiy Davlatlar Tashkiloti va Shanxay Hamkorlik Tashkiloti doirasida o'zaro hamkorlikning ahamiyati ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, ikki davlat o'rtasidagi xavfsizlik sohasidagi hamkorlik nafaqat mintaqaviy barqarorlikni ta'minlashga, balki xalqaro xavfsizlikni mustahkamlashga ham hissa qo'shmoqda.

Kalit so'zlar: O'zbekiston, Ozarbayjon, Markaziy Osiyo, Kavkaz mintaqasi, Xavfsizlik masalalari, Terrorizmga qarshi kurash, Energetika xavfsizligi, Turkiy Davlatlar Tashkiloti, Shanxay Hamkorlik Tashkiloti.

Аннотация. В данной статье анализируются вопросы безопасности в регионе Центральной Азии и Кавказа и взаимодействие между Узбекистаном и Азербайджаном. Освещены совместные меры Узбекистана и Азербайджана в борьбе с угрозами безопасности в регионе и усилия по сотрудничеству в рамках международных организаций. В статье основное внимание уделяется таким вопросам, как терроризм и экстремизм, наркотрафик и энергетическая безопасность. Также будет рассмотрена важность взаимодействия в рамках Организации тюркских государств и Шанхайской организации сотрудничества. Согласно результатам исследования, сотрудничество двух государств в сфере безопасности способствует не только обеспечению региональной стабильности, но и укреплению международной безопасности.

Ключевые слова: Узбекистан, Азербайджан, Центральная Азия, Кавказский регион, вопросы безопасности, борьба с терроризмом, энергетическая безопасность, организация тюркских государств, Шанхайская организация сотрудничества.

Annotation. This article analyzes security issues in Central Asia and the Caucasus region and mutual cooperation between Uzbekistan and Azerbaijan. In the fight against the security threats that exist in the region, the joint measures of Uzbekistan and Azerbaijan and cooperation efforts within the framework of international organizations are covered. The article focuses primarily on issues such as terrorism and extremism, drug trafficking and energy security. The importance of cooperation within the framework of the Organization of Turkic states and the Shanghai Cooperation Organization is also considered. According to the results of the study, the cooperation between the two countries in the field of security contributes not only to ensuring regional stability, but also to strengthening international security.

Keywords: Uzbekistan, Azerbaijan, Central Asia, Caucasus region, security issues, Counter-Terrorism, Energy Security, Organization of Turkic states, Shanghai Cooperation Organization.

KIRISH. Markaziy Osiyo va Kavkaz mintaqasi geosiyosiy jihatdan strategik hudud hisoblanib, unda O‘zbekiston va Ozarbayjon davlatlari muhim o‘rin tutadi. Ikkala davlat ham mintaqaviy xavfsizlik masalalarida bir qator umumiy manfaatlarga ega. O‘zbekiston va Ozarbayjonning hamkorligi asosan terrorizm, ekstremizm, narkotrafik va boshqa xalqaro xavfsizlik tahdidlariga qarshi kurashish, shuningdek, transport va energetika sohalarida barqarorlikni ta’minlashda sezilarli o‘rin tutadi.

Mazkur maqolada Markaziy Osiyo va Kavkaz mintaqasidagi xavfsizlik masalalari va ikki davlat o‘rtasidagi hamkorlik yo‘nalishlari ko‘rib chiqiladi. Tadqiqotning maqsadi – xavfsizlik yo‘nalishidagi asosiy hamkorlik sohalarini tahlil qilish va ikki mamlakat o‘rtasidagi strategik sheriklikning istiqbollarini baholashdan iborat.[1].

1. Mintaqaviy xavfsizlikka tahdidlar

Terrorizm va ekstremizm: Markaziy Osiyo va Kavkazda diniy va siyosiy ekstremizm tahdidi kuchli. Afg‘onistondagi noaniq siyosiy vaziyat hamda global terroristik tashkilotlarning faoliyati xavfsizlik muammolarini kuchaytiradi. O‘zbekiston va Ozarbayjon ushbu tahdidlarga qarshi qo‘shma harakatlar orqali kurashishni maqsad qilgan.

Transport va energetika yo‘llarining xavfsizligi: O‘zbekiston va Ozarbayjon uchun energetika resurslarini eksport qilish va transport yo‘laklarining xavfsizligini ta’minlash katta ahamiyatga ega. Shu sababli, ikki davlat barqaror transport yo‘llarini yaratish orqali mintaqaviy integratsiyani qo‘llab-quvvatlashga intiladi.

2. Xavfsizlik sohasidagi hamkorlik yo‘nalishlari

O‘zbekiston va Ozarbayjon o‘rtasidagi xavfsizlik sohasidagi hamkorlik bir necha asosiy yo‘nalishlarda olib boriladi.[2]

Terrorizm va ekstremizmga qarshi qo'shma chora-tadbirlar: Har ikki davlat ekstremizm va terrorizm tahdidlariga qarshi kurashda birgalikda tadbirlar o'tkazadi, tajriba almashadi va xavfsizlik masalalarida muntazam ravishda maslahatlashadi. Masalan, ikki davlat maxsus xizmatlari terrorizmga qarshi operatsiyalar bo'yicha hamkorlikni kuchaytirgan. Narkotrafikka qarshi chora-tadbirlar: O'zbekiston va Ozarbayjon narkotrafik bilan kurashish uchun xavfsizlik kuchlari va bojxona xizmatlari o'rtasida ma'lumot almashadi. Har ikki davlat “Markaziy Osiyo Mintaqaviy Axborot Koordinatsiya Markazi” kabi xalqaro tuzilmalarda ishtirok etib, narkotrafikka qarshi qo'shma harakatlarni tashkil etadi.

Qo'shma harbiy va xavfsizlik mashg'ulotlari: Ikki davlat o'rtasida xavfsizlikni ta'minlash maqsadida harbiy mashg'ulotlar va qo'shma amaliyotlar tashkil etiladi. Masalan, chegara xavfsizligini mustahkamlash va terrorizmga qarshi birgalikdagi amaliyotlarda tajriba almashish uchun maxsus qo'shinlar ishtirokidagi mashg'ulotlar muntazam o'tkazilib kelinadi.

3. Xalqaro tashkilotlar doirasidagi hamkorlik

O'zbekiston va Ozarbayjon mintaqaviy xavfsizlikni ta'minlashda xalqaro tashkilotlar doirasida ham faol hamkorlik qilishadi.[3].

Turkiy Davlatlar Tashkiloti: Har ikki davlat Turkiy Davlatlar Tashkiloti a'zosi hisoblanib, unda xavfsizlik masalalari bo'yicha umumiy qarorlar qabul qilinadi. Ushbu tashkilot doirasida davlatlar terrorizmga qarshi kurash, gumanitar yordam va iqtisodiy barqarorlikka qaratilgan loyihalarni amalga oshiradilar.

Shanxay Hamkorlik Tashkiloti: O'zbekiston SHHTning asoschisi bo'lib, Ozarbayjon esa bu tashkilot bilan yaqin aloqalarga ega. SHHT doirasida ikki davlat ekstremizm, terrorizm va narkotrafik muammolariga qarshi turish uchun qo'shma strategiyalar ishlab chiqadi.[4].

4. Xavfsizlik hamkorligining natijalari va istiqbollari

O'zbekiston va Ozarbayjonning xavfsizlik sohasidagi hamkorligi ikki davlatga ham iqtisodiy va ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlash imkonini beradi. Ozarbayjonning energetika yo'laklari, O'zbekistonning transport imkoniyatlari ikki mamlakat o'rtasidagi savdo aloqalarini kuchaytiradi. Kelgusida har ikki davlatning terrorizm va ekstremizmga qarshi kurashda yanada samarali qo'shma chora-tadbirlarni amalga oshirishlari, xalqaro tashkilotlar doirasidagi hamkorlikni kuchaytirishlari mintaqaviy xavfsizlikni ta'minlashda sezilarli ijobiy o'zgarishlarga olib keladi.

XULOSA. O'zbekiston va Ozarbayjonning xavfsizlik sohasidagi hamkorligi mintaqadagi umumiy tahdidlarga qarshi kurashda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Terrorizm, narkotrafik va transport xavfsizligi borasidagi tahdidlar, shuningdek, energetika xavfsizligi kabi masalalarda yaqin hamkorlik olib borilishi zarur. Shu bilan birga, xalqaro tashkilotlar doirasidagi qo'shma chora-tadbirlar va harbiy

mashg‘ulotlar mintaqada barqarorlikni mustahkamlash uchun muhim vositalardan hisoblanadi. Ushbu hamkorlik mintaqaviy barqarorlikni oshirish va xalqaro xavfsizlikni ta‘minlashda O‘zbekiston va Ozarbayjon o‘rtasidagi strategik hamkorlikning muhim qismi bo‘lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Ziyoyev, R., Tursunov, M. Markaziy Osiyo mintaqasida xavfsizlik va barqarorlik masalalari. Toshkent: Universitet nashriyoti. 2018. - 43 b.
2. Guliyev, R. Ozarbayjonning mintaqaviy xavfsizlik strategiyasi: Kavkaz va Markaziy Osiyo uchun oqibatlar. Boku: Ozarbayjon xalqaro munosabatlar instituti. 2020. – 33 b.
3. Shanxay Hamkorlik Tashkiloti. (2022). SHHT va mintaqaviy xavfsizlik: Ekstremizm va terrorizmga qarshi kurashda davlatlar o‘rtasidagi hamkorlik. 2020.- 55 b.
4. Zaripov, K. Turkiy Davlatlar Tashkiloti: Yangi xavfsizlik tashabbuslari va mintaqaviy hamkorlik. Toshkent: Mintaqaviy tadqiqotlar markazi. 2014.- 24 b.
5. International Crisis Group. The Nagorno-Karabakh Conflict and its Impact on Regional Security. Brussels: International Crisis Group. 2021.- 32 b.
6. O‘zbekiston Respublikasi Tashqi ishlar vazirligi. O‘zbekiston va Ozarbayjon: Strategik hamkorlik to‘g‘risidagi kelishuvlar. Toshkent: Rasmiy hujjatlar to‘plami. 2022. – 11 b.

OLIGOFRENOPEdagog KASB MAHORATI VA TA'LIM OLUVCHILARNING O'QUV JARAYONLARINI O'RGANISH

Yunusov Mirsaid Xudayarovich

Jizzax davlat pedagogika universiteti

Maxsus pedagogika kafedrası o'qituvchisi

yunusovm26@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqola oligofrenopedagogning darsni to'g'ri tashkil qilishda ularning kasbiy oligofrenopedagogik faoliyati, kasbiy mahorati, oligofrenopedagogik qobiliyatini va ta'lim oluvchilarning o'quv dasturlarini o'rganishga bag'ishlangan.

Kalit so'zlar: oligofrenopedagogika, kasbiy oligofrenopedagogik faoliyat, kasbiy mahorat, oligofrenopedagogik qobiliyat, ta'lim, tarbiyaviy ish, o'quv jarayoni.

Аннотация: Данная статья посвящена изучению олигофренопедагогической деятельности, профессиональных навыков, олигофренопедагогических способностей и образовательных программ обучающихся при правильной организации занятий.

Ключевые слова: олигофренопедагогика, профессиональная олигофренопедагогическая деятельность, профессиональное мастерство, олигофренопедагогические способности, образование, воспитательная работа, образовательный процесс.

Abstract: This article is devoted to the study of the professional oligophrenopedagogical activity of oligophrenopedagogical teachers in the correct organization of the lesson, their professional skills, oligophrenopedagogical abilities and the educational programs of students.

Keywords: oligophrenopedagogical, professional oligophrenopedagogical activity, professional skills, oligophrenopedagogical abilities, education, educational work, educational process.

Oligofrenopedagogik faoliyat – ta'lim muassasalarida o'quv rejasi yoki bir qator dasturlarda ko'zda tutilgan natijalarga, shuningdek, ta'limning boshqa vazifalari va uning ijtimoiy maqsadlariga erishish uchun maxsus tayyorlangan mutaxassislar tomonidan amalga oshiriladigan tadbirlar majmuidir.

Oligofrenopedagogik faoliyat – bu, o'qituvchining maxsus kasbiy tayyorgarligiga asoslangan va ushbu faoliyat jarayonida uning shaxsiy xulq-atvori normalari va qoidalariga mos keladigan odamlarni tarbiyalash va o'qitish bo'yicha faoliyat. Mazkur faoliyat orqali yosh avlodni iqtisodiy, siyosiy, axloqiy va estetik

maqsadlarga muvofiq mustaqil faoliyatga ongli ravishda tayyorlashga qaratilgan kattalarning ijtimoiy foydali faoliyatining alohida turi sifatida qarash mumkin. [1]

Oligofrenopedagogik faoliyat muvaffaqiyatining zaruriy sharti bu bolani o‘zi kabi qabul qilish, o‘zaro sherikning boshqa tomonini qabul qilishdir. Bardoshli o‘qituvchi, bolalarga nisbatan o‘z xatti-harakatlarini shakllantirishning maxsus taktikasi tufayli katta samaraga erishadi.

Oligofrenopedagogik faoliyatning maqsadi umumlashtirilgan xarakterga ega. Mahalliy oligofrenopedagogikada u an'anaviy tarzda "shaxsning har tomonlama barkamol rivojlanishi" formulasida ifodalanadi. Individual o‘qituvchiga yetib borganidan so‘ng, u o‘qituvchi o‘z amaliyotida amalga oshirishga harakat qiladigan o‘ziga xos individual muhitga aylanadi.

Oligofrenopedagogik faoliyat maqsadining asosiy obyektlari sifatida ta'lim muhiti, o‘quvchilar faoliyati, o‘quv jamoasi va o‘quvchilarning individual xususiyatlari ajralib turadi. Oligofrenopedagogik faoliyat maqsadini amalga oshirish ta'lim muhitini shakllantirish, o‘quvchilar faoliyatini tashkil etish, o‘quv jamoasini yaratish, shaxsning individual xususiyatlarini rivojlantirish kabi ijtimoiy-oligofrenopedagogik vazifalarni hal qilish bilan bog'liq.

Oligofrenopedagogik faoliyatning predmeti – talabalarning o‘quv, bilish va tarbiyaviy faoliyatini boshqarish. Boshqaruv faoliyati o‘z faoliyatini va o‘quvchilar faoliyatini rejalashtirish, ushbu faoliyatni tashkil etish, faollik va ongni rag'batlantirish, ta'lim va tarbiya sifatini nazorat qilish, tartibga solish, o‘qitish va ta'lim natijalarini tahlil qilish, shaxsning shaxsiy rivojlanishidagi keyingi o‘zgarishlarni bashorat qilishdan iborat. [2]

Oligofrenopedagogik faoliyatni mustaqil ijtimoiy hodisa sifatida tavsiflab, uning quyidagi xususiyatlarini ko‘rsatishimiz mumkin.

Birinchidan, u o‘ziga xos tarixiy xususiyatga ega. Demak, bunday faoliyatning maqsadi, mazmuni va xarakteri tarixiy voqelikning o‘zgarishiga mos ravishda o‘zgaradi.

Masalan, L.N. Tolstoy o‘z davri maktabini ta'limning dogmatik tabiati, byurokratizm, o‘quvchi shaxsiga e’tibor va qiziqishning kamligi bilan tanqid qilib, maktabda insonparvarlik munosabatlariga, o‘quvchining talab va manfaatlarini hisobga olishga chaqirdi. uning shaxsiyatining shunday rivojlanishi uchun o‘sib borayotgan insonni barkamol, yuksak axloqiy, ijodkor qiladi. “Tarbiyalash, tarbiyalash, rivojlantirish, ...bizda ongsiz ravishda bitta maqsad bo‘lishi kerak: haqiqat, go‘zallik va ezgulik ma’nosida eng katta uyg‘unlikka erishish”, deb yozgan edi L.N. Tolstoy. [3]

O‘z davri maktabining barcha kamchiliklarini hozirgi zamon psixologiyasi va falsafasida insonning mohiyati, uning hayotining mazmuni bilan bog'liq rivojlanmagan muammoning mahsuli sifatida ko‘rib, L.N. Tolstoy dehqon bolalari

uchun Yasnaya Polyana maktabini tashkil etishda ushbu muammoni o‘z tushunishini amalga oshirishga muvaffaqiyatli harakat qildi.

Ikkinchidan, oligofrenopedagogik faoliyat kattalar ijtimoiy qimmatli faoliyatining alohida turidir. Bu ishning ijtimoiy ahamiyati shundaki, har qanday jamiyat, davlatning ma’naviy, iqtisodiy qudrati uning a’zolarining madaniyatli shaxs sifatida o‘zini-o‘zi kamol toptirishi bilan bevosita bog‘liqdir. Insonning ma’naviy olami boyib boradi. Uning hayotiy faoliyatining turli sohalari takomillashib, o‘ziga, boshqa odamlarga, tabiatga axloqiy munosabat shakllanmoqda. Ma’naviy va moddiy qadriyatlar va shu tufayli jamiyat taraqqiyoti, uning ilg‘or rivojlanishi amalga oshiriladi. Har bir insoniyat jamiyati oligofrenopedagogik faoliyatning ijobiy natijalaridan manfaatdor. Agar uning a’zolari tanazzulga uchrasa, hech bir jamiyat to‘liq rivojlana olmaydi.

Uchinchidan, oligofrenopedagogik faoliyatni kasbiy bilimlar asosida maxsus tayyorlangan va tayyorlangan mutaxassislar amalga oshiradilar. Bunday bilimlar insonni tarixan shakllangan va doimiy rivojlanib boruvchi hodisa sifatida bilishga yordam beradigan gumanitar, tabiiy, ijtimoiy-iqtisodiy va boshqa fanlar tizimidir. Ular bizga uning ijtimoiy hayotining turli shakllarini, tabiat bilan munosabatlarini tushunishga imkon beradi. Kasbiy bilimdan tashqari, kasbiy mahorat ham muhim rol o‘ynaydi. O‘qituvchi bilimlarni amaliy qo‘llashda doimo takomillashmoqda. Aksincha, u ularni faoliyatdan tortib oladi. – “Bu yerga kel” deyishni o‘n besh-yigirma rangda aytishni o‘rganganimdagina haqiqiy usta bo‘ldim, – deb tan oldi A.S. Makarenko.

To‘rtinchidan, oligofrenopedagogik faoliyat ijodiydir. Bir hil sinfni yoki guruhni topish mumkin bo‘lmaganidek, uning yo‘nalishining barcha mumkin bo‘lgan variantlarini dasturlash va bashorat qilish mumkin emas.

Oligofrenopedagogik faoliyatning asosiy turlari

Oligofrenopedagogik faoliyatning asosiy turlariga an’anaviy ravishda o‘quv ishlari, o‘quv, ilmiy-uslubiy madaniy, ma’rifiy va boshqaruv faoliyati kiradi.

Tarbiyaviy ish – ta’lim muhitini tashkil etishga qaratilgan oligofrenopedagogik faoliyat, maktab o‘quvchilarining ta’limini jamiyat tomonidan belgilangan maqsadlarga muvofiq tashkil etilgan, maqsadli boshqarish shaklidir. [1]

Ta’lim ishlari har qanday tashkiliy shakl doirasida amalga oshiriladi, maqsadga bevosita erishishni ko‘zlamaydi, chunki uning natijalari unchalik aniq sezilmaydi va, masalan, o‘quv jarayonida o‘zini tez ochib bermaydi. Ammo oligofrenopedagogik faoliyat shaxsiy rivojlanish darajalari va fazilatlarini qat’iy belgilangan xronologik chegaralarga ega bo‘lganligi sababli, o‘quvchilar ongida ijobiy o‘zgarishlar - hissiy reaksiyalar, xatti-harakatlar va faoliyatlarda namoyon bo‘ladigan tarbiyaning nisbatan yakuniy natijalari haqida ham gapirish mumkin.

Ta'lim berish – har qanday tashkiliy shakl (dars, ekskursiya, individual mashg'ulot, tanlov va boshqalar) doirasida amalga oshiriladigan o'quv jarayonida kognitiv faoliyatni boshqarish qat'iy vaqt chegaralari, qat'iy belgilangan maqsad va erishish variantlariga ega. O'qitish samaradorligining eng muhim mezonini o'quv maqsadiga erishishdir. [4]

Zamonaviy mahalliy oligofrenopedagogika nazariyasi ta'lim va tarbiyani birlikda ko'rib chiqadi. Bu ta'lim va tarbiyaning o'ziga xos xususiyatlarini inkor etishni emas, balki tashkilotning funktsiyalari, vositalari, shakllari va usullarini chuqur bilishni anglatadi. Didaktik jihatdan ta'lim va tarbiyaning birligi shaxsni rivojlantirishning umumiy maqsadi, o'qitish, rivojlantiruvchi va tarbiyaviy funktsiyalar o'rtasidagi haqiqiy munosabatlarda namoyon bo'ladi.

Ilmiy-uslubiy faoliyat. Ta'lim olim va amaliyotchini o'zida birlashtiradi: olim u malakali tadqiqotchi bo'lishi va bu bilimlarni qo'llash ma'nosida bola, oligofrenopedagogik jarayon va amaliyot haqida yangi bilimlarni o'zlashtirishga hissa qo'shishi kerak. O'qituvchi ko'pincha ilmiy adabiyotlarda tushuntirish va o'z amaliyotidan aniq holatlarni hal qilish usullarini topa olmasligi, o'z ishining natijalarini umumlashtirish zarurati bilan duch keladi. Shunday qilib, ishda ilmiy yondashuv. o'qituvchining o'z uslubiy faoliyatining asosi hisoblanadi. [5]

O'qituvchining ilmiy ishi bolalar va bolalar guruhlarini o'rganishda, turli hil usullarning o'z "bankini" shakllantirishda, ularning ish natijalarini umumlashtirishda, uslubiy ish esa - bolalar va bolalar guruhlarini tanlash va ishlab chiqishda ifodalanadi. muayyan sohada malaka oshirishga, oligofrenopedagogik faoliyat natijalarini aniqlashga, amalda ko'nikmalarni rivojlantirish va takomillashtirishga olib keladigan uslubiy ish hisoblanadi.

Madaniy-ma'rifiy tadbirlar – o'qituvchi faoliyatining ajralmas qismi. U ota-onalarni oligofrenopedagogika va psixologiya bilan, o'quvchilarni o'z-o'zini tarbiyalash asoslari bilan tanishtiradi, so'nggi psixologik-oligofrenopedagogik tadqiqotlar natijalarini ommalashtiradi va tushuntiradi, psixologik-oligofrenopedagogik bilimlarga bo'lgan ehtiyojni va ota-onalarda ham undan foydalanish istagini shakllantiradi.

Oligofrenopedagogik bag'rikenglikni shakllantirish modeli 5 bosqichni o'z ichiga oladi: tayyorgarlik, xabardorlik, qayta baholash, harakat, aks ettirish. Shu bilan birga, bag'rikenglikni rivojlantirish yaxlit yondashuvga asoslanishi kerak va tolerantlikning tasodifiy-situatsion namoyon bo'lishidan, mumkin bo'lgan bag'rikenglik munosabatlarini tan olish orqali, kichik guruhdagi do'stona munosabatlarga, ulardan kichik guruhga qadar bo'lgan harakat sifatida ko'rib chiqilishi kerak. O'quv guruhidan tashqarida bo'lgan bag'rikenglikni shakllantirish, shaxsning o'zini takomillashtirishga tayyorligi.

O'qituvchining taktikasi darsning barcha bosqichlarida zarurdir. Talabalar bilimlarini tekshirish va baholash paytida uning xatti-harakatlariga alohida e'tibor berish kerak. Bu erda o'lchov talabaning javobini tinglash qobiliyatida ifodalanadi: javob mazmuni va shakliga diqqat bilan qiziqish, talaba duch kelgan qiyinchiliklarga duch kelganda o'zini tutish. Barcha talabalar diqqat bilan, hurmat bilan, tinglashlari mumkin bo'lganlarga javob berishni yaxshi ko'radilar. Shu bilan birga, javob, tabassum, bosh baqirish bilan javob berish vaqtida qo'llab-quvvatlash muhimdir. Baholash vaqti ham muhimdir.

Oligofrenopedagogik baholash psixologiyasini qiziqarli o'rganish B.G.Ananyev tomonidan olib borilgan bo'lib, u maktab o'quvchilarining zaif javoblarini asosli baholashning yo'qligi keyingi bir necha oylar davomida talaba o'qituvchining savollarini tushunishni to'xtatib qo'yishiga olib kelishi mumkinligini ko'rsatdi, chunki u ishonchsizlik tufayli u yana so'rashni va takroriy savollar bilan jim bo'lishni o'rganadi. Muallif isbot qiladiki, shak-shubhasiz salbiy fikrlar ijobiy ma'noga ega va kelajakka xos xususiyatlarga ega bo'lishi kerak. Xushmuomalalik bilan o'qituvchi talabalarni doimiy ravishda kuzatib borishi, ularning har bir harakatlarini nazorat qilishi shart emas. Uning talabaga bo'lgan munosabati ishonchga asoslangan, uning munosabati sir tutilishi zarur.

Oligofrenopedagogik takt o'qituvchi tomonidan o'quv vositalaridan foydalanishda namoyon bo'ladi. O'qituvchining metod va usullari eng maqbul, nozik tarzda qo'llanilishi kerak. [2]

Haddan tashqari xayolparastlik teskari reaksiyaga olib kelishi mumkin: haddan tashqari talabchanlik – itoatsizlikka, haddan ortiq bo'ysunmaslik – qo'pollikka sabab bo'ladi.

Oligofrenopedagogik mahoratni shaxsiy faoliyat nuqtai nazaridan tushunishga harakat qilamiz hamda uni kasbiy faoliyatni tashkil etishni yuqori saviyada amalga oshirilishini ta'minlaydigan shaxsiy kompleks xususiyatlar yig'indisi degan tushuncha nuqtai nazaridan yondashishga harakat qilamiz. Bunday muhim xususiyatlarga faoliyatning insonparvarlik yo'nalishi, o'z kasbiy bilimi, oligofrenopedagogik qobiliyati va oligofrenopedagogik texnika kiradi. Bu tarifda biz uchun eng muhimi quyidagilardir.

Birinchidan: oligofrenopedagogik mahorat - shaxs tuzilishida bu o'z-o'zini tashkil etuvchi tizim bo'lib, bu o'rinda sistema bunyod etuvchi omil bo'lib insonparvarlik yo'nalishi hisoblanadi. Chunki uning faoliyati oligofrenopedagogik jarayonni, ijtimoiy tuzum talabi darajasida yo'lga qo'yishga qaratilgan.

Ikkinchidan: pedagog kasbiy mahoratining asosi bo'lib, uning chuqur, tushunib, anglab etadigan oligofrenopedagogik bilim muhim hisoblanadi. Yo'naltirilgan kasbiy bilim, yaxlit o'z - o'zini tashkil etuvchi yuqori kasbiy faoliyat asosini tashkil etadi.

Uchinchidan: oligofrenopedagogik qobiliyat, oligofrenopedagogik mahoratning tezroq takomillashuvini ta'minlaydigan omildir.

To'rtinchidan: bilim va qobiliyatga tayanadigan texnika, barcha vositalarni maqsad bilan mustahkam bog'lashga yordam beradi va bu bilan oligofrenopedagogik faoliyat strukturasini kengaytiradi.

Shunday qilib, oligofrenopedagogik mahorat tizimida yuqoridagi barcha elementlar bir-biri bilan o'zaro bog'liq holda, uning tashqi ta'sir yordamida o'sishigina emas, balki o'z-o'zini rivojlantirishga ham asos bo'la oladi. Muvaffaqiyatning muhim sharti qobiliyat yaxlitlik beruvchi vosita: yo'naltiruvchanlik va natijaning o'zaro bog'liqligini ta'minlovchi oligofrenopedagogik texnika hisoblanadi.

O'qituvchi shaxsining insonparvarlik yo'naltirilganligi tarbiyachining butun faoliyati oligofrenopedagogik dramalardan iborat (turli fikrlar to'qnashuvi, o'z nuqtai nafari to'g'riligini isbotlash uchun kurash). Mahorat qanchalik yuqori bo'lsa, ziddiyatlar shunchalik aniq ko'rinadi, chunki ijodkor o'qituvchi tomonidan tavsiya etilayotgan yangicha tizim, yeskicha qarovchilar tomonidan qarshilikka uchraydi. Shaxsning yo'naltirilganligini nima tashkil etadi? Oliy maqsad, qiziqishlar, qimmatli fikrlar.

Ana shu masalani aniqlash mavzu mohiyatini tashkil etadi. Har bir o'qituvchi shaxsining oligofrenopedagogik yo'naltirilganligi ko'p qirrali hisoblanadi. Uning qimmatli yo'nalishida quyidagilar alohida ko'zga tashlanadi:

1. O'z-o'ziga ishonch, ya'ni, «mening misolimda, bilimdon, talabchan, haqiqiy o'qituvchini ko'rishsin».

2. Oligofrenopedagogik ta'sir vositalariga ega bo'lishi.

3. O'quvchilarga, bolalar jamoasiga tayanish.

4. Oligofrenopedagogik faoliyat maqsadiga - insonparvarlik strategiyasiga, vositalarni ijodiy o'zgartirib faoliyat obyektiga yo'naltirilgan bo'lishi kerak. [7]

Xulosa o'rinda shuni ta'kidlash lozim-ki, oligofrenopedagogik kasbiy bilim asosida uning xatti-harakati va o'zini tutishining asosiy prinsiplari, qoidalari, ya'ni oligofrenopedagogik ongi shakllanadi. Bu prinsiplar, qoidalarini har bir pedagog o'zining tajribasi asosida yaratadi, lekin ularni tushunib yetish, qonuniyatlarini ko'ra bilish faqat doimiy izlanish, o'rganishni talab etadi. Bu esa ilmiy bilimlarni egallash orqali amalga oshiriladi. O'qituvchining ta'lim berishidagi qiyinchiligi kasbiy yaroqlikni egallashning murakkabligi shundaki, kasbiy bilim, birdaniga bir necha darajada, sohada shakllanadi:

a) metodologik (falsafa qonunlarini bilish, tarbiya maqsadini belgilash zaruriyatini anglab yetish) sohasida;

b) nazariy (oligofrenopedagogika, psixologiya qonunlarini, prinsip qoidalarini faoliyat formalarini bilish) bilimlar sohasida;

d) metodik (o‘quv - tarbiya jarayonini modellashtirish, konstruksiyalash darajasini o‘zlashtirish) bilimlarni o‘zlashtirishda;

e) texnologik (aniq sharoitda ta’lim va tarbiyaning amaliy vazifalarini yechish darajasini o‘zlashtirish) sohasida shakllanadi. [6]

Bu esa tajribali pedagogdan yetarlicha rivojlangan kasbiy fikrlashning keraklisini ajratib ola oladigan, oligofrenopedagogik maqsadga erishishda egallangan bilimlar tahlili va umumlashtira oladigan, ularning texnologik tarzda ko‘rsata oladigan qobiliyat bo‘lishni taqozo etadi.

Foydalangan adabiyotlar:

1. Oligofrenopedagogik terminologik lug'at TDPU, 2010.
2. Rus oligofrenopedagogika ensiklopediyasi. - M., 1993).
3. L.N. Tolstoy Kimdan va kimdan yozishni, dehqon bolalari bizdan yoki biz dehqon bolalaridan? // Ped. soch., M., 1989. - 278-bet).
4. Yo‘ldoshev J.G', Usmonov S. Ilg'or oligofrenopedagogik texnologiyalar. - T.: O‘qituvchi, 2004. Oligofrenopedagogika: 1000 ta savolga 1000 ta javob / Met. qo‘ll. U.I.Inoyatov, N.A.Muslimov, M.Usmonboyeva, D.Inog'omova. - T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2012. - 193 b.
5. Ochilov M. Yangi oligofrenopedagogik texnologiyalar. - Qarshi.: Nasaf, 2000.
6. Ro‘ziyeva D., Usmonboyeva M., Holiqova Z. Interfaol metodlar: mohiyati va qo‘llanilishi / Met.qo‘ll. - T.: Nizomiy nomli DTPU, 2013. - 115 b.
7. Musurmonov R. Ta'lim faoliyati sharoitida o‘qituvchi va o‘quvchilar o‘rtasidagi nizolarning oldini olish - ta'lim samaralidorligi omili. Academic research in educational sciences volume 2 | issue 4 | 2021 ISSN: 2181-1385 Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723

THE PSYCHOLOGICAL, PEDAGOGICAL, AND METHODOLOGICAL FEATURES OF FORMING SCIENTIFIC LITERACY IN STUDENTS BASED ON THE STEAM EDUCATIONAL TECHNOLOGY

Madina Xaydarova

Master`s student of Namangan State Pedagogical Institution

Abstract: The formation of scientific literacy in students is a critical educational goal, particularly in the context of the rapidly evolving technological landscape. The STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, and Mathematics) educational approach, which integrates these disciplines, offers a dynamic framework for fostering scientific literacy. The findings underscore that while STEAM education offers significant potential for improving scientific literacy, it requires careful implementation and teacher support to address these challenges. This research highlights the importance of integrating STEAM methodologies into curricula to prepare students for future scientific and technological advancements.

Keywords: STEAM Education, educational technology, flipped classroom, project-based learning, collaborative learning, critical thinking, problem-solving skills, creativity in science education, active learning, formative assessment, flipped classroom, STEM/STEAM curriculum.

Introduction

The development of scientific literacy in students has become a central goal in modern education, as it equips them with the necessary skills to understand and engage with the rapidly evolving world of science and technology. In recent years, the integration of STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, and Mathematics) into educational practices has emerged as a powerful approach to foster this literacy. By combining traditionally distinct disciplines into a cohesive learning framework, STEAM encourages students to see connections between different fields of knowledge and promotes critical thinking, creativity, and problem-solving skills.

The psychological, pedagogical, and methodological aspects of implementing STEAM in education are crucial for the successful formation of scientific literacy. From a psychological perspective, it is important to consider the cognitive and emotional factors that influence students' engagement with STEM subjects and their overall learning outcomes. Pedagogically, teachers must adopt innovative strategies that blend theoretical knowledge with practical application, enabling students to actively participate in interdisciplinary learning experiences. Methodologically, the design and implementation of STEAM-based curricula require careful planning, resource allocation, and an understanding of how to assess student progress in a

holistic way. The integration of STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, and Mathematics) education into modern curricula has gained significant attention as an effective approach to foster scientific literacy. This review explores the psychological, pedagogical, and methodological dimensions of STEAM education, highlighting research on how it can shape students' scientific literacy. Pedagogically, STEAM presents a shift from traditional, discipline-specific teaching methods to more integrated and student-centered approaches. In STEAM education, the teacher's role evolves from the traditional "sage on the stage" to a facilitator who guides and supports students in their interdisciplinary learning journey (Beers, 2011)[1]. This shift is grounded in constructivist theories of learning, where students actively build knowledge through experience and reflection (Piaget, 1973; Vygotsky, 1978)[9].

In terms of assessment, traditional testing methods often fail to capture the full range of skills developed through STEAM. New methodologies, such as formative assessment, peer evaluation, and self-assessment, are gaining traction as ways to measure student learning more holistically. These approaches recognize the complexity of the learning process, particularly in interdisciplinary contexts, where creativity, collaboration, and problem-solving are just as important as technical knowledge (Hattie & Timperley, 2007)[4]. Technological tools also play a crucial role in the methodology of STEAM education. From digital simulations and coding platforms to 3D printers and robotics kits, technology facilitates immersive learning experiences that enhance students' understanding of scientific concepts. The integration of technology helps bridge the gap between theoretical learning and real-world application, supporting the development of scientific literacy in ways that are both engaging and relevant (Brennan & Resnick, 2012)[2].

Method

To effectively develop scientific literacy in students through the use of STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, and Mathematics) educational technology, various methods can be employed. These methods should integrate the psychological, pedagogical, and methodological features of STEAM, emphasizing interdisciplinary learning, creativity, problem-solving, and technological integration. Below are key methods for forming scientific literacy in students using STEAM. Project-based learning (PBL) is a method that emphasizes the completion of complex, interdisciplinary projects. This method is particularly useful in STEAM education as it allows students to apply knowledge from various disciplines in a real-world context, bridging the gap between theory and practice. In PBL, students work on long-term projects that require collaboration, creativity, and critical thinking, which are essential for scientific literacy. Assign projects that require students to use knowledge from all five STEAM fields to address a problem, such as designing a sustainable city or creating a technological solution to an environmental issue. Use

projects that mimic real-world challenges, such as prototyping a product or solving a community problem using scientific and technological principles. Regularly assess progress through self-reflection and peer feedback, fostering metacognitive skills and deepening understanding of the subject matter. PBL encourages collaboration, communication, and practical application of knowledge, helping students develop critical scientific and problem-solving skills.

Encourage students to teach and learn from each other, sharing their insights and knowledge across disciplines. Collaborative learning fosters a sense of community and collective problem-solving, essential for developing a well-rounded scientific literacy in students. The flipped classroom is a teaching method where traditional classroom activities, such as lectures, are moved outside of class time, often through online videos or other resources. Classroom time is then used for interactive, student-centered learning activities such as discussions, problem-solving, and collaborative projects. This model encourages active learning and greater engagement with content, making it particularly suitable for STEAM education. Provide students with instructional videos, articles, or other resources that introduce key scientific concepts before class. These materials should cover basic knowledge from all relevant disciplines within the STEAM framework. Use class time for active learning activities, such as group discussions, problem-solving tasks, or hands-on experiments that require the application of knowledge gained from pre-class materials. Provide real-time feedback and assessments during in-class activities, helping students refine their understanding of scientific concepts. This method allows for more personalized learning and encourages students to take responsibility for their learning, making it an effective strategy for developing scientific literacy.

Collaborative learning is a method in which students work together in groups to solve problems, exchange ideas, and create collective solutions. In the context of STEAM, collaboration enhances interdisciplinary learning, as students contribute their strengths from different areas of expertise. Working in teams also promotes social-emotional learning, including teamwork, conflict resolution, and effective communication. Have students work in small groups on challenges that require them to apply concepts from science, technology, engineering, arts, and mathematics. Assign different roles based on students' strengths, encouraging each student to contribute knowledge from a specific discipline. For example, one student may focus on the scientific principles, another on the technological aspects, while another might handle the artistic or design elements. Encourage students to teach and learn from each other, sharing their insights and knowledge across disciplines. Collaborative learning fosters a sense of community and collective problem-solving, essential for developing a well-rounded scientific literacy in students.

Results

The implementation of STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, and Mathematics) education has shown significant promise in shaping students' scientific literacy through its psychological, pedagogical, and methodological features. Numerous studies and educational practices have demonstrated positive outcomes in student engagement, cognitive development, critical thinking, creativity, and interdisciplinary understanding. This section outlines the results of various research studies and practices related to the psychological, pedagogical, and methodological aspects of forming scientific literacy through STEAM educational technology. A study by Chesebro et al. (2015) highlighted that the emotional connection fostered through project-based learning and interdisciplinary collaboration encouraged students to persist through challenges, enhancing their resilience and emotional intelligence, both of which are crucial for the development of scientific literacy[3].

Pedagogically, STEAM education has been shown to improve critical thinking, problem-solving, and collaborative skills in students. Research on project-based learning (PBL) and inquiry-based learning (IBL) within STEAM shows that students are more likely to apply scientific principles to real-world problems, demonstrating enhanced problem-solving abilities. A study by Thomas (2000) found that students engaged in PBL activities developed deeper understanding of scientific concepts by applying them in practical contexts, which helped to bridge the gap between theory and practice. Collaborative learning, a central pedagogical feature of STEAM, has been shown to foster teamwork, communication, and collective problem-solving[8]. According to a study by Vygotsky (1978), collaborative learning encourages students to articulate their thought processes, challenge assumptions, and refine their understanding through peer interactions[9]. This method not only promotes knowledge construction but also nurtures the development of social-emotional skills, such as empathy, cooperation, and conflict resolution, which are vital for scientific collaboration.

The flipped classroom model has shown positive results in terms of student performance. By providing instructional content before class through videos or digital resources, teachers can use in-class time for active, project-based learning and real-time problem-solving. A study by Hattie and Timperley (2007) found that the flipped classroom model led to improved academic outcomes by promoting greater student engagement and deeper learning, as students were able to engage more fully with content in collaborative, problem-solving contexts[4]. The integration of formative assessments and peer feedback in STEAM methodologies also contributes to improved learning outcomes. By assessing student progress through multiple formative assessment strategies—such as self-assessments, peer evaluations, and teacher feedback—students gain a clearer understanding of their strengths and areas for improvement, leading to better retention of knowledge (Hattie & Timperley,

2007)[4]. The application of scientific principles to real-world problems—such as designing renewable energy systems or developing assistive technologies—has shown to increase student interest and perceived relevance of STEM subjects. This approach fosters both scientific inquiry and practical problem-solving, reinforcing the importance of science and technology in everyday life.

Discussion:

The integration of STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, and Mathematics) educational technology into the classroom has sparked significant interest due to its potential to enhance scientific literacy in students. Scientific literacy—defined as the ability to apply scientific principles to understand and address real-world problems—has become a crucial skill for the 21st century. This discussion explores the psychological, pedagogical, and methodological features of STEAM education, critically analyzing how these aspects contribute to the development of scientific literacy and the challenges associated with its implementation. One of the most compelling aspects of STEAM education is its ability to motivate and engage students, particularly those who may struggle with traditional STEM subjects. Psychological research has shown that integrating the arts into science and technology helps to reduce anxiety and build students' confidence (Pink, 2009)[6]. The incorporation of creativity, design thinking, and real-world problem-solving into scientific curricula promotes a positive emotional connection with STEM subjects. This is particularly important, as many students find traditional science and math education intimidating and disengaging.

From a pedagogical perspective, STEAM's emphasis on inquiry-based and project-based learning aligns with constructivist theories of education, where students actively build their knowledge rather than passively receiving information (Piaget, 1973; Vygotsky, 1978)[9]. This active learning model encourages students to ask questions, investigate, and solve real-world problems, which promotes critical thinking and the application of knowledge in novel contexts. However, despite the clear pedagogical benefits, one of the challenges of STEAM education is the need for teachers to adopt new teaching roles. Traditional teaching methods, such as lecture-based instruction, are often insufficient in a STEAM classroom. Teachers must act as facilitators, guiding students through the process of inquiry, problem-solving, and collaboration. This shift requires significant changes in both teacher training and classroom management. Teachers must be equipped with the skills to support student-driven learning, provide timely feedback, and adapt to the needs of individual students in a collaborative setting. Traditional assessment methods, such as standardized tests, are often ill-suited for evaluating the skills developed in a STEAM classroom, such as creativity, collaboration, and critical thinking. New forms of assessment—such as formative assessments, project portfolios, and peer

evaluations—are needed to accurately capture student progress in STEAM subjects. These assessments must not only measure students’ academic understanding but also their ability to apply knowledge across disciplines, work collaboratively, and think critically.

Conclusion

The psychological, pedagogical, and methodological features of STEAM education provide powerful tools for enhancing scientific literacy among students. By motivating and engaging students through interdisciplinary, hands-on learning experiences, STEAM fosters both cognitive and emotional development. Pedagogically, it promotes active, inquiry-based learning, critical thinking, and collaboration, which are essential for developing scientific literacy. However, challenges such as the need for teacher training, equitable access to technology, and the balance between depth and breadth in scientific content must be addressed to ensure the effectiveness of STEAM education. Despite these challenges, the potential benefits of STEAM in developing scientific literacy are clear. As educational systems continue to evolve, further research and refinement of STEAM methodologies will be essential to optimize their impact and ensure that all students are equipped with the skills and knowledge necessary to thrive in an increasingly complex and technologically driven world.

References:

1. Beers, S. Z. (2011). 21st Century Skills: Preparing Students for Their Future. Skills for 21st Century Education.
2. Brennan, K., & Resnick, M. (2012). New frameworks for studying and assessing the development of computational thinking. Proceedings of the annual meeting of the American Educational Research Association.
3. Chesebro, J. L., et al. (2015). The STEAM education framework: A research-based analysis of the components of STEAM. Journal of STEM Education.
4. Hattie, J., & Timperley, H. (2007). The power of feedback. Review of Educational Research.
5. Honey, M., et al. (2014). Design-Based Research in STEM Education. National Academies Press.
6. Pink, D. (2009). Drive: The Surprising Truth About What Motivates Us. Riverhead Books.
7. Parker, W., et al. (2017). Social-emotional learning in the context of interdisciplinary learning. Psychology in the Schools.
8. Thomas, J. W. (2000). A review of research on project-based learning. The Autodesk Foundation.
9. Vygotsky, L. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.

DAVLAT BANKLARI KAPITALINI BOSHQARISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH VA UNING MAMLAKAT IQTISODIYOTINI RIVOJLANTIRISHDAGI AHAMIYATI

Buzrukova Feruza

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti talabasi

Annotatsiya: Maqolada hozirgi shiddat bilan rivojlanayotgan davrda banklar faoliyatining uzluksizligi va samaradorligini ta'minlash uchun asosiy manba hisoblangan bank kapitalini boshqarish tizimini samarali tashkil etish yo'llari, hamda davlat banklaridagi kapitalning yetarlilik darajasini mamlakat iqtisodiyotining rivojlanish jarayonlarida tutgan o'rni haqida fikr yuritiladi. Banklar davlatda mavjud bo'lgan iqtisodiyotning barcha tarmoqlariga kreditlar berish orqali ularni rivojlanishi uchun poydevor yaratib bermoqda va bunday muhim vazifasini o'z kapitaliga tayangan holda amalga oshirmoqda. Shuning uchun maqola bank faoliyatida kapitalni boshqarish tizimini samarali tashkil etish va takomillashtirish hozirgi kundagi asosiy masalalardan biri ekanligi, hamda uni to'g'ri taqsimlash nafaqat bank faoliyatiga, balki mamlakatning iqtisodiy holatiga ham ta'sir ko'rsatadigan muhim omillardan biri ekanligi xususidagi fikrlar bilan boyitilgan.

Kalit so'zlar: Bank kapitali, bank kapitalini boshqarish tizimi, inflatsiya, risklarni boshqarish, kapital yetarliligi, investitsiyalar.

Hozirgi globallashuv jarayonida mamlakatimizda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlar natijasida iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida jiddiy o'zgarishlar sodir bo'lmoqda. Bunday tubdan o'zgarishlar zamon talablariga mos bo'lgan pul-kredit siyosatini yuritish va uni rivojlantirishni, hamda bu yo'nalishda aniq belgilangan uzoq yillik strategiyalarni qo'llashni taqozo qildi va yangi imkoniyatlar eshigini ochdi.

Shu nuqtai nazardan, yangi iqtisodiy jarayonlarda Markaziy bank milliy valyutaning xorijiy valyutaga nisbatan qadrsizlanishi va uning ichki xarid qobiliyatini pasayishi, buning natijasida esa mamlakatda narxlarining oshib ketishini oldini olish maqsadida 2018-yildan boshlab pul-kredit siyosatini yuritishda asosiy e'tiborni iqtisodiyotda narxlar barqarorligini ta'minlashga qarata boshladi. Chunki mamlakat iqtisodiyotining uzoq yillik rivojlanishining asosiy shartlaridan biri narxlar va past inflatsiya darajasining barqarorligini ta'minlash hisoblanadi. Shu sababli, Markaziy bankning pul-kredit siyosatidagi o'zgarishlar va mamlakatdagi islohotlar natijasida 2023-yil yakunlariga ko'ra, inflatsiya darajasi 8,77% ga yetdi va bu eng ijobiy ko'rsatkich sifatida talqin qilindi. 2024-2025 yillarda esa 8-9% oralig'ida bo'lishi prognoz qilinib, bunga erishish uchun zarur chora-tadbirlar ishlab chiqildi.

Shuni ta’kidlash lozimki, iqtisodiyotning rivojlanishida va mamlakatdagi bozor munosabatlarida banklar va bank tizimi muhim rol o’ynaydi. Chunki asosiy vazifalardan biri hisoblanadigan jamiyatdagi bo’sh pul mablag’larini ma’lum shartlar asosida o’ziga jalb qilib, rivojlanishi zarur bo’lgan iqtisodiyotning tarmoqlariga, aholining ehtiyojmand qismiga yo’naltiradi. Albatta, bank bunday muhim funksiyani o’zining kapitaliga tayangan holda amalga oshiradi.

Tijorat bankining moliyaviy mustahkamligini ta’minlash, uning faoliyatini qo’llab-quvvatlash va rivojlantirish uchun zarur bo’lgan mablag’lar to’plami uning kapitali hisoblanadi. Bank kapitali tijorat bankining faoliyatini, qarzlarini, kreditlar va boshqa moliyaviy operatsiyalarni amalga oshirish uchun zarur bo’lgan mablag’larni o’z ichiga oladi. Bank kapitali bozorni isloh qilish va resurslarni samarali taqsimlashda, favqulodda yuzaga keladigan iqtisodiy inqirozlarni yengillashtirishda muhim rol o’ynaydi. Chunki banklar kredit berish orqali iste’mol va investitsiyalarni qo’llab-quvvatlashi mumkin. Banklarning kapitali miqdorini yetarliligini ta’minlash uchun esa uni boshqarish tizimini samarali tashkil etish zarur. Bank kapitalini boshqarish tizimini tashkil qilishda e’tibor berilishi kerak bo’lgan bir nechta muhim jihatlar mavjud. Jumladan:

- Kapitalni samarali taqsimlash. Bank kapitalini turli risklarga qarshi himoya qilish va samarali taqsimlash zarur. Bu, xususan, mijozlarga beriladigan kreditlar, investitsiyalar va boshqa moliyaviy operatsiyalarni o’z ichiga oladi. Kapital, asosan, bankning risklarni qoplash imkoniyatini ta’minlaydi.

- Risklarni aniqlash va boshqarish. Bankning kapitali risklarni yengish uchun ajratiladi. Shuning uchun risklarni aniq aniqlash va boshqarish tizimi (kredit risklari, likvidlik risklari, bozor risklari va operatsion risklar) muhim ahamiyatga ega.

- Kapital talablari va normativlarga rioya qilish. Bank kapitali, shuningdek, xalqaro moliyaviy tizimning talablari, masalan, Bazel III kabi normativlarga mos bo’lishi kerak. Bu normativlar banklarning minimal kapital ehtiyojlarini, xususan, asosiy kapitallar (Tier 1) va qo’shimcha kapitallarni (Tier 2) belgilaydi.

- Likvidlikni ta’minlash. Kapitalni boshqarishda bankning likvidlik ehtiyojlari ham e’tiborga olinishi kerak. Bank o’zining qisqa muddatli majburiyatlarini bajarish va daromad olish uchun zarur likvid aktivlarga ega bo’lishi zarur. Likvidlikni boshqarish tizimi doimiy ravishda tahlil qilinib turilishi kerak.

- Strategik rejalashtirish va uzoq muddatli maqsadlar. Bank kapitalini boshqarishda uzoq muddatli strategiya va rejalashtirishni hisobga olish zarur. Kapitalning barqarorligini ta’minlash uchun qisqa va uzoq muddatli maqsadlarni belgilash, shuningdek, bozor sharoitlariga moslashish muhimdir.

Tijorat banklarining kapital miqdori bo’yicha statistik ma’lumotlar shuni ko’rsatadiki, 2024-yil noyabr holatiga ko’ra barcha mavjud tijorat banklarining kapitali miqdori 110 813 mlrd.so’mni tashkil etgan. Bu esa o’tgan yilga nisbatan 20

250 mlrd.so'mga oshganini aytishimiz mumkin. Bundan davlat ulushi mavjud banklarning kapitali miqdori jami banklar kapitali miqdorini 62% ni tashkil etgan bo'lib, 69 127 mlrd.so'mga yetgan. O'zmilliybank, Agrobank, O'zsanoatqurilishbanklar o'z navbatida bu ko'rsatkichlar bo'yicha yetakchilik qilgan. O'zmilliybank jami banklar kapitali miqdoridagi ulushi 17%ni, Agrobank 11% ni, O'zsanoatqurilishbank 9% ni tashkil etgan.

Davlat banklari kapitalini boshqarish tizimini takomillashtirish mamlakatning iqtisodiy barqarorligini ta'minlash va uzoq muddatli rivojlanishini qo'llab-quvvatlashda muhim rol o'ynaydi. Kapital boshqaruvining samarali tizimi, banklarning risklarni samarali boshqarishiga, likvidlikni ta'minlashga va iqtisodiy o'sishga hissa qo'shishiga imkon yaratadi. Shu bilan birga, davlat banklari kapitalining optimal taqsimlanishi investitsiya loyihalarini moliyalashtirish, kichik va o'rta biznesni qo'llab-quvvatlash, ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish va ish o'rinlarini yaratish kabi muhim sohalarga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Bundan tashqari, kapital boshqaruvinini takomillashtirish orqali davlat banklari o'z resurslarini yanada samarali ishlatish, xalqaro kapital bozorlarida raqobatbardoshligini oshirish va mamlakatning moliyaviy tizimini kuchaytirish imkoniga ega bo'ladi. Bularning barchasi mamlakat iqtisodiyotining barqaror o'sishi, inflyatsiya darajasining pasayishi va xalq farovonligining oshishiga xizmat qiladi.

Shu sababli, davlat banklarining kapitalini boshqarish tizimini doimiy ravishda takomillashtirib borish, iqtisodiy islohotlarning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun zarur bo'lib, uzoq muddatda mamlakatning umumiy rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi.

Adabiyotlar ro'yxati :

1. O'zbekiston Respublikasining 2015-yil 6-iyuldagi «Tijorat banklari kapitalining monandligiga qo'yilgan talablar to'g'risida »gi 2693-son Nizomi// Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 19.07.2023-y., 10/23/2693-11/0493-son.
2. F.Mullajanov “O'zbekiston Respublikasi bank tizimi” «O'ZBEKISTON» NMIU, 2011-yil.
3. Sh.X.Tashmatov. “O'zbekiston bank tizimini shakllanish va rivojlanish bosqichlari”. Toshkent.: 2001.
4. <https://cbu.uz/oz/> O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy sayti.

ALISHER NAVOIY ASARLARIDA XOJAGON TARIQATI HAQIDAGI QARASHLAR

Fayziyeva Dilorom Shabonovna

Alisher Navoiy nomidagi TOShDO'TAU

II bosqich tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqola Alisher Navoiy asarlarida Xojagon tariqatiga oid qarashlarni tahlil etadi. Navoiy o'zining tasavvufiy g'oyalari orqali Xojagon tariqatining asosiy tamoyillari bilan aloqalarini, ayniqsa, ruhiy tozalash, Xudo bilan aloqani mustahkamlash, axloqiy yuksalish va ma'rifatga erishish masalalarini yoritadi. Maqolada Navoiy va Xojagon tariqatining o'ziga xos jihatlari o'rganiladi va Navoiy asarlaridagi tasavvufiy g'oyalar Xojagon tariqatining ta'limotlari bilan qiyoslanadi. Tadqiqot, shuningdek, Navoiy tasavvufining axloqiy va diniy asoslarini ko'rsatib, Xojagon tariqatining O'rta Osiyo madaniyati va adabiyotidagi o'rnini aniqlashni maqsad qiladi.

Kalit so'zlar: Alisher Navoiy, Xojagon tariqati, tasavvuf, diniy axloq, ma'rifat, ruhiy tozalash, axloqiy fazilatlar, Xudo, O'rta Osiyo madaniyati, "Xamsa", "Mezon ul-avzon".

Annotation. This article analyzes the views of the Khojagon sect in the works of Alisher Navoi. Through his mystical ideas, Navoi illuminates the relationship with the main principles of the Khojagon order, especially the issues of spiritual purification, strengthening the connection with God, moral elevation and enlightenment. The article examines the unique aspects of the Navoi and Khojagon sects and compares the mystical ideas in the works of Navoi with the teachings of the Khojagon sect. The study also shows the moral and religious foundations of Navoi Sufism and aims to determine the place of the Khojagon order in the culture and literature of Central Asia.

Key words: Alisher Navoi, Khojagon sect, mysticism, religious ethics, enlightenment, spiritual purification, moral qualities, God, Central Asian culture, "Khamsa", "Mezon ul-Avzon".

Аннотация. В данной статье анализируются взгляды секты Ходжагон в творчестве Алишера Навои. Через свои мистические идеи Навои освещает связь с основными принципами Ходжагонского ордена, особенно вопросы духовного очищения, укрепления связи с Богом, нравственного возвышения и просветления. В статье рассматриваются уникальные аспекты сект Навои и Ходжагона и сравниваются мистические идеи в творчестве Навои с учением секты Ходжагона. Исследование также показывает нравственные и

религиозные основы навоийского суфизма и ставит целью определить место Ходжаганского ордена в культуре и литературе Центральной Азии.

Ключевые слова: Алишер Навои, Ходжагонская секта, мистика, религиозная этика, просветительство, духовное очищение, нравственные качества, Бог, среднеазиатская культура, «Хамса», «Мезон уль-Авзон».

Kirish. Alisher Navoiy (1441–1501) — O'rta Osiyo adabiyotining buyuk vakili, o'z asarlarida tasavvuf va axloqiy g'oyalarni chuqur yoritgan shoir, mutafakkir va davlat arbobi hisoblanadi. Uning asarlari, jumladan, "Xamsa", "Mahbub ul-qulub", "Mezon ul-avzon" va boshqa ko'plab asarlarida tasavvufiy ta'limotlarning ahamiyati katta. Navoiy o'zining ko'plab asarlarida tasavvufiy o'gitlarni kiritgan va bu orqali tasavvufiy oqimlar, xususan, Xojagon tariqatining ta'limotlarini o'ziga xos tarzda ifodalagan. Alisher Navoiy Xojagon tariqati bilan bevosita aloqada bo'lmagan bo'lsa-da, uning asarlarida Xojagon tariqatiga oid qarashlar va tasavvufiy ta'limotlar sezilarli darajada o'z ifodasini topgan.

Navoiy, tasavvufni insonning ruhiy poklanishi, axloqiy yuksalishi va Xudo bilan aloqaning muhim bir yo'li sifatida tushungan. Uning asarlarida tasavvufning amaliy va nazariy jihatlar o'z ifodasini topgan bo'lsa-da, Xojagon tariqatining ta'limotlari bilan aloqalar ham aniq ko'rinadi. Xojagon tariqati, 12–13 asrlarda Shayx Ahmad Yassaviy va uning shogirdlari tomonidan shakllantirilgan bo'lib, tasavvufda axloqiy poklanish, ma'rifatga erishish va ichki ruhiy tozalashni ta'kidlaydi. Navoiy o'z asarlarida bu g'oyalarni o'ziga xos tarzda ifodalagan. Maqolada Navoiy asarlarida Xojagon tariqatining g'oyalari qanday yoritilishi, bu ta'limotlarning Navoiy tasavvufining asosiy tamoyillari bilan qanday uyg'unlashganligi ko'rib chiqiladi. Alisher Navoiy tasavvufni nafaqat diniy, balki ma'naviy yuksalishning yo'li deb bilgan. Tasavvuf, uning nuqtai nazarida, insonni haqiqiy bilimga, ma'rifatga va ruhiy poklanishga yetaklashi kerak bo'lgan bir yondashuv edi. Navoiy o'z asarlarida Xudoning yagona ekanligini, insonning asosiy maqsadi – ma'rifatga erishish ekanligini ko'rsatar ekan, uning tasavvufiy g'oyalari Xojagon tariqatining asosiy tamoyillariga juda yaqin edi. Xojagon tariqati o'zining amaliy va axloqiy jihatlar bilan ajralib turadi, va bu jihatlar Navoiy asarlarida o'z ifodasini topgan.

Asosiy qism. 1. Navoiy va tasavvuf: Umumiy yondashuv

Alisher Navoiy tasavvufni o'zining ma'naviy yuksalishi va axloqiy tozalashning asosiy vositasi deb bilgan. Uning asarlarida tasavvuf, birinchi navbatda, Xudo bilan haqiqiy aloqani o'rnatish va insonning ichki olamini tozalashga qaratilgan. Navoiy uchun tasavvuf nafaqat diniy ilm, balki axloqiy fazilatlarni shakllantirish va haqiqatni izlash jarayonidir. U "Mezon ul-avzon" asarida adolat, sabr, toqat, sadoqat kabi yuksak axloqiy fazilatlarni targ'ib qilgan. Tasavvuf, Navoiy nazarida, odamni o'ziga, jamiyatga va Xudoga nisbatan mas'uliyatli va odil bo'lishga undaydi.

Xojagon tariqatining asosiy g'oyalari, xususan, ruhiy tozalash va Xudo bilan aloqani mustahkamlash masalalari Navoiy asarlarida bevosita aks etadi. Navoiy, masalan, "Xamsa"dagi ko'plab she'rlarida, ichki dunyo va uning poklanishi, shuningdek, Xudoga bo'lgan muhabbatni ulug'lashni ta'kidlaydi. Bu o'z navbatida Xojagon tariqatining ta'limotlari bilan o'xshashliklarni yuzaga keltiradi.

2. Xojagon tariqatining ta'limotlari va Navoiy qarashlari

Xojagon tariqatining asoschisi Shayx Ahmad Yassaviy va uning shogirdlari tasavvufning amaliy jihatlariga, ayniqsa, axloqiy tozalashga katta e'tibor berishgan. Ular insonni ichki kamchiliklardan poklash, unga haqiqatni anglash va Xudo bilan bevosita aloqaga erishish uchun "ishq", "sabr" va "taqvo" kabi fazilatlarni o'rgatganlar. Bu tamoyillar Xojagon tariqatida tasavvufning asosiy maqsadi — ruhiy poklanish va Xudo bilan aloqani mustahkamlashga xizmat qiladi. Navoiy, o'z navbatida, bu g'oyalarni o'z asarlarida turlicha yondashuvda bayon etgan. "Xamsa"da va boshqa asarlarida u ruhiy poklanish va ma'rifatga erishishning axloqiy jihatlarini ko'rsatar ekan, ko'pincha tasavvufiy "ishq" (Xudo muhabbatiga intilish) va "sabr" (ichki kuch va toqat) kabi g'oyalarni ta'kidlagan. Uning "Mahbub ul-qulub" asarida tasavvufning amaliy jihatlarini va insonning ichki dunyosini yaxshilash masalalari yuzaga keladi, bu esa Xojagon tariqatining tamoyillari bilan o'xshashdir. Xojagon tariqatining maqsadi — nafaqat Xudo bilan aloqani o'rnatish, balki insonni o'zining ichki kamchiliklaridan poklashdir. Bu borada Xojagon tariqatining g'oyalariga o'xshash ravishda, Navoiy o'z asarlarida odob-axloq, sabr-toqat, xushmuomalalik kabi yuksak insoniy fazilatlarni targ'ib qilgan. Uning "Mezon ul-avzon" asarida ahloqiy fazilatlar, masalan, adolat, xotirjamlik, sabr va mehr-shafqatning ahamiyati ko'rsatilgan. Bu g'oyalar tasavvufda, ayniqsa, Xojagon tariqatida muhim ahamiyatga ega.

3. Xujjatlar va Navoiy asarlarida tasavvufiy o'gitlar

Alisher Navoiy asarlarida tasavvufiy o'gitlarning ifodasi nafaqat adabiy yondashuvda, balki konkret g'oyalar va ta'limotlarda ham ko'rinadi. Xojagon tariqatining asosiy g'oyalari, masalan, "Ichki olamni tozalash", "Xudo bilan aloqani mustahkamlash" va "Ishqni ulug'lash" kabi g'oyalar Navoiy asarlarida chuqur tarzda bayon etilgan. Ayniqsa, "Mezon ul-avzon" asarida Navoiy adolat, sabr, taqvo va xushmuomalalikni yuqori fazilatlar sifatida ko'rsatib, bu orqali Xojagon tariqatining amaliy axloqiy g'oyalariga o'z yondashuvini bildirdi. Shuningdek, Navoiy o'z asarlarida insonning ichki kamchiliklarini poklash va haqiqiy ma'rifatga erishish yo'lini ko'rsatgan. Uning "Hamsa" asarida bu masala juda yaqqol ko'rinadi. Bunda, Xudoning yordami bilan insonning axloqiy jihatlarini yaxshilash, sabr va taslim bo'lish kabi fazilatlar keltiriladi, bu esa Xojagon tariqatining asosiy prinsiplariga uyg'undir. Navoiy tasavvufda, ayniqsa, Xojagon tariqatining amaliy axloqiy tamoyillariga yaqin bo'lsa-da, o'zining shaxsiy diniy va falsafiy qarashlarini

shakllantirgan. Xojagon tariqatining amaliyoti, axloqiy yuksalish va ichki tozalashga asoslangan bo'lsa, Navoiyning tasavvufiy g'oyalari ko'proq ma'rifatga erishish va aqlni yuksaltirishga qaratilgan. Shuning uchun, Navoiy asarlarida Xojagon tariqatiga nisbatan to'g'ridan-to'g'ri tasavvufiy ta'limotlarni keltirishda ko'proq axloqiy va ruhi yuksalish jihatlari, shuningdek, mas'uliyat va adolat tamoyillari aks etadi.

4. Navoiy va Xojagon tariqatining axloqiy tamoyillari

Xojagon tariqatida axloqiy tamoyillar, masalan, sabr-toqat, odil bo'lish, sadoqat va o'z-o'zini anglash kabi g'oyalar markaziy o'rin tutadi. Navoiy bu g'oyalarga hamda axloqiy yuksalishga katta ahamiyat berib, uning asarlarida bu masalalarni ko'rsatgan. Uning "Mezon ul-avzon" asarida "Ikkita dunyo" — dunyo va oxirat orasidagi axloqiy tarbiya va ma'naviy qadriyatlar haqida chuqur fikrlar mavjud. Navoiyning bu g'oyalari Xojagon tariqatining amaliy axloqiy jihatlari bilan to'liq mos keladi.

Xulosa. Alisher Navoiy asarlarida Xojagon tariqatining g'oyalari, xususan, ruhiy poklanish, Xudo bilan aloqani mustahkamlash va axloqiy yuksalish kabi g'oyalar bevosita aks etgan. Navoiy, tasavvufiy ta'limotlarni o'zining falsafiy va adabiy qarashlari bilan uyg'unlashtirib, Xojagon tariqatining amaliy axloqiy tamoyillarini yoritgan. Uning asarlarida tasavvufiy g'oyalar va Xojagon tariqatining ta'limotlari chuqur izlanish va o'zaro ta'sirga ega bo'lib, bu o'zgarishlar O'rta Osiyo tasavvufiy madaniyatida katta ahamiyatga ega. Navoiy tasavvufining axloqiy va ruhiy yuksalishdagi o'rni va uning Xojagon tariqatining g'oyalari bilan uyg'unligi hamda farqlari zamonaviy tasavvufshunoslik uchun qimmatli tadqiqot yo'nalishini tashkil etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Alisher Navoiy. (1991). Xamsa. Toshkent: Fan nashriyoti.
2. Abdug'affor, I. (2007). Xojagon tariqati va uning manbalari. Toshkent: Sharq.
3. Yusupov, M. (2015). O'rta asr islom adabiyoti. Toshkent: O'zbekiston.
4. Toshpulatov, A. (2012). Xojagon tariqatining tarixi. Buxoro: Buxoro universiteti nashriyoti.
5. Shodmonov, S. (2009). O'rta asr islom madaniyati va Xojagon tariqati. Toshkent: Fan.
6. Alisher Navoiy Mahbub ul-qulub. –T.: 1939. – B.107

DARS MASHG'ULOTLARINI TASHKIL ETISHDA AN'ANAVIY O'QITISH USULLARI VA MULTIMEDIA TEXNIKASIDAN FOYDALANISH

Sabirova Zebo Baxramovna

Toshkent iqtisodiyot va pedagogika Instituti

"Tillar va maktabgacha ta'lim" fakulteti katta o'qituvchisi

2-bosqich talabasi Zokirjonova Madina

Chirchiq shahar, O'zbekiston

zebisobibek@gmail.com

Annotatsiya: Hozirgi kunda talaba-yoshlarni darsga jalb qilishda o'qituvchida muammolar yuzaga keladi. Chunki biz texnologiya asrida yashamoqdamiz. Olingan bilimlarni yanada takomillashtirish uchun zarur bilimlarni taqdim etish, o'rganish natijalari shuni ko'rsatidiki, muloqot ko'nikmalarini o'rgatish va egallashda texnologiyaning ahamiyati juda katta. Hozirgi kunda zamonaviy dars mashg'ulotlarini tashkil qilishda bir qancha texnologiyalardan foydalanish mumkin: televizor, kompyuterlar, Internet, elektron lug'atlar, elektron pochta, bloglar, audio yozmalar, PowerPoint, videolar.

Texnologiyaning paydo bo'lishi, ta'lim sohasida so'nggi yigirma yil ichida katta o'zgarishlarga sabab bo'ldi. Bu o'zgarish shaxslarning jamiyatda qanday munosabatda bo'lishi va ishlashiga, shuningdek, ta'lim muassasalari dinamikasiga ta'sir ko'rsatdi. Axborot texnologiyalarining rivojlanishi o'qitishning yangi yondashuvini tadqiq qilish uchun mustahkam asos yaratdi.

Ushbu tadqiqotning maqsadi talabalarning texnologiya bilan til topishish qobiliyatlari va dars mashg'ulotida texnologiyalardan samarali foydalanishning qanday ta'sir qilishini aniqlash, multimedia yordamida darslarni tashkil qilish. Ushbu maqolada ta'limda multimedia texnologiyasiga bo'lgan ehtiyoj, turtki bo'lgan masalalar yoritilgan.

Kalit so'zlar: an'anaviy o'qitish, multimedia texnikasi, sinfda o'qitish, talabalar.

Kirish

Zamonaviy texnologiya asrida ko'pgina professor-o'qituvchilar uchun fan, texnologiya, muhandislik va matematikaga oid fanlarni o'rgatish qiyin bo'ldi. Ilmga chanqoq talabalar o'z o'qituvchilarining bilimlari, tushunchalari va tajribalaridan samarali foydalanadilar, shuningdek, o'quv materiallarini mashq qiladilar. Binobarin, talab doirasidagi kadrlarni tayyorlash asosiy masala hisoblanadi. Fan bo'yicha o'qituvchilarning ko'pchiligi dars jarayonida hali ham an'anaviy o'qitish usullaridan foydalanib kelmoqda, bu esa talabalar uchun ham, bir necha qiyinchiliklarni keltirib

chiqardi va vaqt o'tishi bilan o'qituvchilarga zamonaviy kadrlarni tayyorlashda multimedialardan foydalanish zaruriyatini tug'dirdi.

2020 yil pandemiyasi davrida butun dunyo onlayn-ta'limni joriy etish muammosi bilan to'qnashdi. Koronavirus pandemiyasi sabab maktab o'quvchilaridan universitet talabalarigacha masofaviy ta'lim olish tizimiga o'tdi. Buni kimdir xursandchilik bilan, kimdir tanqidiy nazar bilan qarshi oldi. To'g'ri, onlayn-ta'limning ba'zi kamchiliklari mavjud, ammo uning afzalliklari yetarlicha deb hisoblayman. Onlayn ta'lim ko'plab afzalliklarga ega, masalan, vaqt va xarajatlarni tejash yoki o'rganish ehtimolini oshirishga yordam beradi, istalgan vaqtda va istalgan joyda ta'lim olish imkonini yaratadi. Multimedia butun dunyoda ta'limning qiyofasini o'zgartirmoqda va samarali o'qitish va o'rganishni yaxshilash mumkin bo'lgan texnologiya sifatida tan olindi. Texnologiya keng tarqalgan bo'lsada, ko'pgina rivojlangan mamlakatlarda kompyuterga asoslangan qisqa metrajli darsga oid animatsiyalari mavjud, kuzatishlar shuni ko'rsatdiki, o'rta maktab o'quvchilarini oliy ta'lim muassasalari talabalarini o'qitish uchun kompyuter texnologiyasidan foydalanish rivojlanmoqda.

Shu kunlarda eksperimental tadqiqotlar kengayib, ushbu mavzuga tegishli bo'lgan keng ko'lamli masalalarni o'rganishni o'z ichiga olgan xorijiy tillar, sotsiologiya, psixologiya, fizika, kimyo, biologiya va tibbiyot kabi ko'plab fanlarni qamrab oladi (Bansal, Ta'lim texnologiyasida eksperimental tadqiqotlarning ahamiyati: ko'rib chiqish, 2020). Natijalari joriy qilingan tadqiqotlarga qaramasdan. ta'limda kompyuter texnologiyalarining rivojlanishi, ularni tatbiq etishda jiddiy to'siqlarga duch keldi, bu esa o'quvchilarning ruxiy holatiga ta'sir qilishiga olib keldi, xususan, xorijiy tillarni o'rganishda. Shu sababli, ushbu tadqiqot an'anaviy ta'limdan kompyuterga asoslangan multimedia ta'limga o'tish ta'sirini aniqlashga qaratilgan.

Dars mashg'ulotlarini tashkil qilishda qilingan ixtirolarda "O'qitish va o'qitishda multimedialar yondashuv" dan foydalanish juda katta o'rinni egallaydi.

Biz birinchi o'rinda biz quyidagi savolga javob topishimiz zarur.

Multimedia o'zi nima va ta'limda multimedialardan foydalanish zaruriyati?

Multimedia - bu matn, ma'lumotlar, tasvirlar, grafikalar, animatsiya, audio va videolarning raqamli sintezini ta'minlaydigan ilg'or texnologiya.

Multimedia yordamida darslar tashkil qilinganda talabalarga ma'lumotni yetkazib berish va uning ta'sir qilishini yaxshilash uchun yangi yondashuvlarni ishlab chiqish, darsga oid ma'lumot tasvir va tovush ko'rinishida ko'rsatilinishini biz multimedia deb ataymiz. Bunda oddiy matn nazarda tutilmaydi. Dars materiallari audio va video yoki ppt, tasvirlar ko'rinishida bo'ladi va bu materiallarga kompyuterda tayyorlanib ishlov beriladi.

Ta'limda Multimedialardan foydalanish:

- ☐ Multimedia ta'limga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

- Ko'pgina maktab, litsey va universitetlarda multimedia asosidagi kompyuterga asoslangan o'qitish dasturlari turli shakllaridan foydalaniladi.
- O'qituvchining darsda hozir bo'lishi shart emas.
- Universitet va institutlari talabalari o'z mutaxassislik fanlarini o'rganish uchun interfaol multimedia taqdimotlaridan foydalanadilar elektronika, ularning dizaynlarini amalda qo'llash va ularni o'zgartirish bo'yicha ma'lumotlar oladilar.
- Multimedia texnologiyasidan foydalangan holda, KAT (Kompyuterga asoslangan trening/o'quv qo'llanmalari), shuningdek, trening va dars mashg'uloti multimediasini o'quv materialini o'rgatadi.

Ta'limda multimedia qo'llanilishining elementlari

Multimedia ilovalari aniq ta'rifga ega, ammo ularni amalda qo'llash qiyin bo'lishi mumkin. Ta'limda multimedia kompyuter texnologiyalaridan foydalanishda, biz har bir multimedia komponentini birga joylashtirishni tushunishimiz kerak. Multimedia ilovalarida qo'llaniladigan har bir komponent ilgari mavjud bo'lgan. Ammo professor-o'qituvchilar va talabalar tomonidan foydalanilganda, ta'lim multimedia ilovalari yangi vosita yaratish uchun ushbu komponentlarni birlashtiradi. Multimedia ilovalarining foydali jihati shundaki turli xil sharoitlarda, jumladan, ish joylari, uylar va jamoat joylarida topish mumkin. Talabalar multimedia vositalaridan foydalanishdan maqsad shuki, fanni chuqurroq o'rganish va ma'lumotlarni tekshirish dasturlari unumli foydalanadi. O'rganishni osonlashtirish uchun multimediali o'quv muhiti turli komponentlarni o'z ichiga oladi. Ta'limda multimedia ilovalarida foydalanishda oltita asosiy elementga tayanamiz; matnlar, tasvirlar, audio, video, animatsiyalar va foydalanuvchi nazorati.

Ta'limda multimedia ilovalaridan foydalanishning afzalliklari

Har bir o'qituvchining maqsadi talabalarni fanga qiziqtirish va jalb qilish uchun ko'proq qiziqarli usullarni topish orqali ta'lim natijalarini yaxshilashdir. Faqat so'zlar tasvirlar bilan birlashtirilgan multimedia materiali talabani darsga qizqitmasligi mumkin. Shu sababli, ta'limda qo'llaniladigan multimedia ilovalari faqat mavzuga xos voqealar ko'rsatish uchun turli multimedia elementlaridan foydalanadi, bu esa mashg'ulot saviyasini yanada oshiradi, chunki o'quvchilarning diqqatini real voqealar asosidagi ma'lumotlar tez tortadi hamda mavzusini tushunishi oson bo'ladi. E'tibor qaratilishi kerak bo'lgan yana bir jihati shundaki, bir-biridan uzoqda bo'lgan yoki bir vaqtning o'zida ikki xil joy haqida berilgan ma'lumotlar talabalarni ikki guruhga bo'lib, mavzuni o'zlashtirishda samarali usuli hisoblanadi. Natijada, tegishli ma'lumotlar bir vaqtning o'zida ham so'zlar, ham rasmlarda yetkazib berilsa, o'quv natijalari yaxshilanadi. Tadqiqotlarga ko'ra, professor-o'qituvchilar multimedia elementlarini o'quv jarayoniga kiritisa, talabalar darsda faolroq qatnashadilar, chunki talabalar darsning qiziqarli bo'lishi bilan ko'proq e'tibor qaratishadi. Misol uchun,

talabalar tushunishi osonroq bo'lishi uchun animatsiya va hikoya bir vaqtning o'zida taqdim etilganda ma'lumot uzoq muddatli xotiraga tezda singib ketishi mumkin.

Yuqori saviyadagi dars mashg'ulotlarida o'quvchilarning qiziqishini uyg'otish va uni butun o'quv jarayonida ushlab turish uchun multimediyadan foydalanadigan ilovalar qo'llaniladi. Talabaning mavzuga va o'rganishga bo'lgan nuqtai nazari yaxshilanishi mumkin. Hozirgi kunda og'riqli nuqtamiz bo'lib qolgan ta'limda haliyam professor-o'qituvchilar an'anaviy o'qitish usullari bilan darsni tashkil qilishi bilan multimedia yordamida tashkil qilingan darslar solishtirganda, multimedia ilovalari o'quvchilarga ko'proq ma'lumotni eslab qolishga yordam beradi va chuqurroq o'rganishda ham hizmat qiladi.

Ta'limda multimediya ilovalaridan foydalanish, shuningdek, fan mavzusini o'zlashtirishda samarali ta'sir qiladi.

Dars jarayonida professor-o'qituvchilar talabalarga taqdimot tezligini nazorat qilish imkoniyatini berishadi, agar o'quvchilar mavzusining chuqurroq o'rganishni xohlasalar, uni sekinlashtirishlari, va to'xtashlari mumkin. Multimedia ilovalari o'quvchilarni turli xil o'rganish uslublari hamda o'zlari uchun kerakli bo'lgan ma'lumotlarni belgilab olishlari mumkin. Ammo hozirgi kunda tanlov muhim ahamiyatga ega. Bazi talabalar o'ziga xos uslublari, jumladan multimediyadan foydalanib fanni o'zlashtirsa, bazi talabalar bosma materiallardan foydalanishni afzal ko'radi.

Tadqiqot maqsadi:

□ An'anaviy o'qitish usullari va multimedia texnologiyasidan foydalangan holda xorijiy til fanida talabalarning o'zlashtirish ko'rsatkichlari o'rtasidagi jiddiy farqlarni o'rganish.

Metodologiya:

Muammoning mohiyatini hisobga olgan holda, tajriba usuli eng mos keladigani tanlab olindi.

Talabalarning dars mashg'ulotini o'tkazishning an'anaviy yoki multimedia usullaridan foydalangan holda o'qitishni afzal ko'rish tendentsiyalarini aniqlash uchun so'rovnoma usulidan foydalanildi. Xususan, tadqiqotda so'rovnoma usuli ishlatilgan; so'rovnoma natijalari shuni ko'rsatadiki, talabalarni multimedia yordamida o'qitishga oid afzalliklari ta'limga oid dasturlar yoki o'quv jarayonini samaradorligini oshirishi mumkin bo'lgan dasturlarni yaratishdan iborat.

So'rovnoma natijalari shuni ko'rsatadiki institutning talaba-yoshlari hamda professor-o'qituvchilar an'anaviy tarzda o'qitishdan ko'ra multimedia vositalari yordamida darslarni tashkil qilish qulay va samarali ekanini haqida fikrlar bildirilgan.

Ko'rib chiqilgan tadqiqotlar multimedia texnologiyasining o'quv va ta'lim muhitini yaxshilashdagi ahamiyatini yuqori darajada ekanini ko'rsatadi. AKT ning ta'limga ta'sirini o'rgangan bir qancha tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, multimedia

texnologiyasi o'qituvchilarning bilim berish usullariga va o'quvchilarning mavzularni tushunish uslubiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ta'lim jarayonida darslarda qo'llash mumkin bo'lgan, bir nechta multimedia vositalari mavjud bo'lib, ularning aksariyati odatda turli ta'lim muassasalarida mavzu, soha, yosh yoki darajaga asoslangan.

Shunga qaramay, multimedia vositalarining ta'lim va o'quv faoliyatini takomillashtirishga ta'siriga qaramasdan, agar kompyuterga asoslangan vositalar to'g'ri ishlab chiqilmagan bo'lsa yoki o'quv materiallari yaxshi tuzilmagan bo'lsa, bu salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Taxlilar shuni ko'rsatdiki, ta'limda multimediani qo'llash texnologiya va multimedia turlari yoki tushunchalar yoki g'oyalarni to'g'ri ifodalash uchun zarur bo'lgan komponentlarni etarli darajada tushunishni talab qiladi. Bu shuni anglatadiki, o'qituvchi o'quvchilarni tushunishi va maqsadlar to'plami uchun ma'lum bir vaqtda qanday texnologiya yoki vositani qo'llash kerakligini bilishi kerak. Taxlilarga ko'ra, maqsadli guruhlar o'quv materiallarini tayyorlashda qo'llaniladigan multimedia komponentlari turini va ularni yetkazib berish usullarini aniqlashlari zarurdir.

Xulosa

Multimedaning o'quv jarayoniga tadbiiq qilinishi va o'quv quroli sifatidagi samaradorligi bo'yicha ko'p tadqiqot ishlari qilingan. Ushbu maqolada o'qitishda multimedaning ahamiyati qay daraja ekanligi ko'rib chiqildi. Maqolada multimedia yordamida ta'limni takomillashtirishda erishilgan yutuqlar va kamchiliklar o'rganildi.

Turli texnologiyalardan foydalangan holda internet manabalariga asoslangan yoki mustaqil ravishda o'qitish va o'qitish vositalarini ishlab chiqish uchun bir nechta multimedia vositalari o'rganildi. Ta'limda bir qancha multimedia vositalari mavjudligi, ammo bu vositalarning ko'payishi yillar davomida texnologiyalarning rivojlanishi va o'qituvchilarning fan sohalari va maqsadli auditoriyaga nisbatan bilimlarni yetkazib berishni yaxshilash bo'yicha doimiy sa'y-harakatlari bilan bog'liq. Bundan tashqari, o'qitish va o'rganish uchun qo'llaniladigan ko'pgina multimedia vositalarga talabalarda qiziqish uyg'otib, fan mavzusining pedagogik mazmuni va yechimning hal qilishga qaratilganligi aniqlandi.

Ta'limda texnologiyadan foydalanishga bo'lgan munosabat, o'qituvchilarning o'zgarishlarga qarshilik ko'rsatmasligi, asosiy bilim va AKT ko'nikmalarining yetishmasligi, texnik, ma'muriy va moliyaviy yordamning yetishmasligi, jismoniy muhitning yetishmasligi haqidagi. turli maqolalar ko'rib chiqildi. Ushbu to'siqlar ta'limda multimedia integratsiyasiga ta'sir qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Kamolova, A. O. Q. (2023). Pedagoglik kasbi boshqa hamma kasblarning poydevoridir. Science and Education, 4(5), 988-992.

2. Aipinge L.P. Cluster Centre Principalso perceptions of implementation of School Clustering System in Namibia (Unpublished Masters T’esis). University, - Africa: 2007
3. Kamolova, A., & Ergasheva, G. S. Q. (2022). Yosh avlodni tarbiyalashda xalq pedagogikasini manbalarining o‘rganishning o‘rganishning ilmiy-nazariy asoslari. Science and Education, 3(12), 590-592.
4. Bansal Dr Sonia Kaur (2020).Significance of Experimental Research In Educational Technology
5. S Tiwari, GS Vihar SGVU J. Eng. Technol. 3 (2), Improving Teaching-Learning through Smart Classes40-44
6. Sharma, Nikita; Bansal, Sonia Kaur; Pandey, A. K. Online teaching . 2021, Vol. 20 Issue 5, Significance and Challenges of Online Teaching. p1445-1449. 5p.

KARL POPPER FALSAFIY QARASHLARINING METODOLOGIYASI

Jomurodov Ikrom Ilhom o‘g‘li

Qarshi iqtisodiyot va pedagogika universiteti

jomurodovikrom@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Karl Poppnering ilmiy-falsafiy qarashlari, Karl Poppnering ijtimoiy-falsafiy fikrlarining yangi davr ilm-fani taraqqiyotidagi ahamiyatini tahlil qilish, Karl Poppnering ilmiy merosini o‘rganish va uning ijtimoiy-falsafiy qarashlari haqida ma’lumotlar atroflicha yoritilgan.

Kalit so'zlar: Karl Popper va uning falsafiy qarashlari, postpozitivizm, ijtimoiy-falsafiy qarashlar, ochiq va yopiq jamiyat, XX asr G‘arbiy Yevropa falsafasi, inson motivlari majmuasi.

Аннотация: В данной статье представлены научно-философские взгляды Карла Поппера, анализ значения социально-философских мыслей Карла Поппера в развитии современной науки, изучение научного наследия Карла Поппера и сведения о его социально-философских взглядах. рассмотрены подробно.

Ключевые слова: Карл Поппер и его философские взгляды, постпозитивизм, социально-философские взгляды, открытое и закрытое общество, западноевропейская философия XX века, комплекс человеческих мотивов.

Abstract: In this article, the scientific-philosophical views of Karl Popper, the analysis of the significance of Karl Popper's socio-philosophical thoughts in the development of modern science, the study of the scientific heritage of Karl Popper and the information about his socio-philosophical views are covered in detail.

Keywords: Karl Popper and his philosophical views, postpositivism, socio-philosophical views, open and closed society, 20th century Western European philosophy, complex of human motives.

Jamiyat taraqqiyotidagi har qanday o‘zgarishlar, yangiliklar, ayniqsa, insoniyat rivojiga katta turtki beradigan jarayonlar, kashfiyotlar o‘z-o‘zidan yuz bermaydi. Buning uchun, avvalo, asriy an‘analar, tegishli shart-sharoit, tafakkur maktabi, madaniy-ma‘naviy muhit mavjud bo‘lmog‘i kerak.

Biz ko‘p masalalarda g‘arb faylasuflarining fikrlari bilan, ayniqsa, individualizm, egoizm qarashlarini ilohiylashtirish bilan kelishmasligimiz mumkin. Lekin ularni hisobga olishimiz, keraklisini e‘tirof, keraksizini inkor etishimiz zarur.

XX asrning oxiri - XX asrning boshlaridagi davr shu bilan ajralib turadiki, falsafiy maktablar XIX asr ikkinchi yarmida ijod qilgan mutafakkirlarning g‘oyalarini

rivojlantirib, to‘plagan ilmiy bilimlarni Gegeldan keyingi davrdagi falsafiy asoslarning biri atrofida birlashtirishga harakat qildilar.

Karl Raymund Popper jahon falsafasi postpozitivizmining asosiy yirik vakillaridan biri hisoblanadi. Avstriyalik va britaniyalik faylasuf va sotsiolog Karl Raymond Popper 1902-yilning 28-iyulida Vena shahrida yurist oilasida tavallud topdi. Uning otasi Simon Zigmund Karl Popper Vena universitetida professor bo‘lgan va u sotsiologiya, politologiya, falsafa fanlari bilan qiziqqan. Karl Popper bolaligidan ko‘plab falsafiy ilmlar bilan shug‘ullangan.

XIX asr 30-yillardayoq Popper yangi pozitivizmning induktivizmi, ma‘noning verifikatsiyachilik nazariyasi, fan asosini tajribaviy tabiatni hodisa sifatida talqin qilishni qattiq tanqid ostiga olgan edi. U ilmiy bilishda metafizikaning o‘rni va metafizik (an‘anaviy falsafiy) muammoni oqlash masalasini qo‘ygan edi. U shuni ko‘rsatadiki, metafizikada aytilgan hukmlarni hissiy ma‘lumotlarga tadbiq qilib bo‘lmazligi asosida uni rad etish, mantiqiy jihatdan fundamental fanlarning butun nazariy asoslarini rad etishga olib keladi.

Popper o‘zining — Ochiq jamiyat va uning dushmanlari asarida tarixiy jarayon haqidagi fikrlarini rivojlantirib, ochiq jamiyat to‘g‘risida gapiradi. Ochiq jamiyat haqida gapirib, Popper bunday jamiyatning huquqiy, axloqiy, iqtisodiy, siyosiy qonuniyatlarini ochib beradi. Aksincha, bu qonuniyatlarni ochish tarixiylikka olib keladi, deydi. Tarixiylik esa, uning fikricha, irratsionalizmdir.

Poppening fikricha, Marksning dunyoqarashi XX asrning butun mafkurasi va ijtimoiy amaliyotiga mohiyatan kuchli ta‘sir o‘tkazdi. Bu ta‘limot bayrog‘i ostida juda ham xilma-xil, ba‘zida esa qarama-qarshi harakatlar: sotsial- demokratlar, kommunistlar, milliy-ozodlik, o‘ta murosasiz kuchlar faoliyat ko‘rsatib, ijtimoiy inqiloblar va siyosiy to‘ntarishlarni amalga oshirdilar. Garchi markscha ta‘limotning asoschilarining o‘zi o‘z qarashlarini qotib qolgan qat‘iy e‘tiqodga aylantirishga qarshi chiqqan bo‘lsalar ham, muayyan tarzda talqin qilingan va muqaddaslashtirilgan marksizm sotsialistik lager mamlakatlarining rasmiy mafkuraviy ta‘limotiga aylantirildi. Markscha ta‘limotni asliga muvofiq aqidaga aylantirilishi va uni siyqalashtirilganligi (stalincha ta‘limotda va unga qardosh bo‘lgan moizm, chuxche va boshqa oqimlarda) XX asrda G‘arbiy Evropa va AQSH da tanqidiy va g‘arb marksizmini (neomarksizm) paydo bo‘lishiga olib keldi. G‘arb neomarksizmning bosh vazifalaridan biri Marks g‘oyalarini totalitar ruhdagi talqinlardan tozalash edi.

Karl Popper mantiqiy pozitivizm ta‘siri ostida bo‘lgan, lekin o‘zining falsafiy konsepsiyalari - tanqidiy ratsionalizm, ilmiy bilimning ortishi haqidagi nazariya va falsifikatsionizmni neopozitivizmga qarshi qo‘ygan. Popper mantiqiy empiristlarning, ilmiy mulohazalar mezoni verifikatsiya tamoyili degan fikriga qarshi falsafaning asosiy vazifalaridan biri sifatida demarkatsiya muammosi (ilmiy bilimni noilmiy bilimdan ajratish) ni ilgari surgan. Poppening fikriga ko‘ra, demarkatsiya usuli -

falsifikatsiyadir, ya'ni fanga tegishli bo'lgan har qanday fikrni inkor etish. U mantiqiy pozitivistlarning tor empirizmidan hamda bilimning mutlaq ishonchli asosini izlashdan voz kechdi.

Poppening qarashlariga ko'ra, bilimning empirik va nazariy darajalari bir - biri bilan uzviy darajada bog'liqdir; har qanday ilmiy bilim faqat gipotetik, taxminiy harakterga ega va xato (fallibilizm tamoyili) bo'lishi mumkin. Ilmiy bilimning ortishi dadil gipotezalarni ilgari surish va ularni rad etilishini amalga oshirishdan iboratdir. Buning natijasida muhim bo'lgan muammolar hal etiladi va bu jarayon unda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Popper o'zining mantiqiy - metodologik va kosmologik konsepsiyalarini asoslash uchun neodarvinizm va emergent rivojlanish g'oyalaridan foydalangan. U ilmiy bilimning ortishini dunyodagi umumiy evolutsion jarayonlarning xususiy ko'rinishi sifatida tushunadi. Popper tomonidan ilgari surilgan uch dunyo metafizik nazariyasida bir-biriga reduksiya qilib bo'lmaydigan jismoniy va mental dunyolarning, shuningdek obyektiv bilim dunyosining mavjudligi ta'kidlanadi. Popper, shuningdek tushuntirishning deduktiv - nomologik sxemasi asoschisidir. Bu sxemaga muvofiq, agar mulohaza muvofiq qonunlar va chegara shartlari majmuidan deduktiv ravishda chiqarilgan bo'lsagina u tushuntirilgan hisoblanadi. Mantiqiy semantika g'oyalariga asoslangan holda Popper ilmiy nazariya (gipoteza) lar mazmunining haqiqiyliги yoki yolg'onchiligini aniqlash usulini taklif qildi. Ilmiy bilimni ortishi nazariyasini yaratish dasturini amalga oshirishda Popper tomonidan falsifikatsiya tamoyilining mutlaqlashtirilishi, ilmiy bilimning obyektiv jihatdan haqiqiyliğini tan olmasligi, bilim asoslarini talqin etilishidagi konvensionalizm hamda obyektiv bilimning tarixiy konkret biluvchi subyektdan ajratilishi bilan bog'liq bo'lgan jiddiy qiyinchiliklarga duch keldi.

Uning ochiq jamiyat to'g'risidagi ta'limoti tarixiylikka qarshidir. Ochiq jamiyat bu xalq hokimiyatining demokratik shaklidir. Bunday shakl o'z ichiga so'z, fikr, xususiy mulk erkinligini oladi. Xalq hokimiyatining bunday shakllari, Popper fikricha, qadimgi davrda Yunonistonning Afina shahrida mavjud bo'lgan. Afina demosi o'sha davr aristokratiyasiga qarshi kurashgan. Keyinchalik ochiq jamiyatning bunday shakli Yevropaga ko'chgan. Ochiq jamiyatning mukammal ko'rinishi hozirgi G'arbiy Yevropa va Shimoliy Amerika davlatlarida mavjuddir.

Demak, ochiq jamiyat asosi hurfikrlikdan iboratdir. Biz bu yerda inson fikrining o'z-o'zidan rivojini, o'z-o'zidan mukammallashishini ko'ramiz. Popper o'z ta'limotida jamiyatni tafakkur taraqqiyoti sifatida tushunadi.

Insonlar munosabati haqida fikr yuritib, Popper umuman insonni yaxshi ko'rib bo'lmaydi, konkret harakatlari uchun konkret insonni yaxshi ko'rish mumkin, umumiy muhabbat yo'qdir, deydi. Popper bu yerda Suqrotning mavhum axloq haqidagi g'oyasiga to'liq qo'shiladi. Uning fikricha, tafakkur taraqqiyoti, pirovard

natijada, davlatlarni, xalqlarni ochiq jamiyat lageriga o'tishiga olib keladi. Tarixiy jarayon rivoji erkinlik rivojiga yo'naltirilgandir.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, XX asrda Yevropada yashagan yangi davr falsafasining vakili Karl Poppening “Ochiq jamiyat va uning dushmanlari”, hamda boshqa asarlari, ularda bayon etilgan falsafiy, axloqiy, ijtimoiy fikrlarini tadqiq etib, tahlil qilish natijasida quyidagi xulosalarga keldik:

- Karl Popper bolaligidan ko'plab falsafiy ilmlarga qiziqqan va ular bilan shug'ullangan. Shuningdek u sotsiologiya, politologiya, falsafa fanlari bilan qiziqqan, hayoti davomida matematika, fizika, falsafani, xattoki musiqa ilmini ham o'rgangan;

- Karl Popper mantiqiy pozitivizm ta'siri ostida bo'lgan, lekin o'zining falsafiy konsepsiyalari - tanqidiy ratsionalizm, ilmiy bilimning ortishi haqidagi nazariya va falsifikatsionizmni neopozitivizmga qarshi qo'ygan. Popper mantiqiy empiristlarning, ilmiy mulohazalar mezoni verifikatsiya tamoyili degan fikriga qarshi falsafaning asosiy vazifalaridan biri sifatida demarkatsiya muammosi (ilmiy bilimni noilmiy bilimdan ajratish) ni ilgari surgan.

Adabiyotlar:

1. Falsafa ensiklopedik lug'at. -T., —O'zbekiston milliy ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti, 2010. -344 b.

2. Falsafa: Darslik/ Ahmedova M.A. Umumiy tahriri ostida. -T., —O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2006. -496 b.

3. К. Поппер Архивная копия от 25 октября 2014 на Wayback Machine // Русская геополитическая энциклопедия. — 2010.

4. Yo'ldoshev, Usmonov, Karimov. Yangi davr G'arbiy Yevropa falsafasi. 2-tom. T., —Sharq, 2003. -345 b.

5. Ахмедова, М. (2023). НОТЎЛИҚ ОИЛАДА ВОЯГА ЕТАЁТГАН БОЛАЛАРНИНГ ҲУҚУҚИЙ, ПСИХОЛОГИК ВА МАЪНАВИЙ-АХЛОҚИЙ ҲОЛАТЛАРИ ТАҲЛИЛИ. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, (I).

6. Murodova, S. Q. (2024). THE ACTIVITIES OF CHILDREN'S MUSIC AND ART SCHOOLS IN UZBEKISTAN. Web of Teachers: Inderscience Research, 2(10), 8-11.

7. TURSUNOV, X. (2024). VOHA SANOAT TARIXI BUNYODKORI, QASHQADARYO TARIXCHILARINING ZABARDAST VAKILI PROFESSOR OBOD JO'RAQULOVNING ILMIY MEROSI. UzMU xabarlari, 1(1.3), 4043-4043.

8. Tursunov, X. N. (2023). O 'ZBEKISTONDA TARIXCHI MUTAXASSISLARNI TAYYORLASH JARAYONI TENDENSIYALARI. Экономика и социум, (4-2 (107)), 283-286.

9. Qoziboyevna, M. S. (2024). Development Of Folk Oral Creativity In The Kashkadarya Region. Pedagogical Cluster-Journal of Pedagogical Developments, 2(6), 1-6.
10. Qoziboyevna, M. S. (2024). INTERNATIONAL COOPERATION IN UZBEK CLASSICAL MUSIC IN RECENT YEARS. Web of Teachers: Inderscience Research, 2(6), 1-5.
11. Jomuradov, I. (2024). SOCIAL AND POLITICAL CONDITIONS IN THE DEVELOPMENT OF THE PHILOSOPHY OF THE NEW ERA. Web of Technology: Multidimensional Research Journal, 2(4), 42-49.
12. Jomuradov, I. (2024). IMMANUEL KANT'S PHILOSOPHICAL VIEWS ON EXISTENCE. Web of Teachers: Inderscience Research, 2(6), 82-91.
13. Jomuradov, I. (2024). IMAM ABU HAMID GHAZALI'S THOUGHTS ABOUT THE PERFECT MAN. Web of Technology: Multidimensional Research Journal, 2(6), 5-8.
14. Jomuradov, I. (2024). ERICH FROMM AND HIS CONCEPTION OF THE FREEMAN. European Science Methodical Journal, 2(6), 34-44.
15. Jomuradov, I. (2024). New Modern Western Philosophy (In the Example of K. Popper). Pedagogical Cluster-Journal of Pedagogical Developments, 2(4), 229-236.
16. Koziboyevna, M. S. (2024). DEVELOPMENT AND PROSPECTS OF UZBEK MUSIC IN RECENT YEARS. International journal of artificial intelligence, 4(04), 321-322.
17. ERGASHEV, U. (2024). TEMIR-QAPIG‘–SUG‘D VA TOHARISTON ORASIDAGI TARIXIY TOG‘ GUZARI. UzMU xabarlari, 1(1.4. 1), 43-46.
18. Ergashev, U. K. (2024). SOCIO-POLITICAL PROCESSES IN GUZOR PROVINCE. Web of Discoveries: Journal of Analysis and Inventions, 2(5), 157-162.
19. Kuziyevich, E. U. (2023). SETTLEMENTS ASSOCIATED WITH THE “BATOSH” SEED IN THE GUZOR STATION OF THE EMIRATE OF BUKHARA IN THE LATE 19TH–EARLY 20TH CENTURIES. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 11(7), 116-119.
20. Kuziyevich, E. U. (2024). GUZOR FORT IN THE PERIOD OF BUKHARA EMIRATE. European Science Methodical Journal, 2(5), 192-198.
21. Эргашев, У. К. (2024, February). ФУЗОР БЕКЛИГИ АМЛОКЛИКЛАРИ ВА УЛАРНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ. In Proceedings of International Educators Conference (Vol. 3, No. 2, pp. 214-221).
22. Эргашев, У. К. (2023). ЎЗБЕКЛАРНИНГ “ҚОВЧИН” УРУҒИГА ДОИР МУЛОҲАЗАЛАР.(ҚАШҚАДАРЁ ВОҲАСИ). Journal of new century innovations, 39(1), 54-59.
23. Ergashev, U. K. (2022). RESIDENTAL AREAS OF BUKHARA EMIRATES GUZOR PRINCIPALITY AT THE END OF XIX CENTURY AND AT THE BEGINNING OF XX CENTURY. In E Global Congress (No. 1, pp. 60-67).

MUDDATIGA YETMAY TUG‘ILGAN BOLALARDA OZIQLANISH VA PARVARISHNING BOLA HAYOTIDAGI TUTGAN O‘RNI

Hasanova Sayyora Shomurod qizi

Toshkent Tibbiyot Akademiyasi Sog‘liqni saqlashni boshqarish va jamoat salomatligini saqlash: Ovqatlanish 1-kurs magistri

Annotatsiya: Ushbu ilmiy ishda muddatiga yetmay tug‘ilgan bolalarda oziqlanish va parvarishning bola hayotida tutgan o‘rni ilmiy o‘rganishdan iborat. Ushbu jarayon bola hayot jarayonini normal davom ettirib ketishda muhimdir.

Kalit so‘zlar: Muddatidan oldin tug‘ilish, parvarishlash, oziqlantirish, chala tug‘ilganlik, organism, rivojlanish, ratsion.

Ovqatlanish bu organizmning hayot faoliyatini ta‘minlash, salomatlik va ish qobiliyatini ta‘minlash uchun zaruriy oziq moddalarni o‘zlashtirish jarayoni hisoblanadi. Bolalar shu jumladan muddatidan oldin tug‘ilgan ya‘ni(chala tug‘ilgan) yosh bolalarning o‘sishi, jismoniy va aqliy rivojlanishida sog‘lom ovqatlanish muhim ahamiyat kasb etadi. Oziq-ovqat yosh bola organizmining yoshiga mos ravishda rivojlanishi hamda ehtiyojini ta‘minlash uchun yetarli darajadagi ta‘minlanishi kerak. Buning uchun kunlik ovqat ratsion tarkibidagi ozuqaviy moddalar miqdori va sifati jihatidan ehtiyoj mos bo‘lishi lozim. Organizmning fiziologik ehtiyojlari turli yosh davrlarida o‘zgarib turadi. Shu sababli bola hayotining yosh davrlarida sog‘lom ovqatlanish uning ehtiyojlarini to‘liq ta‘minlab berishi lozim. Lekin muddatidan oldin tug‘ilgan bolalarda sog‘lom bolalarga nisbatan uning oranizmini yetarlicha ozuqa moddalari bilan ta‘minlash aholida etibor qaratilishi lozim bo‘lgan dolzarb muammo hisoblanadi.

Muddatidan oldin tug‘ilgan chaqaloqlarda o‘sishi kelajakda aqliy va jismoniy jihatdan to‘g‘ri rivojlanishi, salomatlik ko‘rsatkichini saqlash va mustaxkamlash hamda kamol topishida avvalom bor parvarish so‘ngra ovqatlanishning ahamiyati katta hisoblanadi.

Nozik, nimjon organizmga ega bo‘lgan chala tug‘ilgan chaqaloqlarni shu jihatlarini inobatga olgan holda parvarish va oziqlanish jarayonlarini tashkil qilish va nazorat ostiga olish zarurdir

Dunyoda har yili 15 milliondan ziyod go‘dak erta tug‘iladi. Chaqaloqlarning o‘limiga sabab bo‘ladigan eng muhim omil shu – erta tug‘ilish, deydi “Bolalarni asrang” xalqaro nodavlat tashkiloti xodimi doktor Joy Loun. “Aksariyat bolalar uchun hatto reanimatsiya xonasi kerakmas. “Kenguru-ona” uslubi bilan asrash mumkin ularni. Chaqaloq ona bag‘riga bog‘lanadi, ona sutini emadi, tez semiradi, haroratni yaxshiroq saqlaydi, shamollamaydi”. Turli tashkilotlardan iborat xalqaro

koalitsiya maqsadi – erta tug‘ilgan bolalar orasida o‘lim hollariga qarshi kurashish lozim

Epidemiolog Kristofer Xauzen - AQShda asoslangan “March of Dimes” jamg‘armasi vakili: “O‘limlar oldini olish yo‘lida ko‘p ishlarni amalga oshirish mumkin. Xauzen yaqinda Britaniyaning nufuzli “Lancet” jurnalida shu mavzuga bag‘ishlab maqola yozdi.

U hamkasblari bilan o‘tkazgan izlanish natijasida muddatidan erta tug‘ilishning oldini olish yo‘llarini aniqlagan. Buning besh yo‘li bor, deydi olim. Xususan, homila 39 haftadan kichik bo‘lgan holda “kesarevo” uslubini qo‘llash hollarini kamaytirish va su‘niy tug‘urudan voz kechish kerak.

Yangi tadqiqotlarga ko‘ra 39 hafta bachadonda rivojlangan bolagina normal rivojlangan hisonlanadi. Jennifer Xaus, “March of Dimes” jamg‘armasi prezidenti: “Miya va o‘pka to‘la rivojlanishi uchun homiladorlik kamida 39 haftaga davom etishi shart”. Bolaning muddatdan erta tug‘ilish hollarini kamaytirishning boshqa yo‘llari qanday? Homiladorlik davrida tamaki chekmaslik, vaznni nazorat qilish, ortiqcha semirmaslik, sog‘lom hayot kechirish kerak. Shuningdek, sun‘iy ravishda homilador bo‘laman degan ayol bachadoniga kiritiladigan embrionlar sonini cheklash bo‘lajak ona va bola salomatligi uchun muhim, deydi shifokorlar.

Chala tug‘ilgan bola normal rivojlangan bo‘lsa ham o‘zi mustaqil ema olmaydi, shuning uchun uni alohida parvarish qilish talab etiladi. Chala tug‘ilgan bola hayotining dastlabki haftasida ko‘rsatiladigan samarali parvarish faqat kasalxonaning maxsus bo‘limlarida vrach nazorati ostida olib boriladi. Chala tug‘ilgan bola organizmning funksional jihatdan yetilmaganligi, unga, ayniqsa, birinchi oy davomida birmuncha qulay sharoit yaratib, yaxshilab parvarish qilishni taqozo etadi, uni yorug‘lik, tovush va boshqa ta’sirotlardan saqlash, aseptika va antiseptika qoidalariga rioya qilish zarur. Uy sharoitida chala tug‘ilgan bola yotgan xonaning temperaturasi 25° bo‘lishi lozim. Bolaning boshini balandroq qilib yotqizish kerak, siqib yo‘rgaklash yaramaydi. Bolaga issiq yumshoq ich kiyim kiygizib, paxmoq adyolga o‘rab qo‘yish maqsadga muvofiq (qo‘llarini ham). Boshiga qalpoqcha kiygizib, yuzi ochiq qoldiriladi. Agar go‘dak tez sovib ketsa, uning atrofiga va oyog‘iga sochiqqa o‘ralgan grelkalarni taxminan 10 sm yiroqroqqa qo‘yiladi (suvining temperaturasi 65° bo‘lishi kerak). Bola isib ketsa, yuzi qizarib, gavda temperaturasi ko‘tarilib, bezovta bo‘la boshlaydi. Bunda grelkalar sonini kamaytirish yoki hammasini olib qo‘yish, zarur bo‘lsa, bir necha min.ga 1—2 sidra kiyimini yechish lozim. Agar u sovib ketsa, terisi oqarib, ko‘kish tusga kiradi va muzdek bo‘ladi, bolaning o‘zi esa bo‘shashib qoladi. Bunda uni issiq adyolga o‘rash yoki issiq vannaga (36—37°) solish (5—7 min) va yana atrofiga issiq grelkalar qo‘yish lozim. Isib yoki sovib ketishning oldini olish uchun grelkadagi suv trasini termometr bilan tez tez o‘lchab turish kerak. Chala tug‘ilgan bola faqat ona suti bilan boqilsa,

yaxshi oʻsadi va rivojlanadi. Ularda emish refleksi (baʼzilarida yutish refleksi ham) sust yoki umuman boʻlmaydi, dastlabki kunlari bola zond orqali (kuniga 10-marta), keyinchalik soʻrgʻich orqali emiziladi, asta sekin koʻkrakdan emishga oʻrgatiladi. Chala tugʻilgan bola xuddi normal tugʻilgan bolalar kabi choʻmiltiriladi. Vazni 1500 g dan kam boʻlgan bolalarni tugʻilganidan 3 hafta keyin, vazni 1500 g dan ortiq bolalar esa tugʻilganidan 10—15 kun oʻtgach choʻmiltiriladi.

Chala tugʻilishning oldini olishni homiladorlikka qadar boshlash, ayollar oʻzida mavjud kasalliklarini oʻz vaqtida davolatilari, shaxsiy va jinsiy gigiyenaga qatʼiy rioya qilishlari zarur (qarang Jinsiy hayot). Homiladorlikning birinchi belgilari paydo boʻlishi bilan ayollar kerakli maslahatlar olish uchun vrachga koʻrinishlari lozim. Homilador ayol toʻgʻri ovqatlanishi, spirtli ichimliklar isteʼmol qilmasligi, chekmasligi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. https://uz.wikipedia.org/wiki/Chala_tug%CA%BBilgan_bola
2. <https://old.bolalarolami.uz/e/health/906-muddatidan-oldin-tug-ilgan-bola-qanday-parvarish-qilinadi>
3. <https://elibrary.sammu.uz/uploads/books/Uzbek%20tilidagi%20adabiyotlar/Akusherstvo%20va%20ginekologiya/Muddatidan%20oldin%20tugilgan%20chaqaloqlar%20Samarqand%202020.pdf>
4. “Nutritsalogiya” Shayxova G.I., Ermatov N.J.
5. Ermatov N.J., Axmadxodjayeva M.M. “Bolalar ovqatlanishida mikroelementlarning tutgan oʻrni”

HUJAYRADAGI NEYRONLARNI MATEMATIK MODELLASHTIRISH (FITZHUGH-NAGUMO MODEL)

Alimova Nazira Baxodirovna

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti o'qituvchisi

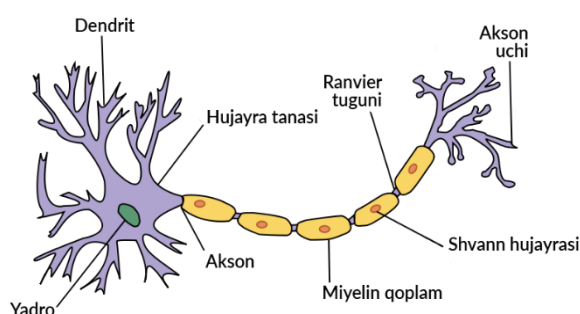
Neyron tizimi, inson va boshqa hayvonlarning asab tizimining bir qismidir. Bu tizim asosan miya va orqa miya orqali nerv impulslarini yuboradi, ular esa organlar va to'qimalar o'rtasida axborotni uzatadi. Neyronlar (nerv hujayralari) bu tizimning asosiy tarkibiy qismlari bo'lib, ular axborotni elektr va kimyoviy tarzda uzatadi. Neyron tizimi markaziy va periferik tizimlarga bo'linadi:

1. Markaziy nerv tizimi: Bu tizim miyaning va orqa miyaning asosiy qismidir. Markaziy nerv tizimi butun organizmning boshqaruv markazi sifatida ishlaydi.

2. Periferik nerv tizimi: Periferik nerv tizimi markaziy tizimdan tashqaridagi nervlar va nerv ildizlaridan iborat bo'lib, ular tana bo'ylab axborotni yuborish va qabul qilishda yordam beradi.

Neyronlar fiziologiyasi. Neyronlarning morfofunktsional sinflanish va ularning tuzilishi. Markaziy nerv tizimining struktura va funksional birligi bu nerv hujayrasi - neyrondir. Neyronlar - ixtisoslashgan hujayralar bo'lib, ular informasiyalarini qabul qilish, qayta ishlash, kodlash, saqlash va uzatish hamda ta'sirlarga beriladigan reaksiyalarni tashkil etish, boshqa neyronlar bilan o'zaro aloqa o'rnatish xususiyatlariga egadirlar. Neyronlarning yana o'ziga xos xususiyati shundan iboratki, ular elektrik impulslarni hosil qiladi va axborotlarni nerv oxirlari maxsus tuzilmasi - sinapslar yordamida ijrochi a'zoga uzatib beradi. Neyronlar kattaligi 6 mkm dan 120 mkm gacha bo'ladi. Inson miyasida esa 10^{11} tagacha neyronlar bo'ladi. Bitta neyronda 10000 tagacha sinapslar bo'lishi aniqlangan. Agar shu elementlarni axborotlarni saqlovchi yacheykalar deb hisoblasak, insonning markaziy nerv tizimi 10^{19} birlikdagi axborotni saqlashi mumkin, buning ma'nosi shuki, insoniyat yiqqan barcha bilimni o'zida saqlash imkoniyatiga ega, biroq inson miyasi bu axborotlarning barchasini xotiradan chaqirib olish yoki eslay olish qobiliyatiga ega emas. Neyronning tuzilishi neyronda funksional jihatdan quyidagi qismlari tafovut qilinadi: qabul qiluvchi qism - dendritlar, neyron tanasining membranasi; integrativ qism - soma, akson bo'rtig'i, akson; uzatuvchi qism - akson bo'rtig'i va akson. Neyron tanasi - soma, axborot funksiyasidan tashqari, trofik funksiyani ham amalga oshiradi. Agar somadan dendrit yoki aksonni qirqib qo'yilsa, bu qirqilgan sohadan quyidagi joylashgan o'simtalar sinapslar bilan birgalikda halok bo'ladi. Soma, shuningdek, dendrit va aksonni o'sishini ta'minlaydi. Somaning ko'p qavatli membranasi bo'lib, membrana elektrotonik potensialning hosil bo'lishi va akson bo'rtig'i tomon tarqalishini ta'minlaydi. Neyronlar o'zining axborot funksiyasini bajarishida, membranasi

o'ziga xos tuzilishga ega ekanligi bilan katta ahamiyatga ega. Neyron membranasining qalinligi 6 nm ni tashkil qiladi va ikki qavat lipid molekulalaridan tashkil topgan. Membrana oqsillari bir necha funksiyalarni amalga oshiradilar, oqsil-nasoslar «hujayrada ion va molekulalami» konsentrasyon gradiyent (tafovut)ga qarshi o'tishini ta'minlaydi, ion kanallarini hosil qiladi va membranani tanlab o'tkazuvchanligini ta'minlaydi. Reseptor oqsillar kerakli molekulalarni taniydi va ularni qayd qiladi. Membranada joylashgan fermentlar neyron yuzasida ketadigan kimyoviy reaksiyalarni tezlashtiradi. Ko'p hollarda bir oqsil ham reseptor, ham ferment va nasos vazifasini bajarishi mumkin. Ribosomalar - yadro yaqinida joylashib, t-RNK matritsalarida oqsilni sintez qiladi. Ribosomalar plastinkali kompleks (Golji apparati)ni endoplazmatik turi bilan birgalikdabazofil moddani hosil qiladi.

Bazofil modda (tigroid modda) - naysimon tarkibga ega bo'lib, mayda donachalar bilan qoplangan. RNK saqlaydi va hujayrada oqsil komponentlarini sintezida ishtiro. RNK saqlaydi va hujayrada oqsil komponentlarini sintezida ishtiro. RNK saqlaydi va hujayrada oqsil komponentlarini sintezida ishtirok etadi. Neyronlarning uzoq vaqt qo'zg'alishi natijasida, hujayrada bazofil moddani zaxirasi tugaydi, bu o'z navbatida maxsus oqsillarning sintezini to'xtashiga olib keladi. Golji apparati - neyron organellasi bo'lib, yadroni to'r kabi o'rab turadi. Golji apparati hujayrada neyresekretor va boshqa biologik faol moddalarning sintezida ishtirok etadi.

Lizosomalar va ularning fermentlari - neyronda ayrim moddalarning gidrolizini ta'minlaydi.

Neyron pigmentlari - melonin va lipofussin o'rta miyaning qora moddasida, adashgan nervning yadrolarida va simpatik tizim hujayralarida joylashadi.

Mitoxondriyalar - neyronning energetik ehtiyojini ta'minlaydi. Ular hujayra ichi nafasida muhim ahamiyat kasb etadi. Neyronlar zo'r berib ishlaganda ularning miqdori ortadi.

Neyrotrubkalar - neyron somasiga kirib turib, axborotlarni saqlashda va uzatishda ishtirok etadi.

Neyron yadrosi - teshikli, ikki qavatli membrana bilan o'ralgan bo'ladi. Teshiklar orqali nukleoplazma va sitoplazmalar o'rtasida moddalar almashinuvi ro'yobga

chiqadi. Yadroda genetik material bo'lib, bu apparat hujayraning shakllanishini, boshqa hujayralar bilan aloqasini ta'minlaydi. Yadrochada - ko'p miqdorda RNK bo'ladi va yupqa qavat DNK bilan qoplangan bo'ladi.

Dendritlar - neyronning asosiy qabul qiluvchi maydoni bo'lib, dendrit membranasi va hujayra tanasining sinaptik qismi, elektr potentsiali o'zgarishi bilan kechadigan nerv oxiridan ajraladigan mediatorlarga sezgirdir. Odatda, neyronda bir muncha shoxlangan dendritlar bo'ladi. Bunday shoxlanishning ahamiyati shundan iboratki, neyron axborot tizim bo'lganligi uchun axborotlar kirishi ko'proq bo'lishini ta'minlaydi.

Akson - neyronning o'simtasi bo'lib, uning eng muhim funksiyasi dendritlar tomonidan yig'ilgan, tanasida qayta ishlangan va akson bo'rtig'i orqali o'tkaziladigan axborotlarni ishchi a'zolariga o'tkazib berishdan iboratdir. Har bir neyronda akson diametri doimiydir, akson oxiri tarmoqlangan bo'lib, bu joyda mitoxondriya va sekretor birikmalar ko'p bo'ladi.

Neyron ko'rinishlari: neyronning tuzilishi uning qanday vazifani bajarishiga bog'liq bo'ladi. Neyron tuzilishiga ko'ra uch ko'rinishga bo'linadi: unipolyar, bipolyar va multipolyar. Haqiqiy unipolyar neyronlar uch shoxlik nervning mezensefal yadrosida joylashadi. Bu neyronlar chaynov muskullarining propriozeptiv sezuvchanligini ta'minlaydi. Bundan tashqari, psevdounipolyar neyronlarni ham e'tirof etadilar. Aslini olganda, bunday neyronning ikkita o'simtasi bo'ladi (bittasi periferiyadan, ya'ni reseptordan kelsa, ikkinchisi markaziy nerv tizimida bo'ladi). Ikkala o'simta hujayra tanasining oldida birlashib, bitta o'simtani hosil qiladi. Ular og'riq, harorat, tashqi propriozeptiv, baroreseptiv signallarni qabul qilishni ta'minlaydi. Bipolyar neyronlarda bitta akson va bitta dendrit bo'ladi. Bunday neyronlar asosan, ko'ruv, eshituv va hid biluv tuzilmalarining periferik qismlarida uchraydi. Multipolyar neyronlarda bir nechta dendrit va bitta akson bo'ladi. Hozirgi kunda 60 dan ortiq multipolyar neyronlar turlari mavjud.

Neyronda modda almashinuvi. Nerv hujayrasiga kerakli oziq moddalar suvli eritmalar tarzida kirib, metabolitik mahsulotlar ham hujayradan suvli eritmalar tarzida ajratib chiqariladi. Neyron oqsillari plastik va axborot maqsadlariga ishlatilsa, lipidlar esa energetik va plastik maqsadlarga sarflanadi. Neyron karbonsuvlari asosiy energiya manbai bo'lib hisoblanadi. Glyukoza nerv hujayrasiga kirib, glikogenga aylanadi, kerakli vaqtda hujayrani o'zidagi fermentlar ta'sirida yana glyukozaga aylanadi, lekin glikogen zaxirasi neyronlarning butun energetik ehtiyojini qondira olmaydi, neyronlar uchun asosiy energiya manbai qondagi glyukoza bo'lib hisoblanadi.

Neyronlarning sinflanishi: 1. Akson oxirlaridan ajratib chiqariladigan mediatorlariga ko'ra neyronlar: xolinergik, peptidergik, noradrenalinergik,

dofaminergik va boshqalarga bo‘linadi. 2. Ta’sirlarning sezuvchanligiga qarab mono-, bi-, polisensor neyronlarga bo‘linadi.

Monosensor neyronlar po‘stloqning birlamchi proyeksion sohalarida joylashgan bo‘lib, ular faqat muayyan sensor tizimidagi signallarga javob beradi.

Bisensor neyronlar po‘stloqning ikkilamchi proyeksion sohalarida joylashib, ham o‘zini ham boshqa sensor tizimidagi signallarni qabul qiladi.

Polisensor neyronlar, ko‘pincha miyaning assotsiativ sohasida joylashgan bo‘ladi, ular eshituv, ko‘ruv, hid biluv va boshqa reseptiv tizimlardan kelayotgan signallarga javob beradi.

Neyronlar funksional jihatdan 3 turga bo‘linadi: afferent, interneuron (oralik) va efferent. Birinchisi markaziy nerv tizimining yuqori tizimlariga axborotni o‘tkazib tursa, ikkinchisi markaziy nerv tizimida neyronlar orasidagi o‘zaro munosabatni ta’minlaydi, uchinchi esa markaziy nerv tizimining quyi tizimlariga, markaziy nerv tizimidan tashqarida joylashgan nerv tugunlarga va ishchi a’zolariga axborotlarni yetkazib turadi. Afferent neyronlar funksiyasi reseptorlar funksiyasi bilan o‘zaro bog‘langan bo‘ladi.

Ma’lumki, 60-yillarda R.Fitzhyu va J.Nagumo tomonida membranadagi asab impulsining qo‘zg‘alishi matematik model taklif qilingan. Model tezkorlikni tavsiflaydi va ikkita o‘zgaruvchining sekin dinamikasi - "qo‘zg‘atuvchi" o‘zgaruvchi, biologik qo‘zg‘aluvchan to‘qimalarda membrana potentsialini tavsiflovchi va qayta tiklash oqimi uchun javob beradigan" tiklash " o‘zgaruvchisi. Shuni ta’kidlash kerakki, Fitzhyu-Nagumo modellari bu neyronlarning qo‘zg‘alishining fazoviy tarqalishini hisobga oladi (diffuziya modeli), bu neyron tizimlaridagi fazoviy vaqtni o‘rganishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. FitzHugh R. Impulses and physiological states in theoretical models of nerve membrane, Biophysical Journal, 1961. no. 1, pp. 446–446.
2. Nagumo J., Arimoto S., Yoshizawa S. An active pulse transmission line simulating nerve axon, Proc. IRE., 1962. no. 50, pp. 2061–2070.
3. Hodgkin A.L., Huxley A.F. A quantitative description of membrane current and its application to conduction and excitation in nerve, J. Physiol., 1952. vol. 117(4), pp. 500-544 DOI:10.1113/jphysiol.1952.sp004764
8. Lipko O. D., Parovik R. I. Some aspects of investigation of limit cycles of Fitzhugh-Nagumo oscillator with degree memory, Journal of Physics: Conference Series, 2018. vol. 1141, 012125 DOI: 10.1088/1742-6596/1141/1/012125.

PEYORATIV BAHO KATEGORIYASINING IFODA VOSITALARI TASNIFI TAMOYILLARI

Latipjonova Malikaxon Odiljon qizi

Andijon Davlat Universiteti 10.00.06-Qiyosiy adabiyotshunoslik, chog‘ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslik” ixtisosligi bo‘yicha 1-bosqich tayanch doktoranti

Annotatsiya: Mavzu yuzasidan o‘rganishlar olib borar ekanmiz, hozirgi kungacha peyorativ baho kategoriyasi bo‘yicha ko‘plab tadqiqotlar va ilmiy izlanishlar amalga oshirilib, ushbu salbiy baho ifodasiga oid turli lisoniy vositalar tasnif etilganligiga guvoh bo‘lishimiz mumkin. Ushbu tadqiqotlar tilning salbiy baho ifodalash imkoniyatlarini kengaytirib, turli darajadagi so‘z va iboralarning qanday qilib insonlar orasida kamsituvchi yoki haqoratli ma’noda ishlatilishini o‘rganishga yordam berdi. Natijada, peyorativ baho kategoriyasiga oid bo‘lgan lisoniy vositalarning turi va shakllari aniqlanib, ular tilshunoslikda alohida tasnifga ega bo‘ldi.

Kalit so‘zlar: emotsionallik, baho kategoriyasi, peyorativ so‘zlar, lingvistik, semantik, klassifikatsiya, obsenitet, blasfemiya, haqoratli so‘zlar.

Garchi salbiy bo‘yoqdorlik aks etgan so‘zlar asosan subyektiv va emotsionallikni qurshab olgan bo‘lsa-da, ularning tasnifi olimlar o‘rtasida turlichadir. Bundan tashqari, ular o‘rganilayotgan soha bo‘yicha ajratiladi. Masalan, tilshunoslikda peyorativ baho kategoriyasiga kiruvchi so‘zlarining tasnifi adabiyotdagi tasnifdan butunlay farq qiladi. Xatto tilshunoslikning o‘zida ham tasniflar uning u yoki bu bo‘limi, va yo tadqiqotning maqsadi bo‘yicha o‘ziga xoslik kasb etadi. Jamiyatdagi stereotiplar, ijtimoiy me‘yorlar hamda inson xulq-atvori haqida izchil tushunchalar bergan G. Hughes⁷ va E. Montagu⁸ning fikrlarini fikrlariga tayanadigan bo‘lsak, peyorativ so‘zlar asosan jinsiy, jismoniy va diniy tabu bilan bog‘liq holda shakllanadi.

Peyorativ baho kategoriyasiga oid muhim ilmiy ishlardan biri sifatida R. Jeshion⁹ning klassifikatsion asarini misol tariqasida keltirish mumkin. Ushbu asarda olim peyorativ baho aks etgan iboralar va tushunchalarni sinchkovlik bilan tasniflab, ularning lingvistik va semantik jihatlarini chuqur tadqiq qiladi. Jeshionning ushbu asari peyorativ bahoning qanday tasniflanishi, ularning ijtimoiy va madaniy kontekstlarda qanday ta’sir ko‘rsatishi hamda til orqali qanday ifodalanish masalasiga qaratilgan chuqur tadqiqotdir. Shu sababli, bu asar peyorativ baho jarayonlarini

⁷ G. (1991). Swearing: A Social History of Foul Language, Oaths and Profanity in English. Oxford: Basil Blackwell

⁸ Montagu, A. (1967). The Anatomy of Swearing. New York: The Macmillan

⁹ Routledge Handbook of Social and Political Philosophy of Language

o‘rganishda muhim manba sifatida qadrlanadi. Tilshunosning asarida shaxslar va ijtimoiy guruhlar orasida faol ishlatiladigan peyorativ otlar, ayniqsa haqoratli so‘zlar, alohida diqqat markazida bo‘ladi. Asarning asosiy vazifasi deb peyorativ hodisalarning xilma-xilligini ochib berish va peyorativlikning turli shakllari orasidagi o‘zaro bog‘liqliklarni chuqurroq o‘rganishga rag‘batlantirishdir desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Lingvist asarini peyorativ bahoni o‘zida salbiylikni aks ettiruvchi laqab (Barack Hussain Obama, Low IQ Maxime, Trumlethinskin) larga tasnif berish bilan boshlaydi. Uning ta’kidlashicha¹⁰, peyorativ laqablar raqiblarning bir-birini masxara qilish, maktab bezorilarining jismonan ojiz bolalarni mazax qilish (bullying) va internet trollarining o‘z dushmanlarini kamsitish va haqorat qilishda ishlatiladigan, uzoq vaqtdan beri qo‘llaniladigan vositalardan biridir. R. Jeshion¹¹ xususan haqoratomuz so‘zlarning turli xil ko‘rinishlariga misol beradi:

- An’anaviy ruhdagi haqoratli so‘zlar (odatda jamiyatdagi muhim ahamiyatga ega bo‘lgan toifalar, jumladan etnik kelib chiqish, irq, din, jinsiy orientatsiya, gender identifikatsiyasi, siyosiy qarashlar, milliy maqom, ijtimoiy sinf va jismoniy imkoniyatlar asosida o‘z nishonlarini haqorat qilish uchun ishlatiladi);

- Tavsifiy haqoratomuz so‘zlar (Tavsifiy haqoratli so‘zlar ijtimoiy jihatdan belgilangan guruhlariga, masalan, etnik kelib chiqish, irq, din, jinsiy orientatsiya kabi kategoriyalarga, ushbu guruhga tegishli bo‘lmaganlar tomonidan ishlatiladi va guruh a’zolarini kamsitish uchun qo‘llaniladi. Biroq, an’anaviy haqoratli so‘zlardan farqli ravishda, bu iboralar nishonga olingan shaxslarni qandaydir xususiyatlar bilan tavsiflashga urinishadi);

- Jinsga oid haqoratli so‘zlar (Bu so‘zlar ko‘pincha ayollar yoki erkaklar kabi ijtimoiy guruhlarini kamsitish uchun ishlatiladigan vosita sifatida qo‘llanadi. Ammo, jinsiy identifikatsiyalarni tahqirlash maqsadida ishlatilganda, ular odatda butun jinsni emas, balki uning muayyan xatti-harakatlarni nishonga oladi. Misol uchun, ingliz tilida eng ko‘p qo‘llaniladigan “bitch”, “slut”, “cunt” va “twat” so‘zlari ayollarni umumiy bir guruh sifatida emas, balki ma’lum bir kontekstda kamsitadi. Xuddi shunday, “pussy”, “wuss” va eskirgan “sissy” so‘zlari ham erkaklar yoki o‘g‘il bolalarni emas, ularning xatti-harakatlarini qoralash uchun ishlatiladi);

- Stereotipli ifodalar (Ushbu peyorativ ifodalar guruhi ijtimoiy yoki kesishuvchi guruhning bir qismini ochiq-oydin stereotiplar orqali tasvirlaydi, ularga baho beradi).

Yana bir mashhur lisonshunos D.Kristal o‘zining ilmiy tadqiqotida aslida bu uch kategoriya ba’zan bir-biriga juda ma’nodosh qo‘llanishi yoki birgalikda ishlatilishi mumkin bo‘lsa-da, tabu, haqoratli (invektiv) so‘zlar va qarg‘ishlarni aniq ravishda bir-biridan ajratib ko‘rsatadi. Kristal qarg‘ishlarning murakkab va ko‘p qirrali tabiati

¹⁰ Routledge Handbook of Social and Political Philosophy of Language

¹¹ Routledge Handbook of Social and Political Philosophy of Language

haqida soʻz olib borib, ularni bir necha asosiy guruhlariga ajratadi. U qargʻish aks etgan soʻzlarini turlicha tasniflaydi:

1) Obsenitet – bu jinsiy mazmundagi odobsiz yoki nojoʻya ifodalarni oʻz ichiga qamrab oladigan, odatda madaniy va ijtimoiy meʼyorlarga zid boʻlgan va qoʻllanishi nomaqbul deb qabul qilinadigan leksemalardir.

2) Qoʻpol soʻzlar – bu guruhga jamiyat tomonidan qabul qilinmagan yoki hurmatsizlikni ifodalovchi soʻzlar kirib, ular ijtimoiy axloq qoidalariga zid keladigan ifodalar hisoblanadi, va koʻpincha kundalik muloqotda kimnidir kamsitish yoki haqorat qilish maqsadida ishlatiladi.

3) Blasfemiya – bu kategoriya din va unga bogʻliq muqaddas narsalarga nisbatan hurmatsizlik koʻrsatish bilan bogʻliq. Ushbu turdagi soʻzlar Xudoga yoki dindor shaxslarga hurmatsizlik bilan murojaat qilishni anglatadi (kofir, dinsiz, bidʻatchi kabi soʻzlar diniy qoidalarga zid boʻlgan kishilarni ifodalaydi), bu esa koʻplab insonlar orasida katta eʼtiroz va tanqidlarga, madaniyatlararo toʻqnashuvlarga, mojarolarga sabab boʻladi.

Kristal, shuningdek, qargʻish atamasi ostida barcha turdagi qoʻpol va haqoratli leksemalarni birlashtirib, ularni bir xil toifa ostiga joylashtiradi. Tilshunos tomonidan kiritilgan ushbu tasnif, haqorat va qargʻishlarning jamiyatdagi taʼsirini chuqurroq tushunish va ularning ijtimoiy meʼyorlarga zid keluvchi xatti-harakatlar bilan qanday bogʻliq ekanligini yoritishga yordam beradi. Bu tasniflash haqorat va qargʻish soʻzlarining kelib chiqishini va ularning madaniy hamda ijtimoiy kontekstda qanday ishlatilishini batafsil tahlil qilish imkonini beradi.

Yana bir ingliz olimi Sven¹²ning bu borada olib borgan tadqiqotlariga nazar tashlaydigan boʻlsak, u peyorativ baho kategoriyasiga kiruvchi soʻzlarni uch asosiy kategoriyaga boʻlgan. Birinchi guruhda xristianlik(din) bilan bogʻliq soʻzlar, masalan, diniy va eʼtiqodiy nomlar (Jesus, Chirst, God, Goddamn, Hell, For God’s sake, Heaven’s sake, Damn, Bloody, Oh Lord, Oh my heaven, Damnation kabi) kiritilgan boʻlib, bu soʻzlar odamlardan rasmiy vaziyatlarda, gʻazab otiga mingan holatlarida yoki hayratlanganlik holatida qoʻllanishi mumkin. Ikkinchi guruh esa jinsiy aloqa va tananing qolgan qismlariga bogʻliq boʻlgan lisonlarni qamrab olib, (Fuck, motherfucker, screw, dick, ass, asshole, nuts, boner, pussy, slut, whore, ho, twat kabi) jamiyat tomonidan taʼqiqlangan. Bu guruhga kiruvchi soʻzlar odatda jinsiy xulq-atvor bilan bogʻliqligi sababidan ular ijtimoiy munosabatlar, axloqiy meʼyorlar va odob-axloq qoidalariga zid deb qaraladi. Oxirgi kategoriya esa tananing chiqindilari va ularga bogʻliq boʻlgan maʼnolarga ishora etuvchi soʻzlar bilan bogʻliq (shit, crap, piss, fart, butthole, diarrhea, poop, dung va boshqalar).

¹² Swan. M. (2005). Practical English Usage. Oxford: Oxford University Press.

Yana bir tilshunos olimlardan P. Trudgill va L. Andersson¹³ peyorativ soʻzlarni toʻrt pragmatik funksiyaga asoslanib tasniflab bergan:

- Ekspletiv: his-tuygʻularni ochiqdan-ochiq ifodalash uchun qoʻllanadi;
- Haqoratli: tinglovchini haqoratlash maqsadida ishlatiladi;
- Hazilomuz: koʻpincha hazillar bilan ifodalansa-da, uning tagida kinoya mavjud boʻladi;
- Yordamchi: haqorat butun bir gap sifatida ishlatiladi.

Tadqiqotimiz mavzusiga oid izlanishlar sharq olimlarini ham befarq qoldirmagan, Al-Saidi, Salman va Khalaf¹⁴ kabi lingvistlarning bu borada olib borgan salmoqli izlanishlari bunga yaqqol misol boʻlaoladi. Ular salbiy maʼnodagi soʻzlarni kishining ruhiy holatini maʼlum auditoriyaga ifodalash vositasi deb qarab, ushbu toifadagi soʻzlarni aynan shaxslarning ogʻzaki talaffuzi va ovoz toni, tembriga qarab tahlil qilishgan. Natijalar shuni aniqladiki, kinoya yoki suhbat mobaynidagi qoʻpollik eng keng tarqalgan uslub hisoblanadi.

Shu kabi tadqiqotlar yana bir guruh til olimlari boʻlgan Al Qurayshiy va Saadiya¹⁵ tomonidan ham olib borilgan boʻlib, ular peyorativ soʻzlarni keng qamrovli tarzda oʻrgangan. Ushbu ikki tilshunos mavzu doirasidagi soʻzlarni shaxslararo xususiyatlar, semantik va lingvistik jihatdan tahlil qilgan. Al Qurayshiy Shekspir qoʻllagan peyorativ soʻzlarni tahlil qilib, ularni turli toifalarga ajratgan:

- Haqorat mazmunidagi soʻkingʻich soʻzlar (Incestuous, murderous, damned, nunnery, shreds, patches, guts, fool, wretched, rash, intruding, filthy);
- Katarzis maʼnosidagi salbiy soʻzlar (Damnʼd, wretched, foul, rotten, vile, corrupt);
- Ijtimoiy soʻkingʻich soʻzlar (Fishmonger, drab, offal, rogue, knave, bawd, scullion, cur, varlet);
- Dinga aloqador boʻlgan haqoratlar (God, damned, hell, heaven, purgatory, nunnery, soul, ghost).

Olimning fikricha, yozuvchi qoʻllagan aksariyat salbiy maʼnodagi haqorat soʻzlar taʼqiqlangan yoki qoʻpol boʻlsa-da, dramaturg ular bilan tinglovchini haqorat qilishni nazarda tutmaydi. Boshqa vaziyatlarda esa soʻzlovchi oʻz ogʻrigʻini ifodalash uchun ham haqoratomuz soʻzlardan foydalanishi mumkin (katarzis). Shu sababli ham, til donishiga koʻra, peyorativ lisonning taʼsiri odatda shaxsning ruhiy holatiga bogʻliq boʻlib qoladi.

¹³ Andersson, Lars, and Peter Trudgill. *Bad Language*. Cambridge, MA: Blackwell, 1990

¹⁴ Salman, S. M., Al-Saidi, A., & Shahooth k. A. (2022). Pragmatic Analysis of Impolite Speech Acts and their Verbal Responses in Shakespeareʼs Hamlet. *Jordan Journal of Modern Languages and Literatures*, 14(1), 87–109.

¹⁵ Alquraishy & Saadiya. (2009). A Study of Swearing in Shakespeareʼs Hamlet. *AL-Qadisiya for Humanities Sciences*, 12, 112-135

Peyorativ baho gender aspektida ham sinchiklab o‘rganilgan. Yana bir rus tilshunoslaridan biri bo‘lgan O.N.Krilova¹⁶ erkaklar va ayollarga nisbatidan qo‘llanuvchi peyorativ bahoni uchta muhim leksik-semantik tasnifga bo‘lib o‘rganadi:

1. Estetik bahoni ifoda qiluvchi peyorativ so‘zlar: jozibasizlik, g‘ayrioddiy bo‘y, to‘la yoki o‘ta ozg‘in bo‘lgan vazn, tozalikning yetishmasligi, qarilik.

2. Etik bahoni ifoda qiluvchi peyorativ so‘zlar: qo‘rqoqlik, sergaplik, maqtanchoqlik, jizzakilik, mayda-chuydalik, jinsiy xulqning yo‘qligi, tajovuzkorlik, alkogolizm, xudbinlik, kibr, norozilik, o‘zini kulgiga qo‘yish, yig‘loqilik, beg‘amlilik, ochko‘zlik, nozikta‘blik, ta’sirchanlik, shafqatsizlik, qiziqqonlik, ishonchsizlik.

3. Harakatlarni baholovchi peyorativ so‘zlar: ahmoqlik, real hayotdan uzilish, dangasalik, sustlik, faollik, yoshlik, tez jahllanish, bilimsizlik, ishga munosabat, omadsizlik, pessimizm, optimizm, mustaqilliksizlik, g‘ayrioddiylik, ijtimoiy rolga munosabat (er-xotinlar, ota-ona, yigit-qiz), qaysarlik, irodaning yetishmasligi.

O.N. Krilova erkaklarga nisbatan qo‘llaniladigan peyorativ nomlar ayollar va neytral nomlarga qaraganda ko‘proq uchrashini aniqlagan. U bu holatni nemis tilining asosan “Erkaklar tili” deya izohlaydi. Uning fikricha, ma’lum leksik-semantik guruhlarining ustunligi ko‘p asrlik tarix davomida shakllangan me’yorlar va qoidalarga bog‘liq bo‘ladi, bu esa erkak va ayolning tabiati va tashqi ko‘rinishiga oid ideal namunalar paydo bo‘lishiga olib kelgan. Masalan, ayol go‘zal, baodob, mehribon, yetarli darajada dono va yaxshi ona bo‘lishi lozim. Erkak esa himoyachi sifatida tasvirlanadi. Shu bois, erkak kishi doimo jismonan kuchli, baquvvat, aqlli, haybatli, halol, jasur va oliyjanob bo‘lishi, shuningdek, ruhan va jismonan sog‘lom bo‘lishi lozim. Ayollarga xos xususiyatlar (zaifalik, noziklik, nazokat, latofatli ko‘rinishga urinish) esa nomaqbul hisoblanadi¹⁷.

I.V.Turetskova¹⁸ esa O.N.Krilova¹⁹ tomonidan ishlab chiqilgan klassifikatsiyaga tayangan holda, peyorativ nomlarni metaforik holatda quyidagicha qayta talqin qiladi:

1. Asl peyorativ unvonlar va mansablar, laqablar (Hech narsasi yo‘q baron; Burni oqadigan grafinya, o‘tmishi bor ayol);

2. Boshqa tillardan o‘zlashtirilgan peyorativ so‘zlar (Cowboy, Mafioso, Don Juan, Casanova);

3. Qarindoshlik darajasini ifodalovchi peyorativ so‘zlar (Itning o‘g‘li, qanjiqning bolasi);

4. Eng ko‘p tarqalgan ismlar va ularning qisqartma shakllari;

¹⁶ Пейоративные номинации лица в гендерном аспекте (на материале немецкого языка)

¹⁷ Языковые средства манифестации пейоратива в словаре и тексте (на материале немецких пейоративных имен, характеризующих человека), Турецкова Ирина Валерьевна

¹⁸ Языковые средства манифестации пейоратива в словаре и тексте (на материале немецких пейоративных имен, характеризующих человека), Турецкова Ирина Валерьевна

¹⁹ Пейоративные номинации лица в гендерном аспекте (на материале немецкого языка)

5. Yagona ismlardan hosil qilingan peyorativ otlar, tarixiy shaxslarning ismlari (Xanthippe — (asli Ksantippa) — Sokratning xotini, Lolita — V. Nabokovning “Lolita” asaridagi qahramon, Judas — Iuda (xiyonat ramzi);

6. “Inson-hayvon” modeli ostida yaratilgan peyorativlar (eshak qaysarlik, cho‘chqa yalqovlik va nopoklik, qo‘y yuvvoshlik va soddalik, tulki ayyorlikni ifodalaydi);

7. “Qush-inson” modeli ostida yaratilgan peyorativlar (o‘rdak-lapanglab xunuk yuruvchi inson, qora qarg‘a -baxtsizlik olib keluvchi shaxs);

8. “Dengiz mavjudoti — inson”, “Mifologik mavjudot — inson” modellari asosida yaratilgan peyorativlar (Ushbu guruhga baliqlar, dengiz jonzorlari, sudralib yuruvchilar va boshqa turdagi hayvonlar metaforik ma’noda ishlatilishi kiradi, ular insonning ayrim salbiy xislatlari bilan bog‘lanadi.)

9. “Tana qismlari — inson” modeli asosida yaratilgan peyorativlar;

10. “Uy-ro‘zg‘or buyumi—inson” modeli asosida shakllangan peyorativlar (dazmol taxtasi-ko‘kraklari yassi ayol)

11. “Musiqiy asbob — inson” modeli asosida shakllangan peyorativlar(fleyta-buzuq ayol, g‘uvillagich-ming‘ir-ming‘ir, baland ovozda gapiradigan inson);

12. Jamoaviy peyorativlar (gangsterlar, o‘g‘rilar, qimorbozlar);

13. Abstrakt peyorativlar;

14. O‘simlik nomlarining metaforik qo‘llanilishi asosida yaratilgan peyorativlar (Ushbu guruhdagi peyorativlarning ko‘chma ma’nolarini shakllantirishda turli omillar, masalan, o‘lcham, shakl, rang va boshqa belgilarga asoslanilgan. O‘simlik olamidan olingan nomlarning ko‘chma qo‘llanilishiga misol sifatida: “Banan” (katta va egri burun), “Kartoshka” (katta, yo‘g‘on burun)).

15. Millatlar, elatlar va qabilalar nomlari. Turli mamlakatlar fuqarolari ongida qo‘shni xalqlar, ularning turmush tarzi, odatlari va madaniyati haqida ko‘p hollarda stereotiplarga asoslangan tasavvurlar mavjud. Bir xalq vakillari boshqa millat odamlarini o‘zlarining shaxsiy tajribalari, yaqinlarining ko‘rgan-kechirganlari yoki o‘qigan kitoblari asosida umumlashtirilgan tarzda qabul qiladilar. O‘z turmush tarzlarini eng maqbul deb bilgan holda, odamlar boshqa xalqlarga odatda ularning o‘z me’yorlariga zid bo‘lgan salbiy xususiyatlarni yuklaydilar. Shu sababli millat, elat va qabila nomlari qayta talqin qilinib, peyorativlar paydo bo‘ladi (Varvarlar).

16. Peyorativ-ekzotizmlar, insonning kasbini yoki uning ijtimoiy yoki kastaviy mansubligini ifodalovchi atamalar;

17. Yoshlar orasida keng qo‘llaniladigan peyorativ nomlar.

Rus tilshunos olimasi Y. V. Kovalenko²⁰ning fikrlariga tayanadigan bo'lsak, olima peyorativ baho kategoriyasini turli mezonlar asosida tasniflash mumkinligini ko'rsatib, uning quyidagi asosiy yo'nalishlarini belgilaydi:

- Salbiy ma'noni o'zida mujassamlashtirgan etgan leksik birliklar orqali. Olimaning ta'kidlashicha, baho ijtimoiy sharoitlarga bog'liq, lekin uning asosida odatda hissiyot yotib, u turli yo'llar bilan ifodalanishi mumkin, ular eng orasida eng ko'p tarqalgani leksik vositalar hisoblanadi.

- Leksiko-grammatik shakli o'zgarganda salbiy ma'no kasb etuvchi so'zlar orqali. Ya'ni bunda leksiko-grammatik vositalar orasida olmoshlar asosiy o'rin tutib, ular narsa yoki belgini atamaydi, balki biror ashyoga ishora qilib keladi.

- Salbiylik ma'no kasb etgan, affikslarga ega bo'lgan leksik birliklar orqali. So'z yasash, ayniqsa affikslarning qo'llanilishi, baho semasini hosil qilishda asosiy til vositalaridan biri hisoblanadi. Bunda emotsionallikni va bahoni o'ziga qamrab olgan jumalarning ma'nosi ma'lum kontekstda qo'llanishiga hamda so'z yasash usullarining o'ziga xos xususiyatlariga bog'liq bo'ladi.

Shuningdek, tilshunos quyidagilarni ham peyorativ baho kategoriyasining ifoda vositalari deb sanab o'tadi:

- Ma'nosi o'zgargan va noan'anaviy kombinatsiyalarda qo'llaniladigan so'zlar;
- Frazologik iboralar;
- Grammatik tuzilmalar;

Uslubiy vositalar va texnikalar²¹.

Yana bir tilshunos olima V. Lakusta²² peyorativ bahoga oid so'zlarni zoomorfik, jinsiy mazmunga ega, aqliy va xulq-atvor xususiyatlariga qaratilgan hamda haqoratli undovlar kabi turlarga ajratib o'rgangan.

²⁰ Коваленко Елена Викторовна Языковая актуализация пейоративной оценки (на материале английского языка)

²¹ Коваленко Елена Викторовна Языковая актуализация пейоративной оценки (на материале английского языка)

²² Ways of Expressing Verbal Aggression in Egyptian Arabic

SAMARQAND DAVLAT MUZEY-QO‘RIQXONASI ETNOGRAFIK KOLLEKSIYASI

Qo‘chqarov Sobir Abdiraubovich

O‘zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti

qochqorovsobir268@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada Samarqand davlat muzey-qo‘riqxonasi etnografik kolleksiyalariga sharhlar berilib, ularning tarkibi, turli davrlarda etnografik kolleksiyalarning to‘planishi, ularning o‘ziga xos tomonlariga urg‘u berilgan.

Kalit so‘zlar. etnografiya, maishiy turmush, kashta, kiyim, sopol, metall, yog‘och, chinni, musiqa asboblari.

Kirish

Samarqand davlat muzey-qo‘riqxonasi 1982-yilda tashkil etilgan bo‘lib, u O‘zbekistonning madaniy merosi va tarixini o‘rganish uchun muhim manba hisoblanadi. Muzey-qo‘riqxona fondi 240 mingdan ortiq eksponatni o‘z ichiga oladi, ulardan 22 mingdan ziyodi etnografik kolleksiyaga tegishli. Ushbu kolleksiyalar Samarqand va uning atrofidagi hududlarda yashagan xalqlarning boy madaniy merosini aks ettiradi.

Adabiyotlar tahlili

Samarqand davlat muzey-qo‘riqxonasining tarixi va faoliyati ko‘plab ilmiy ishlarda o‘rganilgan. Xususan, Yunusov M.A. muzey shakllanishining tarixiy jarayonlarini tahlil qilgan bo‘lsa, O.Suxareva xalq amaliy san‘ati va etnografik buyumlarning ilmiy tasnifiga katta hissa qo‘shgan. Shuningdek, muzey-qo‘riqxonaning inventar kitoblari ham kolleksiyalar haqida batafsil ma’lumot beradi.

Metodlar

Tadqiqot davomida quyidagi usullar qo‘llanildi:

Hujjatlarni tahlil qilish: Muzey-qo‘riqxonaning inventar kitoblari va ilmiy manbalardagi ma’lumotlar o‘rganildi.

Eksponatlarni tasniflash: Etnografik kolleksiyalar ularning turi, davri va mahalliy xususiyatlariga qarab guruhlandi.

Tarixiy tahlil: Buyumlarning kelib chiqishi va ularning ijtimoiy-madaniy ahamiyati o‘rganildi.

Natijalar.

Samarqand davlat muzey-qo‘riqxonasi 1982-yilda Samarqand viloyatida joylashgan me’moriy yodgorliklar va muzeylarni birlashtirgan holda tashkil etilgan. Samarqand shahri va viloyat hududidagi O‘zbekiston madaniyati tarixi davlat muzeyi, Viloyat O‘lkashunoslik muzeyi, Afrosiyob muzeyi, Mirzo Ulug‘bek muzey-

majmuasi, Amir Temur maqbarasi, Bibixonim jome' masjidi, Sadridin Ayniy va Xo'ja Abdulaziz Abdurasulov uy-muzeylari, Kattaqo'rg'on shahar o'lkashunoslik muzeyi, Ishtixon va Paxtachi tuman tarixi muzeylari, Ergash Jumanbulbul muzeyi kabilarda saqlanayotgan yoki namoyish etilayotgan eksponatlar Samarqand davlat-muzey qo'riqxonasi markaziy fondiga tegishli hisoblanadi. Muzey-qo'riqxona fondining shakllanishi tarixi 1874-yilga borib taqaladi [Yunusov M.A. “Samarqandda muzey ishi: shakllanishi, rivojlanishi va muzeylashtirish tamoyillari”. Tarix fanlari bo'y. fal. dok. dissertatsiyasi. Toshkent, 2024. 148 bet.].

Samarqand davlat muzey-qo'riqxonasi fondi Markaziy Osiyodagi eng yirik va noyob kolleksiyalarni jamlagan. Ushbu kolleksiyalar ichidan mamlakatimiz tarixi uchun juda noyob va qimmatli ashyolarni uchratishimiz mumkin. Muzey-qo'riqxona fondida bugungi kunda jami 240 mingga yaqin eksponatlar saqlanib kelinmoqda. Ushbu eksponatlar 150 yil mobaynida to'planib, yig'ilib kelingan.

Muzey-qo'riqxonaning etnografiya fondida 30 ta kolleksiyada tashkil etilgan 22 mingga yaqin muzey buyumlari mavjud. Turkiston xalqlari dekorativ kashtalari eng to'liq komplektlashtirilgan bo'lib, ularni yig'ish XX asr boshlaridan boshlangan.

Muzey-qo'riqxonada XIX asr o'rtalari – XX asr boshlariga oid O'zbekistonning deyarli barcha mintaqalarining so'zana, palak, bolinpo'sh, zardevor, gulko'rpa, joynamoz va boshqa 1500 dan ortiq maishiy turmushga oid ashyolarning katta to'plami yig'ilgan. Ularni yettita mahalliy maktabga bo'lish mumkin: Buxoro, Samarqand, Nurota, Shahrisabz, Toshkent, Jizzax, Farg'ona va yarim ko'chmanchi o'zbeklar (laqaylar), Surxondaryo va Qashqadaryo maktablari [Samarqand davlat muzey-qo'riqxonasi inventar kitobi. T-1].

Buxoro va Nurota maktablariga oid ashyolar XIX asrning 50–60 yillariga oid bo'lib, “karbos” – paxta-qog'oz hunarmandchilik matolaridan ishlangan. Shu bilan birga bu to'plamda ipak va jun iplari bilan tayyorlangan noyob qo'l kashtalari jamlangan. Shahrisabzning rangli fonlardagi kashtalari badiiy jihatdan juda noyobdir. Samarqand muzeyida etnograf-ilmiy xodim sifatida faoliyat yuritgan O.Suxareva ushbu kashtalar ornamentlarining 500 dona albomlarini tayyorlagan edi [Сухарева О.А. «К истории художественного ремесла в Узбекистане» (производство табакерок). Сборник музея антропологии и этнографии. Т-14. Ст. 119-139]. Ushbu naqshlarni XX asrning 30-yillarida yashagan Uruna Umurbayeva, Malikaoy Karimova, Munavvar Nosirova, Qanoat Razyakova chizishgan. O.Suxareva mehnati tufayli Samarqand muzeyi O'zbekiston miqyosida aniq reja asosida to'plangan va ilmiy tasniflangan eng yaxshi xalq kashtachilik kolleksiyasiga ega bo'lgan.

Muzey-qo'riqxonada ipdan naqsh solishning mustaqil sohasi bo'lgan bosh kiyimlar to'plami ham diqqatga sazovor. Ushbu to'plamda 620 dona bosh kiyimlar jamlangan. Ular ishlab chiqarilgan joyiga qarab shakl, rang va bezaklarning deyarli barcha turlarini aks ettiradi. Samarqand, Buxoro, Urgut, O'ratepa, Shahrisabzdan

tashqari, Xiva, Toshkent, Farg‘ona, Qo‘qon, Andijonga oid bosh kiyimlari turli xil texnikalarda – “iroqi”, “piltado‘zi”, “bosma” va “yurma” usullarida tikilgan [Сухарева О.А. «Древние черты в формах головных уборов народов Средней Азии». Среднеазиатский этнографический сборник. Москва, 1954. Ст. 299-353.].

Etnografiya fondida milliy kiyimlarning katta kolleksiyasi saqlanadi. 2550 ashyodan iborat kolleksiya ayollar xalatlari – “kaltacha”, “paranji”, “kamolcha”, ular uchun “abrbandi”lar rang-barang hunarmandchilik matolari – “adras”, “shohi buxoro”, “yetti rangli” matolaridan tikilgan. Kolleksiya-dagi erkaklar xalatlari – “chapon”, qo‘lda to‘qilgan matolardan tayyorlangan “alacha”, “kalam”, “hisor alacha” va “beqasam”dan iborat [Samarqand davlat muzey-qo‘riqxonasi inventar kitobi. E-12,13].

Etnograf A.Pisarchik tomonidan 1930 yilda Nurotada to‘plangan XIX asrning 80–90 yillariga oid kelin va kuyovlarning kiyim-kechak buyumlari to‘plami o‘ziga xosdir. Yangi tug‘ilgan chaqaloq uchun “chilla ko‘ylak” marosim kiyimlari, imom va darveshning kiyimlari ham katta qiziqish uyg‘otadi. Kolleksiya-dagi bu buyumlar ham XIX asr oxiri – XX asr boshlariga oiddir.

Oltin kashtachilik buyumlari to‘plami 1920 yilda Buxoro amiri xazinasidan olingan noyob buyumlardan iboratdir. Bular “jomai zardo‘zi” – oltin kashta xalatlari, “kurtayi-zardo‘zi” – ayollar liboslari, “peshkurta” – liboslar uchun zargarlik buyumlari, “peshonaband” – bosh tasmalari, “maxsi” – oyoq kiyimlari va boshqalardan iboratdir. Oltin ipli buyumlar “zardo‘zi-zamindo‘zi”, “zardo‘zi-guldo‘zi” texnikalarida oltin va kumush iplardan tikilgan [Samarqand davlat muzey-qo‘riqxonasi inventar kitobi. E-76,79].

Muzey-qo‘riqxona zargarlik kolleksiyasi tarkibida 1500 dan ortiq XIX asr oxiri – XX asr boshlariga oid kelinchakning to‘liq to‘y to‘plami yig‘ilgan. Bu “tilloqosh”, “daspona” bilaguzuklari, sirg‘alar, uzuklar, “xaykal”, “zebigardon”, “murg‘ak”, “tanga-qator”, “tavk”, “tumor”, “bozband”, “qo‘ltiq-tumor”lar va boshqalardan iborat [Samarqand davlat muzey-qo‘riqxonasi inventar kitobi. E-79].

XVIII asr oxiri – XX asr boshlaridagi gilam va gilam mahsulotlari to‘plami kolleksiyalarda munosib o‘rin egallaydi. Bular turkman gilamlari: “ersari”, “tekin”, “beshir” va boshqalardir. O‘zbekiston gilamlari Qashqadaryo vohasi, Qirg‘izistonning xodirsha qabilasi (Farg‘ona vodiysi), Samarqand viloyatining arab qabilasi, Nurota tumanidagi turkman gilamlari (“xoligilam”) bilan ifodalanadi. Ushbu to‘plamda yarim ko‘chmanchi qabilalarning buyumlari – “gajari”, “qoqma” texnikasidan foydalangan holda tayyorlangan paloslar, “qizil-gilam” va “qizil-namat” gilamlari saqlanadi. Ularning bezaklari uchun kashtado‘zlik va applikatsiyadan foydalanilgan [Samarqand davlat muzey-qo‘riqxonasi inventar kitobi. E-90].

Muzey-qo‘riqxonaning badiiy metall kolleksiyasi 2000 donani tashkil etadi. Kolleksiyada hunarmandchilik ishlab chiqarishining barcha yirik markazlari – Buxoro, Samarqand, Qo‘qon, Xorazm, Farg‘onaning ko‘plab namunalari jamlangan. Eng ko‘p sonli ashyolar misdan ishlangan idishlar guruhi – “choyjo‘shi”, “obdasta”, “oftoba”, “qumg‘ona”, “miskosa”, “mislachli”, “mischilim” va boshqalar; marosim va diniy buyumlar – “chilkalitlar”, “isiriqdonlar”; kosmetik asboblari – “usmajo‘shaki”; qutilar; sandiqcha va boshqalar o‘rin olgan. Mahalliy ustalarning mahsulotlaridan tashqari, rus mahsulotlari – samovarlar, kolbalar, xochlar; Eron, Hindiston, Xitoydan keltirilgan rangli “zoomorfik”, “antropomorfik” va “astral” motivlarga ega mahsulotlar ham yig‘ilgan [Samarqand davlat muzey-qo‘riqxonasi inventar kitobi. E-94].

Muzey-qo‘riqxona etnografiya fondi terini badiiy qayta ishlashning ajoyib namunalariga ham egadir. XIX – XX asr boshlarida musulmon olimlari va xizmatchilari orasida juzgira qog‘ozlari uchun charm papkalar, Qur‘on uchun g‘iloflar tayyorlash keng tarqalgan bo‘lib, ular eng nozik naqshinkor naqshlar – o‘simlik va geometrik naqshlar bilan bezatilgan [Samarqand davlat muzey-qo‘riqxonasi inventar kitobi. E-56].

Yog‘ochni badiiy qayta ishlash qadim zamonlardan beri O‘zbekiston amaliy san‘atiga xosdir. Yog‘och kundalik hayotda me‘morchilikda ishlatilgan. Yog‘och o‘ymakorligining eng yirik markazlari – Xiva, Samarqand, Buxoro, Qo‘qon va Marg‘ilon edi [Samarqand davlat muzey-qo‘riqxonasi inventar kitobi. E-96].

Muzey-qo‘riqxona kolleksiyalarida zamonaviy O‘rta Osiyo kulolchiligi va shishachiligi namunalarining eng boy to‘plami to‘plangan. Ular orasida Samarqand maktabi alohida o‘ringa ega. Samarqand kulollaridan U.Jo‘raqulov, M.Nosirova, X.Haqberdiyeva, Sh.Azim, H.Baturova, A.Muxtarovalarni keltirish mumkin [Samarqand davlat muzey-qo‘riqxonasi inventar kitobi. E-88].

Muzey-qo‘riqxona chinni buyumlar kolleksiyasida XIX – XX asr boshlarida Moskvadagi Gardner, Buda, Kuznetsov fabrikalarida chinni va fayansdan tayyorlangan xorijiy buyumlar bilan birga Toshkent va Samarqand chinni zavodlarining buyumlari ham yig‘ilgan [Samarqand davlat muzey-qo‘riqxonasi inventar kitobi. KSF-I, II, III, IV, V].

Musiqasi asboblari kolleksiyasida samarqandlik mashhur hofiz Xo‘ja Abdulaziz Abdurasulovga (1852–1936) tegishli bo‘lgan o‘zbek milliy cholg‘u asbobi – dutor alohida qiziqish uyg‘otadi. Bundan tashqari, kolleksiyada Qashqar ruboblari, tanburlar, chang‘i, qobus, nay, nog‘ora, doira va boshqalar to‘plangan.

Munozara

Samarqand davlat muzey-qo‘riqxonasi kolleksiyalari nafaqat tarixiy ahamiyatga ega, balki zamonaviy etnografiya va antropologiya tadqiqotlari uchun muhim manba hisoblanadi. Shu bilan birga, ushbu boyliklarni saqlash va keng jamoatchilikka

taqdim etish muhim vazifa bo‘lib qolmoqda. Muzey kolleksiyalarining ilmiy kataloglarini yaratish va xalqaro darajada targ‘ib qilish kerak.

Xulosa

Xulosa qilib shuni aytish mumkin-ki, Samarqand davlat muzey-qo‘riqxonasida maishiy turmush, xalq amaliy san‘atiga doir salmoqli ashyolar jamlangan. Samarqand davlat muzey-qo‘riqxonasining noyob etnografiya kolleksiyasi vositasida Samarqand shahrida “O‘zbekiston etnografiya muzeyi”ni tashkil etish taklif etiladi. Chunki, mavjud kolleksiyalar butun O‘zbekiston, qolaversa, Turkiston hududiga daxldordir. Shu bilan birga, katta va rang-barang etnografik kolleksiyalar vositasida bir necha ilmiy kataloglar nashr etish, alohida mavzularda ko‘rgazmalar, ekspozitsiyalar qurish mumkin.

Adabiyotlar ro‘yxati:

Samarqand davlat muzey-qo‘riqxonasi inventar kitoblari:

1. E-12
2. E-13
3. E-56
4. E-76
5. E-79
6. E-88
7. E-90
8. E-94
9. E-96
10. KSF-I, II, III, IV, V
11. T-1
12. Yunusov M.A. “Samarqandda muzey ishi: shakllanishi, rivojlanishi va muzeylashtirish tamoyillari”. Tarix fanlari bo‘y. fal. dok. dissert. Toshkent, 2024. 148 bet.
13. Сухарева О.А. «Вопросы изучения костюма Средней Азии». Историко-этнографические очерки. Москва, 1979. Ст. 3-13.
14. Сухарева О.А. «Древние черты в формах головных уборов народов Средней Азии». Среднеазиатский этнографический сборник. Москва, 1954. Ст. 299-353.
15. Сухарева О.А. «К истории городов Бухарского ханства». Историко-этнографические очерки. Ташкент, 1958. Ст. 145.
16. Сухарева О.А. «К истории художественного ремесла в Узбекистане» (производство табакерок). Сборник музея антропологии и этнографии. Т-14. Ст. 119-139.
17. Сухарева О.А. «Позднефеодальный город Бухара конца XIX – начала XX вв». Ремесленная промышленность. Ташкент, 1962. Ст. 194.

TO'G'RI BURCHAKLI UCHBURCHAK HAMDA ICHKI CHIZILGAN AYLANA RADIUSLARI O'RTASIDAGI BOG'LANISH

Rustamov Ruslan Rustamovich

Qorako'l tuman 15-IDUM matematika fani o'qituvchisi

Mansurov Tolibjon Ziyodullo o'g'li

Buxoro davlat universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada to'g'ri burchakli uchburchakning gipotenuzasiga balandlik tushirilishi natijasida hosil bo'lgan ikkita kichik to'g'ri burchakli uchburchaklarning ichki chizilgan aylana radiuslari va katta uchburchakka ichki chizilgan aylana radiusi o'rtasidagi bog'lanish o'rganiladi. Maqolada geometrik mulohazalar va formulalar orqali kichik to'g'ri burchakli uchburchaklarga ichki chizilgan aylana radiuslari orqali katta to'g'ri burchakli uchburchakka ichki chizilgan aylana radiusini aniqlash formulasi matematik asosda isbotlanadi. Bu natijalar to'g'ri burchakli uchburchaklarning xossalarini chuqurroq anglash va geometrik masalalarni yechishda qo'llanilishi mumkinligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: To'g'ri burchakli uchburchak, gipotenuza, balandlik, kichik uchburchaklar, geometrik munosabat, ichki aylana, yarim perimetr, uchburchakning yuzi, matematik isbot, geometrik formulalar.

Аннотация: В данной статье рассматривается связь между радиусами вписанной окружности двух малых прямоугольных треугольников и радиусом вписанной окружности большого треугольника, образованного понижением высоты до гипотенузы прямоугольного треугольника. В статье на математической основе посредством геометрических соображений и формул доказана формула определения радиуса окружности, вписанной в большой прямоугольный треугольник, через радиусы окружности, вписанной в малые прямоугольные треугольники. Эти результаты показывают, что свойства прямоугольных треугольников можно использовать при решении геометрических задач.

Ключевые слова: Прямоугольный треугольник, гипотенуза, высота, малые треугольники, геометрическая связь, внутренняя окружность, полупериметр, грань треугольника, математическое доказательство, геометрические формулы.

Abstract: This article examines the relationship between the inscribed circle radii of two small right triangles and the inscribed circle radius of a large triangle formed by lowering the height to the hypotenuse of a right triangle. In the article, the formula for determining the radius of the circle inscribed in a large right-angled triangle through the radii of the circle inscribed in small right-angled triangles is

proved on a mathematical basis through geometric considerations and formulas. These results show that the properties of right triangles can be used in solving geometric problems.

Key words: Right-angled triangle, hypotenuse, height, small triangles, geometric relationship, inner circle, semi-perimeter, face of a triangle, mathematical proof, geometric formulas.

KIRISH

Geometriya, xususan uchburchaklar nazariyasi, matematikaning eng muhim va qadimiy yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. To‘g‘ri burchakli uchburchaklarning xossalari va ularning ichki elementlari o‘rtasidagi bog‘lanishlarni aniqlash geometrik masalalarni hal qilishda muhim rol o‘ynaydi. Ushbu maqolada to‘g‘ri burchakli uchburchakning gipotenuzasiga balandlik tushirilishi natijasida hosil bo‘lgan ikki kichik uchburchakka ichki chizilgan aylana radiuslari va asosiy uchburchakka chizilgan ichki aylana radiusi o‘rtasidagi munosabatlarni aniqlashga e‘tibor qaratiladi[1-3].

Mazkur mavzu nafaqat nazariy jihatdan ahamiyatga ega, balki amaliy geometriyada ham keng qo‘llaniladi. Masalan, uchburchaklarning ichki chizilgan aylana radiusi orqali turli masalalarni tez va aniq hal qilish mumkin. Ushbu xossalarni chuqur o‘rganish o‘quv jarayonida, ilmiy tadqiqotlarda va texnik sohalarda muhim natijalar berishi mumkin.

Maqolada dastlab to‘g‘ri burchakli uchburchakning asosiy xossalari va ichki radiuslar uchun umumiy formulalar keltiriladi. So‘ngra hosil bo‘lgan kichik uchburchaklarning radiuslari orqali asosiy uchburchak radiusini topish uchun qat’iy matematik mantiq va formulalar yordamida bog‘lanish isbotlanadi. Ushbu ish geometriyada mavjud bo‘lgan nazariyani boyitadi va yangi masalalar uchun yechim taklif qiladi[3-4].

Berilgan:

ABC to‘g‘ri burchakli uchburchak,

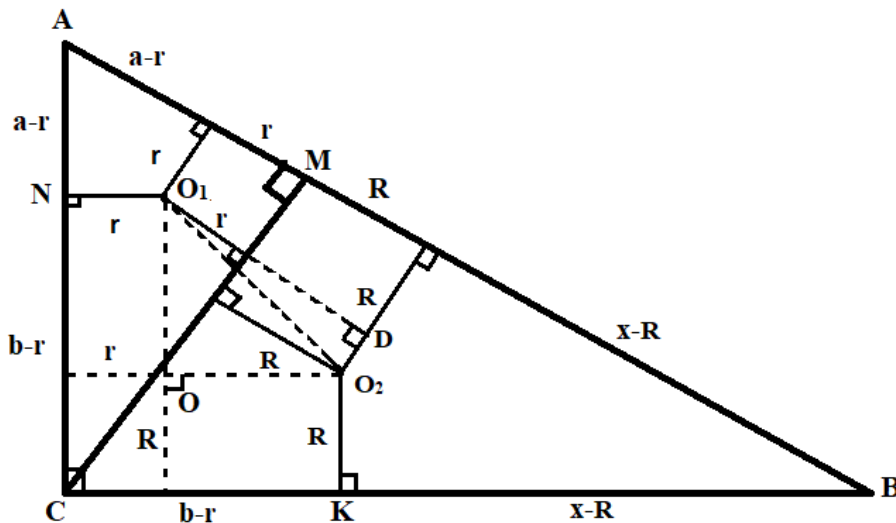
CM - gipotenuzaga tushirilgan balandlik,

r – AMC uchburchakka ichki chizilgan aylana radiusi,

R – BMC uchburchakka ichki chizilgan aylana radiusi.

Topilishi kerak: ABC uchburchakka ichki chizilgan aylana radiusi hamda CM balandlik. (R va r ga bog‘lab)

Yechish: $CM=b$, $AM=a$, $MB=x$ bo'lsin. ABC uchburchakka ichki chizilgan aylana radiusi m bo'lsin. AMC uchburchakka ichki chizilgan aylana markazini O_1 bilan, BMC uchburchakka ichki chizilgan aylana markazini O_2 bilan belgilab olaylik.

1-rasm

Bu formulani isbotlashda 2 ta qoidadan foydalanamiz:

1) Katetlari a va b hamda gipotenuzasi c ga teng bo'lgan to'g'ri burchakli uchburchakka ichki chizilgan aylana radiusi: $r = \frac{a+b-c}{2}$

2) Pifagor teoremasi: $c^2 = a^2 + b^2$

Demak, ABC uchburchak uchun 1-qoidani qo'llasak quyidagi ko'rinishga kelamiz:

$$m = \frac{a + b - 2r + b + x - 2R - (a + x)}{2} = \frac{2b - 2R - 2r}{2} = b - R - r$$

$$m = b - R - r$$

$$CM = b = m + R + r$$

bo'lishi kelib chiqadi. Bundan foydalanib,

$$\begin{cases} CN = b - r = m + R \\ CK = b - R = m + r \end{cases} \text{ hamda } \begin{cases} OO_1 = m \\ OO_2 = m \end{cases}$$

tengliklarni aniqlab olamiz[5-9].

Endi 2- qoidani qo'llasak,

$$(O_1O_2)^2 = m^2 + m^2 = 2m^2$$

O_1O_2D uchburchakda esa

$$\begin{cases} O_1D = R + r \\ O_2D = R - r \end{cases} \text{ dan } (O_1O_2)^2 = (R + r)^2 + (R - r)^2 = 2R^2 + 2r^2$$

bo'lishini aniqlab oldik.

Bundan kelib chiqadiki

$$2m^2 = 2R^2 + 2r^2$$

$$m = \sqrt{R^2 + r^2}$$

hamda

$$CM = b = R + r + \sqrt{R^2 + r^2}$$

ekan. Demak biz topishimiz kerak bo‘lgan **CM** balandlikni va ABC uchburchakka ichki chizilgan aylana radiusi **m** ni AMC uchburchakka ichki chizilgan aylana radiusi **r** hamda BMC uchburchakka ichki chizilgan aylana radiusi **R** orqali topish keltirib chiqarildi[10-12].

Xulosa qilib aytganda, ushbu maqolada to‘g‘ri burchakli uchburchakka ichki chizilgan aylana radiusi va gipotenuzaga tushirilgan balandlik natijasida hosil bo‘lgan kichik uchburchaklarga ichki chizilgan aylana radiuslari o‘rtasidagi bog‘lanish tahlil qilindi. Bu xulosa to‘g‘ri burchakli uchburchaklarning ichki xossalarni chuqurroq tushunish imkonini beradi. Olingan natijalar nafaqat nazariy ahamiyatga ega, balki geometrik masalalarni yechishda amaliy foydalanish imkoniyatlarini ham ochib beradi. Masalan, radiuslar o‘rtasidagi bu bog‘lanish geometrik obyektlarni optimal loyihalash, texnik hisob-kitoblar va boshqa ko‘plab amaliy masalalarda qo‘llanilishi mumkin.

Kelgusida ushbu mavzu bo‘yicha boshqa uchburchak turlari yoki murakkabroq geometrik shakllarda ichki radiuslar munosabatlarini o‘rganish muhim ilmiy yo‘nalish bo‘lishi mumkin. Ushbu ish geometriyada yangi masalalarni tadqiq etish va ular uchun umumiy yechimlar topishga zamin yaratadi[13-14].

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Бахронов Б. И. У., Мансуров Т. З. У. Вычисление существенного спектра обобщенной модели Фридрихса в системе MAPLE //Наука, техника и образование. – 2021. – №. 2-2 (77). – С. 35-38.
2. Мансуров Т. З. У. Классификация видов самостоятельных работ учащихся на уроках математики по дидактическому признаку //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 6. – С. 1078-1084.
3. Мансуров Т. З. У. Психолого-дидактические условия развития речемышлительной деятельности учащихся в процессе обучения математике //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 6. – С. 1109-1115.
4. Мансуров Т. З. У. Самостоятельная работа на уроках математики это средство творческого развития учащихся //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 6. – С. 1116-1121.
5. Mansurov, T. (2024). IMPROVING SCIENCE TEACHING EFFICIENCY USING THE H5P PLUG. Solution of social problems in management and economy, 3(5), 231-235.

6. Tolibjon, M., & Behzod, X. (2023). DISKRET PARAMETRLI IKKINCHI TARTIBLI OPERATORLI MATRITSANI CHEGARALANGANLIKKA TEKSHIRISH. *Innovations in Technology and Science Education*, 2(10), 669-675.
7. Мансуров, Т. З. У. (2022). Целесообразные уровни самостоятельности. *Science and Education*, 3(6), 1129–1135.
8. Бахронов, Б. И. У., & Холмуродов, Б. Б. У. (2021). Изучение спектра одной 3×3 -операторной матрицы с дискретным параметром. *Наука, техника и образование*, (2-2 (77)), 31-34.
9. Xolmurodov, B. (2024). INTEGRATED TEACHING USING VIRTUAL REALITY AND AUGMENTED REALITY TECHNOLOGIES IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS. *Solution of social problems in management and economy*, 3(5), 236-239.
10. угли Холмуродов, Б. (2024). ВЫЧИСЛЕНИЕ НЕКОТОРЫХ НЕОПРЕДЕЛЕННЫХ ИНТЕГРАЛОВ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ РЯДА ТЕЙЛОРА. *World of Scientific news in Science*, 2(5), 337-339.
11. Xolmurodov, B. (2022). BOSHLANG ‘ICH TA’LIM YO ‘NALISHIDA AXBOROT TEXNOLOGIYALAR FANINI O ‘QITISHNING INTERFAOL METODLARI: “KEYS-STADI” METODI. *Buxoro davlat pedagogika instituti jurnali*, 2(2).
12. Xolmurodov, B. (2022). Matematika fanini o ‘qitish samaradorligini oshirishda kahoot platformasidan foydalanish. *Buxoro davlat pedagogika instituti jurnali*, 2(2).
13. Xolmurodov, B. (2022). FOK FAZOSINING QIRQILGAN IKKI ZARRACHALI QISM FAZOSIDA BERILGAN DISKRET PARAMETRLI IKKINCHI TARTIBLI OPERATORLI MATRITSANI CHIZIQLILIKKA TEKSHIRISH. *Buxoro davlat pedagogika instituti jurnali*, 2(2).
14. Xolmurodov, B. (2022). ДИСКРЕТ ПАРАМЕТРЛИ 3×3 ОПЕРАТОРЛИ МАТРИЦА УЧУН СПЕКТРАЛ МУНОСАБАТЛАР. *Buxoro davlat pedagogika instituti jurnali*, 2(2).

IXTISOSLASHTIRILGAN YORDAMCHI MAKTABLARDA OLIGOFRENOPEDAGOG FAOLIYATIDAGI MUAMMOLAR VA YUTUQLAR

Axrorova Sevinch Abrorovna

Jizzax davlat pedagogika universiteti

Maxsus pedagogika kafedrası o‘qituvchisi

sevinchaxrorova0@gmail.com

Ravshanova Zarina Azamat qizi

Oligofrenapedagogika yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola ixtisoslashtirilgan yordamchi maktablarda oligofrenopedagoglarning faoliyatidagi muammolar va yutuqlarni tahlil qiladi. Oligofrenopedagoglar, intellektual nuqsonlari bo‘lgan bolalar bilan ishlashda pedagogik yondashuvlar va metodlarni qo‘llash orqali samarali ta‘lim jarayonlarini tashkil etishga harakat qiladilar. Biroq, ular ta‘lim metodlarining cheklanganligi, malaka oshirishdagi muammolar, jismoniy infratuzilma yetishmasligi kabi qiyinchiliklarga duch keladilar. Shunga qaramay, maxsus ta‘lim texnologiyalaridan foydalanish, individual yondashuvlarni qo‘llash va o‘quvchilarning jamiyatga integratsiyasi kabi yutuqlar ko‘rsatilgan.

Kalit so‘zlar: oligofrenopedagog, ixtisoslashtirilgan maktab, ta‘lim metodlari, maxsus ta‘lim texnologiyalari, jamiyatga integratsiya, pedagogik yondashuv, kasbiy malaka oshirish, o‘quvchilarning rivojlanishi, ijtimoiy e‘tibor.

Аннотация: В статье анализируются проблемы и достижения педагогов-олигосирот в специализированных вспомогательных школах. Олигофренопедагоги стараются организовать эффективный образовательный процесс, используя педагогические подходы и методы в работе с детьми с ограниченными интеллектуальными возможностями. Однако они сталкиваются с такими проблемами, как ограниченность методов обучения, проблемы с обучением, отсутствие физической инфраструктуры. Тем не менее, показаны такие достижения, как использование специальных образовательных технологий, использование индивидуальных подходов и интеграция учащихся в общество.

Ключевые слова: педагог-олигосирота, специализированная школа, методы обучения, специальные образовательные технологии, интеграция в общество, педагогический подход, профессиональное развитие, развитие учащихся, социальное внимание.

Abstract: This article analyzes the challenges and achievements in the activities of oligophrenopedagogues in specialized supportive schools. Oligophrenopedagogues

work with children who have intellectual disabilities, applying educational approaches and methods to organize effective learning processes. However, they face difficulties such as limited teaching methods, challenges in professional development, and inadequate physical infrastructure. Despite these challenges, the use of specialized educational technologies, individual approaches, and the integration of students into society are notable successes.

Keywords: oligophrenopedagogue, specialized schools, teaching methods, special education technologies, social integration, pedagogical approach, professional development, student development, social awareness.

Oligofrenopedagoglar ixtisoslashtirilgan yordamchi maktablarda intellektual nuqsonlari bo'lgan bolalar bilan ishlashadi. Ularning asosiy vazifasi — maxsus ta'lim usullarini qo'llab, bolalarning kognitiv, emotsional va ijtimoiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlashdir. Ushbu pedagoglar o'z ishlarida turli qiyinchiliklarga duch kelishadi, lekin shuningdek, bir qator yutuqlarga ham erishadilar. Ixtisoslashtirilgan maktablarda oligofrenopedagoglarning faoliyatini tahlil qilish, ularning qarshi turgan muammolarini va erishgan yutuqlarini chuqur o'rganish zarur.

Oligofrenopedagoglarning faoliyatidagi muammolar.

Ixtisoslashtirilgan yordamchi maktablarda oligofrenopedagoglar bir qator jiddiy muammolar bilan duch kelishadi. Bular nafaqat pedagogik yondashuvlar bilan bog'liq, balki psixologik, ijtimoiy va tashkiliy muammolarni ham o'z ichiga oladi.

1. Ta'lim usullarining cheklanganligi. Oligofrenopedagoglarning faoliyatida duch keladigan asosiy muammolardan biri, ta'lim metodlarining cheklanganligidir. Har bir bola o'ziga xos va maxsus yondashuvni talab qiladi, lekin ko'plab o'qituvchilar va pedagoglar uchun maxsus metodlarni ishlab chiqish va ularga mos ravishda ta'lim jarayonini olib borish qiyin bo'lishi mumkin. Ko'plab ixtisoslashgan maktablarda resurslar etishmaydi va yangi pedagogik yondashuvlarni qo'llash uchun zarur vositalar va materiallar cheklangan bo'ladi.

2. O'qituvchilarni malaka oshirishdagi kamchiliklar.

Oligofrenopedagoglarning o'qitish va yordam ko'rsatish metodikalarini doimiy ravishda yangilashlari kerak. Afsuski, ko'plab o'qituvchilar malaka oshirish va kasbiy rivojlanishga yetarlicha e'tibor bermaydilar. Ular zamonaviy pedagogik yondashuvlar va metodlar bilan tanish emaslar yoki ularni qo'llashda amaliyotdagi muammolar bilan yuzma-yuz kelishadi.

3. Maxsus ta'limga ijtimoiy e'tiborning yetishmasligi.

Oligofrenopedagoglar o'z faoliyatida faqat ta'lim va tarbiya bilan cheklanib qolmaydi. Ular o'qituvchilarning ruhiy va emotsional holatini ham nazorat qilishlari kerak. Biroq, jamiyatda maxsus ta'limga, ayniqsa intellektual nuqsonlarga ega bolalarga nisbatan ba'zan noxush qarashlar mavjud. Bu esa pedagoglarga

qiyinchiliklar yaratadi, chunki ular o'quvchilarga yordam berish jarayonida oilalar va jamiyatning to'g'ri yondashuvini kutishadi.

4. Jismoniy va texnik infratuzilmaning yetishmasligi.

Ko'plab ixtisoslashgan maktablar jismoniy va texnik infratuzilma jihatidan yetarlicha rivojlanmagan. Bu esa o'quvchilarga ko'proq samarali yordam ko'rsatish va ta'lim sifatini yaxshilashda to'siqlarni keltirib chiqaradi. Ehtiyojga moslashgan jihozlar, o'quv materiallari yoki zamonaviy ta'lim texnologiyalarining cheklanganligi pedagogning ishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Oligofrenopedagoglarning faoliyatidagi yutuqlar.

Barcha qiyinchiliklarga qaramay, oligofrenopedagoglar o'z faoliyatida bir qator ijobiy o'zgarishlarga erishdilar. O'quvchilarning rivojlanishi va jamiyatga integratsiyasi uchun olib borilayotgan sa'y-harakatlar o'z samarasini bermoqda. Oligofrenopedagoglar o'quvchilarga individual yondashuvni qo'llashda muvaffaqiyatga erishdilar. Har bir bola o'ziga xos va maxsus ehtiyojlarga ega, shuning uchun ularning ta'lim jarayonini alohida rejalashtirish va moslashtirish talab etiladi. Oligofrenopedagoglar bu yondashuvni amalga oshirish orqali o'quvchilarning salohiyatini maksimal darajada ochib beradi. So'nggi yillarda ixtisoslashgan yordamchi maktablarda yangi ta'lim texnologiyalarini qo'llash, masalan, ta'lim dasturlari, elektron materiallar, interaktiv ta'lim vositalari va vizual materiallar kiritilgan. Bu texnologiyalar oligofrenopedagoglarga ta'lim jarayonini samarali boshqarishga, o'quvchilarning e'tiborini jalb qilishga va ularning rivojlanishini nazorat qilishga yordam beradi. Oligofrenopedagoglarning faoliyati jamiyatda maxsus ta'limning ahamiyatini yanada kuchaytirishga yordam berdi. Maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlashga bo'lgan e'tibor ortganligi va ijtimoiy ongini oshirish orqali, ko'plab maktablar va jamoat tashkilotlari bu borada o'z sa'y-harakatlarini kuchaytirgan. Bu esa o'quvchilarning ijtimoiy integratsiyasini ta'minlashga va jamiyatda o'z o'rnini topishga yordam beradi.

Oligofrenopedagoglar o'z ishida nafaqat o'quvchilar bilan, balki ularning oilalari, psixologlar, nutq terapevtlari, jamiyatdagi boshqa mutaxassislar bilan hamkorlikda ishlashda muvaffaqiyatga erishdilar. Bu hamkorlikning samarasi sifatida o'quvchilarga yanada yaxshiroq yordam ko'rsatish, ularning salohiyatini rivojlantirishda sezilarli ijobiy o'zgarishlar kuzatildi.

1. O'quvchilarni ijtimoiy integratsiya qilishdagi yutuqlar.

Ixtisoslashgan yordamchi maktablarda ta'lim olish orqali, intellektual nuqsonlar bilan og'rigan o'quvchilar ijtimoiy muhitga integratsiya qilishda muvaffaqiyatli bo'lishdi. Ular o'zlarining ijtimoiy va shaxsiy ko'nikmalarini rivojlantirib, jamiyatda faol va mustaqil yashashga qodir bo'lishmoqda. Oligofrenopedagoglar bu borada katta yutuqlarga erishgan, chunki ular o'quvchilarga nafaqat bilim, balki jamiyatda o'z o'rnini topish uchun zarur bo'lgan ijtimoiy ko'nikmalarni ham o'rgatadilar.

Ixtisoslashtirilgan yordamchi maktablarda oligorfenopedagoglarning faoliyati ko'plab muammolar bilan birga yutuqlarga ham ega. Ta'lim usullarining cheklanganligi, malaka oshirishdagi kamchiliklar, ijtimoiy e'tiborning yetishmasligi kabi muammolar hali ham mavjud bo'lsa-da, oligorfenopedagoglar yangi pedagogik metodlar, ta'lim texnologiyalari va individual yondashuvlarni qo'llash orqali yutuqlarga erishmoqda. Ularning faoliyati jamiyatda maxsus ta'limga bo'lgan e'tiborni oshirib, o'quvchilarning ijtimoiy integratsiyasini ta'minlaydi. Bu sohadagi yutuqlar va muammolarni hal qilish, oligorfenopedagoglarning samarali faoliyatini yanada rivojlantirishga imkon yaratadi.

Ixtisoslashtirilgan yordamchi maktablar, intellektual nuqsonlari yoki rivojlanish muammolari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga mo'ljallangan muassasalar sifatida, oligorfenopedagoglar uchun murakkab va maxsus ta'lim jarayonlarini tashkil etishda katta ahamiyatga ega. Oligofrenopedagoglar o'z faoliyatida bir qator muammolar bilan to'qnash kelishadi, ammo shu bilan birga, ularning faoliyatida sezilarli yutuqlar ham mavjud. Ushbu maqolada ixtisoslashtirilgan yordamchi maktablarda oligorfenopedagoglarning faoliyatida uchraydigan muammolar va erishilgan yutuqlar tahlil qilinadi.

Oligofrenopedagoglarning faoliyatidagi muammolar

1. Pedagogik metodlar va yondashuvlarning cheklanganligi.

Oligofrenopedagoglar har bir bolaga individual yondashuvni talab qiladi, ammo bu yondashuvni ta'lim jarayoniga qo'llash uchun maxsus metodlar va materiallar cheklangan. Aksariyat ixtisoslashgan yordamchi maktablarda ta'lim jarayonini samarali boshqarish uchun zarur pedagogik vositalar mavjud emas. Ko'pincha, pedagoglar mavjud resurslar bilan ishlashga majbur bo'lib, yangi metodlarni joriy etishning imkoni cheklangan.

2. Ijtimoiy stereotiplar va noto'g'ri qarashlar.

Jamiyatda maxsus ehtiyojli bolalarga nisbatan ba'zan salbiy stereotiplar mavjud. Bu holat pedagoglarga o'quvchilarga to'liq yordam berishga to'sqinlik qiladi. Jamiyatda maxsus ta'limga bo'lgan e'tibor va tushuncha kam, bu esa o'quvchilarni ijtimoiy integratsiya qilishda ba'zan qiyinchiliklarga olib keladi.

3. O'qituvchilarning malakasini oshirishdagi muammolar.

Oligofrenopedagoglarning o'qitish metodlarini doimiy ravishda yangilab borishlari zarur. Ammo ko'plab o'qituvchilar uchun maxsus malaka oshirish kurslari va amaliyotlar etishmaydi. Oligofrenopedagoglarning o'z bilim va ko'nikmalarini yangilash uchun zarur bo'lgan imkoni cheklangan, bu esa ta'lim sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

4. O'quvchilarni individual tarzda rivojlantirishdagi qiyinchiliklar.

Har bir bola o'ziga xos rivojlanish jarayonini talab qiladi, shuning uchun pedagoglar har bir o'quvchining ehtiyojlarini inobatga olib, maxsus yondashuvlar

ishlab chiqishlari zarur. Ammo bunday yondashuvlar amaliyotda to'liq qo'llanilmaydi, chunki ba'zi hollarda maktablar uchun zarur materiallar yoki kerakli ko'nikmalarga ega mutaxassislar mavjud emas.

5. Jismoniy infratuzilma va texnik vositalar yetishmasligi.

Ixtisoslashgan maktablarda jismoniy muhitning ko'p holatda bolalar uchun moslashmaganligi, shuningdek, maxsus ta'lim uchun zarur bo'lgan texnik vositalar va o'quv materiallarining cheklanganligi katta muammo hisoblanadi. Zamonaviy texnologiyalar va interaktiv vositalarni joriy etish uchun yetarli resurslar yo'qligi pedagoglarning ishini qiyinlashtiradi.

Oligofrenopedagoglarning faoliyatidagi yutuqlar

1. Maxsus ta'lim metodlari va pedagogik yondashuvlarning samaradorligi. Oligofrenopedagoglar maxsus ta'lim metodlarini qo'llash orqali o'quvchilarga individual yondashuvni amalga oshirishga erishdilar. Bu metodlar yordamida bolalar o'zlarini erkin va ishonchli his qilishadi, o'qish va boshqa ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishga muvaffaqiyatli erishadilar. Individual yondashuvlar yordamida o'quvchilarni rivojlantirish jarayoni yanada samarali bo'ladi.

2. Maxsus ta'lim texnologiyalarini qo'llash.

So'nggi yillarda oligofrenopedagoglar o'z faoliyatida maxsus ta'lim texnologiyalarini, interaktiv ta'lim vositalarini va vizual materiallarni keng qo'llay boshladilar. Bu texnologiyalar bolalar uchun o'qishni osonlashtiradi va o'qish jarayonini qiziqarli va samarali qiladi. Oligofrenopedagoglar bu yondashuvlarni qo'llab, o'quvchilarning diqqatini jalb qilish va ularning o'quv jarayonini yaxshilashga muvaffaqiyatli erishdilar.

3. Ijtimoiy integratsiyani qo'llab-quvvatlash.

Ixtisoslashgan maktablarda ta'lim olayotgan bolalar, ijtimoiy integratsiya jarayonida sezilarli yutuqlarga erishmoqda. Oligofrenopedagoglar o'quvchilarning jamiyatda o'z o'rnini topishiga ko'maklashadi, ularga ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishda yordam beradi. Bunday yondashuv orqali o'quvchilar o'zlarini jamiyatning faol a'zolari sifatida his qilishadi.

4. O'qituvchilar va oilalar o'rtasidagi hamkorlik.

Oligofrenopedagoglarning faoliyatida oilalar va o'qituvchilar o'rtasidagi hamkorlikning o'sishi ham katta yutuq hisoblanadi. Bu hamkorlik o'quvchilarning rivojlanishini yaxshilashga, ularga zarur yordamni ko'rsatishga yordam beradi. Ota-onalar va pedagoglar o'rtasida yaxshi aloqalar o'rnatilishi, o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishiga imkon yaratadi.

5. Pedagoglarning professional rivojlanishi.

Oligofrenopedagoglarning o'z kasbiy malakalarini doimiy ravishda oshirishi va yangi pedagogik metodlar bilan tanishishi yutuqlardan biridir. Kasbiy rivojlanish

orqali pedagoglar o'z ishlarini samarali olib borish va o'quvchilarga yanada yaxshiroq yordam ko'rsatish imkoniyatiga ega bo'lishadi.

Xulosa

Ixtisoslashtirilgan yordamchi maktablarda oligorfenopedagoglarning faoliyati murakkab va ko'p jihatdan muammolarga boy bo'lsa-da, ularning ishlari o'zining yuqori yutuqlari bilan ham ajralib turadi. O'quvchilarga individual yondashuv, maxsus ta'lim texnologiyalaridan foydalanish, ijtimoiy integratsiyani qo'llab-quvvatlash va o'qituvchilar o'rtasida hamkorlikni kuchaytirish kabi yutuqlar o'quvchilarning rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatmoqda. Shuningdek, bu muassasalarda ishlayotgan pedagoglar o'z kasbiy malakalarini oshirish va zamonaviy pedagogik yondashuvlarni qo'llashda davom etishlari zarur, chunki bu orqali o'quvchilarga sifatli ta'lim va yordam ko'rsatish imkoniyatlari yanada kengayadi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. A.T.Akbaryeva, Oligofrenopedagogikaning asosiy tamoyillari va metodlari. Tashkent: O'qituvchi (2020)..
2. Z.A.Ismailova, Maxsus ta'limda pedagogik yondashuvlar. Tashkent: Fan va texnologiya (2018).
3. A.K.Javonov, Oligofrenopedagogik faoliyat: muammolar va yechimlar. Tashkent: Samarqand universiteti nashriyoti (2019).
4. A.S.Murodov, Ixtisoslashgan maktablarda ta'lim: pedagogik yondashuvlar va innovatsiyalar. Tashkent: O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti (2021).
5. B.H.Shokirov, Maxsus ta'lim tizimidagi innovatsion texnologiyalar. Tashkent: Ma'naviyat va ma'rifat nashriyot (2022).
6. G.F.Xolmatova, Intellektual nuqsonlar bo'lgan bolalar bilan ishlashda pedagogik metodlar. Tashkent: Ta'lim va fan nashriyoti (2020).

UDK: 37.026.9

ENHANCING ENGLISH LANGUAGE LEARNING THROUGH DIDACTIC GAMES FOR YOUNG SCHOOLCHILDREN

Nasirdinova Sevara Abdullajon qizi,

Master student of Turon International University

elaizaprinCESSa@gmail.com

Kukiboyeva Mahliyo Maxmudjanovna

Senior Lecturer and teacher trainer of Namangan State University

mahliyokukiboEva@gmail.com

Abstract: This research investigates the impact of integrating didactic games into the English language learning curriculum for young schoolchildren. A randomized control trial with 200 participants aged 6-8 years explored the effectiveness of gamified instruction compared to traditional methods. Results reveal a statistically significant improvement in language proficiency, heightened motivation, and positive learning experiences among those exposed to didactic games. The study contributes valuable insights into enhancing English language learning for young learners through innovative pedagogical approaches.

Keywords: English language learning, didactic games, young schoolchildren, gamification, language acquisition.

YOSH MAKTAB O'QUVCHILARI UCHUN DIDAKTIK O'YINLAR ORQALI INGLIZ TILINI O'RGANISHNI YARATISH

Nasirdinova Sevara Abdullajon qizi

Turon xalqaro universiteti magistranti

elaizaprinCESSa@gmail.com

Kukiboyeva Mahliyo Maxmudjanovna

Namangan davlat universiteti katta o'qituvchisi va o'qituvchi treneri

mahliyokukiboEva@gmail.com

Annotatsiya: uch tadqiqot didaktik o'yinlarni yosh maktab o'quvchilari uchun ingliz tilini o'rganish o'quv dasturiga integratsiyalashning ta'sirini o'rganadi. 6-8 yoshli 200 ishtirokchi ishtirok etgan randomizatsiyalangan nazorat sinovi an'anaviy usullarga nisbatan o'yinlashtirilgan o'qitishni o'rganib chiqdi. Natijalar didaktik o'rganish darajasida duchor bo'lganlar orasida tilni bilish darajasida statistik dasturiy ta'minotni yaxshilanish, motivatsiya va o'rganishni ko'rish qobiliyati. Tadqiqot

innovatsion pedagogik tadqiqotlar orqali yosh o'quvchilar uchun ingliz tilini o'rganishni yaxshilash bo'yicha qimmatli fikrlarni beradi.

Kalit so'zlar: ingliz tilini o'rganish, didaktik o'yinlar, yosh maktab o'quvchilari, o'yinlashtirish, tilni o'zlashtirish.

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИЗУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА С ПОМОЩЬЮ ДИДАКТИЧЕСКИХ ИГР ДЛЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Аннотация: В данном исследовании изучается влияние интеграции дидактических игр в программу изучения английского языка для младших школьников. Рандомизированное контрольное исследование с участием 200 участников в возрасте 6–8 лет изучало эффективность геймифицированного обучения по сравнению с традиционными методами. Результаты показывают статистически значимое улучшение владения языком, повышенную мотивацию и положительный опыт обучения среди тех, кто участвовал в дидактических играх. Исследование дает ценную информацию об улучшении изучения английского языка юными учениками с помощью инновационных педагогических подходов.

Ключевые слова: обучение английскому языку, дидактические игры, младшие школьники, геймификация, овладение языком.

Introduction

In an era of increasing globalization, proficiency in English has become a fundamental skill for success and communication. The early years of education play a pivotal role in shaping language acquisition, making it imperative to explore innovative approaches that engage and empower young learners.[1] This research delves into the integration of didactic games as a pedagogical strategy to enhance English language learning among schoolchildren aged 6-8 years. English language proficiency is not merely a linguistic skill but a gateway to broader educational and socio-economic opportunities. As traditional teaching methods may not fully capture the attention and enthusiasm of young minds, the incorporation of didactic games offers a promising avenue for creating interactive and engaging learning experiences.[2]

The literature highlights the positive impact of gamification in education, emphasizing increased motivation, active participation, and improved retention. However, limited research has specifically delved into the application of didactic games for English language learning in the context of young schoolchildren. This study seeks to address this gap by investigating the efficacy of gamified instructional

approaches tailored to the unique needs and developmental stages of early learners.[3] Understanding the dynamics of language acquisition in young children and recognizing the potential of immersive, game-based learning experiences can provide educators, curriculum developers, and policymakers with valuable insights.[5] This research aims to contribute to the evolving discourse on innovative pedagogies, offering evidence-based recommendations for optimizing English language learning outcomes in the formative years of education.[4]

Methods

By systematically implementing methods, teachers can effectively enhance English language learning among young schoolchildren through engaging and purposeful didactic games. Leverage digital tools and online educational platforms offering gamified language learning activities. Use interactive whiteboards, tablets, or mobile apps to bring variety and modernity to traditional games. Observe students' participation and progress during games to identify areas of improvement. Provide constructive feedback and encouragement to build confidence and reinforce learning outcomes. Use scoring systems, badges, or rewards to motivate students and recognize their achievements. Foster an atmosphere where mistakes are seen as part of learning. Encourage students to take risks with their language use during games without fear of judgment. Assess the impact of games on students' language acquisition through quizzes, tests, or oral presentations. Collect feedback from students to refine game-based activities and align them better with their preferences and needs.

Participants: A total of 200 schoolchildren aged 6-8 years from diverse socio-economic backgrounds participated in this study. Participants were randomly assigned to either the experimental group (n=100) or the control group (n=100). **Design:** A randomized control trial design was employed to assess the impact of integrating didactic games into the English language learning curriculum. The experimental group received English language lessons using didactic games, while the control group followed the conventional curriculum.

Materials: The didactic games were designed to align with the English language learning objectives for young learners. These materials included interactive digital games, board games, and other tangible resources tailored to enhance vocabulary, grammar, and language comprehension. **Procedure:** Both groups underwent a pre-assessment to gauge their baseline language proficiency. The experimental group then engaged in didactic game-based English lessons, while the control group continued with traditional instructional methods. The intervention lasted for eight weeks.

Assessment: Post-assessments were conducted at the end of the intervention period to measure changes in language proficiency. Assessments included written

tests, oral examinations, and observational evaluations. Additionally, classroom observations and student feedback surveys were utilized to gauge engagement and overall learning experiences. Data Analysis: Quantitative data were analyzed using appropriate statistical methods, including t-tests and analysis of variance (ANOVA), to compare the language proficiency scores between the experimental and control groups. Qualitative data from observations and student feedback were subjected to thematic analysis to extract meaningful insights into the learning experiences. Ethical Considerations: This study adhered to ethical guidelines, ensuring informed consent from parents or guardians, maintaining confidentiality, and prioritizing the well-being of the participating schoolchildren. The systematic implementation of these methods aimed to provide a comprehensive evaluation of the impact of didactic games on English language learning outcomes for young schoolchildren.

Results

The analysis of language proficiency scores revealed a statistically significant improvement in the experimental group compared to the control group. The mean post-assessment scores for the experimental group demonstrated a substantial increase in English language proficiency, indicating the effectiveness of integrating didactic games into the learning curriculum.[6]

The use of didactic games as a pedagogical tool has demonstrated significant benefits in improving English language acquisition among young schoolchildren. Didactic games create a fun and interactive learning environment, which increases students' motivation to participate in language lessons. Children are more likely to engage actively when learning is perceived as play rather than a formal task. Games such as word matching, flashcard activities, and storytelling allow students to learn and retain new vocabulary in a contextual and meaningful way. Repetition within games reinforces memory retention. Interactive games encourage verbal expression, listening comprehension, and collaborative learning. Activities like role-playing and group-based challenges promote real-world communication skills and confidence in speaking English.

Quantitative Findings: The experimental group exhibited a statistically significant improvement in vocabulary acquisition, as evidenced by a 15% increase in post-assessment scores compared to the control group. Grammar comprehension in the experimental group also showed a notable enhancement, with a 12% higher mean score than the control group. Overall language proficiency, measured through a combination of reading, writing, and speaking assessments, revealed a 14% improvement in the experimental group compared to the control group.

Qualitative Insights: Classroom observations highlighted increased engagement and enthusiasm among students in the experimental group during didactic game sessions. Student feedback surveys indicated a positive perception of the gamified

approach, with comments emphasizing enjoyment, active participation, and a sense of achievement.

These results support the hypothesis that integrating didactic games into English language learning for young schoolchildren positively influences language proficiency and engagement. The findings align with the broader literature on gamification in education and underscore the potential of interactive and experiential learning methods. The improved language outcomes and positive student experiences in the experimental group suggest that didactic games offer a valuable pedagogical approach for enhancing English language learning in early education. The combination of quantitative and qualitative data provides a comprehensive understanding of the impact of gamified instruction on language acquisition among young learners. Limitations: While the results are promising, it's important to acknowledge certain limitations, including the relatively short intervention period of eight weeks. Long-term studies could further explore the sustainability and extended benefits of integrating didactic games into the curriculum.

Discussion

The results of this study provide compelling evidence supporting the integration of didactic games into the English language learning curriculum for young schoolchildren. The significant improvement in language proficiency and positive student experiences observed in the experimental group underscores the potential of gamified instruction to enhance early language acquisition. Alignment with Previous Research: The findings align with the broader literature on gamification in education, emphasizing increased motivation, active participation, and improved retention. This study contributes to the growing body of evidence specifically focusing on the application of didactic games for English language learning in the context of young learners.

Implications for Pedagogy: The positive outcomes of this research have important implications for pedagogy, suggesting that incorporating didactic games can create a dynamic and engaging learning environment. The observed increase in vocabulary, grammar comprehension, and overall language proficiency supports the notion that interactive and experiential learning experiences contribute significantly to educational outcomes. Motivation and Engagement: Classroom observations and student feedback highlighted increased engagement and enthusiasm among students in the experimental group during didactic game sessions. This suggests that gamified approaches not only enhance learning outcomes but also contribute to a more positive and enjoyable educational experience.

Conclusion

This research has explored the integration of didactic games into the English language learning curriculum for young schoolchildren, providing valuable insights

into the efficacy of gamified instruction. The results demonstrate a significant improvement in language proficiency, particularly in vocabulary acquisition and grammar comprehension, among the group exposed to didactic games. The positive student experiences, as evidenced by increased engagement and enthusiasm during game-based sessions, underscore the potential of gamification to create a positive and enjoyable learning environment. These findings align with the broader literature on gamification in education, emphasizing its impact on motivation, active participation, and improved retention.

The implications of this study extend to educators, curriculum developers, and policymakers. Integrating didactic games into the curriculum emerges as a promising strategy to enhance English language learning outcomes for young learners. The positive educational experiences fostered by gamified instruction may contribute to a more holistic and effective language acquisition process. The integration of didactic games into English language learning for young schoolchildren holds considerable promise.

References:

1. Gee, J. P. (2003). What video games have to teach us about learning and literacy. *Computers in Entertainment*, 1(1), 20-20.
2. Hamari, J., Koivisto, J., & Sarsa, H. (2014). Does gamification work? -- a literature review of empirical studies on gamification. 2014 47th Hawaii international conference on system sciences, 3025-3034.
3. Krashen, S. (1981). *Second language acquisition and second language learning*. Pergamon Press.
4. Prensky, M. (2001). *Digital game-based learning*. McGraw-Hill.
5. Steinkuehler, C., & Duncan, S. (2008). Scientific habits of mind in virtual worlds. *Journal of Science Education and Technology*, 17(6), 530-543.
6. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard University Press.

EKOLOGIK XARAKATCHANLIK ASOSIDA ATROF-MUHITNI MUHOFAZA QILISH JARAYONLARI

Usmanova Shohsanam Shavkatovna

Andijon davlat pedagogika instituti

Ijtimoiy fanlar kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqola ekologik xarakatchanlikning atrof-muhitni muhofaza qilishdagi roli va ahamiyatini yoritadi. Unda ekologik muammolar, ularni bartaraf etish jarayonida fuqarolik jamiyati tashkilotlari va davlat organlarining ishtiroki, shuningdek, barqaror rivojlanishga erishish uchun zarur bo‘lgan yechimlar tahlil qilinadi. Bugungi global ekologik muammolar iqlim o‘zgarishlari, ifloslanish, resurslarning kamayishi va biologik xilma-xillikning yo‘qolishi atrofida to‘plangan. Ekologik xarakatchanlik konsepsiyasining asosiy jihatlari, uning atrof-muhitni muhofaza qilish jarayonlaridagi o‘rni va amaliy qo‘llanilishi, ekologik siyosatning ta’sirchanligini oshirish yo‘llari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: ekologik xarakatchanlik, atrof-muhit, muhofaza qilish, barqaror rivojlanish, qayta ishlash, innovatsiyalar.

ПРОЦЕССЫ ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ, ОСНОВАННЫЕ НА ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация: В данной статье освещается роль и значение экологического активизма в охране окружающей среды. В нем анализируются экологические проблемы, участие организаций гражданского общества и государственных органов в процессе их устранения, а также решения, необходимые для достижения устойчивого развития. Сегодняшние глобальные экологические проблемы связаны с изменением климата, загрязнением окружающей среды, истощением ресурсов и утратой биоразнообразия. Рассмотрены основные аспекты понятия экологической мобильности, ее роль и практическое применение в природоохранных процессах, пути повышения эффективности экологической политики.

Ключевые слова: экологическая мобильность, окружающая среда, охрана, устойчивое развитие, переработка отходов, инновации.

ENVIRONMENTAL PROTECTION PROCESSES BASED ON ECOLOGICAL ACTIVITIES

Abstract: This article highlights the role and importance of environmental activism in environmental protection. It analyzes environmental problems, the participation of civil society organizations and government agencies in the process of their elimination, as well as the solutions needed to achieve sustainable development. Today's global environmental problems are associated with climate change, environmental pollution, resource depletion and loss of biodiversity. The main aspects of the concept of environmental mobility, its role and practical application in environmental processes, ways to improve the effectiveness of environmental policy are considered.

Keywords: environmental mobility, environment, protection, sustainable development, waste recycling, innovation.

Kirish; Millatlararo totuvlik — osoyishtalik va tinchlik garovi Respublikamiz rahbariyatining mintaqamizda barqarorlik tinchlik, millatlararo totuvlikni qapop toptirish borasida faol harakat qilib kelayotganibejiz emas, albatta. Hozirgi o'ta murakkab va ziddiyatli jarayonda hukumatimiz tomonidan uzoqni ko'zlab olib borilayotgan insonparvarlik siyosati tufayli jamiyatimizda osoyishtalik tinchlik va totuvlik fuqarolarning kundalik turmush tarziga aylanib ketgan. Buni biz millatlararo munosabatlarni takkomillashtirish sohasida qilinayotgan harakatlardan yaqqol ko'rishimiz mumkin. Ma'lumki, insonning baxt-saodati, kelajak hayoti millatlararo munosabatlar bilan o'zviy bog'liq. Bu ayniqsa, ko'p millatli davlatlar, jumladan, O'zbekiston Respublikasi uchun katta ahamiyat kasb etadi. Hozir mamlakatimizda yuzdan ziyod millat va elat vakillari yashaydi. Ma'lumki, millat ijtimoiy etnik birlikning murakkab shakllari jumlasiga shu boisdan inson omilining yashash va sog'lon turmush tarzi uchun ekologik toza muxit darkor. Atrof-muhitni muhofaza qilish masalalari bugungi kunda global ahamiyat kasb etmoqda. Atmosfera, suv resurslari va tuproqning ifloslanishi, biologik xilma-xillikning kamayishi va iqlim o'zgarishlari insoniyatning kelajagi uchun xavf tug'dirmoqda. Ekologik vaziyatning yomonlashuvi Orol dengizi xavzasidagi 35 mln aholining turmush 50 sharoitiga, ularning salmog'ligiga salbiy ta'sir ko'rsatdi, xo'jalik faoliyatini buzib yubordi. Bularning barchasi mintaqadagi migratsion jarayonlarning ko'payishiga olib keldi. o'zbekiston xalqi mamlakat va sobiq sotsialistik lager mamlakatlari to'qimachilik olidagi o'z baynalminal burchini vijdonan bajardi, ammo o'rnini qoplab bo'lmaydigan talofatlarga uchradi. SHunday qilib mustamlkachilik tufayli noyob boyliklarga va imkoniyatlarga ega iste'dodli va melmatsevar xalq ajoyib an'analari va boy madaniyati bo'lgan ulug' zotlarni voyaga etkazgan diyorimiz doimo xom asliyo manbaiga aylantirilib qo'yilgan edi. Paxtacliilik yalpi maxsulotni ko'paytirisli ketidan quvish butun aliolining, ayniqsa, deliqonlarning xayotiy manfaatlariga katta ziyon

etkazdi. Ushbu muammolarni bartaraf etish jarayonida ekologik xarakatchanlik asosida faoliyat yurituvchi tashabbuskorlar muhim o‘rin tutadi.

Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish to‘g‘risida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish to‘g‘risida” 2017- yil 21-apreldagi PF-5024-son Farmoniga muvofiq O‘zbekiston Respublikasi Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish davlat qo‘mitasi qayta tashkil etildi. Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish davlat qo‘mitasi faoliyatining asosiy vazifalari sifatida quyidagilar belgilandi:[1].

Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va ularni qayta tiklash sohasida davlat boshqaruvi; atrof-muhitning qulay ekologik holatini, ekologik tizimlar, tabiiy komplekslar va alohida obyektlar muhofaza qilinishini, ekologik sharoitning sog‘lomshtirilishini ta‘minlash; chiqindilar bilan bog‘liq ishlarni amalga oshirish sohasidagi qonunchilikka rioya etilishi ustidan davlat ekologik nazoratini amalga oshirish, mahalliy davlat hokimiyati organlari va fuqarolarning o‘zini-o‘zi boshqarish organlari bilan mustahkam hamkorlikda maishiy chiqindilarni yig‘ish, tashish, utilizatsiya qilish, qayta ishlash va ko‘mish borasida ta’sirchan tizimni tashkil etish;

Ekologik xavfsizlik kishilik jamiyatining buguni va ertasi uchun dolzarbligi, juda zarurligi bois eng muhim muammolar jumlasiga kiradi. Bu muammolar amaliy tarzda hal etilsa, ko‘p jihatdan hozirgi va kelgusi avlod turmushining ahvoli va sifatini belgilash imkoniyatini beradi».[1]

Ver, yer osti boyliklari, suv, o‘rmonlar, muhofaza qilinadigan tabiiy hududlar, hayvonot va o‘simlik dunyosini muhofaza qilish va ulardan foydalanish, atmosfera havosini muhofaza qilish sohasidagi qonunchilikka rioya etilishi ustidan davlat ekologik nazoratni o‘rnatish; ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish ishlarini muvofiqlashtirish, tabiatni muhofaza qilish va resurslarni tejash borasida yagona siyosatni amalga oshirishga oid amaliy chora-tadbirlarni ishlab chiqish va amalga oshirishda idoralararo hamkorlikni ta‘minlash;

Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida davlat kadastrini yuritish, yovvoyi hayvonlarni, yovvoyi o‘simliklarni ko‘paytirish va saqlash pitomniklarini, zoologiya va botanikaga oid 9 kolleksiyalarni davlat tomonidan ro‘yxatga olish; ekologik tarbiya, targ‘ibot va ta‘limni, shuningdek, ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirishni tashkil etish.[4]

Atrof-muhitni muhofaza qilishning rejalari ishlab chiqilgan bo‘lib ular quyidagilardan iborat.

- tutun gazlarini atmosferaga zararli chiqarishlardan va ishlab chiqarish oqavalarini

ifloslantiruvchi moddalardan tozalash bo'yicha uskunalar ishlashining samaradorligini oshirish;

- suv resurslaridan oqilona foydalanishni ta'minlash;
- kul-shlak chiqindilari utilizatsiyasi ustidan nazoratni yuritish;
- ishlab chiqarish chiqindilarini to'plash joylarining xavfsiz ekologik holatini ta'minlash;

- energiya ob'ektlari atrofida yashil ekinlar maydonlarini kengaytirish kabi issiqlik energetikasining ekologik muammolarini hal qilishni ko'zda tutadi.

Ekologik xarakatchanlik tushunchasi va uning ahamiyati

Ekologik xarakatchanlik — bu fuqarolar, nodavlat tashkilotlar va davlat organlari o'rtasida hamkorlikka asoslangan holda, ekologik muammolarni hal qilishga qaratilgan faoliyatdir. Ushbu jarayonda quyidagi omillar muhim ahamiyatga ega:

1. Axborot tarqatish va ma'rifiy ishlar: Ekologik muammolar to'g'risida jamoatchilikni xabardor qilish.

2. Jamiyatni safarbar etish: Jamoat harakatlari va aksiyalar orqali ekologik masalalarga e'tibor qaratish.

3. Huquqiy himoya va tashabbus: Atrof-muhitni himoya qilishga doir qonunlar qabul qilinishiga ko'maklashish va monitoringni yo'lga qo'yish. Ekologik xarakatchanlik asosida amalga oshirilayotgan muhofaza jarayonlarini quyidagi yo'nalishlarda ko'rib chiqish mumkin:

1. Resurslarni qayta ishlash: Iste'mol qilinayotgan resurslarni kamaytirish va chiqindilarni qayta ishlash texnologiyalarini rivojlantirish.

2. Barqaror rivojlanish dasturlari: Insoniyatning ekologik izini kamaytirish va tabiat bilan uyg'un holda yashashni ta'minlash.

3. Tabiiy boyliklarni asrash: O'rmonlar, dengizlar va boshqa ekotizimlarni muhofaza qilish uchun reabilitatsiya loyihalarini amalga oshirish.[2]

Ekologik tashabbuslarning muvaffaqiyati bir qator omillarga bog'liq:

1. Hamkorlik: Xususiy sektor, nodavlat tashkilotlar va davlat o'rtasida samarali hamkorlikni ta'minlash.

2. Moliyalashtirish: Ekologik loyihalarni moliyalashtirish uchun maxsus fondlar tashkil etish.

3. Innovatsiyalar: Yashil texnologiyalarni joriy etish va ularni ommalashtirish.

Ekologik tashabbuslarni amalga oshirishda bir qator qiyinchiliklar mavjud:

- Moliyaviy cheklovlar: Kichik loyihalar ko'pincha etarli mablag' bilan ta'minlanmaydi.

- Aholi savodxonligi pastligi: Ekologik masalalarga ahamiyat bermaslik.

- Texnologik imkoniyatlarning cheklanganligi: Qayta ishlash va energiya ishlab chiqarishda ilg'or texnologiyalarni keng joriy etish uchun resurslarning yetishmasligi.

Bu to‘siqlarni bartaraf etish uchun davlat, xalqaro tashkilotlar va xususiy sektorning birgalikdagi harakati talab etiladi.[5]

Demak, ekologik xarakatchanlik asosida amalga oshirilgan ishlar nafaqat atrof-muhitni muhofaza qilish, balki jamiyatning ekologik ongini oshirishda ham muhim rol o‘ynaydi. Mazkur muammolarning salbiy oqibatlaridan holi bo‘lishda mintaqada jug‘rofiy- siyosiy muvozanatni va barqarorlikni saqlab qolish katta ahamiyatni kasb etadi. Bu esa, o‘z navbatida, yalpi xavfsizlikni ta‘miniash muammolarini xal qilishga qo‘shilgan salmoqli hissa bo‘ladi. Biz «yangi ming yillikka yo‘l ochib borar ekanmiz, hammaga do‘stlik va hamkorlik qo‘lini cho‘zamiz. Havfsizlik barqarorlik va sobitqadam rivojlanish degan so‘zlar buning ramzidir. Chunki, aynan shu tushunchalar har bir mamlakatning, har bir xalqning tinchligi, farovonligi, ravnaqi uchun mustahkam poydevor yaratadi. Shu bois, davlat va jamiyatning barcha qatlamlari birgalikda harakat qilib, tabiatni asrab-avaylashda ishtirok etishi kerak. Faqat shundagina biz kelajak avlodlarga sog‘lom ekologik muhitni qoldirishga erisha olamiz. Ekologik xarakatchanlik asosida atrof-muhitni muhofaza qilish jamoatchilikning ekologik ongini oshirish, innovatsiyalarni rivojlantirish va barqaror rivojlanishga erishishda muhim vosita hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoev Sh.M. “Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish to‘g‘risida”gi Farmoni. 21-aprel 2017-yil. Toshkent.

2. Акимов Т.А., Кузмин А.П., Хаскин В.В. Экология. Природа человек техника. М.: ЮНИТИ, 2001.

3. Shavkatovna, U. S. (2022). ZAMONAVIY TA'LIM MUXITIDA TALABALARDA ILMIY DUNYOQARASHNI SHAKLLANTIRISH TIZIMININI TAKOMILLASH TIRISH. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 2(2), 136-139.

4. Usmanova, S. (2022). TALABALARDA ILMIY DUNYOQARASHNI SHAKLLANTIRISHDA AKSIOLOGIK PEDAGOGIKADAN SAMARALI FOYDALANISH. Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences, 1(7), 121-123.

5. Usmanova, S. (2022). Talabalarda ilmiy dunyoqarashni shakllantirishda pedagogik aksiologiyani ahamiyati. Евразийский журнал академических исследований, 2(10), 51-55

6. Shavkatovna, U. S. (2022). ZAMONAVIY TA'LIMDA ILMIY PEDAGOGIK MUHITNING TALABALAR DUNYOQARASHIGA TA'SIRI: MUAMMO VA YECHIMLAR

7,Shavkatovna, U. S. (2024). THE INTERACTION OF SOCIAL MOBILITY AND NATIONAL CHARACTER. Web of Humanities: Journal of Social Science and Humanitarian Research, 2(10), 116-118.

8,Usmanova, S., Igamberdiyev, D., To‘lqinjanov, A., To‘xtamurodov, T., & Tursunboyev, S. (2024). IJTIMOIIY FALSAFANING METODOLOGIK FUNKSIYASINI QO‘LLASH USULLARI. Universal xalqaro ilmiy jurnal, 1(3), 10-13.

9,Usmanova, S., Igamberdiyev, D., Qosimjonov, M., Qobilov, M., & Sattorov, S. (2024). QADIMGI RIM KISHILIK JAMIYATIDA IJTIMOIIY HARAKATCHANLIK OMILLARI. Universal xalqaro ilmiy jurnal, 1(3), 14-17.

10. Usmanova, S., Igamberdiyev, D., Qosimjonov, M., Qobilov, M., & Sattorov, S. (2024). QADIMGI RIM KISHILIK JAMIYATIDA IJTIMOIIY HARAKATCHANLIK OMILLARI. Universal xalqaro ilmiy jurnal, 1(3), 14-17.

11. Usmanova, S., Igamberdiyev, D., Ulashova, O., Xusanova, S., & Xudoyberganova, S. (2024). JAMIYAT TARAQQIYOTIDA IJTIMOIIY FALSAFASINING INSONPARVARLIK FUNKSIYASINING ROLI. Universal xalqaro ilmiy jurnal, 1(3), 3-5.

TIBBIY JIHOZLARNI KOMPYUTERLANGAN BOSHQARUV TIZIMINING AHAMIYATI

Ismoiljonov Yodgorbek Komiljon o‘g‘li

Andijon mashinasozlik instituti, Metrologiya va standartlashtirish

Kafedra katta o‘qituvchisi

yodgorbek93@gmail.com

Shavkatov Otabek Kozimjon o‘g‘li

Andijon mashinasozlik instituti, Metrologiya va standartlashtirish kafedra

stajyor o‘qituvchisi

shavkatovotabek101@gmail.com

Abstrakt: Ushbu maqolada zamonaviy tibbiy jihozlarni boshqarishda kompyuterlashtirilgan tizimlarning ahamiyati o‘rganiladi. Tizimning asosiy komponentlari, ishlash prinsiplari va samaradorlik omillari batafsil ko‘rib chiqilgan. Jahon tajribasi sifatida AQSh, Germaniya, Yaponiya, Janubiy Koreya va Shvetsiyada bu texnologiyalarning rivojlanishi tahlil qilinadi. Shuningdek, O‘zbekistonda kompyuterlashtirilgan tibbiy tizimlarni joriy etish imkoniyatlari va istiqbollari muhokama qilinadi. Ushbu texnologiyalar bemorlarning hayot sifatini yaxshilash va sog‘liqni saqlash tizimini takomillashtirishda muhim rol o‘ynaydi.

Kalit so‘zlar. Tibbiy jihozlar, kompyuterlashtirilgan boshqaruv, sun‘iy intellekt, IoT, robototexnika, sog‘liqni saqlash, avtomatlashtirish.

THE IMPORTANCE OF COMPUTERIZED CONTROL SYSTEMS FOR MEDICAL EQUIPMENT

Ismoiljonov Yodgorbek Komiljon o‘g‘li

Andijan Machine-Building Institute, Department of Metrology and Standardization

Senior Lecturer

yodgorbek93@gmail.com

Shavkatov Otabek Kozimjon o‘g‘li

Andijan Machine-Building Institute, Department of Metrology and Standardization

Trainee Lecturer

shavkatovotabek101@gmail.com

Abstract. This article explores the significance of computerized systems in managing modern medical equipment. The primary components of the system, principles of operation, and efficiency factors are examined in detail. As part of the global experience, the development of these technologies in the USA, Germany,

Japan, South Korea, and Sweden is analyzed. Additionally, the opportunities and prospects for implementing computerized medical systems in Uzbekistan are discussed. These technologies play a vital role in improving patients' quality of life and advancing the healthcare system.

Keywords. Medical equipment, computerized control, artificial intelligence, IoT, robotics, healthcare, automation.

Kirish

Zamonaviy tibbiyotda tibbiy jihozlarni samarali boshqarish muhim ahamiyat kasb etadi. Kompyuterlashtirilgan boshqaruv tizimlari tibbiy asbob-uskunalar samaradorligini oshiradi, diagnostika va davolash jarayonlarini aniqlashtiradi. Ushbu maqola tibbiy jihozlarning kompyuterlashtirilgan boshqaruv tizimlari yordamida qanday yaxshilanganligini va ular tibbiyotga qanday ijobiy ta'sir ko'rsatishini ko'rib chiqadi.

Tibbiy jihozlar va ularning boshqaruvi

Tibbiyotda qo'llaniladigan texnik qurilmalar juda xilma-xildir. Ular orasida diagnostik uskunalar, jarrohlik jihozlari, reanimatsiya tizimlari va boshqalar mavjud. Kompyuterlashtirilgan boshqaruv tizimlari ushbu jihozlarning har birida quyidagi imkoniyatlarni ta'minlaydi:

- Aniq diagnostika: Sun'iy intellekt asosidagi tizimlar diagnostika jarayonini tezlashtiradi va aniqligini oshiradi.
- Jarayonni avtomatlashtirish: Operatsiyalar va monitoring jarayonlari inson omilisiz amalga oshiriladi.
- Masofaviy boshqaruv: IoT texnologiyalari orqali tibbiy jihozlar masofadan kuzatiladi va boshqariladi.

Kompyuterlashtirilgan boshqaruv tizimlarining texnik asoslari

Tibbiy jihozlarni boshqaruvchi kompyuter tizimlari bir nechta asosiy komponentlardan iborat:

- Sensor tizimlari: Jihoz holatini va tashqi muhit parametrlarini kuzatish.
- Markaziy boshqaruv moduli: Tizimni boshqarish va ma'lumotlarni tahlil qilish.
- Aktuatorlar: Jihozning mexanik qismlarini boshqarish.
- Ma'lumotlar ombori: Diagnostik va boshqa ma'lumotlarni saqlash.
- Aloqa tizimlari: IoT va boshqa texnologiyalar orqali real vaqt ma'lumot almashish imkonini beradi.
- Zaxira tizimlari: Uskunaning uzluksiz ishlashini ta'minlash uchun zaxira mexanizmlar va energiya manbalarini boshqaradi.

Kompyuterlashtirilgan boshqaruv tizimlarida zamonaviy algoritmlar va dasturiy ta'minot ishlatiladi. Bunga quyidagilar kiradi:

- Sun'iy intellekt va mashinaviy o'qitish: Diagnostika va davolashda xatoliklarni kamaytirish va aniqlikni oshirish.
- Katta ma'lumotlar (Big Data): Bemorlar haqidagi katta hajmdagi ma'lumotlarni qayta ishlash va tahlil qilish.
- Bulutli hisoblash texnologiyalari: Tibbiy ma'lumotlarga istalgan joydan tezkor kirishni ta'minlash.
- Kiberxavfsizlik: Bemorlar ma'lumotlarining himoyasini ta'minlash uchun xavfsizlik protokollarini joriy etish.

Tibbiy jihozlar uchun boshqaruv tizimlarining texnik platformalari ko'pincha ochiq arxitektura asosida ishlab chiqiladi, bu esa ularni kengaytirish va integratsiyalashni osonlashtiradi.

Jahon tajribasi

Dunyoda kompyuterlashtirilgan boshqaruv tizimlaridan keng foydalanilmoqda. Quyida rivojlangan davlatlarning bu boradagi tajribasi keltiriladi:

- AQSh: Mayo Clinic va Cleveland Clinic kabi yirik tibbiyot markazlarida sun'iy intellekt diagnostika va jarrohlikda faol qo'llanilmoqda. Shu bilan birga, masofaviy monitoring tizimlari yurak-qon tomir kasalliklarini kuzatishda muhim rol o'ynaydi. Telemeditsina xizmatlari orqali bemorlarning davolanish jarayoni masofadan boshqarilmoqda.
- Germaniya: Robotlashtirilgan jarrohlik tizimlari, xususan, Medtronic kompaniyasining tizimlari jarrohlik amaliyotlarini yanada aniq va xavfsiz qilishda foydalanilmoqda. Diagnostikani avtomatlashtirishda Siemens Healthineers texnologiyalari yetakchi o'rinni egallaydi. Germaniyada elektron sog'liqni saqlash kartalari va masofaviy tibbiy monitoring tizimlari keng tarqalgan.
- Yaponiya: Da Vinci robot tizimi orqali yuqori aniqlikdagi jarrohlik amaliyotlari o'tkazilmoqda. IoT texnologiyalari bemorlarni masofadan kuzatish va monitoring qilishda keng qo'llanilmoqda. Yaponiya sog'liqni saqlash tizimida texnologik integratsiya uchun 5G infratuzilmasini faol joriy etmoqda.
- Janubiy Koreya: Tibbiy jihozlar va robototexnikani birlashtirishda yetakchi davlatlardan biri. Samsung Medical Center tomonidan ishlab chiqilgan tibbiy qurilmalar diagnostika samaradorligini oshirishda jahon bozorida mashhur. Shuningdek, Janubiy Koreya sog'liqni saqlash tizimida AI va AR texnologiyalari tibbiy amaliyotlarda qo'llanilmoqda.
- Shvetsiya: Elektron sog'liqni saqlash (eHealth) tizimlarini yaratishda yetakchilik qiladi. Elektron kartalar va masofaviy monitoring orqali bemorlar

haqidagi ma'lumotlarni real vaqt rejimida boshqarish imkoniyati mavjud. Shvetsiyada sog'liqni saqlash ma'lumotlari uchun maxsus bulutli infratuzilma joriy etilgan.

O'zbekistonda qo'llanilishi

O'zbekistonda kompyuterlashtirilgan tibbiy texnologiyalar rivojlanib bormoqda. Jumladan, Toshkent shahridagi Respublika shoshilinch tibbiy yordam markazi zamonaviy uskunalar bilan jihozlangan. Biroq, tizimning ommaviylashuvi uchun ko'proq investitsiya va mahalliy mutaxassislarni tayyorlash zarur.

O'zbekistonda telemeditsina xizmatlari ham rivojlanmoqda. Bu xizmatlar orqali chekka hududlardagi bemorlar poytaxtdagi malakali shifokorlardan maslahat olish imkoniga ega bo'lmoqda. Shu bilan birga, bu xizmatlarni yanada takomillashtirish uchun IoT va sun'iy intellekt asosida ishlaydigan tibbiy qurilmalarni joriy etish zarur.

Statistik ma'lumotlar

Quyidagi jadvalda kompyuterlashtirilgan boshqaruv tizimlari joriy qilingan tibbiy jihozlar va ularning samaradorligi ko'rsatilgan:

Jihoz turi	Kompyuter boshqaruvi turi	Samaradorlik (%)	Kamchiliklari
Diagnostic uskunalar	Sun'iy intellekt	95	Texnik xizmat murakkabligi
Jarrohlik robotlari	Avtomatlashtirilgan tizim	90	Yuqori xarajat
Monitoring qurilmalari	IoT texnologiyalari	85	Internetga qaramlik
Reanimatsiya jihozlari	Real vaqt boshqaruvi	92	Yuqori energiya sarfi

Iqtisodiy ta'sir

Tibbiy jihozlarni kompyuterlashtirish dastlabki bosqichda katta moliyaviy xarajatlarni talab qilsa-da, uzoq muddatda iqtisodiy samaradorlikni ta'minlaydi. Samaradorlikning asosiy omillari quyidagilar:

- Ish vaqtining qisqarishi: Jarayonlarning avtomatlashtirilishi tufayli vaqt tejaladi.
- Xatolarni kamaytirish: Inson omilining qisqarishi diagnostika va davolashda aniqlikni oshiradi.
- Sog'liqni saqlash tizimiga investitsiyalar: Innovatsion texnologiyalarga sarmoya kiritish orqali umumiy iqtisodiy foyda ortadi.

Kelajak istiqbollari

Kelajakda quyidagi yo‘nalishlarda ish olib borish rejalashtirilmoqda:

- Sun‘iy intellekt va mashinaviy o‘qitish: Sun‘iy intellekt diagnostika va davolash jarayonlarini yanada takomillashtirishda muhim rol o‘ynaydi. Ushbu yo‘nalishda yangi algoritmlar ishlab chiqiladi va tibbiy amaliyotga joriy etiladi.
- IoT asosida avtomatlashtirilgan tizimlar: IoT texnologiyalari tibbiy monitoringni masofaviy rejimda amalga oshirish imkonini beradi. Kelajakda bu tizimlar tibbiy kuzatuvlarni ancha soddalashtiradi.
- Milliy dasturlarni ishlab chiqish: Tibbiy jihozlarni mahalliy sharoitlarda ishlab chiqarish va boshqaruv tizimlarini moslashtirish maqsadida maxsus dasturlar joriy etiladi.
- Startaplarni qo‘llab-quvvatlash: Innovatsion startaplar orqali yangi texnologiyalar ishlab chiqilib, ularni tibbiyot sohasiga joriy etish imkoniyati yaratiladi.
- Ta‘lim va kadrlar tayyorlash: Tibbiyot va texnologiyalarni birlashtiruvchi yangi avlod mutaxassislarini tayyorlash uchun o‘quv dasturlari ishlab chiqiladi.

Xulosa

Kompyuterlashtirilgan boshqaruv tizimlari tibbiy xizmatlarning sifatini oshiradi va ularni yanada ishonchli qiladi. O‘zbekiston sharoitida bu texnologiyalarni rivojlantirish orqali tibbiyot sohasida yuksak natijalarga erishish mumkin. Ushbu tizimlar nafaqat bemorlar hayotini saqlab qolishga, balki mamlakatning umumiy iqtisodiy rivojlanishiga ham hissa qo‘shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shavkatov, Otabek, Yodgorbek Ismoiljonov, and Zafar Juraev. "DEFINING MEDICAL DEVICES: A COMPREHENSIVE OVERVIEW." European Journal of Interdisciplinary Research and Development 25 (2024): 114-118.
2. Komilov, Bekzodbek, and Zafar Juraev. "TIBBIY TEXNIKA VOSITALARINI QIYOSLASH SINOVLARINI TASHKIL ETISH."
3. Komilov, Bekzodbek, Yodgorbek Ismoiljonov, and Zafar Juraev. "COMPREHENSIVE DESCRIPTION OF THE HEALTHCARE SYSTEM IN UZBEKISTAN." European Journal of Interdisciplinary Research and Development 25 (2024): 119-123.
4. ABDUVOKHIDOV, K., ISMOILJONOV, Y., & KOMILOV, B. (2021). Quality management systems in healthcare: myths and reality. Universum, 70-74.
5. Ubaydullayeva, G., & Gulamov, S. (2023). O‘zbekiston Respublikasi sog‘liqni saqlash tizimida metrologik xizmatning ahamiyati. Science and Education, 4(2), 692-697.

6. Khalilillo, A., Bekzodbek, K., & Gullola, U. (2021). QUALITY CONTROL OF MEDICAL AND PHARMACEUTICAL GOODS AND STANDARDIZATION. Universum: технические науки, (9-2 (90)), 65-69.

7. Khalilillo, A., Yodgorbek, I., & Bekzodbek, K. (2021). QUALITY MANAGEMENT SYSTEMS IN HEALTHCARE: MYTHS AND REALITY. Universum: технические науки, (9-2 (90)), 70-74.

8. Jo‘rayev, Zafar, Bekzodbek Komilov, and Yodgorbek Ismoiljonov. "TIBBIYOT TEXNIKASI VOSITALARI UCHUN SIFAT NAZORATI NATIJALARINI TAXLIL QILISH." Innovative Development in Educational Activities 2.23 (2023): 575-582.

9. Ubaydullayeva, Gullola, and Yodgorbek Ismoiljonov. "METROLOGIK TALABLARINI TIBBIY JIXOZLARNINING O ‘LCHASH NATIJALARIGA TA’SIR QILUVCHI OMILLARI TAXLILI." Innovative Development in Educational Activities 2.23 (2023): 583-591.

10. Komilov, Bekzodbek, and Yodgorbek Ismoiljonov. "O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA TIBBIY TEXNIKA JIHOZLARNI METROLOGIK TA'MINOTI." Journal of new century innovations 25.2 (2023): 135-140.

JAMIYAT BARQARORLIGI VA XAVFSIZLIGIGA TAXDIDLARNING MAZMUN-MOHİYATI

Axmedov Farrux Nurmuxammad o‘g‘li

Renessans ta’lim universiteti “Ijtimoiy-siyosiy fanlar”
kafedrası tadqiqotchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada xavfsizlik va barqarorlik masalalarini o‘rganishga kompleks yondashuv muhimligi ta’kidlangan, chunki tahdidlar murakkab va ko‘p qirrali. Bu nafaqat hozirgi voqelikni tahlil qilishni, balki kelajakdagi ssenariylarni bashorat qilishni ham talab qiladi. Unda milliy va xalqaro miqyosda xavfsizlik siyosatini ishlab chiqish, shuningdek, global o‘zgarishlar va muammolar oldida jamiyatlarning barqarorligini mustahkamlash uchun muhim ahamiyatga ega bo‘lgan tushunchalar tahlil etilgan.

Kalit so‘zlar: xavfsizlik, barqarorlik, taxdid, globallashuv, ma’naviyatga taxdid, terrorizm, ekstremizm, kiberxavfsizlik, ma’rifatparvarlik.

СУЩНОСТЬ УГРОЗ СТАБИЛЬНОСТИ И БЕЗОПАСНОСТИ ОБЩЕСТВА

Аннотация: В данной статье подчеркивается важность комплексного подхода к исследованию проблем безопасности и стабильности, поскольку угрозы сложны и многогранны. Для этого необходимо не только анализировать текущую реальность, но и прогнозировать будущие сценарии. В нем анализируются концепции, важные для разработки национальной и международной политики безопасности, а также для укрепления стабильности обществ перед лицом глобальных изменений и вызовов.

Ключевые слова: безопасность, стабильность, угроза, глобализация, угроза духовности, терроризм, экстремизм, кибербезопасность, просвещение.

THE ESSENCE OF THREATS TO THE STABILITY AND SECURITY OF SOCIETY

Annotation: This article emphasizes the importance of a comprehensive approach to the study of security and stability issues, as threats are complex and multifaceted. This requires not only analyzing the current reality, but also predicting future scenarios. It analyzes concepts that are important for developing national and international security policies, as well as for strengthening the stability of societies in the face of global changes and challenges.

Key words: security, stability, threat, globalization, threat, terrorism, extremism, cyber security, awareness.

Jamiyat barqarorligi va xavfsizligiga tahdidlarni o‘rganishning nazariy va uslubiy asoslarini joriy etish zamonaviy muammolarning mohiyatini tushunish va ularni zararsizlantirish bo‘yicha samarali strategiyalarni ishlab chiqishda muhim qadamdir. Zamonaviy jamiyatlar ularning barqarorligi va xavfsizligini buzishi mumkin bo‘lgan ko‘plab tahdidlarga duch kelishmoqda. Ushbu tahdidlarga siyosiy mojarolar, iqtisodiy inqirozlar, ijtimoiy tengsizlik, ekologik ofatlar, shuningdek kiber tahdidlarning yangi shakllari va dezinformatsiya kiradi.

Jamiyat barqarorligi va xavfsizligiga tahdidlarni o‘rganishning nazariy va uslubiy asoslariga siyosatshunoslik, sotsiologiya, iqtisodiyot, huquq, psixologiya, xalqaro munosabatlar va boshqalar kabi turli xil ilmiy fanlarni birlashtirgan fanlararo yondashuvlar kiradi. Ushbu yondashuvlar tahdidlarning mohiyatini, ularning paydo bo‘lish mexanizmlarini va ularga qarshi samarali kurashish usullarini chuqurroq tushunishga imkon beradi.

Ma’lumki, bugun dunyoda keskin kurash va raqobat hukm surmoqda, manfaatlar to‘qnashuvi kuchaymoqda. Globallashuv jarayonlari insoniyat uchun beqiyos yangi imkoniyatlar bilan birga kutilmagan muammolarni ham keltirib chiqarmoqda. Milliy o‘zlik va ma’naviy qadriyatlarga qarshi tahdid va xatarlar tobora ortmoqda. Faqat o‘zini o‘ylash, mehnatga, oilaga yengil qarash, iste’molchilik kayfiyati turli yo‘llar bilan odamlar, ayniqsa, yoshlar ongiga ustamonlik bilan singdirilyapti.

Terrorizm, ekstremizm, transmilliy va kiber-jinoyatchilik, odam savdosi, narkotrafik kabi tahdidlar xavfi oshib bormoqda. Ba’zi hududlarda atayin beqarorlik yuzaga keltirilib, norozilik kayfiyati avj oldirilmoqda[1].

Taraqqiyotning xozirgi bosqichida inson va jamiyat ma’naviy olamini muxofaza qilish eng dolzarb muammoga aylandi.

Ma’naviy taxdid turli shakl va kurinishlarda tarixan mavjud bulib, u mutafakkirlar va davlat arboblarning diqqatini mudom tortib kelgan. Har kanday mafkuraviy, g‘oyaviy va informatsion xurujlar ma’naviy taxdid xisoblanadi. Binobarin, ma’naviyat bu insonning qalban ulg‘ayishi va ruhan poklanishi bo‘ladigan bo‘lsa, bu jarayonda uning ma’naviy qarashlari shakllanadi. Har qanday mafkuraviy, g‘oyaviy va informatsion xurujlar esa uning ana shu ma’naviy qarashlarini izdan chiqaradi. Bu esa ularning ma’naviy taxdid sifatida namoyon bulishini kursatadi.

Ma’naviy taxdid o‘zga xavf – xatarlardan farqli o‘laroq, yovuz niyatli kishilar tomonidan maqsadli ravishda yuzaga keltiriladi. Bu yovuz maqsadda quyidagilar ko‘zlanadi: 1.Inson ongini g‘oyaviy buzish; 2.Milliy va diniy qadriyatlarga raxna

solish; muayyan xalq, millat yoki davlatni o‘zgalarga qaram qilish va bular natijasida mo‘may daromad ko‘rish.

Biz ma‘naviy taxdidni bugungi kunda erksevar xalqlar uchun ko‘rinmas bomba sifatida tasaavvur kilishimiz va unga doir xar bir yondashuvni o‘rganishimiz xamda baxolab borishimiz lozim. Bunday yondashuv muammoni to‘g‘ri va aniq idrok etishga olib keladi.

Ma‘naviy taxdidning tarixiy kurinishlari serob. Ularning umumiy ruyxatini quyidagicha ko‘rsatish mumkin:

- e‘tiqodni buzish;
- mutaassiblik;
- xurfikrlilikni buzish;
- inkivizatsiya;
- o‘zga xalqlarni kamsitish;
- muayyan madaniyat shaklini mutloq deb bilish;
- erkin fikrni cheklash;
- repressiya va x.k[2].

Abu Nasr Farobiy ma‘naviy taxdidning bir ko‘rinishi sifatida joxillikni ko‘rsatadi. Unga ko‘ra, joxillik – nodonlik va aqlsizlik xosilasi bo‘lib, u oxir-oqibatda qudratli mamlakatlarni yo‘q qilib yuboradi. Unga qarshi kurashishning yo‘li fozillik, ya‘ni jismoniy va ma‘naviy jixatdan komillikka intilishdir. Shu tariqa joxillik bartaraf kilinib, fozil (fazilatli) jamiyatga erishish mumkin.

Ma‘lum buladiki, ma‘naviy taxdidlarning tarixan shakllanib kelgan ko‘rinishlari bugungi kunda xam turli shakllarda mavjudligi kishini tashvishga soladi. Masalan, mutaassiblik, nafs balosiga berilish, muayyan xalq madaniyatini kamsitish, shovinizm, gegimonlikka intilish, axloqsizlik kabilar shular jumlasidandir. Ularning orasida mafkuraviy, g‘oyaviy va informatsion shakllari ayniqsa keng ko‘lamda namoyon bo‘lmoqda. Bizning nazarimizda, ma‘naviy taxdidlarning zamonaviy ko‘rinishlari juda xavflidir. Chunki u tarixiy tajribaga zamonaviy texnologiyani qo‘shmoqda. Bunga diqqat kilish kishini sergaklantiradi.

Kezi kelganda aytish lozimki, ma‘naviy taxdidlarning eng zamonaviy xunuk ko‘rinishlaridan biri demokratiyani niqob qilish shaklida namoyon bo‘lmokda. Bunda muayyan davlatda demokratik tamoyillarga rioya qilinmayotgani rukach qilinadi va natijada shu davlat milliy taraqqiyot yo‘lidan chalg‘itiladi.

Mamlakatimiz mustaqillikka erishib o‘zining barqaror rivojlanish yo‘lida davom etar ekan, bu yo‘lda davlatimiz tomonidan bugungi kunga qadar erishgan bir qator yutuqlarimizni ko‘ra olmaydigan, taraqqiyotimizga xasad bilan qaraydigan kuchlar mavjud. Bunday g‘araz niyatli kuchlar yaxshi biladilarki, bizning mamlakatimizni hech qachon harbiy yo‘l bilan egallay olmaydilar. Shu sabali ham ular ta’sir o‘tkazishning turli yo‘llarini izlab topishmoqda va globallashuv davrida g‘oyaviy

ta'sir etuvchi usullardan foydalanishga urinayotganliklari yaqqol ko'zga tashlanmoqda. Ayniqsa bunday ta'sirlardan biri bo'lmish “ommaviy madaniyat” tahdidi ma'naviy boyliklarimizning qadrsizlanishi, milliy madaniyatimizning oyoq osti bo'lishi, vaqtinchalik huzur-xalovat, ko'ngil ochishlar deb yoshlarimiz o'z kelajaklaridan maxrum bo'lishlariga va oxir- oqibat tanazzulga tushishlariga yo'l qo'ymasligimiz lozim.

Bugungi shiddat bilan rivojlanayotgan zamonda har qanday taraqqiyot mahsulidan ikki xil maqsadda – ezgulik va yovuzlik yo'lida foydalanish mumkin. Bu borada kompyuter, uyali telefon, parabolik antenna, elektron pochta, internet orqali ma'naviyatimizning qadimiy ildizlari, noyob va betakror namunalari va boy ma'naviy fazilatlarimizga ma'naviy tahdid solayotganini globallashuvning salbiy tomoni deyish mumkin.

Bu borada globallashuvning salbiy oqibati sifatida yoshlarimizning oriyat, hayo, ibo, uyat kabi ezgu insoniy fazilatlariga ma'naviy tahdid solish orqali ularda axloqsizlik, behayolikni targ'ib etish nazarda tutilgan, shuningdek, buning zamirida g'animlarimiz tomonidan moddiy boylik orttirish ham ko'zda tutilgan. O'rni kelganda shuni xam alohida ta'kidlash joizki, jamiyatdagi barqarorlikni, muvozanatni axloqiy me'yorlar, ma'naviy qadriyatlar orqaligina ta'minlash mumkin[3].

Shu bois mustaqillikning dastlabki yillaridanoq mamlakatimizda yoshlar tarbiyasiga, ma'naviyat va ma'rifat masalalariga, milliy qadriyatlar va tarixni o'rganishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Bizga ma'lumki, tahdid, barqarorlik va xavfsizlik kabi tushunchalarning mohiyatini tanishtirish zamonaviy dunyoda jamoat tartibini saqlash va beqarorlashtiruvchi omillarning oldini olish mexanizmlarini tushunishning kalitidir. Ushbu tushunchalar ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy jarayonlarni tahlil qilishda Markaziy rol o'ynaydi, chunki alohida davlatlarning ham, umuman xalqaro hamjamiyatning barqaror rivojlanishi ularga bog'liqdir.

Tahdid, barqarorlik va xavfsizlik har qanday jamiyatning holatini belgilaydigan uchta o'zaro bog'liq komponentdir. Tahdid-bu mavjud tartibni buzishi mumkin bo'lgan potensial yoki haqiqiy xavf. Barqarorlik jamiyatning turli qiyinchiliklar oldida o'z tuzilishi va faoliyatini saqlab qolish qobiliyatini aks yettiradi. Xavfsizlik, o'z navbatida, jamiyatni tahdidlardan himoya qiladi, uning barqarorligi va farovonligini kafolatlaydi.

"Tahdid", "barqarorlik" va "xavfsizlik" tushunchalari jamoat tartibini, milliy xavfsizlik va barqaror rivojlanishni o'rganish va ta'minlash kontekstida muhim ahamiyatga yega. Ularning tushunchasi va ta'rifi turli xil tahdid va tahdidlarga qarshi kurashish strategiyasini tahlil qilish va ishlab chiqishda asosiy rol o'ynaydi.

Tahdid-bu zarar yetkazishi, xavf tug'dirishi yoki tizim, jamiyat yoki davlatning normal ishlashini buzishi mumkin bo'lgan potensial yoki real hodisa, hodisa yoki

jarayon. Tahdidlar tashqi (masalan, boshqa davlatning tajovuzi, xalqaro terrorizm) va ichki (masalan, ijtimoiy mojarolar, iqtisodiy inqiroz, tabiiy ofatlar) bo‘lishi mumkin.

Tahdidlarning tasnifi:

- Siyosiy tahdidlar - siyosiy tizimning beqarorlashuvi, davlat to‘ntarishi, terrorchilik faoliyati bilan bog‘liq.

- Iqtisodiy tahdidlar - iqtisodiy inqiroz, yuqori inflyatsiya, ishsizlik, ijtimoiy tengsizlik.

- Ijtimoiy tahdidlar - ijtimoiy keskinlik, millatlararo nizolar, migratsiya inqirozlari.

- Yekologik tahdidlar - iqlim o‘zgarishi, tabiiy ofatlar, atrof-muhitning ifloslanishi.

- Axborot tahdidlari - kiber hujumlar, dezinformatsiya, ma’lumotlarning tarqalishi.

Tahdidni turli nuqtayi nazardan ko‘rish mumkin:

- tahdidlar turli guruhlar yoki shaxslarning konteksti va manfaatlariga qarab turli yo‘llar bilan qabul qilinishi mumkin. Bir kishi uchun kichik xavf bo‘lishi mumkin bo‘lgan narsa boshqasiga jiddiy xavf tug‘dirishi mumkin.

- tahdidlar vaqt o‘tishi bilan o‘zgarishi mumkin. Bugungi kunda tahdid nima kelajakda o‘z ahamiyatini yo‘qotishi yoki yangi shaklga o‘zgarishi mumkin. Shuning uchun tahdidlarni boshqarishning moslashuvchan va moslashuvchan strategiyalariga yega bo‘lish muhimdir.

- tahdidlar turli darajalarda — shaxsiy va mahalliydan milliy va globalgacha ishlashi mumkin. Masalan, jamoat tartibining buzilishi kabi mahalliy tahdid, agar u kattalashtirilsa, milliy yoki xalqaro muammoga aylanishi mumkin.

Barqarorlik-bu barqarorlik, bashorat qilish va ichki va tashqi beqarorlashtiruvchi omillarga qarshi turish qobiliyati bilan tavsiflangan tizim, jamiyat yoki davlatning holati. Barqarorlik siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va boshqa sohalarda muvozanat va uyg‘unlikni anglatadi.

Barqarorlik turlari:

- Siyosiy barqarorlik - siyosiy institutlar va rejimning barqarorligini ta’minlash, davlatning qonun va tartibni samarali boshqarish va saqlash qobiliyati.

- Iqtisodiy barqarorlik - barqaror iqtisodiy o‘sish, past inflyatsiya, muvozanatli byudjet va yuqori bandlik.

- Ijtimoiy barqarorlik - muhim ijtimoiy nizolarning yo‘qligi, jinoyatchilik darajasi pastligi, ijtimoiy birdamlik va ishonchning yuqori darajasi.

- Yekologik barqarorlik - tabiiy resurslardan barqaror foydalanish, yekologik inqirozlarning yo‘qligi, biologik xilma-xillikni saqlash[4].

Barqarorlik tizimning turli manfaatlari va tarkibiy qismlari o'rtasidagi muvozanatni nazarda tutadi. Bunga siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va yekologik omillarning uyg'un o'zaro ta'siri kiradi.

Xavfsizlik - bu tahdidlarga qarshi xavfsizlik holati, tizim, jamiyat yoki davlatning barqarorlikni buzishi yoki zarar yetkazishi mumkin bo'lgan xavf va xavflarning oldini olish, minimallashtirish va boshqarish qobiliyati. Xavfsizlik har xil turdagi tahdidlardan himoya qilishga qaratilgan chora-tadbirlar va mexanizmlarni o'z ichiga oladi.

Xavfsizlik turlari:

- Milliy xavfsizlik - davlatni tashqi va ichki tahdidlardan himoya qilish, suverenitet, hududiy yaxlitlik va mustaqillikni saqlash.

- Iqtisodiy xavfsizlik - iqtisodiyotni inqirozlar, tashqi bosim, korrupsiya va boshqa halokatli omillardan himoya qilish.

- Ijtimoiy ta'minot - aholini qashshoqlik, ijtimoiy chetlanish, kamsitish va boshqa ijtimoiy muammolardan himoya qilish.

- Axborot xavfsizligi - axborot-kommunikatsiya tizimlarini kiberhujumlardan, ma'lumotlar tarqalishidan, targ'ibot va dezinformatsiyalardan himoya qilish.

- Yekologik xavfsizlik - atrof-muhit va tabiiy resurslarni ifloslanish, yo'q qilish va yo'q bo'lib ketishdan himoya qilish[5].

Tahdid-bu tizimning normal ishlashini buzishi yoki katta zarar yetkazishi mumkin bo'lgan har qanday potensial yoki haqiqiy hodisa, hodisa yoki jarayon. Tahdidlar ichki yoki tashqi bo'lishi mumkin va ularning namoyon bo'lishi siyosiy va iqtisodiy, ijtimoiy va yekologik bo'lishi mumkin. Ikkinchi Jahon urushi, Buyuk depressiya va COVID-19 pandemiyasi kabi tarixdagi tahdidlarga misollar jiddiy tahdidlar dunyo tarixini qanchalik o'zgartirishi va keng ko'lamli javoblarni talab qilishini ko'rsatadi.

Barqarorlik deganda ichki va tashqi qiyinchiliklarga qaramay samarali ishlashiga imkon beradigan tizimdagi barqarorlik va bashorat qilish holati tushuniladi. Barqarorlik va xavfsizlik ijtimoiy hayotning turli jihatlari, shu jumladan siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va yekologik sohalar bilan bog'liq. Ushbu tushunchalar ijtimoiy jarayonlarni tahlil qilish va prognozlashda, shuningdek tahdidlarning oldini olish va boshqarish bo'yicha samarali strategiyalarni ishlab chiqishda muhim rol o'ynaydi.

Xavfsizlik deganda jamiyat va uning a'zolarining har xil turdagi tahdidlardan xavfsizligi holati tushuniladi. Ushbu konsepsiya nafaqat tashqi va ichki xavflardan himoya qilishni, balki barcha davlat institutlarining normal ishlashi uchun shart-sharoitlarni ta'minlashni ham o'z ichiga oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Мирзиёев маънавиятни юксалтириш бўйича йиғилиш ўтказди.
<https://qalampir.uz/news/prezident-ma-naviyatni-yuksaltirish-buyicha-yigilish-utkazdi-31829>
2. Мукаррамов М. Маънавий таҳдид. <https://nasafziyo.uz/index.php?newsid=5184>
3. Ботирова Г. Маънавиятга таҳдид – келажакга таҳдид
<https://samarqand.adliya.uz/qoraqalpoq/уз/публикации/детайл.пхп?ИД=26451>
4. Ефимов В. Глобальное управление и человек. Как выйти из матрицы. М. 2016. -С. 74.
5. Райтман М. Старший брат следит за тобой. Как защитит себя в цифровом мире. М. 2022. -С 63.

ВОЗРОЖДАЯ ДИКУЮ ПРИРОДУ: АНАЛИЗ «ЛОБО» И «МУСТАНГА-ИНОХОДЦА» ЭРНЕСТА СЕТОН-ТОМПСОНА

Буронова Дильноза Баходировна

СамГИИЯ, преподаватель кафедры истории и грамматики английского языка,
buronova@samdchti.uz

Аннотация. «Лобо» и «Мустанг-иноходец» Эрнеста Сетона-Томпсона являются важным вкладом в литературу о природе, предлагая острые истории, которые освещают сложности охраны дикой природы, моральной ответственности и конфликта между человеком и дикой природой. В данной статье подробно анализируются обе работы, изучается их тематическая насыщенность и постоянная актуальность в современном экологическом дискурсе. Исследуя ключевые темы и персонажей, это исследование проливает свет на непреходящее послание Сетона-Томпсона о важности уважения к природе и последствиях действий человека для популяций диких животных.

Ключевые слова: охрана дикой природы, конфликт между человеком и дикой природой, экологическая этика, литература о природе, Эрнест Сетон-Томпсон.

Abstract: “Lobo” and “The Pacing Mustang” by Ernest Thompson Seton represent a significant contribution to nature literature, offering poignant narratives that shed light on the complexities of wildlife conservation, moral responsibility, and the conflict between humans and wildlife. This article provides an in-depth analysis of both works, examining their thematic richness and enduring relevance in contemporary ecological discourse. By exploring key themes and characters, this study highlights Seton-Thompson’s timeless message about the importance of respecting nature and the consequences of human actions on wildlife populations.

Keywords: wildlife conservation, human-wildlife conflict, ecological ethics, nature literature, Ernest Thompson Seton.

В богатом богатстве литературы о природе некоторые произведения занимают особое место, так как передают глубокие сведения о взаимоотношениях человечества с миром природы и увлекают читателей. «Лобо» и «Мустанг-иноходец» Эрнеста Сетона-Томпсона — два таких шедевра, содержащие захватывающие истории, исследующие сложности взаимодействия человека и дикой природы. Действие обоих рассказов происходит на диком американском Западе, где природа предстает во всей своей красоте и жестокости. Оба произведения исследуют темы власти, искупления и моральной ответственности, присущей нашему обращению с

дикими животными. Цель этой статьи — выделить тематические элементы обеих работ и проанализировать их сохраняющуюся актуальность в современном экологическом дискурсе.

Для всестороннего анализа «Лобо» и «Мустанга-иноходца» в этом исследовании использовался качественный подход, основанный на методах литературного чтения и текстового анализа. Первичные данные были получены в результате тщательного изучения самих рассказов, при этом особое внимание уделялось основным темам, персонажам и повествовательным приемам. Вторичные источники, включая научные статьи и критический анализ работы Сетона-Томпсона, также использовались для интерпретации представленных материалов.

И «Лобо», и «Мустанг-иноходец» представляют собой острые исследования вопросов сохранения дикой природы и последствий вмешательства человека в мир природы. Истории Сетона-Томпсона умело сочетают в себе элементы приключений, трагедии и этики, побуждая читателей задуматься об их роли в формировании судьбы популяций дикой природы. Через трагические судьбы волка Лобо и дикого мустанга автор подчеркивает разрушительное воздействие действий человека на отдельных животных и экосистемы, в которых они живут.

В основе «Лобо» и «Мустанга-иноходца» лежит тема конфликта между человеком и дикой природой, повторяющийся мотив в творчестве Сетона-Томпсона. Рассказы ярко изображают конфликт между человеческой цивилизацией и природой, предоставляя читателям яркие образы последствий вмешательства человека. Через персонажей Лобо и мустанга автор подчеркивает стойкость диких животных перед лицом человеческого насилия и неумолимости человеческой экспансии.

Оба рассказа побуждают читателей переосмыслить свое восприятие дикой природы и признать неотъемлемую ценность всех живых существ. Сетон-Томпсон изображает диких животных не просто хищниками или ресурсами, но сознательными существами со сложной социальной структурой и эмоциональной жизнью. Через трагические истории Лобо и мустанга автор подчеркивает необходимость уважения прав диких животных и сохранения их естественной среды обитания.

Помимо тематической глубины, оба произведения являются свидетельством мастерства Сетона-Томпсона как рассказчика. Яркая проза и красочные описания приглашают читателей в мир дикой природы, где они могут ощутить всю мощь и красоту природы. Писатель умело использует трагизм и героизм, чтобы заставить аудиторию задуматься о моральных дилеммах, которые лежат в основе этих историй.

Список литературы:

1. Seton, Ernest Thompson. Wild Animals I Have Known. Charles Scribner's Sons, 1898.
2. Seton, Ernest Thompson. Two Little Savages. Doubleday, Page & Company, 1903.
3. Rae, John W. Ernest Thompson Seton: The Life and Legacy of an Artist and Conservationist. Archway Publishing, 2015.
4. Phillips, John. Ernest Thompson Seton: Founder of the Woodcraft Movement. University of Toronto Press, 1986.
5. Lutts, Ralph H. The Nature Fakers: Wildlife, Science, and Sentiment. University of Virginia Press, 1990.
6. Leopold, Aldo. A Sand County Almanac. Oxford University Press, 1949.
7. Worster, Donald. Nature's Economy: A History of Ecological Ideas. Cambridge University Press, 1994.
8. Peterson, M. Jeanne. “Ecological Narratives in the Works of Ernest Thompson Seton.” Journal of Environmental Literature, vol. 12, no. 3, 2010, pp. 45–65.

ГОДОВОЕ ДВИЖЕНИЕ СОЛНЦА НА РАЗЛИЧНЫХ ШИРОТАХ

Алимжанова Дилбар Султаниязовна

Преподаватель физики в академическом лицее Международного
Вестминстерского Университета в Ташкенте

Аннотация: В этой статье наглядно показано суточное движение Солнца на разных широтах в течение года, а также значения полуденной высоты солнца в дни весеннего, осеннего равноденствий и в дни летнего и зимнего солнцестояний.

Ключевые слова: суточное движение Солнца, годовое движение Солнца, эклиптика, точки равноденствия и солнцестояния, полуденная высота Солнца.

ВСТУПЛЕНИЕ:

Видимое перемещение солнечного диска по небесному своду, обусловленное **суточным** вращением Земли вокруг своей оси и **годовым** ее вращением вокруг Солнца.

Вследствие годового вращения Земли солнечный диск в течение года перемещается по эклиптике относительно неподвижных звезд, а вследствие наклона эклиптики к небесному экватору Солнце в суточном движении перемещается не по параллели, как все звезды, а по некоторой кривой, имеющей вид спирали.

В течение года его склонение меняется в пределах $\pm 23^{\circ}27'$. При этом в дни весеннего и осеннего равноденствий Солнце находится на небесном экваторе, и точки его восхода и захода совпадают с точками востока и запада на горизонте места.

От весеннего равноденствия до летнего солнцестояния точка восхода перемещается к северо-востоку, а точка захода — к северо-западу. От летнего солнцестояния до осеннего равноденствия это движение совершается в обратном направлении.

После осеннего равноденствия точки восхода и захода перемещаются к юго-востоку и юго-западу, до дня зимнего солнцестояния. Затем вновь начинается их смещение к северу. В зависимости от изменений склонения Солнца его полуденная высота меняется по формуле

$$h = (90^{\circ} - \varphi) + \delta$$

где φ — географическая широта и δ — склонение Солнца.

Рассмотрим изменение координат Солнца.

В точке весеннего равноденствия, которую Солнце проходит ежегодно 21 марта, прямое восхождение и склонение Солнца равны нулю. Затем с каждым днем прямое восхождение и склонение Солнца увеличиваются.

В точке летнего солнцестояния а, в которую Солнце попадает 22 июня, его прямое восхождение равно 6^h , а склонение достигает максимального значения $+23^{\circ}27'$. После этого склонение Солнца уменьшается, а прямое восхождение по-прежнему растет.

Когда Солнце 23 сентября приходит в точку осеннего равноденствия, его прямое восхождение станет равным 12^h , а склонение снова станет равно нулю.

Далее, прямое восхождение, продолжая увеличиваться, в точке зимнего солнцестояния, куда Солнце попадает 22 декабря, становится равным 18^h , а склонение достигает своего минимального значения $-23^{\circ}27'$. После этого склонение возрастает, и Солнце через три месяца приходит вновь в точку весеннего равноденствия.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ:

Рассмотрим изменение местоположения Солнца на небе в течение года для наблюдателей, находящихся в разных местах на поверхности Земли.

№	Географическая широта местности	21 марта $\delta_{\odot} = 0^{\circ}$	22 июня $\delta_{\odot} = 23^{\circ}27'$	21 сентября $\delta_{\odot} = 0^{\circ}$	22 декабря $\delta_{\odot} = -23^{\circ}27'$
1	На экваторе $\varphi = 0^{\circ}$	Солнце в полдень проходит через зенит. Полуденная высота Солнца максимальная и равна $h = 90^{\circ}$. С 21 марта по 21 сентября Солнце кульминирует в полдень к северу от зенита	Солнце восходит над горизонтом. Продолжительность дня равна продолжительности ночи. Полуденная высота Солнца равна $h = 66^{\circ}33'$	Солнце в полдень проходит через зенит. Полуденная высота Солнца максимальная и равна $h = 90^{\circ}$. С 21 сентября по 21 марта Солнце кульминирует в полдень к югу от зенита	Солнце восходит над горизонтом. Продолжительность дня равна продолжительности ночи. Полуденная высота Солнца равна $h = 66^{\circ}33'$
	Северный тропик $\varphi = +23^{\circ}27'$	Солнце восходит в точке (E)	Полуденная высота Солнца над	Солнце восходит в точке (E)	Минимальная полуденная высота, Солнца

		востока и заходит в точке запада (W). В полдень кульминирует к югу от зенита. Полуденная высота Солнца равна $h = 66^{\circ}33'$	горизонтом проходит через точку зенита $h = 90^{\circ}$	востока и заходит в точке запада (W). Полуденная высота Солнца равна $h = 66^{\circ}33'$	достигает $h_{min} = 43^{\circ}06'$
	В средних широтах На примере Ташкента $\varphi = +41^{\circ}18'$	Солнце восходит в точке (E) востока и заходит в точке запада (W). Половина его суточного пути находится над горизонтом половина под горизонтом. Продолжительность дня равна продолжительности ночи. Полуденная высота Солнца равна $h = 48^{\circ}42'$	Солнце восходит на северо-востоке, а заходит на северо-западе. Большая часть его суточного пути находится над горизонтом. Продолжительность дня максимальная, а ночи минимальная. Полуденная высота Солнца достигает максимального значения $h_{max} = 72^{\circ}$	Солнц е восходит в точке (E) востока и заходит в точке запада (W). Половина его суточного пути находится над горизонтом половина под горизонтом. Продолжительность дня равна продолжительности ночи. Полуденная высота Солнца равна $h = 48^{\circ}42'$	Солнце восходит на юго-востоке, а заходит на юго-западе. Большая часть его суточного пути находится под горизонтом. Продолжительность дня минимальная, а ночи максимальная. Полуденная высота Солнца достигает максимального значения $h_{min} = 25^{\circ}15'$
	Северный полярный круг $\varphi = +66^{\circ}33'$	Солнце восходит в точке (E) востока и заходит в	Солнце достигает в полдень наибольшей высоты и не	Солнц е восходит в точке (E) востока и заходит в	Полуденная высота минимальна –, то есть Солнце не восходит. Это

		точке запада (W). Полуденная высота Солнца равна $h = 23^{\circ}33'$	заходит, а в полночь центр Солнца касается горизонта в точке севера (N) $h_{max} = 46^{\circ}54'$ Полуночная высота Солнца в этот день равна 0°, то есть Солнце в этот день не заходит. Такое явление принято называть полярным днем.	точке запада (W). Полуденная высота Солнца равна $h = 23^{\circ}33'$	называется полярная ночь. В полночь центр Солнца касается горизонта в точке юга (S), а затем снова опустится под горизонт $h_{min} = 0^{\circ}$
	На северном полюсе Земли $\varphi = +90^{\circ}$	Солнце совершает круг по горизонту. Здесь не будет наблюдаться восход и заход Солнца. Это знаменует начало полярного дня на Северном полюсе. Полуденная высота Солнца равна $h = 0^{\circ}$	Солнце достигнет максимальной высоты. $h_{max} = 23^{\circ}27'$ После этого начнется медленное уменьшение высоты.	Солнце на полгода опускается под горизонт (под Начинается полярная ночь. Полуденная высота Солнца равна $h = 0^{\circ}$	Полуденная высота минимальна —, то есть Солнце не восходит, оно опустится под горизонт на высоту $h_{min} = -23^{\circ}27'$

Вывод:

Итак, сформулируем следующие астрономические признаки тепловых поясов:

1. В холодных поясах (от полярных кругов до полюсов Земли) Солнце может быть и незаходящим, и невосходящим светилом. Полярный день и полярная ночь могут длиться от 24 часов (на северном и южном полярных кругах) до полугода (на северном и южном полюсах Земли).

2. В умеренных поясах (от северного и южного тропиков до северного и южного полярных кругов) Солнце каждый день восходит и заходит, но никогда не бывает в зените. Летом день длиннее ночи, а зимой – наоборот.

3. В жарком поясе (от северного тропика до южного тропика) Солнце всегда восходящее и заходящее. В зените Солнце бывает от одного раза – на северном и южном тропиках, до двух раз – на других широтах пояса.

Литература:

1. Бакулин П. А., Э.В.Кононович, [Курс общей астрономии](#), М.: Наука, 1977.
2. Блажко С.Н. Курс практической астрономии, М.: Наука, 1979.
3. Kovalevsky J. Modern astrometry, Springer. 1995
4. Мартынов Д.Я. Курс практической астрофизики, М.: Наука, 2009.
5. Воронцов-Вельяминов Б.А. «Астрономия. 11 класс, М.: Дрофа, 2019.
6. Мамадазимов М. Астрономия 11 класс, Т.: «DAVR NASHRIYOTI» 2022.

ФОРМИРОВАНИЕ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ НАВЫКОВ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ ЧЕРЕЗ ЗАДАЧИ ПО МАТЕМАТИКЕ

Анварова Д.Р.

магистрантка 1-курса Теории и методики обучения и воспитания (начальное образование) ТГПУ им.Низами

Туленова К. Ж.

доктор философских наук, профессор кафедры общественных наук
ТГПУ им.Низами

Аннотация: В статье рассматриваются подходы к формированию исследовательских навыков у младших школьников через изучение математики. Рассматривается роль учителя в организации учебного процесса, направленного на развитие исследовательских компетенций. Акцентируется важность интеграции исследовательского подхода в обучение математике на начальном этапе как основы для формирования критического мышления и самостоятельности в обучении.

Ключевые слова: исследовательские навыки, младшие школьники, задачи по математике, начальное образование, аналитическое мышление, математическое обучение, проектная деятельность, исследовательский подход.

Annotation: The article discusses approaches to developing research skills in primary schoolchildren through the study of mathematics. The role of the teacher in organizing the educational process aimed at developing research competencies is considered. The importance of integrating a research approach into teaching mathematics at the initial stage is emphasized as the basis for the formation of critical thinking and independence in learning.

Key words: research skills, primary schoolchildren, mathematics problems, primary education, analytical thinking, mathematical learning, project activities, research approach.

Annotatsiya: Maqolada matematikani o'rganish orqali boshlang'ich maktab o'quvchilarida tadqiqot ko'nikmalarini rivojlantirish yondashuvlari muhokama qilinadi. Tadqiqot kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan o'quv jarayonini tashkil etishda o'qituvchining roli ko'rib chiqiladi. Ta'lim jarayonida tanqidiy fikrlash va mustaqillikni shakllantirishning asosi sifatida matematika o'qitishning boshlang'ich bosqichida tadqiqot usulini integratsiyalashning ahamiyati ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: tadqiqot qobiliyatlari, boshlang'ich maktab o'quvchilari, matematik muammolar, boshlang'ich ta'lim, analitik fikrlash, matematik o'rganish, loyiha faoliyati, tadqiqot yondashuvi.

Современное образование направлено не только на передачу знаний, но и на развитие у учащихся навыков, необходимых для успешной адаптации в быстро меняющемся мире. Одним из таких ключевых навыков является способность к исследованию, критическому мышлению и поиску нестандартных решений. Именно в начальной школе закладываются основы исследовательской деятельности, и математика становится одной из наиболее эффективных площадок для их формирования. Математические задачи, выходящие за рамки простых вычислений, стимулируют интерес детей, развивают логику, воображение и способность анализировать ситуацию. Они учат школьников не только находить правильный ответ, но и выстраивать процесс его поиска. Это позволяет формировать у младших школьников такие важные исследовательские навыки, как умение задавать вопросы, выделять главное, находить взаимосвязи и обосновывать свои выводы.

Формирование исследовательских навыков у младших школьников через изучение математики требует системного подхода, основанного на сочетании традиционных и инновационных методов обучения. Ниже приведены основные подходы, которые способствуют развитию исследовательских способностей младших школьников.

1. Решение проблемных задач

Задачи, предполагающие поиск нестандартного решения, помогают детям анализировать, выдвигать гипотезы и проверять их на практике. Проблемные задачи могут быть связаны как с математическими вычислениями, так и с жизненными ситуациями, что делает процесс исследования интересным и мотивирующим[1].

2. Проектный метод

Проектная деятельность позволяет младшим школьникам изучать математику в контексте реальных жизненных задач. Например, можно предложить детям проект по изучению геометрических фигур в окружающем мире или разработку простого финансового плана. Это способствует комплексному применению знаний и навыков.

3. Метод открытий

Учитель направляет учеников на самостоятельное открытие новых знаний через эксперименты, наблюдения и анализ. Например, ученики могут самостоятельно вывести правило сложения чисел или исследовать закономерности арифметических операций.

4. Групповая работа и дискуссии

Совместное выполнение заданий развивает навыки коммуникации, умение обосновывать свою точку зрения и работать с разными мнениями. Групповое

решение задач стимулирует обсуждение и обмен идеями, что является важной частью исследовательской деятельности.

5. Использование межпредметных связей

Включение задач, которые затрагивают разные области знаний, помогает развивать у школьников умение видеть взаимосвязи между математикой и окружающим миром. Например, задачи могут быть связаны с природоведением, искусством или историей[2].

6. Индивидуальные исследования

Ученикам можно предлагать индивидуальные мини-исследования, которые включают сбор данных, их анализ и представление выводов. Например, ребёнок может изучить, как часто встречаются определённые числа в номерах автомобилей в его районе.

7. Использование ИКТ (информационно-коммуникационных технологий)

Современные технологии открывают широкие возможности для обучения. Интерактивные задания, математические симуляторы и игровые приложения делают процесс исследования увлекательным и эффективным.

Эти подходы формируют у младших школьников не только математические знания, но и исследовательские умения, которые станут основой для их дальнейшего обучения и успешной адаптации в сложном и изменчивом мире.

Учитель играет важнейшую роль в организации учебного процесса, направленного на развитие исследовательских компетенций у обучающихся. Он выступает как наставник и организатор, создающий условия для активного и самостоятельного освоения знаний[3]. Его деятельность включает несколько ключевых направлений. Во-первых, педагог формирует исследовательскую среду, которая стимулирует учащихся к постановке вопросов, выдвижению гипотез и самостоятельному поиску решений. Для этого он обеспечивает доступ к необходимым ресурсам и организует проблемно-ориентированные задания[4]. Во-вторых, учитель мотивирует учащихся, подчёркивая важность исследовательской деятельности для их личностного и профессионального развития. Он выступает в роли консультанта, поддерживая учащихся в процессе поиска решений и преодоления трудностей. Кроме того, педагог обучает методам научного исследования: от постановки цели и формулировки гипотез до анализа данных, работы с источниками информации и презентации результатов. Важно, что он не только даёт инструкции, но и направляет учащихся, задавая вопросы и побуждая их к самостоятельным выводам.

Значимую роль играет и организация коллективной работы, в ходе которой учащиеся развивают навыки сотрудничества, распределения обязанностей и взаимной ответственности. Это способствует не только повышению

исследовательских компетенций, но и развитию социальных навыков. Учитель также осуществляет оценивание не только итогового результата, но и всего процесса исследования. Он предоставляет конструктивную обратную связь, помогая ученикам анализировать свои действия и совершенствовать навыки. Наконец, педагог интегрирует межпредметные связи, позволяя обучающимся применять знания из различных областей для решения комплексных задач, что формирует целостное понимание исследуемой проблемы[5]. Учитель становится ключевой фигурой, которая направляет, поддерживает и координирует учебный процесс, способствуя развитию у учащихся критического мышления, аналитических навыков, самостоятельности и готовности к решению сложных задач.

Таким образом, формирование исследовательских навыков у младших школьников через задачи по математике является важной и перспективной задачей начального образования. Этот процесс способствует не только развитию математических способностей детей, но и формирует у них такие универсальные компетенции, как умение ставить вопросы, выдвигать гипотезы, анализировать и обобщать информацию. Решение математических задач в исследовательском формате помогает развивать критическое мышление, самостоятельность и творческий подход к решению проблем.

Роль учителя в этом процессе заключается в создании условий для самостоятельной и активной познавательной деятельности учащихся, направленной на открытие нового знания. Использование исследовательских задач способствует воспитанию устойчивого интереса к математике и учению в целом, а также подготавливает школьников к решению более сложных учебных и жизненных задач в будущем.

Список использованной литературы:

1. Бененсон, Е.А. "Развитие исследовательских навыков у младших школьников: методические рекомендации". – М.: Просвещение, 2018.
2. Гельфман, Э.Г. "Математические задачи как средство формирования исследовательской компетенции". – Вестник педагогических исследований, №4, 2020.
3. Занков, Л.В. "О развитии умственных способностей младших школьников". – М.: Академия, 2016.
4. Козлова, С.А. "Методика обучения математике в начальной школе: теория и практика". – М.: Учитель, 2019.
5. Поляков, В.М. "Математическое развитие младших школьников: исследовательский подход". – СПб.: Питер, 2021.

**MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI TARBIYACHILARIDA
SOG'LOM TURMUSH TARZI VA MADANIYATINI
SHAKLLANTIRISHNING MAZMUNI, SHAKL VA METODLARI**

Rahmonqulova X.B

JDPI. o'qituvchisi

Annotasiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tizimidagi tarbiyachilarda sog'lom turmush tarsi va madaniyatini shakllantirishda uning mazmuniga ijtimoiy, tibbiy, psixologik va pedagogik jihatlarining bir butun, yaxlitlikda namoyon bo'lishi kerakligi hamda sog'lom turmush madaniyati shakllantirishning mazmuni, shakl va metodlari haqida yoritilgan.

Kalit so'zlar: Ijtimoiy, tibbiy, pedagogik, psixologik, sog'lim turmush madaniyati, so'glom bola, muxit,

Аннотация: В статье рассмотрены социальные, медицинские, психолого-педагогические аспекты формирования культуры здорового образа жизни у будущих педагогов системы дошкольного образования, а также содержание, формы и методы формирования культуры здорового образа жизни. .

Ключевые слова: социальная, медицинская, педагогическая, психологическая, культура здорового образа жизни.

Annatation: This article describes the social, medical, psychological and pedagogical aspects of the formation of a culture of healthy living in future educators in the preschool education system, as well as the content, form and methods of forming a culture of healthy living. .

Keywords: Social, medical, pedagogical, psychological, culture of healthy living.

Bugungi kunda jahonning ilg'or mamlakatlarida ta'lim tizimini isloh etishga katta ahamiyat berilmoqda. Buning pirovardida inson paydo bo'lishidan to umrining oxirigacha davom etadigan tarbiya va o'qitishni yaxlit ajralmas tizim deb qarashga va uni amaliyotga tatbiq etishga undalmoqda.

O'zbekistonning mustaqillikka erishishi va hozirgi kunda Respublikamizda amalga oshirilayotgan siyosiy, iqtisodiy, tarixiy va ma'naviy o'zgarishlar jamiyatimiz ijtimoiy hayotida mazmunan boy ishlar qilindi. O'zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi “Ta'lim to'g'risida”gi qonunidagi (2020 y 25 sentyabr) sog'lom avlodni tarbiyalashga xizmat qiluvchi muhim shart – sharoitlarini yaratish, “bo'lajak tarbiyachilarning yakka tartibdagi ehtiyojlarini qondirish, ularning bo'sh vaqti va dam olishini tashkil etish uchun jismoniy shaxslar madaniy – estetik, ilmiy, texnikaviy, sport va boshqa yo'nalishlarida darsdan tashqari ta'lim muassasalarini

tashkil etish”, shuningdek, kadrlar tayyorlash tizimini shakllantirish va rivojlantirish borasida quyidagi ustuvor yo`nalishlar belgilab berilgan:

- o`quv – tarbiya jarayonining sog`lomlashtirishga qaratilgan amaliy harakatlarni tashkil etish, sog`lom turmush madaniyati me`yorlarini ishlab chiqish uchun zarur bo`lgan sharoitlarni yaratish;

- ta`lim oluvchilarning tibbiy – gigienik madaniyatini oshirish, ularning jismoniy tarbiya va sport borasidagi faolliklarini kuchaytirish hamda jismoniy kamolot darajasini oshirish yo`lida tashkiliy uslubiy yondashuvlarni takomillashtirish. Mazkur yo`nalishlarning belgilab derilishi sog`lom avlodni voyaga yetkazish muammosining davlat siyosati darajasiga ko`tarilganligining isbotidir.

Maktabgacha ta`lim tashkiloti tarbiyachilarida sog`lom turmush tarsi va madaniyatini shakllantirishda quyidagi ob'ektiv va sub'ektiv shart – sharoitlarining yaratilishi muhim ahamiyatga ega:

A) sub'ektiv shart – sharoitlar;

- jamiyatda sog`lom turmush madaniyatini shakllantirish muammosining davlat siyosati darajasiga ko`tarilganligi;

- yoshlarda sog`lom turmush madaniyatini shakllantirish jarayoniga ijtimoiy jamoatchilikning jalb etilganligi;

- talabalar o`rtasida sog`lom turmush madaniyatini targ`ib etish ishiga mas'ul bo`lgan shaxslar – ota-ona, pedagog hamda jamoat tashkilotlari vakillarining bu borada muayyan bilimlarga ega ekanliklari;

- bo`lajak tarbiyachilarning sog`lom turmush madaniyati va uning mohiyati xususidagi bilimlarni o`zlashtirganligi;

- ularda sog`lom turmush madaniyati ko`nikmalarini hosil qilishga bo`lgan qiziqish va ichki intilishning mavjudligi;

- ommaviy axborot vositalari sahifalarida jamiyatda sog`lom turmush madaniyatini shakllantirish muammosining keng ko`lamda izchil, shuningdek, samarali yoritib berilayotganligi va hokazolar;

B) ob'ektiv shart – sharoitlar;

- jamiyatda sog`lom turmush madaniyatini qaror toptirishga oid mavzularda yaratilgan manbalar (ilmiy) ilmiy – ommabop, ommabop va metodik adabiyotlar, darslik, qo`llanma, tavsiyanoma hamda ko`rgazmali qurollarning mavjudligi;

- Tarbiyachilarda sog`lom turmush madaniyatini shakllantirishga qaratilgan faoliyat jarayonining axborot va texnik vositalar bilan yetarli darajada ta'minlanganligi va hokazolar.

Tarbiyachilarga sog`lom turmush tarsi va madaniyatini shakllantirish yuqorida qayd etib o`tilganidek, murakkab jarayondir. Sog`lom turmush madaniyati mazmunida ijtimoiy, tibbiy, psixologik va pedagogik jihatlarining bir butun, yaxlitlikda namoyon bo`lishi ana shu murakkablikni asoslovchi dalildir.

Bo'lajak tarbiyachilarning sog'lom turmush madaniyatini shakllantirish negizida pedagog xodimlarni salomatlikka doir ko'nikmalari bilan qurollantirishda, qator an'anaviy o'qitish usullari bilan birgalikda hozirgi kunda omma o'rtasida keng tarqalayotgan treninglarni o'tkazish asosida ularni talaba – yoshlarda sog'lom turmush madaniyatini shakllantirishga pedagogik tayyorgarlikni oshirish kutilgan samarani berdi.

Sog'lom turmush madaniyatini shakllantirishda quyidagi pedagogik hamda tashkiliy ishlar amalga oshiriladi. Unga ko'ra, pedagogik shart – sharoitlar mazmuni quyidagicha yoritiladi:

Metodlar:

1) og'zaki metod, uning mazmunini ifodalovchi quyidagi shakllarda o'z aksini topadi: ma'ruza, nazariy seminar; konferentsiya (atrof – muhit muhofazasi, inson salomatligi, shuningdek, shaxsning kamolotiga yetishiga mas'ul bo'lgan mutaxassislarni jalb etgan holda);

2) ko'rgazmali metod mazmunini ifodalovchi shakllar – sog'lom turmush madaniyati mazmunini ifodalovchi slayd, buklet, plakat va boshqa didaktik materiallar to'plami; video – syujet (sport, yuqumli kasalliklar va ekologiya)lar va hokazolar.

3) amaliy metodlar mazmunini ifodalovchi shakllarda esa: audio va video trening mashg'ulotlari; rasmlar tanlovi, ta'lim – tarbiya jarayonida jismoniy mehnatning kichik elementlaridan mashqlar qilish; “Agar sog'lom turmush madaniyatini shakllantirishni murakkab deb bilsangiz, u holda o'ylab ko'ring, nosog'lom turmush madaniyatini narhi qancha turadi?!” tamoyili asosida uyushtirilgan kecha va musobaqalar; uchrashuv (tibbiyot xodimlari, psixolog, pedagog, yoshlar ijtimoiy harakat vakllari, ijtimoiy tashkilotlarning a'zolari, mahalla fuqarolik kengashlari faollari, yong'in va yo'l harakati xavfsizligi bo'limlarining mutaxassislari va boshqalar ishtirokida); ekspeditsiya ekologik xavf unsurlari (ko'rinishlari) mavjud bo'lgan hududlarda bo'lish, ekologik o'zgarishlarning sodir bo'lish sabablari va oqibatlari haqida bo'lajak tarbiyachilarning nazariy bilimlarini boyitish;

Vositalar: jonli nutq; shaxsiy namuna ko'rsatish (ota – onalar, fan o'qituvchilari, tibbiyot xodimlari, mahalla faollari, yetuk sportchilar, bolalar ijtimoiy tashkilotining yetakchi va liderlari; badiiy adabiyotlar, ilmiy, ilmiy – ommabop va ommabop asarlari, o'quv manbalari (darslik, o'quv dasturi va qo'llanmalari); illyustrativ materiallar – rasm, buklet, plakat, syujet, slayd va boshqalar; tabiiy xom - ashyolar (tuproq namunalari) ular ekologik xavf mohiyatini yoritish uchun xizmat qiladi, sport buyumlari, turli jihozlar va hokazolar; ommaviy axborot vositalari sahifalarida berilayotgan maqola, teleko'rsatuv va radio eshtirishlar statistik ma'lumotlar; texnik

(kodoskop) va axborotli texnologiya (kompyuter) vositalari; masofadan turib o`qitiladigan darslar uchun o`quv materiallari va boshqalar.

Yuqoridagi ta'lim – tarbiyaning muayyan shakl, metod hamda vositalari yordamida Bo'lajak tarbiyachilarda sog'lom turmush madaniyatini shakllantirish quyidagi ishlarning amalga oshirilish lozimligini taqozo etadi:

- pedagogik kadrlarni tayyorligini oshirish; oila, institut, maxalla, ijtimoiy tashkilotlar sog'likni saqlash, yong'indan saqlash, huquqni himoya qilish organlari, yoshlar tashkiloti hamkorligini yuksaltirish;

- sog'lom turmush madaniyatining mazmuni va bilimlar majmui (o`quv va qo`shimcha to`ldiruvchi materiallar va b.)ni ishlab chiqish;

- sog'lom turmush madaniyati yuzasidan zamonaviy axborot texnologiyalari bilan qurollangan o`quv qo`llanmalari va ko`rgazmali o`qitish vositalarini yaratish va talabalarni ta'minlash.

Tarbiyachilarni sog'lom turmush madaniyatini shakllantirishga yo`naltirilgan ta'lim – tarbiya jarayonida o`qitishning quyidagi printsiplariga tayanildi:

- oddiydan murakkabga – sog'lom turmush madaniyati tushunchasining o`zi keng kamrovli ibora bo`lib, bir necha omillardan iborat. Har bir mezoni xususida talabalarga ko`nikmalar hosil qilish natijasida sog'lom turmush madaniyati haqida ongida sog'lom turmush madaniyati pramidasi vujudga keltiriladi, ya'ni ularda sog'lom turmush madaniyatiga oid oddiy tushunchalardan boshlab, o`zlashtirilgan nazariy bilimlar asosida muayyan tizimli yaxlit tasavvur hosil qilinadi;

- mavzular orasidagi uzviylik va izchillik – sog'lom turmush madaniyati talabalar ongiga singdirishda dissertatsiyaning oldingi bandlarida qayd etganimizdek, uzviylik va uzliksizlik tamoiliga rioya qilingan taqdirdagina ko`zlagan maqsadga erishish mumkin;

- shaxsni shakllantirishda onglilik – tadqiqot ishimizning bosh maqsadi sog'lom turmush madaniyati tushunchalarini bo'lajak tarbiyachilarning ongiga singdirish.

Bizning pedagogik faoliyatimiz jarayonida tayyorlagan tajriba – sinov materiallarimiz ushbu tamoyilga asoslangan holda tanlandi. Bu sohada ko`zda tutilgan samaradorlikka erishilganligi ishning so`nggi bandida asoslab berilgan;

- ta'limda axborot texnologiyalarini qo`llash - bo'lajak tarbiyachilarning sog'lom turmush madaniyati sohasidagi nazariy bilimlarni o`zlashtirishga bo`lgan motivatsiyasini kuchaytirishga erishilsa, ikkinchi tomondan, uzluksiz ta'lim tizimida yangi zamonaviy o`quv adabiyotlarini yaratish, ya'ni, sog'lom turmush madaniyatini shakllantirishning multimediali elektron qo`llanmasini yaratish – davr talabidir;

- Tarbiyachilarning o`z kuchiga bo`lgan ishonchni kuchaytirish – bu tamoiylga amal qilish har qanday ko`zlagan maqsadga erishishdagi muhim omildir.

Yuqorida qayd etib o`tilgan vazifalarni samarali hal etishda ta'lim muassasasi xodimlari quyidagilarga e'tibor qaratishlari maqsadga muvofiq deb topildi: faoliyatning izchil va puxa bo`lishini ta'minlash;

- faoliyat jarayonida intizom talablariga rioya qilish;
- eksperimentator o`qituvchilarni ma'naviy hamda metodik jihatdan qo'llab – quvvatlash;
- Ota – onalar bilan hamkorlikni to`g`ri yo`lga qo`yish;
- Bo'lajak tarbiyachilarda sog'lom turmush madaniyatini shakllantirish borasidagi jahon tajribalariga tayanib ish ko`rish;
- Tarbiyachilarda sog'lom turmush tarsi va madaniyatini shakllantirishda mutafakkirlar qoldirgan meros – buyuk manbalarda sog'lom turmush madaniyatiga oid bildirgan qarash va nasihatlaridan keng ko`lamda foydalanish;
- Tarbiyachilarda sog'lom turmush madaniyati ko`nikmalarini shakllantirishda ommaviy axborot vositalari xizmatidan samarali foydalanish;
- texnik vositalardan keng ko`lamda foydalanish.

Shuni unutmash kerakki, bu jarayon qayerda kechishidan qat'iy nazar bo'lajak tarbiyachilarning sog'lom turmush madaniyatini shakllantirish kelajakdagi ish faoliyati rivojiga asos bo`lib qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Arzikulov R.U. Soglom turmush tarzi asoslari. T.; I-II jild. 2005.- 256, 245 bet.
2. Safarova D. va boshq. Valeologiya. T.2006.- 196 b.
3. Sharipova D.D., Shaxmurova G. A, Xaydarova P., Arbuzova T.L. Yoshlar orasida OIV-infektsiyasi profilaktikasi. Uslubiy qo'llanma. G`G` Garnitura Tims New Roman. 5 b.t. T. 2010.
4. Sharipova D.D., Shaxmurova G.A, Ibragimxodjaev B.U., Mannapova N.Sh. Valeologiya asoslari. Mustaqil ta'lim mashg'ulotlari uchun metodik qo'llanma. G`G` Garnitura Tims New Roman. 5 b.t. T. 2010.
5. Sharipova D., Sodikov K., Shaxmurova G., .Arbuzova T, Mannopova N. Valeologiya asoslari. - T.: 2009. - 124 b

ХУДОЖЕСТВЕННОЕ СРАВНЕНИЕ В СОЗДАНИИ ОБРАЗА ЖЕНЩИНЫ-МАТЕРИ

Г.А.Усенова

Нукусский государственный педагогический институт Доцент

Аннотация. Данная статья посвящена использованию художественного сравнения в создании образа женщины-матери. Образ женщины-матери как важнейший элемент культуры многократно описан в каракалпакской художественной литературе. Материалом для анализа были выбраны произведения известного каракалпакского писателя Тулепбергенова Кайпбергенова.

Ключевые слова: сравнение, образ женщины-матери, каракалпакская литература, лингвокультура.

Abstract. This article is devoted to the use of artistic comparison in creating the image of a woman-mother. The image of a woman-mother as the most important element of culture is repeatedly described in Karakalpak fiction. The works of the famous Karakalpak writer Tulepbergen Kaipbergenov were chosen as the material for the analysis.

Key words: comparison, image of a woman-mother, Karakalpak literature, linguoculture.

Аннотация. Мазкур мақола аёл-она образини яратишда бадийи ўхшатишдан фойдаланишга бағишланган. Маданиятнинг муҳим элементи сифатида аёл-она образи қорақалпоқ бадийи адабиётида қайта-қайта гавдаланган. Таҳлил учун материал сифатида машҳур қорақалпоқ адиби Тулепберген Қайипбергеновнинг асарлари танланди.

Таянч иборалар: ухшатиш, аёл-она образи, қорақалпоқ адабиёти, лингвомаданият.

Введение

Объектом данной статьи является сравнение, рассматриваемый в рамках многих научных направлений гуманитарных дисциплин, в том числе и лингвокультурологии. В каждой лингвокультуре несомненно имеются только ей присущие значения, что имеет отражение как в устройстве социально-культурной жизни, так и в языке.

Каждый народ отображает и воспринимает мир сквозь призму своей национальной культуры и менталитета, что обусловлено тем, что «каждая цивилизация, социальная система характеризуется своим способом восприятия мира» [1;49].

Образ женщины-матери как важнейший элемент культуры многократно описан в художественной литературе. Образ женщины-матери, хранительницы домашнего очага, воплощающей в себе такие качества как заботливость, доброту, любовь и красоту, занимает особое место в произведениях каракалпакских писателей. Большой интерес представляет изучение сравнение в создании образа женщины-матери в художественной литературе.

Материалы и методы

Материалом для анализа нами выбраны произведения известного каракалпакского писателя Тулепбергенова Кайпбергенова. Выбор в качестве исследования произведений данного писателя обусловлен тем, что он внёс большой вклад в развитие жанра прозы каракалпакской литературы, и является автором целого ряда романов, повестей и эссе, которые переведены на другие языки. Одним из известных его произведений являются трилогия «Дастан о Каракалпаках», состоящий из трёх книг и «Дочь Каракалпакии». В качестве материала для изучения сравнения в создании образа женщины-матери послужили одна из книг трилогии - роман «Түсиниксизлер» (Непонятные), в котором наряду с такими персонажами как Маман бий, Айдос бий, Ерназар алакоз, раскрывается образ женщины-матери «Кумар аналық», а также роман «Дочь Каракалпакии», в котором мы также видим образы женщин-матерей в таких персонажах как мать Жумагуль Санем, мать Турымбета и в самой главной героине романа Жумагуль. В работе проведены стилистический и описательный анализы.

Результаты исследования

В лице героинь в произведениях Т.Кайпбергенова прежде всего мы видим образ женщины-матери, прочно утвердившийся в сознании человечества назначении женщины в мире - рождение и воспитание детей, хранительницы домашнего очага, создающей уют и благоприятную атмосферу в семье. Лексема мать является базовой для обозначения женщины-матери в каракалпакском языке.

Рассмотрим отрывки из вышеназванных произведений Т.Кайпбергенова, где в персонажах Кумар-ана и матери Жумагуль - Санем можно увидеть образ женщины заботливой и доброй матери, готовой сделать всё для своего ребёнка: Кумар-ана – для своего сына Ерназара, а Санем – для своей дочери Жумагуль: 1. Ана улын **жубатқандай** ужыбатлы сөз таппай, тыныш уйқлаўын тилеп, шығып кетти. [4;105]

2. Ананың жүреги **ашып кеткендей** болды, сондағы ойы Ерназарды Гүлзийбадан соң және биреўге байланып, жүрмекен деген кәўип еди [4;193].

3. Ана кеўли **мисли** дәрья, бирақ дәрья тилсиз болады деп ылас шөп-шар таслай бермеңиз, дәрья тасыса бәриңизди мантықтырады [4;283]

4. Анасы басқа исин қойып, қызының қасына отыра сала оның қызыл жыңғылдың **көмириндей** қара, бестен таллап өргенликтен хәр қайсысының ени бир сүйем қос бурымын сыйпады. Маңлайына түсіп кеткен топпысын алып қойды. [5;24].

В первом примере мы видим Кумар-ана как женщину, занимающуюся обычными домашними делами, она укладывает сына спать, у неё всегда готово тёплое молоко. В 2-м примере стилистический приём сравнение «Ананың жүрегі ашып **кеткендей** болды» показывает беспокойство матери о сыне. В 3-м примере использована развёрнутая метафора, которая помогает автору лучше раскрыть внутренний мир, чувства матери, сердце матери отождествляется с текущей рекой (Ана кеўли мисли дәрья...).

В последнем предложении из романа «Дочь Каракалпакии» описывается заботливое отношение Санем к дочери, сравнение цвета волос девушки с цветом угля, а также аллитерация (повтор звука [к] почти в каждом слове предложения в 4-м примере: «...қойып, қызының қасына отыра сала оның қызыл жыңғылдың **көмириндей** қара») позволяют автору детально описать внешность дочери-Жумагуль.

Рассмотрим пример, в котором образ женщины-матери сравнивается с источником тепла, защиты, заботы, доброты и любви: Сәнемнің гүби писип әкелген бир аұызқабақ айранының үстінде **бақаншақтай** жылтыраған май бар еди. Там басынан түсіп үйге кириўден, майды алып нанға жағып қызына усынды [5;38].

Как видно в данном отрывке сравнение кусочка масла с ракушкой передают беспокойство матери о дочери. У матери Жумагуль Санем совсем нелёгкая жизнь, поэтому она постоянно живёт в тревоге и страхе за судьбу дочери. Даже когда Жумагуль уже взрослая женщина, сама мать, у неё ребёнок, Санем относится к ней как к маленькой.

Писатель использует множество стилистических приёмов, чтобы показать Санем как заботливую мать. Сравнение Жумагуль с ребёнком лежащим в колыбели, эпитеты в описании рук матери «қатты, куў сүйек, тарамыс-тарамыс қоллары», расположенные в порядке нарастания, а также гипербола в сочетании со сравнением (Ири денели Жумагүлдің салмағы оған шыбынның қонғанындай сезилсе сирә!), когда мать не чувствует тяжесть крупной дочери, показывают трепетное нежное отношение матери к дочери. В следующем отрывке «Қызынын даўысын аңғарған Сәнем басын есик бетке бурғанда, мойнының тамырлары **дуўтардай** шертилип, жумық көзлериниң пердеси серпилди, түнерип атырған қабағы бираз ашылып, әлле нәрселерден **үмитленгендей нурсыз көзлери** есикке қарай сүзилди. Қансыз еки езиўинде күлкиниң изи көринди» [5;10] автор использует оригинальное сравнение,

эпитеты, выраженные прилагательными в отрицательном значении нурсыз көзлери, қансыз еки езиўинде, антитеза түнерип атырған қабағы бираз ашылып, помогают автору детально описать тяжёлое состояние пострадавшей женщины, жестокое обращение мужа к жене, неравное положение женщины в семье. Мать и дочь хорошо понимают друг друга, они и внешне очень похожи, и как бы сливаются в единое целое: **Анасындай ири денели** нашардың қызарып пискен алмадай жүзлери хәр нәрсени бир қыял еткенде дөнип, ири ала көзлериниң қарашығы бир орнынан қозғалмай, қабағы үйиледи [5;47].

В данном отрывке в портретной характеристике Жумагуль автор использовал сравнение и повтор (**Анасындай ири денели** нашардың қызарып пискен алмадай жүзлери,.. ири ала көзлериниң қарашығы), которые позволяют увидеть схожесть между матерью и дочерью.

Постепенно, по мере развития сюжета романа, Жумагуль из робкой, молчаливой женщины превращается в непокорную, сильную женщину, умеющую отстаивать свои права: 1.Соңғы күнлер Жумагул ушын таты ысыла баслаған гүмис күнлер болды, өзін шексиз еркин, бахытлы сезеди. Дүньяны ол бурын ошақтан кең көрмейтуғын еди, **өз ойынан оның бираз кеңлеу** екенин енди түсинип киятыр [5;170].

2.Ол кеткен соң Жумагул аўыр ойға шүмди. Желкесине түйдекленген бурымына қыстырылған мүйиз тараққа еки алақанын басып, **мойны сынып кеткендей еркисиз**, алдына жайыўлы турған китапқа тигилип қарап отыр. Бирақ көзлери ҳеш қандай китапты көрмейди.Тула бедени қалтырап, бойын ашыў қаплаған еди [5;355].

В данном отрывке используется сравнение (өз ойынан оның бираз кеңлеу екенин енди түсинип киятыр) и оригинальное сравнение (...мойны сынып кеткендей еркисиз, алдына жайыўлы турған китапқа тигилип қарап отыр).

В произведениях Т.Кайпбергенова воплощением храбрости, мужества и мудрости является образ Кумар аналық в романе «Түсиниксизлер» - мать показана как сильный, мужественный человек и опора семьи. Мать часто обращается к сыну с назиданиями и советами, как видно из следующего отрывка: - Өмирде де сол! Бир орынсыз буйрық мөмин досларыңды қырады, **Курбақадай** ғаңқылдасқанлар аман қалады. Өмириңе сабаи және бир ўәсиятым бар, балам. Адамды үш нәрсе қор етеди: бириншиси – өтирик сөйлеу, екіншиси- ғарлық, үшіншиси – ашкөзлик. Усылардан сақ бол. Ҳаялыңа да орынсыз кейиме [4;43].

Из приведённого отрывка мы видим, что Кумар аналық – очень мудрая женщина, она постоянно рядом с сыном, поддерживает его, и когда надо направляет его по правильному пути. Автором используется оригинальное сравнение «**Курбақадай** ғаңқылдасқанлар аман қалады».

А в следующих отрывках мы видим как мужественно принимает Қумар-ана смерть своего сына: 1.Қумар аналық отау орнын басқан суу бойына отырып, Ерназардың қанға боялған геллесин тазалап жуып муртларын **тап тирисиндегидей** қулағынан асыра шыйратыпшыйратып, басындағы ақ жипек жаулығын алып оған орап түйди де, әскер басшыға қайтарды: - Мә, алыңлар. Енди Ерназаржанның геллеси хан сынағынан мәрдана өтеди [4;413].

2.Қумар аналық еки адым кейин шегинип, тентиреклеуи менен артындағы дар ағашына сүйенди. Ханның көз алдында әпиұайы Ана емес, **өткір қуяш турғандай**, қайтып тиклесе алмай, қызара баслаған көзлерин қыпылықлатып, ғоддаслауы менен хәмир етти: - Тарқатыңлар, той-тамаша тамам! [4;422].

Стилистические приёмы, использованные писателем: повтор (шыйратып-шыйратып), эпитет (ақ жипек жаулық), ласкательная форма имени сына (Ерназаржан) в 1-м отрывке; сравнение матери с солнцем (әпиұайы Ана емес, өткір қуяш турғандай), аллитерация (повтор звука [к] қуяш турғандай, қайтып тиклесе алмай, қызара баслаған көзлерин қыпылықлатып..звука [т] –Тарқатыңлар, той-тамаша тамам!) во 2-м отрывке помогают передать состояние матери, узнавшей смерть сына, сколько сил стоит ей держать в руках голову сына.

Образ женщины-матери используется не только в своём основном значении, но она часто используется в произведениях Т.Кайпбергенова в своих периферийных значениях в сочетаниях на уровне слова и словосочетания, формируя новые смыслы: ана-жер (матьземля), ана-Уатан (Родина-мать), ана-тәбият (природа-мать), тарийх-ана (мать-история), ана жүреги (материнское сердце), ана сезими (материнское чувство).

Заклучение

Таким образом, изучение образа женщины-матери в каракалпакской литературе, показывает, что с одной стороны, этот образ является ключевым понятием в каракалпакской лингвокультуре, с другой стороны, этот образ является социально и культурно значимым концептом, так как в нём отражены оценочные представления каракалпакского этноса. Анализ образа женщины-матери на материале произведений известного каракалпакского писателя Т.Кайпбергенова показывает, что женщина-мать показана в основном самоотверженной сильной женщиной, готовой на всё ради своих детей, мать – это источник доброты и радости. Результаты исследования образа женщины-матери на материале художественной прозы показывают высокую значимость этого концепта для каракалпакской лингвокультуры.

Использованная литература:

1. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика. Минск. Тетра Системс. 2004, стр. 27, 49.
2. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. М. 1993. Стр. 3.
3. Лакофф. Дж. Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем// Язык и моделирование социального взаимодействия. М. 1987.- с. 74-85.
4. Кайпбергенов Т. «Тусиникеизлер» Нукус, Каракалпакстан, 1979, с.426.
5. Кайпбергенов Т. «Каракалпак кызы» Нукус, Каракалпакстан, 1965.
6. Usenova, G. A. (2024). COMPARISON AS A NATIONAL-CULTURAL CONNOTATIONAL UNIT. Hamkor konferensiyalar, 1(5), 18-20.
7. Usenova, D. G. (2024, April). IMAGERY COMPARISONS IN THE WORKS OF ENGLISH WRITERS. In Konferensiyalar| Conferences (Vol. 1, No. 9, pp. 110-114).

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ПРИ ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ

Икрамова Мунира Маруфжановна

Преподаватель кафедры методики преподавания русского языка Узбекского
государственного университета мировых языков

ORCID: 0009-0009-3386-1046

Аннотация: В статье рассматриваются популярные цифровые технологии обучения русскому языку. Современные цифровые технологии играют важную роль в обучении русскому языку как иностранному (РКИ) по нескольким ключевым причинам. Они не только расширяют возможности преподавателей и учащихся, но и вносят значительные инновации в методики обучения, делая процесс более интерактивным, доступным и эффективным.

Ключевые слова: инновации, инновационный подход, русский язык как иностранный, цифровые технологии.

USING DIGITAL TECHNOLOGIES IN TEACHING RUSSIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

Ikramova Munira Marufjanovna

Lecturer of the Department of Methods of Teaching Russian at the Uzbekistan State
World Languages University

ORCID: 0009-0009-3386-1046

muniraikramova@gmail.com

Abstract. The article discusses popular digital technologies for teaching the Russian language. Modern digital technologies play an important role in teaching Russian as a foreign language (RFL) for several key reasons. They not only empower teachers and students, but also bring significant innovations in teaching methods, making the process more interactive, accessible and effective.

Key words: innovations, innovative approach, Russian as a foreign language, digital technologies.

Введение. В современном мире, где границы становятся всё более прозрачными, а интерес к межкультурной коммуникации возрастает, русский язык как иностранный привлекает внимание учащихся по всему миру. Использование цифровых технологий при обучении русскому языку может

существенно улучшить как качество обучения, так и уровень взаимодействия между преподавателями и учащимися.

«Инновационные технологии – это новые способы и методы взаимодействия педагогов и учащихся, обеспечивающие эффективное достижение результата педагогической деятельности» [1, с. 343]. Инновации в образовании играют важную роль и «основными принципами инновационного обучения выступают: креативность (ориентация на творчество); усвоение знаний в системе; нетрадиционные формы уроков; использование наглядности». [2, с. 960]. И помочь следовать этим принципам могут цифровые технологии. Без технологий невозможно представить нашу жизнь, с их развитием изменяются и форматы обучения.

При таком быстром развитии технологий возникают важные вопросы, касающиеся формата реализации обучения русскому языку. Следует обратить внимание на структуру занятия, представленный учебный материал, использование новых технологий, создание учебных программ, также важным является мотивирование учащихся и контроль домашних заданий и при правильном использовании технологий данные вопросы можно решить намного быстрее, а также улучшить качество образования и повысить эффективность обучающего процесса. Так как цифровые технологии могут оказывать воздействие и на слух, и на зрение, также могут помочь скомбинировать различные форматы, такие как текст, изображения, звук или видео, погружать в виртуальную реальность это является их главным преимуществом. Таким образом, «неотъемлемое свойство современных технологий – мультимедийность, благодаря которой возможно воздействие сразу на зрительное, слуховое восприятие, вовлечение большинства чувственных компонентов обучаемого способствует интенсификации образовательного процесса» [3, с. 306]

Существует большое количество разнообразных цифровых технологий, которые можно использовать в процессе обучения русскому языку. Рассмотрим образовательную платформу Joyteka, в которой можно создавать увлекательные уроки, задания в форме веб-квестов. Особенно интересны веб-квесты, так как чтобы выполнять задания необходимо находить подсказки, отвечать верно на вопросы. Одним из преимуществ сервиса является создание интерактивных видео. Большой интерес учащихся вызывают уроки в форме игры и для того, чтобы интегрировать с их с ИКТ можно использовать ПК или же мобильные устройства с целью создания совместных презентаций, прохождения тестов, которые в дальнейшем могут помочь определить уровень владения языком. Следует отметить, что использование компьютерного тестирования повышает эффективность учебного процесса, а создание совместных презентаций дает

возможность учащимся быть активными, проявить креативность и развить творческие способности.

Одним из интересных приложений для изучения русского языка является Drops. В приложении есть большое количество иностранных языков, удобный интерфейс и можно настроить подходящее время для изучения слов. В приложении слова разделены по тематическим группам, такие как мода, учеба, дизайн, а также слова дополняются миниатюрными изображениями и после выбора правильного ответа лексика автоматически проговаривается. Развитие и создание таких приложений играет большую роль в сфере образования и предоставляет возможность свободного изучения языков.

Также рассмотрим интересную платформу для создания различных игр при обучении – это Learningapps.com. Данная платформа удобна и практична при создании заданий и интерактивных игр для студентов, предлагает разнообразий игр и заданий. Learningapps.com позволяет создавать задания, которые могут включать текст, изображения, аудио и видео. Это делает обучение более эффективным. Платформа предоставляет преподавателям возможность легко и быстро создавать задания, такие как кроссворды, викторины, карточки и игры с выбором вариантов. Поскольку это облачная платформа, а значит позволяет создавать, хранить и делиться заданиями онлайн. Такая система упрощает доступ к материалам и делает их доступными для студентов в любое время, что также является важным элементом цифровых технологий, также можно предоставлять как публичный доступ, так и только для определенной группы.

Заключение. Таким образом, современные цифровые технологии предлагают значительные преимущества для обучения русскому языку как иностранному. Они не только делают обучение более доступным и гибким, но и вносят инновации в методики преподавания, делая процесс более интерактивным, персонализированным и эффективным. Рассмотренные платформы для создания образовательных игр являются важным инструментом в сфере цифровых технологий, которые активно используется для улучшения образовательного процесса и вовлечения студентов в учебный процесс через интерактивные и увлекательные задания.

Список литературы:

1. Выходцева Т. В. Использованию инновационных и когнитивных технологий в обучении грамматике на уроках иностранного языка / Т. В. Выходцева. – Текст: непосредственный, электронный // Молодой учёный. - 2017. – № 49 (183). – С. 343-345.

2. Зинина Т. Ф. Инновационные подходы к преподаванию русского языка / Т. Ф. Зинина. – Текст: непосредственный, электронный // Молодой ученый. – 2016. – № 8 (112). – С. 957-960.

3. Загуменникова Н. В. Использование мультимедийных технологий в преподавании русского языка как иностранного // Язык как основа современного межкультурного взаимодействия: материалы VI Междунар. науч.-практ. конф. (г. Пенза, 5 декабря 2019 г.) / отв. ред. Д. Н. Жаткин, И. В. Куликова. Пенза: Изд-во ПензГТУ, 2020. С. 306 – 311.

O‘QUVCHILARDA AJDODLARIMIZ MILLIY-MA’NAVIY MEROSI TIZIMINI O‘RGANISH

Yulchiyev Sobirali Yuldashevich

Namangan viloyat PMM o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ajdodlarimizni milliy-ma’naviy merosi tizimini o‘rganishda har bir mashg‘ulot, tarbiyaviy tadbir o‘quvchilar ongida ma’naviy madaniyatning yagona ilmiy manzarasi haqidagi tasavvurlarini rivojlantirishi, shaxsiy hayotda, jamiyatda o‘z o‘rnini topishga erishishi; milliy ma’naviy madaniyat tizimi tarbiyaviy mohiyatini anglab yetish malakalarini shakllantirish.

Tayanch tushunchalar: ajdodlar, muhim vazifalarni, intellektual meros, o‘zbek xalqining milliy-ma’naviy merosi, o‘z tajribasi, mas’uliyat, imkoniyat.

СТУДЕНТЫ ИЗУЧАЮТ СИСТЕМУ НАЦИОНАЛЬНОГО И ДУХОВНОГО НАСЛЕДИЯ НАШИХ ПРЕДКОВ

Аннотация: Каждое упражнение, воспитательное мероприятие по изучению системы национально-духовного наследия наших предков должно развивать в сознании учащихся их представление об уникальном научном ландшафте духовной культуры, находить свое место в жизни личности и общества; формирование умений понимать воспитательную сущность системы национальной духовной культуры.

Ключевые слова: предки, важные задачи, интеллектуальное наследие, национальнодуховное наследие узбекского народа, собственный опыт, ответственность, возможности.

STUDENTS STUDY THE SYSTEM OF NATIONAL AND SPIRITUAL HERITAGE OF OUR ANCESTORS

Annotation: In studying the system of the national-spiritual heritage of our ancestors, every training and educational event should develop in the minds of students their imagination about the unique scientific landscape of spiritual culture, and find their place in personal life and society; formation of skills to understand the educational essence of the national spiritual culture system.

Basic concepts: ancestors, important tasks, intellectual heritage, national-spiritual heritage of the Uzbek people, own experience, responsibility, opportunity.

Introduction (Kirish). Sharq mutafakkirlarining oʻrni beqiyosdir. Mana shular orasida Markaziy Osiyolik mashhur faylasuf, qomusiy olim Forobiyning oʻrnilar alohida ahamiyat kasb etadi. Forobiy, Ulugʻbek, Ibn Sino kabi qator allomalarimizning hayoti va ijodi biz uchun ilmiy meros. Undan toʻgʻri foydalanishimiz va avaylab asrashimiz va kelajak avlodga yetkazish biz uchun ulkan vazifalardan biridir. Ajdodlarimizni milliy-maʼnaviy merosi tizimini oʻrganishda har bir mashgʻulot, tarbiyaviy tadbir oʻquvchilar ongida maʼnaviy madaniyatning yagona ilmiy manzarasi haqidagi tasavvurlarini rivojlantirishi, shaxsiy hayotda, jamiyatda oʻz oʻrnini topishga erishishi, milliy maʼnaviy madaniyat tizimi tarbiyaviy mohiyatini anglab yetish malakalarini shakllantirishi, oʻz maʼnaviy faoliyatining natijalarini oldindan koʻra bilishga oʻrgatishi, tabiat va jamiyat, inson va u yashaydigan muhit haqida ilmiy bilim bilan qurollanishi kerak. Milliy-maʼnaviy merosni shakllantirish maqsad va vazifalarini ijobiy hal etishda mashgʻulotlarning xarakteriga mos maʼnaviy muhit yaratish uchun barcha omillarga tayanish talab etiladi. Chunki, oʻqituvchi va oʻquvchi hamkorligidagi faoliyat jarayoni shu faoliyatning samaradorligini oshiruvchi, ularning maʼnaviy talab va ehtiyojlarini qondiruvchi muhit yaratilishini taqozo etadi. Bunday maʼnaviy muhit uchun oʻqituvchi bilim saviyasining oʻquvchilar talabiga mosligi, oʻqituvchi uslubiyatidagi rang-baranglik, oʻqituvchi va oʻquvchi, maktab pedagogik jamoasi va oʻqituvchi oʻrtasidagi munosabatlarning sofliqi, sinf jamoasini oʻquv qoʻllanmalari, oʻquv vositalari bilan taʼminlash darajasi, maktabning moddiy va maʼnaviy bazasi, oʻquvchi oilasining maʼnaviy muhiti kabilar muhim rol oʻynaydi. Oʻquvchi maʼnaviy muhitning faoliyat jarayonida xulq namunasi orqali oʻz maʼnaviy qiyofasini namoyon eta boradi. Bu oʻrinda subyektning shaxsiy va ijtimoiy harakati nutqiy aloqalar, pedagogik muloqot zahirida shakllanib takomillashadi.

Methods (Metodologiya). Shundan kelib chiqib oʻquvchilarida ajdodlarimiz milliy-maʼnaviy merosining tarkib topish belgilari, maʼnaviy ehtiyoj, talab, qiziqish, oʻz-oʻzini anglashi, maʼnaviy muhit va faoliyat jarayonida turli omillar, oʻquvchi shaxsining xulq namunasi, xatti-harakati, oʻzaro nutqiy aloqasi, oʻqituvchi va oʻquvchi ijodkorligi kabi omillar taʼsirida shakllanib boradi. Bunga dars va darsdan tashqari tarbiyaviy tadbirlar jarayonida eʼtibor berish talab etiladi. Umumtaʼlim maktabi oʻquvchilarida milliy-maʼnaviy meroslar mohiyatini oʻrganish, pedagogik imkoniyatlaridan keng foydalanish asosan dars jarayonini tashkil etish va uning asosiy tarkibiy qismlariga qoʻyiladigan talablarga ijodiy yondashishga bogʻliq. Oʻzbek xalqining milliy-maʼnaviy merosi sifatida oʻrganishning samarali jihatlari qator pedagogik imkoniyatlarga tayangan holda yaratiladi. Bu oʻrinda oʻquvchilarda oʻrganiladigan fanlarning umumiy xarakteri dars jarayonida oʻrganiladigan mavzuning intellektual merosni oʻrganishdagi imkoniyatlari, oʻquvchining maʼnaviy talabi, qiziqishi va maʼnaviy madaniyat darajasi, oʻquvchi intellektual ehtiyoji va

o‘qituvchi saviyasi, ta‘lim mazmunida darsning ta‘limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchilik xususiyatlariga yaxlit jarayon sifatida munosabat; dars shakllari, usul va vositalarning o‘quvchi ilmiy dunyoqarashini tarbiyalash samaradorligini ta‘minlashga xizmat qila olish darajasi, umuminsoniy va milliy qadriyatlar mushtarakligi asosida o‘quvchilarda milliy ma‘naviy madaniyatni shakllantirish, o‘quvchilarning yosh va ruhiy xususiyatlarini hisobga olish, ta‘lim-tarbiya mazmunining o‘zaro davr talabiga moslik darajasi (dastur, darslik, o‘quv-uslubiy qo‘llanmalar, ma‘rifiy manbaalar) hisobga olinadi. O‘quvchilarida o‘zbek xalqining milliy ma‘naviy merosini o‘rgatishga yo‘naltirilgan darsning maqbul andozasi, faoliyatni tashkil etish negizi hisoblangan uchlik asosida yaratiladi. O‘qituvchi va o‘quvchi ma‘naviy faoliyati (ma‘naviy muhit, ya‘ni dars jarayonida) uchun asosiy yo‘llanma, reja, dastur, darslik, o‘quv qo‘llanmalarining (ta‘lim mazmuni) mazmuni intellektual meroslar asosida boyitilishi boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga ilmiy-madaniy merosni o‘rgatishda tayanch nuqta vazifasini bajaradi. Ta‘lim-tarbiya mazmunining ta‘sirchanligi uning mohiyatini ochib berishga qaratilgan intellektual merosni tanlashda amal qiladigan tamoyillarga rioya etishni talab etadi. Biz aynan o‘quvchilar uchun O‘zbekiston tarixi va Tarbiya dasturiga material tanlashda quyidagi omillarga asoslandik:

Results (Natijalar)dastur mavzularining mohiyatini yoritishga xizmat qilgan materiallarning ilmiyligi, ixchamligi, qiziqarliligi, asosliligi, qo‘llashga mosligi, ketma-ketligi, tarixiyligi;

- o‘quvchilarning ma‘naviy ehtiyoji, talabi, qiziqishlarini qondira olishi;
- o‘quvchilarning yoshi, sinfning umumiy saviyasiga mosligi;
- ilmiy va milliy xarakterni ifodalashi;
- o‘quvchi faoliyati qamrovi;
- o‘quvchi bilim saviyasi, mantiqiy fikr doirasining o‘sishi, tarbiyasiga ta‘siri; - o‘quvchini ruhiy va jismoniy zo‘riqtirmaslik.

Eng muhim omil ta‘lim mazmuni o‘zining g‘oyaviy yuksakligi va o‘quvchilarda intellektual merosning yuksalishiga xizmat qilish darajasi bilan izohlanadi.

Discussion (Muhokama)Ushbu omillar darslik va uslubiy qo‘llanmalar, ajododlarimiz milliy-ma‘naviy merosi hamda ularning tarbiyaviy ahamiyatini o‘quvchi ongiga yetkaza oladigan ma‘rifiy manbaalarni tanlashda ham amal qiladi. Bu o‘z navbatida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini faolligini oshirishda dasturil amaldir. Aynan shu omillarga tayangan holda Tarbiya darslarining mazmuniga mos ajdodlarimiz milliy-ma‘naviy merosi tanlanadi. Dars jarayonini tashkil etishning ikkinchi tomoni o‘qituvchi madaniyati va intellektual salohiyati bilan bog‘liq bo‘lib, u dasturda va darslikda berilgan ilmiy bilim tizimini nafaqat o‘quvchiga yetkazish bilan chegaralanadi, balki u shu bilimlar tizimiga bo‘lgan o‘zining ishonchli dalillarini ham hayotiy tajriba asosida bayon etadi. Bu yerda ta‘lim va tarbiyaning

birligini taʼminlovchi, maʼnaviy ishonchni shakllantirish sharti bilim va munosabat qonuniyati namoyon boʻladi. Ushbu qonuniyat asosida oʻquvchida intellektual merosni oʻrganishda oʻqituvchi dars jarayonida qator muhim vazifalarni bajaradi. Oʻzbek xalqining milliy-maʼnaviy merosi haqidagi maʼlumotlarni aniq, ishonarli tarzda oʻquvchi ongiga yetkazish, oʻz tajribasi asosida oʻquvchining shaxsiy tasavvuri, fikri, munosabati orqali milliy-maʼnaviy merosga nisbatan gʻurur, eʼtiqodni shakllantirishga taʼsir etish, oʻquv materialini idrok etishni samarali tashkil qilish orqali oʻquvchilarda voqea va hodisalarga yangicha munosabatni tarbiyalash zahirida ijodiy fikrlashni, ajdodlarimiz milliy-maʼnaviy merosiga nisbatan mehr-muhabbatni oʻstirish, dars jarayonida samimiy, sogʻlom maʼnaviy muhit yaratish, “oʻqituvchi – oʻquvchi”, “oʻquvchi – oʻquvchi”, “oʻquvchi – maʼnaviy manbaa”, “oʻquvchi – milliy-maʼnaviy meros” oʻrtasidagi oʻzaro ijodiy, faol muloqotni vujudga keltirish. Ushbu tizim orqali darslarni tashkil qilish bilan bir qatorda darsdan tashqari tadbirlarda ham ushbu strategiyani saqlab qolish oʻquvchilar faolligining asosi boʻlib xizmat qiladi. Shuning uchun odobnoma va oʻqish mashgʻulotlari oʻtish jarayonida milliy maʼnaviy merosning mohiyatini oʻrganishda oʻquvchining bilim saviyasi, qiziqish doirasi, faolligi, atrofmuhitga, milliy-maʼnaviy meros manbaalariga munosabati muhim ahamiyat kasb etadi. Tavsiya etilayotgan Tarbiya darsi andozasi mohiyati oʻquvchida quyidagi asosiy masalalarni bilishga yoʻnaltiriladi:

- milliy-maʼnaviy merosning taraqqiyot bosqichlari, ularning asosiy belgilarining koʻrinishlarini;
- oʻzbek xalqining milliy-maʼnaviy merosi qirralari, manbaalarining oʻzaro taʼsirini va aks taʼsirini;
- oʻzbek xalqining milliy-maʼnaviy merosi rivojlanishi jihatidan zarur boʻlgan insonparvarlik, yaxshilik, mehnatsevarlik va boshqa maʼnaviy-ruhiy qadriyatlarni;
- insonni ilmiy jihatdan tubanlashtiruvchi (yovuzlik, jaholat, zoʻrlilik, yolgʻonchilik, qabihlik va b.q.) sifatlarni.

Bu oʻrinda oʻquvchisi oʻz xalqi madaniyati, qadriyatlari, tarixi, dini, oʻtmish avlodajdodlari yaratib qoldirgan moddiy-maʼnaviy boyliklarni oʻrganish asosida umuminsoniy, jahon maʼnaviyati olamiga yoʻl ochish mumkin degan aqidaga asoslanish zarur. Demak, maqsadning yakdilligi, aniqligi, mukammalligi, oʻqituvchi va oʻquvchi imkoniyatlariga mosligi, dars jarayonida oʻquvchilarning oʻzbek xalqining milliy-maʼnaviy merosi haqidagi tasavvurlarini shakllantirib, ularda faollikni oshirishda muhim rol oʻynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining «Yoshlarni maʼnaviy-axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga taʼlim-tarbiya berish tizimini sifat

jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish chora-tadbirlari to‘g‘risidagi»gi PQ-3907-son
Qarori. 2018 yil 14 avgust

2. Pedagogika. O‘. Asqarova va boshqalar, - T. Navro‘z, 2021

3. Tarbiya darsliklari. 8-sinflar uchun. – T.: Sano-standart. 2020.

@edurtm_uz

www.marifat.uz

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНЫХ МОДЕЛЕЙ И КОНЦЕПЦИЙ ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ ИНОСТРАННЫХ АРМИЙ

Кучкаров Хусан Махкамбаевич

Доцент, главный преподаватель физической культуры

Ташкентского военно-академического лицея

«Темурбеклар мактаби» Национальной гвардии

Республики Узбекистан

Аннотация: В статье проведён анализ систем физической подготовки армий ведущих стран, приведены основные положения концепции полной физической готовности США.

Ключевые слова: физическая подготовка, кроссфит, концепция, модель, иностранная армия.

Annotation: The article analyzes the physical training systems of the armies of the leading countries, provides the main provisions of the concept of full physical readiness of the United States.

Keywords: physical training, crossfit, concept, model, foreign army.

Формированию различных моделей физической подготовки иностранных армий посвящены работы таких исследователей как В.Н. Утенко, В.А. Щеголев, П.В. Пупков, В.П. Сущенко, А.В. Липовка В.П. Сорокин, Н.Г. Лутченко и С.В. Удовик[1,2,3,4,5,6,7].

В них раскрываются (освещаются) следующие положения:

1. Сравнительный анализ систем физической подготовки иностранных армий на примере вооруженных сил США, Англии, Германии, Франции, Польши и Швейцарии выявил несколько различных моделей физической подготовки.

2. Моделью системы физической подготовки является описание или схематическое изображение данной системы, отражающее ее наиболее существенные характеристики, а именно: целевую направленность (ожидаемый результат функционирования системы) и средства, используемые для достижения данного результата (различные виды физических упражнений).

3. В основе каждой модели лежит концепция, определяющая, какой результат должен быть получен в процессе физической подготовки и какие средства для этого необходимо использовать: военно-прикладные, гимнастические, оздоровительные, кондиционные и спортивные упражнения.

4. Классификация и условные названия концепций соответствуют их целевой направленности: «готовности», «пригодности», «компенсации»,

«мобилизации». За период превращения физической подготовки в самостоятельную дисциплину в европейских и американской армиях сформировалось пять основных ее моделей и несколько переходных вариантов.

В бундесвере классификация и условные названия моделей основываются преимущественно на используемых средствах, т.е. видах физических упражнений таких, как «военно-прикладная», «гимнастическая», «рекреационно-оздоровительная», «кондиционная» и «спортивная».

5. Процесс формирования и развития моделей физической подготовки носит не стихийный характер, а подчиняется определенной закономерности и влиянию конкретных факторов и условий. При этом возникновение новых моделей физической подготовки всегда проходило в периоды крупных исторических событий (войн, революций, реформ и т.п.).

6. Основным фактором, определяющим формирование новых моделей физической подготовки, является изменение характера и способов вооруженной борьбы. Однако он влияет на развитие физической подготовки не непосредственно, а через военную доктрину и концепции боевых действий, которые отражают взгляды военно-политического руководства каждой страны на характер предстоящей войны и роль в ней «человеческого фактора».

7. На развитие физической подготовки оказывает влияние способ комплектования вооруженных сил личным составом. Каждая модель физической подготовки в наибольшей мере соответствует определенному типу армии (профессиональной, призывной или смешанного состава).

8. В настоящее время в профессиональных армиях реализуется «кондиционная» модель физической подготовки, в армиях смешанного состава – «спортивная», а в призывных – переходные варианты «военно-прикладной» и «гимнастической» моделей.

9. Специфические особенности реализации каждой модели в различных армиях определяются не только основными факторами, но и целым рядом второстепенных, а именно: опытом прошлых войн, национальными и военными традициями, уровнем развития массовой физической культуры и спорта, наличием инфраструктуры и т.п.

Основные характеристики концепций и моделей иностранных армий приведены в таблицах 3 и 4.

Таблица 3

Характеристика основных концепций физической подготовки иностранных армий

Название и направленность	Основные положения	Примечание
Концепция	Физическая готовность	Концепция

«готовности» – формирование физической готовности к участию в боевых действиях в любых условиях окружающей среды	наряду с технической и ментальной (психической) готовностью составляют полную боевую готовность военнослужащих. Физическая готовность включает наличие здорового тела, способности длительно и умело действовать в условиях стресса и быстро восстанавливаться, стремление к выполнению поставленных задач и уверенности в любых ситуациях	разработана в армии США после вьетнамской войны. Отражена в Руководствах FM 21-20 (1973, 1980). В настоящее время заменена концепцией «пригодности»
Концепция «пригодности» – обеспечение физической пригодности к освоению и выполнению военно-профессиональной деятельности	Физическая пригодность является основой физической готовности и включает: кардиореспираторную выносливость, мышечную силу и выносливость, гибкость и оптимальный состав тела. Полная физическая готовность достигается в ходе боевой подготовки (военно-прикладная и специальная физическая подготовка)	Концепция отражена в руководствах FM 21-20 (1985, 1992). Принята также в вооруженных силах Англии и Германии
Концепция «компенсации» – обеспечение компенсации негативного влияния военно-профессиональной деятельности на здоровье военнослужащих	Военно-профессиональная деятельность связана с многообразными факторами, оказывающими отрицательное влияние на физическое и психическое здоровье военнослужащих, которое усиливается по мере развития и совершенствования военной техники и вооружений. Основная задача физической подготовки – компенсировать это влияние и укреплять здоровье и психику военнослужащих	Концепция получила распространение во многих иностранных армиях после 1-й и 2-й мировых войн под влиянием теорий «абсолютного оружия» и «кнопочной войны», недооценивающих роль

		человеческого фактора
Концепция «мобилизации» воспитание способности к максимальной мобилизации всех физических и психических сил для выполнения поставленных задач	Военно-профессиональная и боевая деятельность настолько разнообразны и непредсказуемы, что их нецелесообразно имитировать средствами физической подготовки. Гораздо важнее воспитать у военнослужащих способность мобилизовывать все силы для выполнения конкретных задач. Такая способность формируется в процессе занятий спортом, с присущей им высокой эмоциональностью и направленностью на достижение максимальных результатов.	Концепция разработана во Франции и отражена в спортивной доктрине (1975). Аналогичные концепции приняты в армиях Германии и ряда других западных стран

Таблица 4

Основные характеристики моделей физической подготовки иностранных армий

Модель и ее концепции	Преимущественно используемые средства	Примечание
Военно-прикладная модель. Концепция «готовности»	Военно-прикладные упражнения, имитация и элементы военно-профессиональной деятельности, моделирование условий, приближенных к боевым	Характерна для призывных армий в военное или предвоенное время
Гимнастическая модель. Концепция «пригодности»	Гимнастические (аналитические) упражнения (вольные, на снарядах и со снарядами), строевые приемы и действия, групповые и массовые упражнения	Характерна для призывных армий в мирное время
Оздоровительная модель. Концепция «компенсации»	Каллистеника (общеукрепляющая гимнастика), бег трусцой, подвижные игры, купание и закаливающие процедуры	Получила распространение после 1-й и 2-й мировых войн
Кондиционн	Кроссы, аэробика, силовые	Разработана

ая модель. Концепция «пригодности»	упражнения, атлетические игры, контроль за массой и составом тела	для профессиональных армий
Спортивная модель. Концепция «мобилизации»	Тренировки и участие в соревнованиях по олимпийским и военно- прикладным видам спорта	Разработана для армий смешанного типа

В настоящее время в ведущих иностранных армиях из 5 исторически сложившихся моделей физической подготовки используются только 2: «кондиционная» и «спортивная». «Кондиционная» модель была специально разработана для профессиональных армий, а «спортивная» – для армий, комплектуемых смешанным способом (контрактниками и призывниками).

«Кондиционная» модель физической подготовки является практическим выражением концепции «полной физической готовности», которая является составной частью концепции «полной боевой готовности».

Под влиянием военно-политического руководства США на характер и особенности боевых действий американской армии была разработана концепция «полной боевой готовности» (Total Combat Readiness), важной составной частью которой является полная физическая готовность (Complete Physical Readiness). Эта концепция в различных модификациях была принята остальными членами НАТО.

Концепция «полной боевой готовности» как система взглядов сформировалась в процессе модернизации системы боевой и физической подготовки в связи с переходом к профессиональному способу комплектования вооруженных сил США. В основе данной концепции лежат опыт прошлых войн, представления о характерных особенностях современной войны и вытекающих отсюда требований к физической подготовке войск, а также достижения науки и практики в области физической культуры и спорта[8,9].

Концепция «полной физической готовности» вооруженных сил США не представлена в едином документе, но ее основные положения содержатся в различных руководящих документах (уставах, наставлениях, программах и т.п.), регламентирующих боевую и физическую подготовку войск, а также в официальных высказываниях государственных и военных руководителей США[10,11].

Основными положениями концепции полной физической готовности в обобщенном виде являются следующие:

1. Полная физическая готовность, наряду с технической и психологической, считается составной частью полной боевой готовности (Complete Combat Readiness) и служит ее базовым фактором.

2. Полная физическая готовность – это способность военнослужащих и подразделений выполнять боевые задачи в условиях экстремального физического и психического напряжения, а также в разнообразной обстановке окружающей среды.

3. Полная физическая готовность регулярных войск и резервных компонентов достигается и постоянно поддерживается в мирное время, поскольку условия возникновения и развертывания современной войны не позволяют заниматься повышением уровня физической готовности войск во время боевых действий.

4. Полная физическая готовность включает: физическую пригодность к освоению и выполнению военно-профессиональной деятельности; военно-прикладные двигательные навыки (различные способы передвижения, преодоление препятствий, выживание в воде, приемы рукопашного боя); оперативную физическую готовность к действиям в конкретных условиях боевых операций или учений. Помимо этого, она свидетельствует о наличии у военнослужащих таких морально-волевых качеств, как смелость, решительность, уверенность в себе, агрессивность, способность действовать в составе группы и быть ее лидером.

5. Физическая пригодность (Physical Fitness) – это наличие у военнослужащих здорового тела, способности умело и длительно действовать, а также быстро восстанавливаться после нагрузки, желание выполнять поставленные задачи и уверенности в действиях при любых ситуациях.

6. Главными компонентами физической пригодности являются: аэробная (кардиореспираторная) выносливость, мышечная сила и выносливость, гибкость и т.п. При этом приоритетное значение придается выносливости. Такие физические качества, как быстрота, ловкость и координация, считаются моторными компонентами, проявляющимися в конкретных двигательных действиях.

Достижение и поддержание физической пригодности на уровне стандартов, установленных видами вооруженных сил и некоторыми родами войск для различных категорий военнослужащих, являются базовыми задачами физической подготовки (Physical Fitness Training). Для ее решения отводится от 2 до 5 часов в неделю.

7. Военно-прикладные разделы физической подготовки (Military Skills) – обучение рукопашному бою, метанию ручных гранат, передвижению на лыжах, плаванию и выживанию в воде в боевых условиях (Combat Water Survival) –

считаются самостоятельными предметами боевой подготовки, и на их проведение отводится отдельное время.

8. Оперативная физическая подготовка (Operational Physical Readiness Training) предназначена для развития у военнослужащих физических и психических качеств, обеспечивающих успешность действий в конкретных видах боевых операций (амфибийных, аэромобильных, в районах урбанизированной застройки), а также для предварительной адаптации к специфическим ландшафтным и климатическим условиям предстоящих боевых действий (в горах, пустыне, джунглях, Арктике и т.п.).

Оперативная физическая подготовка проводится непосредственно перед участием в боевых действиях или в учениях в течение 2–4 недель в специально оборудованных учебных центрах под руководством инструкторов-профессионалов. Оперативная физическая подготовка характеризуется высокими, иногда предельными, физическими нагрузками и психическим напряжением.

9. Наличие тесной взаимосвязи между физической и психической готовностью определяет психологическую направленность физической подготовки на воспитание морально-волевых качеств, способствующих повышению устойчивости к воздействию боевого стресса, основными компонентами которого являются чувства страха, неуверенности, предельного физического и психического утомления. Противодействовать боевому стрессу помогают такие качества, как смелость, решительность, агрессивность, уверенность в своих силах, групповая сплоченность и способность к лидерству. Воспитание этих качеств должно осуществляться в процессе всех занятий по физической подготовке с помощью специальных комплексов физических упражнений с психологической направленностью – «Курса уверенности» (Confidence Course) и «Курса приключений» (Adventure Course), выполнение которых связано с повышенной опасностью и риском.

10. Специальная направленность физической подготовки вооруженных сил США, родов войск и служб осуществляется через постановку специальных задач, разработку специальных программ, подбор соответствующих средств и определение специальных требований. Имеются научно обоснованные разработки по содержанию и объему физической подготовки для основных военно-учетных специальностей (MOS – Military Occupational Specialty), однако они имеют рекомендательный характер, а на практике, как правило, используются типовые программы.

Системы физической подготовки профессиональных вооруженных сил США и Англии строятся на одинаковых принципах, но значительно различаются в деталях.

Физическая подготовка вооруженных сил Германии и Франции основывается на «спортивной доктрине», разработанной специально для армий со смешанным способом комплектования (контрактниками и призывниками). При существенных различиях между основными категориями военнослужащих нецелесообразно применять единую методику занятий и одинаковые требования по физической подготовке. Поэтому в армиях смешанного состава осуществляется, так называемая спортивная доктрина предусматривающая возможность для всех военнослужащих специализации в избранном виде спорта, при условии выполнения ими минимальных нормативов. Применение спортивной доктрины, по мнению немецких и французских специалистов, обеспечивает наибольшую мотивацию всех военнослужащих к занятиям физическими упражнениями, достижению высоких результатов, а также способствует стиранию граней и различий между разными категориями личного состава.

Опыт 25-летней практики применения спортивной доктрины в армиях смешанного типа комплектования показал ее достаточно высокую эффективность в решении основных задач физической подготовки. Несмотря на общие теоретические основы, реализация спортивной доктрины в вооруженных силах Германии и Франции имеет свои отличительные особенности, связанные с национальными и военными традициями каждой страны, проявляющиеся в воинских ритуалах, строевой подготовке, методике обучения. В сфере физической подготовки эти традиции находят отражение в сохранении элементов старой прусской военной гимнастики и классической методики проведения учебных занятий по «служебному спорту». Кроме того, в Германии до сих пор не отменен закон о демилитаризации спорта, запрещающий использование физических упражнений непосредственно в военных целях. Все это придает немецкой спортивной модели физической подготовки определенную гимнастическую направленность.

В физической подготовке французской армии всегда преобладала военно-прикладная направленность, которая с переходом к спортивной модели проявляется в преимущественном использовании военно-прикладных видов спорта и в обязательном для всех военнослужащих прохождении курса «коммандо».

Таким образом, анализ системы физической подготовки в армиях ведущих стран позволил выделить «Концепцию развития и поддержания физической готовности» американских войск для возможного использования ее основных средств и методов в процессе физического совершенствования военнослужащих разведывательных подразделений ВС РУ.

Список литературы:

1. Утенко В.Н. Физическая подготовка войск НАТО: Дисс. канд. пед. наук. 1987. 228 с.
2. Утенко В.Н. Становление и развитие основных моделей физической подготовки иностранных армий: Дис. д-ра. пед. наук. СПб., 2002. 277 с.,
3. Утенко В.Н. Боевая и физическая подготовка сил специальных операций сухопутных войск США: учебное пособие / В.Н. Утенко, В.А. Щеголев, П.В. Пупков, В.П. Сущенко, А.В. Липовка – СПб.: СПб ГПУ, 2004 г. – 31 с.,
4. Утенко В.Н. Боевая и физическая подготовка подразделений специального назначения ведущих зарубежных армий: монография / В.Н. Утенко, В.А. Щеголев, В.П. Сущенко – СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, ВИФК, 2005. – 100 с.,
5. Щеголев В.А., Сорокин В.П., Лутченко Н.Г. Спортивная работа в Вооруженных Силах стран НАТО: Уч.пособие. - СПб: ВИФК, 1998, Щеголев В.А. Физическая подготовка иностранных армий – СПб.: СК ВС РФ, ВИФК, 2007г. - 272 с.,
6. Щеголев В.А. Боевая и физическая подготовка иностранных армий, выпуск 2: информационный бюллетень / В.А. Щеголев - СПб.: СК ВС РФ, ВИФК, 2013г. – 147 с.,
7. Удовик С.В. Боевая и физическая подготовка иностранных армий, выпуск – 1: научно–информационный бюллетень / С.В. Удовик. - СПб.: СК ВС РФ, ВИФК, 2011г. – 147 с.).
8. Kiefer G. Special Forces in Action // Soldiers. – 1981. - № 4., Mc Ferman W. Rangers and Recon Marines // Infantry. – 1982. - № 3. – p. 20-22.,
9. Keegan J., Holmes R. Soldiers – London, 1985. – 288 p.).
10. Smith J. Fitness is not Enough // Soldier. – 1982. - №21.;
11. Christenberry D., Johnson D. Training in the Heat // Infantry. – 2008. - №2. – p. 29-32.).

МЕТОДЫ ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА: СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ И ТРАДИЦИИ

Научный руководитель: **Мирзаюнусова З.И**

Ширгазина Гульноза

Солиева Ойгул

Мамадалиева Гулбахор

Магистрантки 1 го курса КГПИ: Арслонова Махлиё

Аннотация: В статье рассматриваются основные методы и подходы, используемые в обучении русскому языку. В ней анализируются ключевые стратегии, такие как коммуникативный подход, игровая методика, проектная деятельность, использование аудиовизуальных средств и информационных технологий. Особое внимание уделяется индивидуальному подходу к каждому ученику, что способствует максимальной эффективности обучения.

Ключевые слова: русский язык, преподавание, коммуникативный подход, игровая методика, проектная деятельность, аудиовизуальные средства

Annotation: The article examines the main methods and approaches used in teaching Russian. It analyzes key strategies such as the communicative approach, game methodology, project activities, the use of audiovisual means and information technology. Particular attention is paid to an individual approach to each student, which contributes to the maximum effectiveness of learning.

Key words: Russian language, teaching, communicative approach, game methodology, project activities, audiovisual means.

Преподавание русского языка является многогранным и увлекательным процессом, в котором переплетаются традиции и современные инновации. Каждый метод имеет свои особенности и может быть адаптирован в зависимости от возраста, уровня подготовки и целей обучающихся. Рассмотрим несколько актуальных методов преподавания русского языка.

Коммуникативный подход Коммуникативный подход фокусируется на развитии навыков общения. Его цель – научить студентов не только понимать язык, но и использовать его в реальных ситуациях. Общение в парах, групповые дискуссии, ролевые игры и имитации являются основными компонентами этого метода. Такой подход позволяет учащимся преодолеть языковой барьер и уверенно использовать русский язык в повседневной жизни.

Игра как метод обучения Игра – один из самых эффективных методов обучения, особенно для детей. Игровые элементы (дидактические игры, театрализованные постановки, кроссворды) делают процесс обучения более

увлекательным и неформальным. Использование игр помогает развивать не только языковые, но и социальные навыки, а также способствует закреплению изученного материала. [3] Преимущества игрового обучения Мотивация: Игровая форма обучения создает увлекательную атмосферу, что стимулирует интерес студентов к предмету и влечет за собой увеличение мотивации к учебной деятельности. Активное участие: Ученики, вовлеченные в игру, активно участвуют в процессе обучения, что позволяет им лучше усваивать знания и навыки. Развитие навыков: Игровые методы способствуют развитию различных навыков: коммуникативных, критического мышления, работы в команде и другие. Эмоциональная связь: Игры создают эмоциональную связь с темой обучения, что помогает усвоить материал на более глубоком уровне. Типы игровых методов

Рольевые игры: Учащиеся принимают на себя роли и взаимодействуют друг с другом, что помогает развивать навыки общения и применять изученный материал на практике.

Настольные игры: Использование настольных игр, основанных на изучаемом материале, позволяет сделать процесс обучения веселым и интересным.

Драматизация и постановки: Учащиеся разыгрывают сценки, что способствует глубокому пониманию тем и развитию творческого мышления.

Компьютерные и видеоигры: Интеграция технологий, таких как образовательные компьютерные игры, может значительно обогатить учебный процесс и довести его до нового уровня.

Проектная деятельность Проектная деятельность — это эффективный метод обучения, способствующий формированию активной жизненной позиции у учащихся и подготовке их к самостоятельной жизни в современном обществе. Однако, для эффективной реализации проектной деятельности необходимо тщательное планирование, поддержка со стороны преподавателя и создание благоприятной учебной среды.[4] Проектная деятельность позволяет учащимся выполнять исследования, создавать презентации и проекты на русском языке. Этот метод развивает аналитические способности, креативность и умение работать в команде. Студенты не только изучают язык, но и погружаются в культуру и традиции русскоязычных стран через свои проекты. Преимущества проектной деятельности: Развитие творческих способностей и самостоятельности Формирование ключевых компетенций (коммуникативных, информационных, исследовательских). Повышение мотивации обучения. Глубокое понимание учебного материала. Применение знаний на практике.

Аудиовизуальные средства Использование аудиовизуальных материалов (фильмы, аудиокниги, видеозаписи) способствует лучшему восприятию языка.

Учебные материалы, основанные на реальных ситуациях и контексте, позволяют учащимся погружаться в языковую среду, что помогает улучшить навыки слушания и говорения. К тому же, такие материалы делают уроки более разнообразными и насыщенными. [5] Эффективное использование аудиовизуальных средств обучения требует тщательного планирования и подбора материалов с учетом целей и задач обучения, а также возраста и особенностей учащихся. Аудиовизуальные средства являются ценным инструментом в руках опытного педагога, но не должны заменять живое общение и активное взаимодействие между учителем и учащимися. Они должны дополнять и обогащать учебный процесс, делая его более эффективным и интересным

Информационные технологии Современные технологии открывают новые горизонты в преподавании языка. Использование интерактивных платформ, приложений для изучения языка и онлайн-курсов делает обучение более доступным и удобным. Виртуальные классы, форумы и блоги обеспечивают постоянное взаимодействие между преподавателем и учащимися, что является важным аспектом в процессе обучения. Успешное применение ИТ в обучении требует тщательного планирования, подбора подходящих технологий и ресурсов, а также подготовки педагогов к работе в цифровой среде. ИТ — это мощный инструмент, способный значительно улучшить качество образования, но только при грамотном и ответственном подходе. Преимущества применения ИТ в обучении: Повышение эффективности обучения: ИТ позволяют адаптировать учебный процесс к индивидуальным потребностям учащихся, делая его более интересным и запоминающимся. Увеличение доступа к образованию: ИТ расширяют географические и временные границы образования, делая его более доступным для широкого круга людей. Развитие ключевых компетенций: ИТ способствуют развитию информационной, коммуникативной и исследовательской компетенций учащихся. Модернизация образовательных процессов: ИТ позволяют ввести новые методы и технологии в образование, делая его более современным и конкурентоспособным. Индивидуальный подход Каждый учащийся уникален и имеет свой собственный стиль обучения. Индивидуальный подход включает в себя учет интересов, мотивации и уровня подготовленности студента. Применение различных методов и техник в зависимости от конкретных потребностей позволяет значительно повысить эффективность обучения. Индивидуальный подход — это не панацея, но важный компонент эффективного обучения. Его реализация требует профессионализма и высокой квалификации преподавателей, а также создания благоприятных условий для обучения.

Однако, результаты при его правильном применении могут значительно превосходить результаты стандартного подхода.

Заключение

Методы преподавания русского языка эволюционируют и адаптируются к современным требованиям и технологиям. Важно помнить, что сочетание различных подходов и их адаптация под нужды конкретной аудитории позволяют добиться наилучших результатов. Использование коммуникативного подхода, игровых техник, проектной деятельности и современных технологий создает динамичную и увлекательную атмосферу обучения, способствующую успешному овладению языком. Преподавание русского языка становится не только образовательным процессом, но и настоящим искусством, где учитель – это творец, способный вдохновлять своих учеников.

Список использованных источников:

1. Бим, И. Л. (2008). Методика преподавания русского языка как иностранного. Москва: Просвещение.
2. Сидоренко, Н. А. (2014). Коммуникативный подход в обучении языкам. Санкт-Петербург: Издательство РГПУ им. А. И. Герцена.
3. Островская, Н. В. (2016). Игровые технологии в обучении русскому языку. Москва: Издательство ЛКИ.
4. Кузнецова, Л. И. (2017). Проектная деятельность как метод обучения языкам. Казань: Казанский университет.
5. Михайлова, Т. В. (2015). Аудиовизуальные средства в обучении русскому языку. Вестник Томского государственного университета. Филология, (4), 78-82.
6. Мирзаюнусова З.И., & Учаева Л.А. (2022). МЕТОДЫ ПОВЫШЕНИЯ МОТИВАЦИИ К ИЗУЧЕНИЮ РУССКОГО ЯЗЫКА. *Yosh Tadqiqotchi Jurnal*, 1(1), 104–108.
7. I., M. Z. (2022). Methods of Teaching Dialogic Speech to Students in Uzbek Schools. *Central Asian Journal of Social Sciences and History*, 3(11), 112-115.
8. Ушакова, Н. С. (2019). Индивидуальные подходы в преподавании русского языка. *Язык и культура*, (2), 24-31.

**ТЕХНОЛОГИИ КОМАНДООБРАЗОВАНИЯ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ
ОРГАНИЗАЦИИ
TECHNOLOGIES OF TEAM BUILDING IN AN EDUCATIONAL
ORGANIZATION**

Султанова Лейла

студентка 1-курса магистратуры Университета Пучон в городе Ташкент,
Узбекистан

Научный руководитель: **Камилова Н.Г**

доктор психологических наук, профессор

Аннотация: В данной статье технологии командообразования рассматриваются как определяющий фактор в формировании эффективных и сплоченных команд педагогов. Исследование сосредотачивается на значимости межличностных отношений, распределении ролей, а также создании благоприятной атмосферы в команде. Особое внимание уделено их влиянию на развитие профессиональных навыков сотрудников и их вовлеченности в общую цель. Практическая значимость заключена в применении и внедрении проектов и других форм работы, нацеленных на укрепление взаимодействия среди педагогов. В статье делается заключение о значимости внедрения технологий командообразования как инструмента повышения сплоченности педагогических коллективов в образовательных организациях.

Ключевые слова: командообразование, педагогический коллектив, межличностные отношения.

Abstract: In this article, team building technologies are considered as a determining factor in the formation of effective and cohesive teams of teachers. The research focuses on the importance of interpersonal relationships, the distribution of roles, as well as the creation of a favorable atmosphere in the team. Special attention is paid to their impact on the development of professional skills of employees and their involvement in a common goal. The practical significance lies in the application and implementation of projects and other forms of work aimed at strengthening interaction among teachers. The article concludes on the importance of the introduction of team building technologies as a tool to increase the cohesion of teaching staff in educational organizations.

Keywords: team building, teaching staff, interpersonal relations.

В образовательных учреждениях мира и Узбекистана, в частности, принимаются ряды мер, нацеленных на создание эффективных педагогических коллективов и развитие культуры командного взаимодействия. Главный акцент

ставится на улучшение условий профессионального роста, а также качества обучения. Это связано с непрерывно происходящими существенными изменениями в образовательной системе, в котором важнейшим фактором для успешной реализации задач и внедрении новых педагогических методов, технологий является командообразование.

В рамках реализации национальной программы по развитию школьного образования на 2022-2026 г. внимание уделяется совершенствованию системы непрерывного профессионального развития педагогических кадров, повышения их знаний, навыков и мастерства. [1]

Технологии командообразования являются ключевым фактором для улучшения сплоченности и эффективности педагогических команд. На основании принципов психологии общения и кооперации, технологии нацелены на укрепление межличностных отношений, улучшению взаимодействия между педагогами и создание атмосферы доверия и поддержки. В целях реализации этих подходов осуществляются различные формы работы, такие как тренинги, семинары и совместные проекты. Эти меры становятся всё более важными для формирования продуктивных межличностных связей, что напрямую влияет на качество образовательного процесса и способствует улучшению общего климата в образовательном учреждении.

Для определения степени изученности проблемы командообразования в образовательных организациях, необходимо рассмотреть аспекты, исследованные за последнее время. Одним из значимым направлением таких исследований является изучение влияния технологий командообразования на продуктивность и результативность команд.

Американский профессор Элтон Мэйо внес значительный вклад в исследование воздействия различных факторов на производительность труда. В ходе исследований Мэйо выявил, что эффективность работы команды заключается в профессиональных навыках участников, а также межличностных отношениях, условиях труда и взаимоотношениях внутри коллектива. Эти выводы послужили для разработки Хоторнского эффекта и развития теории «школы человеческих отношений» в менеджменте. [2]

Последовательность развития в малых группах. Такман Б. (1965) [3]

Такман подробно изучал развитие группы. Он определял четырёхступенчатую модель групповой динамики:

- Формирующая стадия (принятие друг друга)
- Конфликтная стадия (конфликтные ситуации становятся неминуемы)
- Нормирующая стадия (формирование сплоченности участников)
- Стадия функционирования (достижение взаимосвязи)

Эти стадии способствовали последующим исследованиям и применениям команд образующих технологий в различных сферах.

Типы ролей в командах менеджеров. Р. Белбин (2003) [4]

Мерedit Белбин сосредоточил свои исследования на развитие динамики команды, выявляя успешность команды при грамотном распределении ролей, что в следствии повышает эффективность работы и снижает вероятность конфликтов среди участников. В работе Р.Белбина «Типы ролей в командах менеджеров» рассмотрены вопросы, возникающие в процессе определения ролей и факторов, влияющих на их выбор.

Технологии командообразования. Ю.М. Жукова А.В. Журавлева и Е.Н. Павловой (2008) [5]

Они исследовали теоретические основы и полный цикл процедур командообразования. Авторы понимали понятие командообразования как элемент успешного функционирования коллектива, отмечая важность точного времени и места необходимости осуществления командообразовательных проектов.

Межличностные отношения как основа делового отношения в педагогическом коллективе. В.В. Лотхов [6]

Работа исследует влияние межличностных отношений на функционирование коллектива в образовательных организациях. Показывает, что доверительные и конструктивные отношения между коллегами являются основой для эффективного обмена знаниями, совместной работы и создания сплоченной и продуктивной команды.

Обобщив сказанное, можно сделать выводы, что технологии командообразования являются важным инструментом, влияющим на повышение эффективности и сплоченности педагогических коллективов. Активное взаимодействие в команде раскрывает возможности педагогов и способствует развитию образовательного процесса.

Выводы и предложения.

Технологии командообразования в образовательных учреждениях оказывают прямое влияние на повышение эффективности образовательного процесса. Развитие этих методов позволяет сформировать атмосферу доверия и взаимопонимания, повысить уровень вовлеченности сотрудников, усилить организацию совместной работы, что в результате способствует улучшению качества образования.

Список использованной литературы:

1. Указ Президента Республики Узбекистан, от одиннадцатого марта 2022 года. № УП-134 «Об утверждении Национальной программы по развитию

школьного образования в 2022 — 2026 годах». — Ташкент, 2019. — URL: <https://lex.uz/ru/docs/6008668>. (Дата обращения: 15.12.2024)

2. Мелешкова С.А. Статья Хоторнские эксперименты Э. Мэйо. (2022) URL: <https://scienceforum.ru/2022/article/2018029524>.

(Дата обращения: 15.12.2024)

3. Tuckman B. W. Developmental Sequence in Small Groups. Psychological Bulletin 1965, Vol. 63, No. 6, 384-399

4. Р. Мередит Белбин. Типы ролей в командах менеджеров. Пер. с англ. М.:НІРРО 2003г.-232с.

5. Жуков Ю. М., Журавлёва А. В., Павлова Е. Н. (2008). Технологии командообразования: Учеб. пособие для студентов вузов. — М.: Аспект Пресс, 2008. — 320 с.

6. Лотхов В.В. Межличностные отношения как основа делового общения в педагогических коллективах. 2023г. №6 (75). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mezhlichnostnye-otnosheniya-kak-osnova-delovogo-otnosheniya-v-pedagogicheskom-kollektive/viewer>.

(Дата обращения: 15.12.2024)

REVIEW OF RESEARCH ON PERSONALITY DEVELOPMENTS

Azizakhon Abdullajonovna Usmanova

Branch of the Russian State University of Oil and Gas (NRU)

named after I.M. Gubkin in Tashkent

Aziza-64@mail.ru

Abstract: The article examines the problem of personality in the context of specific historical conditioning. A retrospective analysis of studies was carried out, through everyday knowledge, as well as achievements of science, technology and information technology, representing the results of the growth of human self-awareness. The authors' works on personal developments are presented.

Key words: personality, theories, principles, phenomenon, holistic approach, understanding of the problem.

ОБЗОР ИССЛЕДОВАНИЙ ЛИЧНОСТНЫХ НОВООБРАЗОВАНИЙ

Азизахон Абдуллажонова Усманова

Филиал Российского государственного университета нефти и газа (НИУ)

имени И.М. Губкина в г. Ташкенте

E-mail: Aziza-64@mail.ru

Аннотация: В статье проблема личности рассматривается в контексте конкретно-исторической обусловленности. Проведен ретроспективный анализ исследований, посредством обыденных знаний, а также, достижений науки, техники и информационных технологий представляющих результаты роста человеческого самосознания. Представлены работы авторов, посвященных личностным новообразованиям.

Ключевые слова: личность, теории, принципы, феномен, целостный подход, осмысление проблемы.

INTRODUCTION

The nature of personality is an ontogenetic acquisition of a person, the result of a complex process of his social development. This understanding of personality determines the main principle in considering and solving problems of its formation - the principle of development. Acting as the highest type of movement, development is not just a general and eternal growth, increase, but a qualitative new formation, distinguished by a number of certain patterns. The process of development is, firstly, progressive in nature, when the stages already passed seem to repeat the known

features and properties of the lower ones, but repeat them at a higher level. contradictions and leads through a leap to a new stage of development with interdependence and inextricable connection of all aspects of the developing phenomenon. Secondly, development is characterized by irreversibility, not by copying, but by movement at a new level, a new turn of the spiral, when the results of previous development are realized. Thirdly, development is a unity of struggling opposites, which are the internal driving force of the development process. We are talking about the contradiction in the very essence of objects as the principle of all self-motion. It is the resolution of internal contradictions that leads through a leap to a new stage of development with the interdependence and inextricable connection of all aspects of the developing phenomenon.

In the system of general humanities, the principle of development acts rather as a psychological one, and due to its specificity, it is assumed not just to study, but to manage the process of personality formation, the formation of which acts as a special type of development, which has its own tendencies, prospects for development, self-determination, and self-realization.

The problem of personal developments is viewed through the prism of various parameters. If we are based on an understanding of the specific historical conditionality and socio-economic determinism of the individual, then it should be considered in close connection with the development of society as a social being, a member of a particular society, a conscious, socially responsible subject.

In the process of personality development, the versatility of changes manifests itself - progressive and regressive, irreversible and successive, repeating well-known features of the lower, giving a recombination of existing elements, etc. Spiral and stepwise translational motion is characterized by discontinuous (qualitative) and continuous (quantitative) changes.

MATERIALS AND METHODS

In the 20th century in all studies of mental processes, the personal principle began to prevail; it is presented entirely as personality-oriented knowledge, according to the terminology of M. Polanyi [1], P. Feyerabend [2], etc. A personal basis is also present in studies of speech [3], thinking [4], memory [5], etc. And, if the works of the 60-70s, for example, V. Vilyunas about emotions [6], still focused on detailing the functions of emotions themselves, then research in the 80-90s of the 20th century included specific definitions of personal functions (emotions, will, etc.) in the context of the functioning of the personality.

Research aimed at studying human abilities and activities has had a significant impact on the problem of personal developments. Thus, in psychological science, a periodization was formulated in the logic of posing the problem of abilities: at the first stage, the relationship between abilities and activity was studied; on the second,

indicators of professionally important qualities were introduced, which played the role of a "transitional bridge" between abilities and activity (its requirements); at the third stage, abilities were determined not only by individual criteria and the criterion of social success of activity, but also by the criterion of subjectively acceptable success. The main conclusion: indicators of professionally important qualities and abilities are considered from the standpoint of their use by the individual himself in his way of relating to activity. This transformation of the problem was paradigmatic in relation to the field of personality psychology and all psychology.

In a similar functional way, K. Abulkhanova-Slavskaya approaches the explanation of "responsibility as a task necessary when carrying out activities that meet the aspirations of the individual for a certain time and in the presence of unforeseen difficulties" [7]. Similarly, she describes the very activity of a person as her vital ability to maintain herself as a subject of her life (or, in case of failure, to turn into its passive performer) [8].

In other words, whether we are talking about the volitional qualities of the individual, his abilities, responsibility, motivation or the property of being a subject of life. The definition of the functions of each of these personal abilities is given through the system of relations of the individual with the world - activity, value, etc., depending on the specific strategy that the individual chooses when implementing these relations.

Theoretical models of this kind, in which the parameters being studied (or the vectors of connections between these parameters) fit into a more general, dynamic system (of activity or relationships) that depends on the individual as a subject (his or her choices, preferences, decisions), are inextricably linked with the typological study of the individual and the construction of real typologies [9], etc.

The direction of such typological studies can be traced back to the first stages of the development of the problem of personality neoplasms, starting with A. Lazursky. They can be divided into two main trends that are interconnected: one of them aims to construct a typology (based on certain a priori grounds) and the other – theoretical and phenomenological identification and generalization of types existing in reality. For example, in the 60s of the 20th century, N. Reinwald defined three personality types: "creator", "consumer" and "destroyer" [9]; later this developed into a direction aimed at identifying the bases, parameters, structures that formed the basis of the typology of personality traits.

E. Golubeva, setting as her specific task the study of the abilities and inclinations of the individual, analyzes the general features of the typological approach and notes as one of the most important characteristics of Pavlov's typology the tendency to constantly compare the properties of higher nervous activity (HNA) and ideas about specific human types - an artist and a thinker. She proposes a model

that is based on three universal fundamental principles of abilities: two - activity and self-regulation with reference to N. Leites who identified them [10], and the third - direction with reference to B. Ananyev. In turn, it relies on four cross-cutting parameters of the personality structure: emotionality, activity, self-regulation and motivation, including motivation, temperament, abilities and character as substructures of the personality [7]. However, we emphasize that this typology is built on the basis of the connection "organism and personality", and not "personality - activity", which must be taken into account when comparing different typologies.

Thus, it is clear that when defining personality, researchers relied on three main characteristics: "activity", "self-regulation" and "focus" (as the highest indicators of personality integration, according to B. Ananyev, S. Rubinstein and others). Nevertheless, critical views were repeatedly expressed against the term "focus", which interpreted the personality category as a "dichotomy of collectivism and individualism", "amorphous description", etc., not conveying the full richness, contradictory complexity, and interactivity of personality. Subsequently, the concept of "focus" was replaced by "activity" [7].

The concept of activity was associated with the definition of personality as a subject of life and with the extent to which it becomes a subject. It was assumed that activity – depending on the extent to which a personality becomes a subject – has a typological character. For a more specific definition of activity, as was the case with the characterization of orientation, researchers identified two main forms of activity – initiative and responsibility, and empirically studied the relationship and nature of these forms. The corresponding typologies of initiative and responsibility revealed more subtle relationships between external and internal determinants of activity [11]. In addition, a hypothetical model of the structure of activity was developed, according to which activity was defined as a semantic integral of aspirations and achievements of a personality, but, unlike K. Levin and F. Hoppe, was designated as a link mediating them – self-regulation [7].

Leaving aside the historical sequence in the development of the problem of personality neoplasms, it can be noted that a previously outlined differentiation of a number of directions in the study of personality has occurred: one, in the direction of research into personality in activity (or sometimes, more precisely, research into the activity modalities of personality: target, attitudinal, dispositional, need-motivational and, of course, abilities); the other, in the direction of research into personality in communication, with the latter also being differentiated into real communication and the particularities of including in it ideal – "inter" and even "meta" – individual personality projections [12], etc.

Within the first direction, in turn, studies of personality and personality traits in cognitive activity are gradually distinguished (for example, the study of motivation

for learning activities undertaken by A. Markova), and studies of personality in such activities as professional, work, i.e. practical [7].

As before, in line with this trend, supporters of the activity approach (in its Leontiev version) are engaged in such a higher category as consciousness. These include studies devoted to the psychosemantics of the consciousness of the individual, cognized by the method of semantic differential, the special subject of which was not the individual in its scientific-psychological understanding, but the implicit personality that exists in everyday consciousness, or the emotional-figurative representation of the individual [13].

An important feature of such studies can be considered the fact that, carried out in the activity paradigm, they directly connect with the actual communicative modalities of the personality when it comes to the way of representing another person's personality in the consciousness. At the same time, within the direction of research "personality - activity" a differentiation occurs, which was insufficiently carried out in the concept of A. Leontiev: the internal activity characteristics of the personality are differentiated from the problems of including the personality in real activity.

Thus, summarizing theoretical studies of the phenomenon of personality, apparently, firstly, it is possible to talk about different stages of personality formation, without tying the general concept to one of them.

Secondly, it is necessary to talk about progressive and regressive development and state of personality (as V. Myasishchev believed, about its norm and pathology), but at the same time specifically about personality. And finally, thirdly: it is possible to propose various criteria for defining personality as essential, without opposing them to definitions of other authors.

Realizing the importance of the fact that the more multidimensional and multifaceted this set of definitions is, the deeper the penetration into the essence of personality will be. In addition, we emphasize that the problem of personality development includes another important aspect in its consideration - "taking into account age periods", where there are both constructive and destructive forms of development and its different levels.

It has been suggested that psychological science began, in a certain sense, with the study of the development of the child's personality, although, by general admission, despite the merits of A. Zaporozhets, D. Elkonin and others in the study of childhood psychology, the only complete theory of the child's personality in its development is considered to be the concept of L. Bozhovich. The most modern, based on empirical studies of the reconstruction of personality at the adolescent and youth stages of its development, is considered to be the concept of D. Feldstein. He clearly draws a line between the definition of the essence of personality and the

different directions, forms and methods of its development. As a result of a thorough empirical study of adolescents and young men, the author proposed a typology of the regressive direction of adolescent development, which is correlated with the ideal model of optimal development, which is valuable for teachers and educators [14].

RESULTS AND DISCUSSION

A whole complex of studies of personality neoplasms in the modern system of training and education is carried out at the Psychological Institute of the Russian Academy of Education under the leadership of V. Rubtsov, aimed at creating a system of personality-oriented education (the title of the book by I. Yakimanskaya sounds almost the same) [15]. Modern interest in psychodiagnostics is connected not only with its practical value. It marks the need of psychology and psychologists to address the real personality and solve the indicated problem focusing on the diagnostics of the social environment in which personality traits and characteristics are formed and manifested through a functional-dynamic systemic approach to personality, expressed in the need to study it in real conditions of functioning.

In some specific areas of psychology, for example, in the field of political psychology, prototypes of political parties and leaders inherent in everyday consciousness are simultaneously identified, and then certain typologies of the latter are constructed [16]. Psychological portraits of personality, which were constructed by E. Kuzmin, allow us to increasingly move away from the ideological universal and utopian type of personality of the Soviet person, characteristic of the era of totalitarianism. On the one hand, they enrich the theoretical model of personality itself, on the other, they allow us to understand new aspects of the functioning of the personality in society, and not those outlined by the schematic triad transferred from American textbooks to domestic soil: "personality – society", "personality – group", "personality – personality" [17].

In addition, it should be noted that sociological science is updating research aimed at studying the nature of changes in the social type of personality and the degree of its freedom depending on the social system [18], the state of autonomous factors of socialization of the individual in different social systems [19]; the status of the individual in the organization [20]; the patterns of social interaction of individuals in different social groups [21]; special properties of needs, motives and value orientations of the individual that contribute to the regulation of its social behavior, etc. The latter are common to sociology and social psychology, therefore the boundary between them is largely arbitrary. The study of the social system allows us to understand the value orientations of the individual, the possible degree of its creative manifestation. However, social behavior is determined not only by the current position of the person, but also by his past life experience, as well as the nature of the cultural values that he has adopted, in which the previous history of

mankind is accumulated. Each individual as a person is a product not only of existing relationships, but also of all previous history, as well as his own development and self-awareness. The same social position in its objective features, being differently realized and assessed by the person, encourages him to different actions. Hence the general tendency of modern philosophy and psychology to consider the personality not so much "from the outside" as "from the inside", not as a given, but as a search, not as something created, but as a creative, active principle.

The latest sociological and psychological studies examining personality development throughout its life path show its stability and at the same time plasticity, the ability to self-change [22].

The works of Kazakhstani scientists who use a comprehensive approach to the study of the problem of personality development are noteworthy. Their main goal is to study the psychological foundations in the development of a creative intellectual personality in an educational environment, as well as to study the problem of developing abilities, the psyche and personality as a whole [23].

A. Satova focuses on the psychology of a gifted individual. According to the author, a comprehensive study of gifted youth allows us to develop theoretical foundations for diagnostics and programs for the personal development of gifted individuals, principles of a personality-oriented and prognostic approach to examining the potential capabilities of an individual at the adolescent stage of development. According to A. Satova, the development of giftedness is possible only with the implementation of a personal approach at all levels of socio-psychological and pedagogical influence, thanks to which it is possible to achieve the creation of a model of a highly intellectual, competitive, self-sufficient individual. In addition, the problem of developing abilities, the psyche, and personality as a whole was further developed in the creative research of Ch. Valikhanov, I. Altynsarin, A. Kunanbaev, Zh. Aimaurov, M. Dulatov, M. Zhumabaev, and others [24].

Well-founded approaches to understanding the problem of personality neoplasms in the light of the concept of social and spiritual foundations in the education of youth were expressed by E. Babamuratov and Sh. Particular attention is paid to the philosophical aspect of the personal development of youth, which was covered in the works of H. Shaikhova [26]. In the context of social activity and the formation of the personality of youth, the studies of Z. Kadyrova [27] deserve attention. Age periodization and socialization formed the basis of the works of F. Musaev [28]. In the works of Uzbek scientists, the problem of personality development is studied in the context of fundamental ideological changes in modern society, pluralism of opinions, the nature of the expression of social activity of young people, alternative behavior in the implementation of personal potential, etc.

In recent years, attempts have been made to determine the possibilities of the creative (transformative) potential of the individual. An important component of this phenomenon is the recognition of the conditions of influence of the modern social situation on the motive in the form of "the desire for the significance of one's own personality and self-esteem", which becomes the leading meaning-forming component for the assertion of the position of a young person in the system of social relations. Its formation is conditioned by the selective focus of life goals, needs, attitudes, ideals of youth, the manifestation of alternative behavior for the realization of creative possibilities, special abilities, etc. Any omission and underestimation of personal formations, in our opinion, can lead to pedagogical and psychological "neglect" of youth, unformed life positions, the manifestation of personal infantilism, the absence of independence in self-expression and self-affirmation, etc. [29].

In Uzbekistan, the problem of personal neoplasms is studied in the context of scientific implementation of the concept of forming a morally holistic and spiritually rich personality with an independent worldview and independent thinking, based on the spiritual heritage of the people and universal human values. This is explained by the fact that in the context of socio-economic, political, legal, historical-cultural, spiritual and educational transformations, issues of self-awareness, self-determination, self-realization with a link to youth are becoming more relevant. The state programs implemented in the country enhance the importance of the idea of forming a comprehensively developed and independently thinking individual with his own views, choices and strong civic positions. In this regard, the President of Uzbekistan Sh. Mirziyoyev emphasized that the country will continue the state youth policy, raise it to an even higher level in accordance with the requirements of today, mobilize all the forces and capabilities of the state and society so that the youth have independent thinking, high intellectual and spiritual potential, are not inferior to their peers from other countries in any area, are happy and confident in their future [30]. It was also noted that our multinational people are selflessly working for the prosperity of our Motherland, building the foundation of a new Renaissance of Uzbekistan. On this path, our main support is the youth, who enter adulthood with great hopes and plans. The youth in the full sense of the word are the pride of the country, the creators of the bright future of the countries [31].

These words reflect the essence of the state policy implemented in Uzbekistan during the years of independence, the main priority of which has become concern for the education of a harmoniously developed, physically healthy and spiritually mature, intellectually rich young generation.

CONCLUSION

Based on the study of general theoretical, general scientific, theoretical and methodological materials on the problem of personality neoplasms, analysis of

scientific trends, theories, concepts, approaches, models, as well as a comparative analysis of the achievements of scientists of different times, without diminishing the dignity and contribution of each of them, we will allow ourselves to make the following theoretical conclusions.

Firstly. The existing fundamental studies on the problem of personality neoplasms as a holistic scientific-theoretical and scientific-methodological database represent a bank of substantiated ideas, hypotheses, evidence regarding the "problems of personality development" in general, and "personality" in particular. The conducted retrospective analysis of socio-philosophical and psychological studies (based on a comparative analysis of scientific works carried out in the 60s-90s of the 20th century and the first decade of the 21st century) actualizes the degree of elaboration of the problem under study.

Secondly. The studies conducted at the end of the 20th - beginning of the 21st centuries actualize the historical significance of the "personality" as an object of scientific knowledge and as a subject of society, reflecting dynamic changes in society, in the sphere of life, accompanied by the emergence of new systems of connections and relations (primarily due to the expanding information space), new challenges of the time. A deep understanding of the problem of personality development at the level of both everyday knowledge and scientific knowledge accumulated in the field of the humanities, as well as in the field of achievements of science, technology and information technology, as well as as a result of the growth of human self-awareness, becomes a reason for identifying new characteristics of the subject, object, goals and research tasks of the problem under study.

Thirdly. New characteristics of scientific research of scientists are achieved through the restructuring of mentality, change of goals, values, orientations, emergence of new needs, possibilities of the individual, etc. This fact acquires great importance, firstly, in the context of affirmation of the idea of cultural-historical determinacy of personal development of a person (according to L. Vygotsky), secondly, importance of multidimensional structured and widely understood socio-cultural definition of it (the theory of D. Feldstein). This actualizes the importance of psychological science in defining new tasks in cognition of a person, as an actively acting subject (in defining the topic of this study the author started from Vygotsky's cultural-historical idea of personality development).

Fourthly. As the data show, in the 20th century the problem of personality became the main one in a number of directions of foreign philosophy. Characteristic for them was the recognition of the metaphysical division of personality into social and individual components, functional and actually personal, creative. The most complete type of modern research abroad is contained in the concepts of socialization

of the individual, the active development of which began in the mid-50s of the last century.

Fifthly. Modern dialectical-logical philosophy of the 21st century gives a holistic concept of personality as a socio-historical phenomenon and a general definition of personality as a holistic, multifaceted, multi-level formation, which can serve at the present stage as a methodological basis for studying various aspects of the problem of personality development within the framework of specific scientific disciplines.

Sixthly. The definition of personality in modern psychological science is a complex and multifaceted problem. The ideas about personality and its development in the process of ontogenesis have found their embodiment in a large number of scientific directions, theories and schools, distinguished by the originality of approaches, research methods and interpretations of the very concept of "personality", its structure, mechanisms and factors of development. Existing studies indicate the constant development within the framework of the humanitarian focus of the systemic, typological, activity-based, personality-oriented, age-based approaches.

Seventhly. In Uzbekistan, the problem of personality neoplasms is studied in the context of the formation of a harmoniously developed personality, which is one of the main priority tasks of the state. Research by Uzbek scientists is based on a comprehensive philosophical-social-spiritual concept of educating a perfect personality, carried out systematically, purposefully, through the prism of various scientific-theoretical approaches and directions.

References:

1. Methodology of Science: Problems and History. Ed. by A. P. Ogurtsov, V. M. Rozin. – M., 2017 books.google.co.uz/books?isbn=5201021212.
2. P. Feyerabenda. Nature. - M.: Nauka, 2016 books.google.co.uz/books?id=-C7uA.
3. V. V. Latynov. Styles of Speech Communicative Behavior. Structure and Determinants //Psychological Journal. - M., 1996. No. 6. - V.16.
4. V. N. Druzhinin. Psychology of General Abilities. Section: Problems of General Abilities (Intelligence, Learning Ability, Creativity). - St. Petersburg: Piter, 2018/. http://www.e-reading.ws/bookreader.php/1021325/Druzhinin_Psihologiya_obschih_sposobnostey.html.
5. Interdisciplinary studies of memory. Ed. Zhuravlev A.L., Korzh N.N. Section 2. Personality traits of non-verbal memory (psychophysical context). - M., - P. 157 <http://cogito-centre.com/page.php?id=786&PHPSESSID=bbd551618d578370185f9d9e7a91b139>.

6. Vilyunas V.K., Gippenreiter Yu.B. Psychology of emotions (Reader). – SPb.: Piter, 2017 motiv.smysl.ru/MoEm08.doc.
7. Abulkhanova-Slavskaya K.A. Psychology and consciousness of the individual (Problems of methodology, theory and research of the real personality): Selected psychological works: Moscow Psychological and Social Institute. - Voronezh: NPO MODEK, 1999. - P. 224 (Series "Psychologists of the Fatherland") http://www.pedlib.ru/Books/4/0171/4_0171-124.shtml.
8. Abulkhanova-Slavskaya K.A. Strategy of human life. - M., 1991. - P. 12. rubinstein-society.ru/cntnt/nauchnie-raboti/raboti-k-a.../strategiya.html.
9. Abulkhanova-Slavskaya K.A. Features of the typological approach and research method //The principle of systematicity in psychological research. - M., 1990. - P.18.
10. Golubeva E.A. Abilities and individuality. - M., 1993. [http: //www.zipsites.ru/psy/psylib/info.php?p=2751](http://www.zipsites.ru/psy/psylib/info.php?p=2751).
11. Perlin A.G. Comparative characteristics of personal responsibility in novice and experienced lawyers. Abstract of Cand. of Psychology Dissertation. – M., 2000 [http: //nauka-pedagogika.com/psihologiya-19-00-11/dissertaciya-sravnitelnaya-harakteristika-otvetstvennosti-lichnosti-u-nachinayushih-i-opytnyh-yuristov#ixzz2chQwk3en](http://nauka-pedagogika.com/psihologiya-19-00-11/dissertaciya-sravnitelnaya-harakteristika-otvetstvennosti-lichnosti-u-nachinayushih-i-opytnyh-yuristov#ixzz2chQwk3en).
12. Dorfman L.Ya. Concept of Meta-Individual World: Current State 2006. Vol. 3. No. 3. – P. 3-34 [http: //psy-journal.hse.ru/2006-3-3/27139244.html](http://psy-journal.hse.ru/2006-3-3/27139244.html).
13. Makhova I.Yu., Demicheva S.A. Implicit knowledge as a sign of the normative-technocratic paradigm of modernization of the Russian system of higher education //Bulletin of Sochi State University. 2018. No. 4 (22) 197 vestnik.sutr.ru/pdf.html?n=1358708474.pdf.
14. Feldshteyn D.I. Psychology of human development as a personality. T. 1. - M. -Voronezh, 2015. - P. 136, 155-156, 158, 160, 341, 351, 376, 408, 529.
15. Life and creative path of I.S. Yakimanskaya [http: //www.imc-new.com/teaching-potential/teaching-technologies/338-2012-03-10-05-25-41](http://www.imc-new.com/teaching-potential/teaching-technologies/338-2012-03-10-05-25-41).
16. Constructive paradigm in psychological science [http: //narrativepsy.narod.ru/num1-2004_71.html](http://narrativepsy.narod.ru/num1-2004_71.html).
17. Kuzmin E.S., Volkov I.P., Emelianov Yu.N. Leader and team. Republished. - M. 2018. - P. 34-35.
18. Sociology: Lecture notes Author /creator: Tokareva E.M. <http://window.edu.ru/resource/199/38199>.
19. Ilyinova N.A. Ethnocultural values and traditions as a factor in the socialization of the individual in modern conditions. Abstract. dis. ... candidate of sociological sciences. - Maykop., 2003 [http: // cheloveknauka.com/etnokulturnye-tsennosti-i-traditsii-kak-faktor-sotsializatsii-lichnosti-v-sovremennyh-usloviyah](http://cheloveknauka.com/etnokulturnye-tsennosti-i-traditsii-kak-faktor-sotsializatsii-lichnosti-v-sovremennyh-usloviyah)

#ixzz2cj0JmtcZ.

20. Dremova Yu.G. Professional development of an individual in organizations based on knowledge management technologies. Abstract of a PhD thesis. – Moscow, 2008. <http://cheloveknauka.com/professionalnoe-razvitie-lichnosti-v-organizatsiyah-na-osnove-tehnologiy-upravleniya-znaniyami#ixzz2ciyoYXsL>.

21. Likhacheva L.S. Etiquette in social interaction. Abstract of a PhD thesis. – Yekaterinburg, 2000. <http://cheloveknauka.com/etiket-v-sotsialnom-vzaimodeystvii#ixzz2cis0tlzv>.

22. Belikova S.S. Educational space of the university: the state and socio-cultural potential for the formation of a specialist's creative ability. Abstract of Cand. Sociol. Sci. – Rostov-on-Don, 2009. www.nngasu.ru/science/dissertation_advice/avtoref_eghov.doc.

23. Namazbaeva Zh.I. Development of an intellectual and creative personality in the educational environment <http://www.rusnauka.com/1>.

24. Satova A.K. Theoretical and methodological foundations for the development of the personality of gifted high school students and students. Abstract of Cand. Psychol. Sci. -Almaty, 2016. - P. 14, 34, 43.

25. Babamuratov E.Kh., Babamuratova Sh.E. Social psychology of youth in modern Uzbekistan. –T.: Publishing house: “Fan”, Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan, 2007.

26. Shaykhova H. Barkamol avlod – akhloqiy kadriyatlar kurshovida. - T., 2010.

27. Kadyrova Z.R. Problems of increasing the social activity of young people in the context of comprehensive reform of society. Abstract of Ph.D. in Philosophy. - T., 2000.

28. Musaev F.A. Spiritual changes in the rural youth environment of Uzbekistan in the context of market relations. Abstract of Ph.D. in Philosophy. – T., 1997. – P. 14.

29. Usmanova A.A. Creative potential as a necessary condition for personality development //Ijtimoiy fikr, No. 2. – T: Ilmiy-akhborot nashri, 2013. - P. 107-114.

30. Congratulations of President Shavkat Mirziyoyev on the Youth Day of Uzbekistan <https://uznews.uz/ru/article/15802>.

31. Speech by the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirzeyev at the ceremony dedicated to Youth Day <http://www.uzbekistan.org.ua/ru/yangiliklar/2021/5542>.

ВЛИЯНИЕ ГЛОБАЛИЗАЦИИ НА ЯЗЫКИ И КУЛЬТУРЫ И ЕЕ ВОЗДЕЙСТВИЕ НА ЭРГОНИМЫ

Худайбергенова Умида Комилджановна

ассистент, кафедра романо-германской филологии,
филологический факультет, Университет Мамун,
соискатель (г. Ургенч, Узбекистан);

umida.x0035@mail.ru

Аннотация: Данная работа исследует влияние глобализации на языки и культуры, а также ее воздействие на эргонимы. В процессе глобализации наблюдается усиление распространения глобальных языков и брендов, что способствует экономическому росту и укреплению международных связей. Однако одновременно происходит угроза для местных языков и культур, что может привести к утрате национальной идентичности. В статье рассматриваются как положительные, так и отрицательные последствия глобализации для языков и культур, а также влияние глобальных брендов на восприятие местных традиций и ценностей.

Ключевые слова: Глобализация, языки, культуры, эргонимы, национальная идентичность, глобальные бренды, местные языки.

Влияние глобализации на языки и культуры в мире

Глобализация – это процесс сближения мира, ускоренное развитие культуры, языка, экономики и технологий. Данный процесс оказывает большое влияние на языки и культуры по всему миру. Например, это проявляется во взаимовлиянии языков, а также в усилении экономических и культурных связей между странами. В результате глобализации глобальные языки, особенно английский, стали наиболее распространенными языками в мире. Кроме того, обмен культурами между народами привел к появлению новых культурных форм среди молодежи [Robertson, 2023: 129].

Влияние глобализации на языки может угрожать их стабильному существованию. Конкуренция между языками и доминирование одного языка зачастую приводит к ослаблению местных языков. Например, малые и национальные языки могут сокращать свое присутствие и исчезать в конкуренции с глобальными языками. Этот процесс ощущается в различных обществах [Robertson, 2023: 130].

Эргонимы – это названия различных организаций, предприятий или товаров. В процессе глобализации эргонимы изменяются и принимают новые формы. Примером глобальных эргонимов являются международные бренды,

товары и услуги, которые стали известными по всему миру. Эти названия уникальны, они воспринимаются в каждой точке мира и становятся известными на глобальном уровне. Например, такие бренды, как McDonald's, Coca-Cola, Nike не только достигли экономического успеха, но и стали известными глобальными эргонимами.

В результате глобализации местные компании и предприятия стремятся адаптировать свои названия для международного рынка. Это, в свою очередь, помогает им быть узнаваемыми на мировом уровне. Однако происхождение и принятие глобальных эргонимов влияют на культуры и языки всего мира. Эти названия являются выражением глобализованной культуры, и в их формировании пересекаются различные национальные и культурные факторы. При этом влияние глобализации на эргонимы может быть как положительным, так и отрицательным. Одним из положительных эффектов является появление новых экономических возможностей через глобализацию брендинга и рекламы. Однако отрицательные последствия могут проявляться в утрате национальной идентичности и культур, а также в возникновении новых наборов эргонимов, что может привести к исчезновению местных культур.

Глобализация и обновление эргонимов – это важные вопросы для общества, поскольку они помогают устанавливать связи между людьми и культурами и укрепляют экономические отношения.

Влияние глобализации на форму эргонимов (массовые бренды, названия международных компаний)

Одной из основных характеристик глобализации является появление крупных брендов и компаний на международных рынках. Этот процесс оказал существенное влияние на форму эргонимов. Универсализация названий брендов и международных компаний, распространившихся по всему миру, сформировала глобальные языковые и культурные контексты. Например, такие бренды, как Coca-Cola, Nike, Apple, McDonald's, олицетворяют не только свои продукты, но и глобальную культуру, которая развивается по всему миру. Данные бренды добились успеха на глобальном рынке, распространяя свои продукты во многих странах. Представляет интерес то, что эти названия везде воспринимаются с одинаковыми символическими значениями, хотя их значение и произношение в разных странах может варьироваться. Это явление сыграло важную роль в унификации эргонимов, поскольку оно привело к созданию глобальной экономической и культурной среды.

Влияние глобализации на языки является очень сложным явлением. С одной стороны, благодаря глобальным языкам значительно облегчились связи между странами, и расширилась экономическая деятельность. Например, английский, русский, испанский, французский языки стали основными языками

для многих международных брендов и корпораций, что способствовало интеграции глобальной экономики и культуры [Crystal, 2003: 57]. В то же время глобализация может представлять угрозу для национальных языков и культур. Глобальные языки зачастую способствуют исчезновению местных языков. Этот процесс, в свою очередь, может привести к ослаблению национальной идентичности и уменьшению использования местных языков. Утраченные местные языки и их замещение глобальными может привести к потере культурного богатства наций.

Каждая страна имеет свой уникальный язык и культуру, поэтому глобализация вынуждает местные языки и культуры уступать место глобальному влиянию как в экономике, так и в повседневной жизни. Этот процесс может повлиять не только на языки, но и на межличностные отношения, способные повлечь за собой культурные и социальные угрозы.

Поэтому в процессе глобализации очень важно защищать национальные языки и сохранять их ценность. Для этого необходимо найти подходы, которые будут способствовать сохранению местных языков и их интеграции в глобализированную среду. Таким образом, сохранение культурного и языкового разнообразия будет помогать развитию положительного влияния глобализации.

В процессе глобализации новые эргонимы и бренды становятся частью нового этапа развития. На сегодняшний день бренды мирового масштаба стремятся занять свои позиции на местных и международных рынках. Новые бренды, чтобы популяризировать свою деятельность в разных странах и культурах, часто выбирают названия на глобальных языках, особенно на английском языке [Crystal, 2003: 58]. Эти названия сливаются с местными и национальными культурами и воспринимаются как единые на международном уровне. Так бренды Apple, Nike, Samsung, Tesla представляют свои продукты во многих странах через названия своих брендов. Эти компании, чтобы адаптировать свои бренды к глобальному рынку, выбирают определенные области деятельности и проводят активную рекламную и маркетинговую работу. Названия таких брендов часто имеют различные значения и произношения в разных странах, однако их основной смысл и идентификация остаются узнаваемыми по всему миру.

Отношение людей к глобализированным названиям и брендам может быть разным. С одной стороны, такие бренды часто воспринимаются как символы новых технологий, моды и международных экономических возможностей. Например, бренды Apple и Tesla ассоциируются с современными и инновационными продуктами, что вызывает интерес и повышает спрос на их товары. Однако влияние глобализированных названий на местные культуры

или их воздействие на национальную идентификацию могут вызвать различные реакции. В некоторых странах глобальные бренды и их названия могут быть непоняты или не приняты из-за этнических, культурных и языковых особенностей. Названия, чуждые местным языкам и культурам, отвергаются, если они противоречат национальным ценностям или обычаям.

Принятие глобализированных названий зависит также от социально-экономической ситуации в стране. Люди могут с готовностью принимать новые бренды, если у них есть экономические возможности и интерес к новым названиям, а также если они доверяют этим брендам и чувствуют потребность в их продуктах. Кроме того, глобализированные названия должны соответствовать социальным нормам и традициям каждого общества. Этот процесс особенно важен в сферах маркетинга и рекламы, где необходимо учитывать культурные особенности и восприимчивость общества к новым брендам [Pieterse, 2015: 47].

Позитивное влияние глобализации на языки и эргонимы создало множество новых возможностей. Во-первых, глобализация усилила конкуренцию на местных и международных рынках, что позволило многим местным компаниям заявить о себе на международной арене и представить свою продукцию более широкой аудитории. Например, международные бренды и эргонимы, используя одинаковые наименования, смогли расширить свою деятельность в различных странах. Эти имена, благодаря глобальным языкам, особенно английскому, способствовали укреплению взаимосвязей между людьми разных языков и культур. Признание английского языка как глобального сделало его изучение важным для многих стран, особенно для тех, которые развиваются социально и экономически. Эти страны стремятся внедрять английский язык в систему образования, чтобы укрепить свои международные связи и выйти на мировой рынок. Глобализация также упростила коммуникацию в многоязычных средах. Благодаря новым технологиям и возможностям Интернета, общение между людьми разных языков стало легче, открывая новые возможности. Унификация эргонимов и глобализация, в свою очередь, создали новые возможности для торговли, услуг и производства.

Однако глобализация имеет и свои отрицательные последствия. Во-первых, распространение глобальных языков, особенно английского, может привести к исчезновению местных языков и культур. Этот процесс ослабляет национальные различия, то есть местную идентичность. Например, если страны будут продолжать активно использовать глобальные языки, то местные языки могут оказаться за пределами общения, а, значит, их роль в обществе будет ослабевать. Кроме того, глобализация может привести к ослаблению местных

культур. Часто глобальные бренды и культуры вступают в конфликт с местными традициями и обычаями, что может привести к их исчезновению. Местные обычаи, ценности и культуры могут потерять свою уникальность, уступив место глобальной культуре [Hannerz, 1996: 162].

Исчезновение местных языков, в свою очередь, может привести к утрате значений, связанных с культурным наследием и историческим опытом каждой нации. Таким образом, глобализация и её последствия могут угрожать богатству национальных языков и культур.

Заключение

Глобализация оказывает значительное влияние на языки и культуры по всему миру. С одной стороны, она открывает новые возможности для общения, сотрудничества и экономического роста, способствуя распространению глобальных языков и брендов. Однако этот процесс также несет риски для местных языков и культур, приводя к их ослаблению или исчезновению. В частности, становление глобальных эргонимов и брендов, с одной стороны, способствует унификации культурных и экономических связей, но в то же время может угрожать национальной идентичности и уникальности местных традиций.

Влияние глобализации на языки и эргонимы требует осторожного подхода, который учитывает необходимость сохранения культурного и языкового разнообразия. Защита национальных языков и культур, а также правильное использование глобальных брендов и наименований помогут сбалансировать положительные и отрицательные последствия глобализации, способствуя развитию устойчивого мира, где сохраняется уважение к культурному наследию и разнообразию.

Литература:

1. Crystal, David. English as a Global Language. Second edition. Cambridge: CUP. 2003. 212
2. Hannerz, U. Transnational Connections: Culture, People, Places. Routledge. London, 1996. 161
3. Pieterse, J. N. Globalization and Culture: Global Mélange. Rowman & Littlefield. USA, 2015. 221
4. Robertson, R. Globalization: Social Theory and Global Culture. Sage Publications. №1. 2023. С. 129–130

МЕТОДЫ ЭЛЕКТРОННОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБУЧЕНИЯ В ВУЗЕ

Юнусова Д.И

ТГПУ имени Низами

dilfuzaisrailovna@gmail.com

Аннотация. В данной статье на основе анализа научных исследований о электронной образовательной среде в системе вузовского обучения уточнены методы обучения целесообразные применению в данной среде.

Ключевые слова: вузовское обучение, электронная образовательная среда, методы обучения.

METHODS OF ELECTRONIC EDUCATIONAL ENVIRONMENT AS A FACTOR OF IMPROVING THE QUALITY OF TRAINING IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Yunusova D.I.

TSPU named after Nizami

dilfuzaisrailovna@gmail.com

Abstract. In this article, based on the analysis of scientific research on the electronic educational environment in the system of higher education, the teaching methods appropriate for use in this environment are clarified.

Keywords: higher education, electronic educational environment, teaching methods.

Введение. Интерес к электронной образовательной среде имеет мировой масштаб. Флагманами электронного обучения являются США и Канада [1]. Электронное обучение и дистанционные образовательные технологии открывают новые возможности для вузов и являются важной на сегодняшний день технологией, используемой в рамках цифровой образовательной среды вуза [2].

Электронное образование реализуется в образовательных учреждениях, ассоциациях, корпоративных организациях и т.д. Использование электронного обучения на международном уровне ориентирует Узбекистан на использование электронного образования и ставит приоритетом государственной образовательной политики.

Методология. Понятие «электронная образовательная среда» рассматривается во многих работах [3-7]. Электронная образовательная среда вуза предоставляет студентам и педагогам вуза обеспечивающих образовательный процесс новые возможности. К таким возможностям относится удаленный доступ к учебным программ, рабочим программ, календарным учебным графикам, программам практик и другим документам учебного характера, к электронно-библиотечным системам, системам сообщений и др.

В научных исследования рассмотрены вопросы формирования электронной информационно-образовательной среды в системе вузовского обучения, определены и охарактеризованы составляющие электронной образовательной среды, процесс создания информационно-образовательной среды, ориентированный на принципы мотивации обучения, самообучения, индивидуализации, самостоятельности обучения [7-12].

В теории педагогики исследован процесс педагогического проектирования электронной образовательной среды, выделены фазы педагогического проектирования [13], рассмотрена электронная образовательная среда как фактор подготовки кадров в системе вузовского обучения.

«В 80х годах 20-го века В.П.Беспалько указывал на то, что «в современных условиях, когда компьютеризация педагогического процесса становится ближайшей перспективой, педагогическое проектирование - единственное условие его эффективной реализации». Дидактику цифрового обучения Дж. Д'Анджело предлагает называть e-Didactics, что возможно перевести как цифровая дидактика или дидактика цифрового обучения. М. Чошанов предлагает рассматривать дидактику цифрового обучения как вид дидактики с интегрированными в неё ИКТ технологиями. Р. Дауди определяет её как систему дидактических действий педагога-проектировщика, обеспечивающую реализацию учебного проекта с обучающимися в гибридной или виртуальной среде» [14].

Вследствие этого, на основе проведенных исследований уточнено понятие «педагогическое проектирование подготовки кадров в системе профессионального образования в электронной образовательной среде вуза» – это процесс последовательной деятельности (фазы проектирования, реализации, результирующая), реализуемый через целевой, содержательный, операционально-технологический, контрольно-диагностический, итоговый этапы с организационно-педагогическими условиями её реализации, сбалансированный по времени, ресурсам, качеству и направленный на достижение высокого уровня профессиональной готовности кадров в системе электронной образовательной среде вуза и спроектирована цифровая

образовательная среда подготовки кадров в системе вузовского обучения [5,8,10.11,12].

Понятие педагогические методы обучения давно не ново. Ученые педагоги М.А. Данилов, И.Я. Лернер, М.Н. Скаткин, М.И. Махмутов, Ю.К. Бабанский и др. в своих трудах раскрывают понятия и дают различную классификацию методам обучения, которые в свою очередь имеют разные признаки и дифференциацию, интеграцию в учебный процесс. Анализируя эти методы обучения, можно сказать, что не все могут быть использованы для реализации электронного обучения. К числу методов, которые могут применяться в цифровой образовательной среде вуза, относятся: исследовательский, проблемный, эвристический, интерактивный, информационно-рецептивный, репродуктивный [15].

Обсуждение. Но особенность образовательного процесса, реализуемого в цифровой образовательной среде вуза, трактует свои правила, поэтому к традиционной дидактике подключаются дидактические методы, применяемые в электронном обучении. Анализируя работы Е.С. Полат, можно выделить методы обучения, используемые для цифровой среды вуза: взаимодействие обучаемого с образовательными ресурсами при минимальном участии преподавателя и других обучаемых, интерактивное взаимодействие между всеми участниками учебного процесса, индивидуализированное обучение и взаимодействие [16].

Методы обучения и организации обучения электронной среды вуза:

исследовательский: практические работы исследовательского направления, разработка проектов;

проблемный: проблемная лекция, интерактивная лекция, проблемные задачи;

эвристический: практические и лабораторные работы, письменный опрос на основе постановки проблемных вопросов и заданий, эссе;

интерактивная: игры, «мозговой штурм», конференция, лекция-презентация, семинарские занятия, самостоятельная работа;

информационно-рецептивный: пояснения, лекция-презентация, лекция-визуализация, работа с учебником, работа с электронным учебником, учебным пособием, работа с информационными ресурсами;

репродуктивный: практическая работа, лабораторная работа, письменный опрос, решение задач, решение тестовых заданий при электронном обучении;

взаимодействие обучаемого с образовательными ресурсами при минимальном участии преподавателя и других обучаемых: видео-лекция, интерактивные лекции, практические работы, интерактивные лабораторные

работы, решение тестовых заданий, дистанционные курсовые работы, проекты, реферативные задания, эссе, web квесты;

интерактивное взаимодействие между всеми участниками учебного процесса: лекции-дискуссии, учебные коллективные дискуссии, конференции, выполнение совместных проектов, вебинары;

индивидуализированное обучение и взаимодействие: он-лайн – консультации, офлайн – консультации, мгновенные сообщения, переписка [11,14,16].

Вышеизложенные методы повышают эффективность таких инновационных сред обучения, как: смешанное обучение (Blended Learning), дистанционное обучение (Distance Learning), интерактивное обучение, геймификация, коллаборативное обучение, микрообучение (Microlearning), адаптивное обучение (Adaptive Learning).

Преимуществами методов электронной образовательной среды вузов являются: гибкость, индивидуализация, повышение вовлеченности, доступ к разнообразным ресурсам, эффективность.

Анализ научных работ показывает, что при педагогическом проектировании профессиональной подготовки кадров в системе электронного обучения вуза могут использоваться традиционные и современные методы организации обучения.

Выводы. Цифровая образовательная среда активно внедряется в высших учебных заведениях, трансформируя традиционные подходы к обучению. Современные методы электронной среды обучения позволяют повысить эффективность учебного процесса, улучшить взаимодействие между преподавателями и студентами и предоставить доступ к разнообразным образовательным ресурсам, представляя собой эффективный инструмент, который позволяет улучшить качество образования, сделать его более доступным и адаптивным к нуждам студентов. Правильное использование этих методов способствует подготовке высококвалифицированных, конкурентоспособных специалистов.

Литература:

1. Келли Э. П. Больше, чем реконструкция: инновации в области высшего образования / Э. П. Келли, Ф. М. Хесс // HUDSON INSTITUTE INITIATIVE ON FUTURE INNOVATION, – June 2013.
2. Пустовой Н. В. Комплексный подход к развитию электронного и дистанционного обучения в техническом вузе / Качество образования. – 2012. – № 9. – С. 20-23

3. Воробьев Г. А. Электронная образовательная среда инновационного университета // Высшее образование в России. – 2013. – № 8–9. – С. 59-64.
4. Лаврентьев С. Ю. Использование электронных технологий в образовательной среде вуза // Современные наукоемкие технологии. – 2017. – № 11. – С. 129-133;
5. Лебедева Т. Е. Электронная образовательная среда вуза: требования, возможности, опыт и перспективы использования // Интернет-журнал «Мир науки» 2016, Том 4, номер 2. <http://mir.nauki.com/PDF/57PDMN216.pdf>.
6. Натхо О. И. Электронно-образовательная среда как главный действующий элемент смешанного обучения // Научно методический электронный журнал «Концепт». – 2014. – № 26. – С. 121–125. <http://e-koncept.ru/2014/64325.htm>
7. Скибицкий Э. Г. Информационно-образовательная среда вуза: цель или средство в обеспечении качества образования http://www.edit.muh.ru/content/mag/trudy/06_2009/06.pdf. – 17.04.2016
8. Воробьев Г. А. Электронная образовательная среда инновационного университета / Г. А. Воробьев // Высшее образование в России. – 2013. – № 8–9. – С. 59-64.
9. Махмудов А. Методологические аспекты цифровой педагогики в системе непрерывного образования. <https://uzpfiti.uz/wp-content/uploads/2022/06/Maxmudov.-A.pdf>
10. Лутфиллаев М.Х. Теория и практика применения информационных технологий в учебном процессе (на основе мультимедийных средств). Ав-т дисс. на соискание ученой степени доктора педагогических наук. Самарканд-2003.-41с.
11. Файзиева М.Р. Создание и внедрение в практику образовательной платформы в условиях цифровой трансформации. Ав-т дисс. на соискание ученой степени DSc.-Чирчик: 2023.-68с.
12. Назаров И.У. Совершенствование методики преподавания дисциплины “Информационные технологии в образовании”. Ав-т дисс. на соискание ученой степени PhD. Т.-2023.-28с.
13. Колесникова, И. А. Педагогическое проектирование: Учеб. пособие для высш. учеб. заведений / И.А. Колесникова, М. П. Горчакова-Сибирская; под ред. И.А. Колесниковой. – М: Издательский центр «Академия», 2005. – 288 с.
14. Петрова Е.В. Цифровая дидактика: проектирование процесса обучения и его сопровождение. <https://cyberleninka.ru/article/n/tsifrovaya-didaktika-proektirovanie-protsesssa-obucheniya-i-ego-soprovozhdenie>

15. Селивко, Г.К. Педагогические технологии на основе дидактического и методического УВП. М: НИИ школьных технологий / 2005. — 288 с.
16. Педагогические технологии дистанционного обучения: учебное пособие для вузов / Е. С. Полат [и др.] ; под редакцией Е. С. Полат. — 3-е изд. — Москва : Издательство Юрайт, 2024. — 392 с.

O'ZBEKISTONDA HARBIY-VATANPARVARLIK HARAKATINI TASHKIL ETISHNING IJTIMOIIY MASALALARI

Xayrullo Ikromov

Andijon davlat pedagogika instituti Katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekistonda harbiy-vatanparvarlik harakatining ijtimoiy ahamiyati va uni rivojlantirish imkoniyatlari yoritilgan. Harakat yoshlar orasida vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirish, jamiyatda birdamlikni mustahkamlash va davlat xavfsizligini ta'minlashga xizmat qiladi. Maqolada harbiy-vatanparvarlik faoliyatini keng targ'ib etish, ta'lim tizimi va oilalar bilan hamkorlikni kuchaytirish, moliyaviy va tashkiliy imkoniyatlarni kengaytirish bo'yicha samarali tavsiyalar berilgan. Mazkur harakat yosh avlodning intellektual va ma'naviy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi ta'kidlangan.

Abstract: This article describes the social significance of the military-patriotic movement in Uzbekistan and the possibilities of its development. The movement serves to create a sense of patriotism among young people, strengthen unity in society and ensure state security. The article provides effective recommendations for wide promotion of military-patriotic activities, strengthening cooperation with the educational system and families, expanding financial and organizational opportunities. It is noted that this action has a positive effect on the intellectual and spiritual development of the young generation.

Аннотация: В данной статье описывается социальная значимость военно-патриотического движения в Узбекистане и возможности его развития. Движение служит формированию чувства патриотизма среди молодежи, укреплению единства общества и обеспечению государственной безопасности. В статье даны эффективные рекомендации по широкой пропаганде военно-патриотической деятельности, укреплению сотрудничества с системой образования и семьей, расширению финансовых и организационных возможностей. Отмечается, что данная акция положительно влияет на интеллектуальное и духовное развитие молодого поколения.

Kalit so'zlar: harbiy-vatanparvarlik, yoshlar, ijtimoiy birdamlik, xavfsizlik, ta'lim tizimi, moliyaviy rivojlanish, targ'ibot, Yangi O'zbekiston.

Key words: military-patriotism, youth, social solidarity, security, education system, financial development, propaganda, New Uzbekistan.

Ключевые слова: военно-патриотизм, молодежь, социальная солидарность, безопасность, система образования, финансовое развитие, пропаганда, Новый Узбекистан.

Kirish

O‘zbekistonning bugungi rivojlanish bosqichida yoshlarga vatanparvarlik tarbiyasini berish dolzarb masalalardan biriga aylangan. Harbiy-vatanparvarlik harakati nafaqat yoshlarning harbiy ko‘nikmalarini shakllantiradi, balki ularni ma‘naviy va intellektual jihatdan yuksaltirishda ham muhim rol o‘ynaydi. Ushbu harakat jamiyatda birdamlikni kuchaytirish, milliy xavfsizlikni mustahkamlash va kelajak avlodga vatanparvarlik ruhini singdirishda katta ahamiyatga ega. Harbiy-vatanparvarlik harakatining ijtimoiy ahamiyati va rivojlanish istiqbollari, shuningdek, bu yo‘nalishda amalga oshirilishi lozim bo‘lgan chora-tadbirlar haqida bugungi kunda ko‘plab istiqbolli ishlar amalga oshirilmoqda.

Harbiy-vatanparvarlik harakati yosh avlodning ma‘naviy va intellektual rivojlanishiga katta hissa qo‘shib, ularning kelajakda mas‘uliyatli va vatanparvar fuqarolar bo‘lib yetishishiga xizmat qiladi. Shu sababli, barchamiz bu harakatni rivojlantirishda faol ishtirok etishimiz lozim. Harbiy-vatanparvarlik harakatining ahamiyati bugungi kunda serqirra va dolzarb masaladir. Yangi tahrirdagi konstitutsiyamizning 64-moddasida ham “ O‘zbekiston Respublikasini himoya qilish O‘zbekiston Respublikasi har bir fuqarosining burchidir. Fuqarolar qonunda belgilangan tartibda harbiy yoki muqobil xizmatni o‘tashga majburdirlar”²³ - deb belgilab o‘tilgan. Harbiy-vatanparvarlik nafaqat yoshlarning jismoniy va ruhiy rivojlanishini ta‘minlaydi, balki milliy birdamlik, davlatga sadoqat va jamiyatda hamkorlik muhitini yaratishga hissa qo‘shadi. Bu harakatning asosiy maqsadlari quyidagilardan iborat: yosh avlodning vatanga muhabbat va hurmat tuyg‘usini rivojlantirish; harbiy xizmatga qiziqish uyg‘otish va chaqiruv yoshidagi fuqarlarni tayyorlash; milliy xavfsizlik va mudofaa tizimiga ko‘maklashish va boshqalardan iborat. Harbiy-vatanparvarlik harakati har bir davlatning barqarorligi va xavfsizligini ta‘minlashda asosiy omillardan biridir. Bu harakat yoshlar orasida vatanparvarlik, milliy g‘urur va mas‘uliyat hissini shakllantirishda, shuningdek, ularni harbiy xizmatga jismoniy va ruhiy jihatdan tayyorlashda muhim ahamiyatga ega.

O‘zbekistonda harbiy-vatanparvarlik harakatini rivojlantirish davlat siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, bu borada keng ko‘lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Xususan, yoshlarni harbiy xizmatga tayyorlashga oid o‘quv dasturlari, milliy bayramlar va tadbirlarda harbiy ko‘rgazmalar tashkil etish, shuningdek, milliy qahramonlar va tarixiy voqealarning targ‘iboti orqali vatanparvarlik tarbiyasi yo‘lga qo‘yilgan.

Materal va metodlar: Ushbu maqola qiyosiy taxlilil usulda yozilgan bo‘lib, bugungi kunda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan harbiy-vatanparvarlik harakatining ijtimoiy masalalari qiyoslab, tahlil qilingan.

Natija va mulohazalar

²³ O‘zbekiston Respublikasi konstitutsiyasi 64-modda

O‘zbekistonning harbiy-vatanparvarlik harakatini rivojlantirish borasidagi sa’y-harakatlari jamiyatda ijobiy o‘zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Yoshlar orasida vatanparvarlik tuyg‘usining shakllanishi, milliy qadriyatlarga hurmatning ortishi va harbiy xizmatga bo‘lgan qiziqishning oshishi kuzatilmoqda. Bu boradagi tadbirlar davlat va jamoat tashkilotlari tomonidan muntazam ravishda qo‘llab-quvvatlanmoqda. Harbiy-vatanparvarlik tadbirlari orqali yosh avlod o‘rtasida hamjihatlik va milliy birdamlik hissi mustahkamlanmoqda. Bu esa jamiyatda barqarorlikni saqlashda muhim omil hisoblanadi. Yoshlarning harbiy xizmatga tayyorligi oshib bormoqda. Maxsus harbiy mashqlar va o‘quv-seminarlar yoshlarning jismoniy va ruhiy tayyorgarligini yaxshilashga yordam bermoqda. Bu esa ularning harbiy xizmatga ko‘ngilli ravishda borishiga zamin yaratmoqda.

Harbiy-vatanparvarlik harakatining jamiyat uchun ahamiyati keng ko‘lamlidir. Harbiy-vatanparvarlik harakati yoshlarning jismoniy sog‘lig‘i va ruhiy barqarorligini mustahkamlash bilan birga, ularning vataniga bo‘lgan muhabbatini oshiradi. Ushbu harakat jamiyatda milliy g‘urur va birlikni kuchaytiradi. Ta’lim muassasalari, harbiy xizmatga qadar tayyorgarlik markazlari va ommaviy axborot vositalarining faollashuvi orqali bu sohadagi muvaffaqiyatlarni yanada oshirish mumkin. Maktab va oliy ta’lim muassasalarida harbiy-vatanparvarlikka oid maxsus kurslarni kiritish orqali yoshlarning bilim va ko‘nikmalarini oshirish mumkin. Ta’lim jarayonida tarixiy voqealar, milliy qahramonlar hayoti va harbiy xizmatning ahamiyati keng yoritilishi lozim. Targ‘ibot ishlari ham muhimdir. Harbiy-vatanparvarlik mavzusida ommaviy axborot vositalarida dasturlar tayyorlash va ijtimoiy tarmoqlardan samarali foydalanish orqali harakatni keng targ‘ib qilish zarur. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, harbiy-vatanparvarlik harakati yoshlar orasida ijobiy o‘zgarishlar olib kelmoqda. Ammo ushbu jarayonni yanada samarali qilish uchun tizimli yondashuv va resurslarning kengaytirilishi talab etiladi.

Xulosa

O‘zbekistonda harbiy-vatanparvarlik harakatini rivojlantirish yoshlarda vatanparvarlik ruhini shakllantirish, davlat xavfsizligini mustahkamlash va jamiyatda ijtimoiy birdamlikni kuchaytirish uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu harakatni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun ta’lim tizimi, davlat idoralari va fuqarolik jamiyati vakillari o‘rtasida hamkorlikni kuchaytirish zarur. Shuningdek, zamonaviy texnologiyalar va innovatsion yondashuvlardan foydalanish orqali bu sohada yangi yutuqlarga erishish mumkin.

Harbiy-vatanparvarlik harakati jamiyatning ijtimoiy va madaniy rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. O‘zbekistonda ushbu harakatni tashkil etish orqali yoshlarda vatanparvarlik tuyg‘usini shakllantirish, mamlakat xavfsizligi va barqarorligini mustahkamlash imkoniyati mavjud. Ushbu maqolada harbiy-vatanparvarlik harakatini rivojlantirishda duch kelinayotgan ijtimoiy masalalar tahlil qilinadi va

muhim tavsiyalar beriladi. O‘zbekistonda harbiy-vatanparvarlik harakatini tashkil etish mamlakatning ijtimoiy barqarorligi va xavfsizligini mustahkamlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu harakat nafaqat yoshlarga, balki jamiyatning barcha qatlamlariga foydali bo‘lishi mumkin. Ushbu yo‘nalishda amalga oshirilayotgan sa’y-harakatlar samaradorligini oshirish uchun tizimli yondashuv va jamoatchilikning faol ishtiroki talab etiladi. O‘zbekistonda harbiy-vatanparvarlik harakatini rivojlantirish yoshlar tarbiyasida muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu harakat orqali milliy qadriyatlarga hurmat, vatanga muhabbat, mas’uliyat hissi va jismoniy tayyorgarlik shakllanadi. Yoshlar orasida vatan himoyachisi bo‘lishga bo‘lgan qiziqish ortmoqda, bu esa davlatimizning xavfsizligi va barqarorligi uchun mustahkam poydevor yaratadi. Biroq, bu harakatni rivojlantirish uchun yanada ko‘proq amaliy ishlarni amalga oshirish kerak. Ta’lim muassasalarida harbiy-vatanparvarlik darslarini kuchaytirish, moliyaviy va tashkiliy imkoniyatlarni kengaytirish, shuningdek, ijtimoiy tarmoqlar va ommaviy axborot vositalaridan samarali foydalanish zarur. Harbiy-vatanparvarlik harakatlari har bir yoshning kelajakda mas’uliyatli va vatanparvar fuqaro sifatida shakllanishida muhim rol o‘ynaydi. Bugungi kunda O‘zbekistonda bu yo‘nalishda amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar yoshlar uchun yangi imkoniyatlar ochmoqda. Maxsus o‘quv dasturlari, harbiy ko‘rgazmalar va madaniy tadbirlar orqali yoshlar o‘z bilim va ko‘nikmalarini oshirish bilan birga, vatanparvarlik ruhida tarbiyalanmoqda.

Talaba sifatida, har birimiz bu jarayonda faol ishtirok etishimiz lozim. Harbiy-vatanparvarlik tadbirlariga qatnashish, bilim va ko‘nikmalarni oshirish orqali biz nafaqat o‘zimizni, balki jamiyatimizni ham mustahkamlaymiz. Bu yo‘nalishdagi harakatlarimiz O‘zbekistonning yanada kuchli va barqaror davlatga aylanishiga hissa qo‘shadi.

Xulosa qilib aytganda, harbiy-vatanparvarlik faqat davlat tashkilotlarining vazifasi emas. Har birimiz, xususan, yoshlar va talabalar, bu jarayonda faol ishtirok etishimiz zarur. Zero, yurtimizni sevish va uni himoya qilish borasida qilgan har bir harakatimiz mamlakatimizni yanada kuchli va rivojlangan davlatga aylantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi konstitutsiyasi 2023-yil
2. Sh.M.Mirziyoyev “Yangi O‘zbekiston Taraqqiyot strategiyasi”
3. Sh.M.Mirziyoyev “Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz”
4. “O‘zbekistonda harbiy-vatanparvarlik harakatini tashkil etish borasida islohotlarning yangi bosqichi” x.o. ikromov

5. Egamberdiyev, A., & Poziljonov, J. (2023). JADID MARIFATPARVARLARINING TA'LIM-TARBIYANI ISLOH QILISHDAGI O'RNI. *Talqin va tadqiqotlar*, 1(24).
6. Poziljonov, J. (2024). TURKISTON JADIDLARI IJTIMOIIY-FALSAFIY TA'LIMOTINING KELIB CHIQISH OMILLARI. *Interpretation and researches*, 2(1 (23)).
7. Orifjonovich, I. X., & Nafisa, I. (2024). YANGI O'ZBEKISTONDA INSON HUQUQLARIGA E'TIBOR. *Yangi O 'zbekiston ustozlari*, 2(30), 492-494.
8. Orifjonovich, I. X., & Nafisa, I. (2024). O 'ZBEKISTONDA INSON HUQUQLARIGA E'TIBOR HAMDA SHU SOHADAGI YUTUQLAR. *Yangi O 'zbekiston ustozlari*, 2(30), 495-197.
9. Orifjonovich, I. X., & Nafisa, I. (2024). XXI ASRDA O'ZBEKISTONDA HUQUQIY YUKSALISH. *Yangi O 'zbekiston ustozlari*, 2(30), 488-491.

**РОССИЯ ИМПЕРИЯСИ МУСТАМЛАКАЧИЛИГИ ДАВРИДА ФАРҒОНА
ВИЛОЯТИГА ҚАРАШЛИ АНДИЖОН УЕЗДИДА ИЖТИМОЙ –
ИҚТИСОДИЙ, МАДАНИЙ САВДО МУНОСАБАТЛАРИ**

Базаров Касимжон

Андижон давлат педагогика институти дотценти

Аннотация: Мақолада Ўрта Осиёни Россия томонидан босиб олгандан кейин ўлкани мустамлакага айлантирилиши, барча табиий бойликларни чор Россияси томонидан ўз манфаатларига бўйсундирилиб, хом ашё манбаига айлантирилиши, маҳаллий ишлаб чиқаришнинг касодга учраши, янги шаҳарларнинг қурилиши, Россия саноат технологияларининг кириб келиши, Россия товарларининг Ўрта Осиё бозорларини эгаллаши тўғрисида сўз боради.

Калит сўзлар: уезд, телефон, телеграф, капитализм, санитария, вокзал, Абрамов, Захаров, Морозов, Соколов, полотно, стационар, губернатор, товар.

Аннотация : В статье говорится о превращении Средней Азии после завоевания Россией, использование царской Россией всех природных богатств в своих интересах, превращении их в источник сырья, деградации местного производства, строительстве новых городов, проникновении российских промышленных технологий, завоевание Российских товаров рынков Средней Азии.

Ключевые слова: уезд, телефон, телеграф, капитализм, санитария, вокзал, Абрамов, Захаров, Морозов, Соколов, полотно, стационар, губернатор, товар.

Abstract: Article Russia Asians have completed the construction of the Bosib olgandan keyin dam in the colonial Ailantirilishi, the natural barrier of four Russian boilers has completed the construction of a dam, raw materials on the island of Ailantirilishi, mahalli ishlab chikarishning kasodga founding, Yangi shaharlarning Kurilishi, Russia industry technology kirib Kelishi, Russia while in other countries such as Asia, not there was not a single sales representative, not a single sales representative, not a single sales representative, not a single sales representative, not a single sales representative.

Keywords: uyezd, Telephone, Telegraph, capitalism, sanitation, station, Abramov, Zakharov, Morozov, Sokolov, polотно, stationary, governor, tovar.

Ўрта Осиёниинг Россия томонидан босиб олиниши ва унинг таркибида 1876 йил Фарғона вилоятининг ташкил топиши, вилоят шаҳарларида, жумладан, Андижон уездида Россия билан савдо муносабатларига кенг йўл очиб берди.

Россияда 1861 йил реформасидан кейин капиталисти кишлаб-чиқариш муносабатлари тез суратлар билан ривожлана бошлади. Хусусан Россия мустамлакасига айланган шаҳарлар капитализм гирдобига тортилди. “Янги саноат корхоналари пайдо бўлди. Телефон, телеграф, темир йўллар қурилди. Маҳаллий аҳоли секин-аста янгича ҳаёт, саноат, янгича савдо ишлари, рус маданияти, санъати, урф-одатлари билан таниша борди XIX асрнинг 60 йилларида Андижонда 40 минг атрофида аҳоли яшаган бўлса, 1880 йилга келиб 50 мингга яқинлашди. 1913 йили эса 76300 га етди”. [1. 11] 1895 йили Самарқанд – Андижон темир йўли қурилиши бошланиб, Қўқон, сўнгра Наманган орқали Андижонга, ундан 1899 йили Марғилонга етказилди. Андижонда биринчи марта 1886 йили рус- тузем мактаби, 1897 йилда эса янги усулдаги мактаблар очилди. 1878 йилдан шаҳарнинг жанубий қисмида “Янги шаҳар” райони барпо этишга киришилди. Янги шаҳар шундай планлаштирилдики, асосий янги кўчаларга воғзал майдонидан панжасимон (веер) шаклда йўналиш берилди. Область медицина ва санитария бўлими бошлиғи В.И. Кушелевский тавсияси ва маслаҳати билан “Янги бозор” планлаштирилди. 1914 йилда Андижонда ҳаммаси бўлиб 37 та кичик- кичик пахта тозалаш заводи, 10 та турли хусусий банклари, 13 та пахта харид қилиш савдо контораси мавжуд эди. Шунингдек, шаҳарда “Нафис санъат хаваскорлари”, “Маҳаллий аёлларга ёрдам” номли кўнгилли жамиятлар ташкил топади. [2. 36-37] Оқибатда ислохотдан илгари чет эл капитали кенг кўламда кириб келган мамлакат ҳисобланган Россия эндиликда капитал чиқарувчи давлатга айланди. Россия капитали Ўрта Осиёга, жумладан, Фарғона вилояти шаҳарларига ҳам кириб кела бошлади. Бу эса шаҳарларнинг иқтисодига таъсир кўрсатди ва қатор ўзгаришларга сабаб бўлди. Пахтачилик тараққий этди. Мустамлака характерида бўлса ҳам, янги типдаги завод-фабрикалар вужудга келди. Буларнинг ҳаммаси шаҳар ҳаётига ўз таъсирини ўтказди ҳамда ички ва ташқи савдонинг ривожланишига олиб келди. 1875-1876-йилларда Андижонга турли жойлардан ва жумладан, Россиядан келтирилган молларнинг умумий миқдори 466 минг сўмни ташкил этган бўлса, шу даврда Андижондан 520 минг сўмлик моллар олиб кетилган [3, 45].

Андижонга келтирилган моллар, асосан, қуйидагилардан иборат эди: аввало бадавлат хонодонларда еттинчи, ўнинчи кerosин чироқ, меҳмонхона ва бошқа жамоат жойларида эса қирқинчи “Варшава чироқлари, рус самовари, швейцария соати, немисларнинг тикув машинаси, бельгия гугурти ва примуси (“машина ўчоқ”) пайдо бўлди. Шунингдек Уралда қуйилган чўян қозонлар кўплаб келтирилади. XX аср бошларидан граммофон тарқалади. Маҳаллий аёллар кийим бошларида ҳам кўрамиз: ёш аёллар биринчи марта кўкрагдан бурма қилиб тикилган кўйлак кийишга ўрганишади. Эркаклари, айниқса,

савдогарлар ва бадавлатлар ҳамда уларнинг фарзандлари жиякли (“халта кўйлак”) ўрнига тугмали қопқоқ ёқали кўйлак (руҳонийлар уни менсимай “итёқа кўйлак”- деб аташган), устидан “инглиз ёқа” деб аталувчи энсиз бўлма ёқали тўн кийишга ва учун занжирли соат тақишга ўрганишди. Россия тўқимачилик саноати материалларидан Абрамов, Захаров, ва Морозов, Соколов фабрикаларининг сатни маҳсулотлари айниқса маҳаллий халқ орасида машхур бўлиб кетди. Бу маҳсулотлар фабрика эгаларининг номларига қараб халқ орасида “Обровон”, “Заҳар- мараз”, “Сақолип сатин” номлари билан аталарди. Шунингдек “Товар” номи билан ярим ипак газлама, бадавлат хонодонларга эса бархит кириб келади. Ўзбек хонодонларида қарам, картошк ва помидор истеъмол қилишга ўрганилди.[2, 38-39] мануфактура моллари, мовут, шойи буюмлар, салла, кигиздан тўқилган гиламлар, тери, темир ва мис буюмлар, чой, қанд, бўёқлар, никель. Андижондан олиб кетилган молларни эса пахта, ҳом ипак, мато, ҳалатлар, от ёпқичлар, пойафзал, ҳомутлар, эгар-жабдуқлар, буғдой, гуруч, жўҳори ва бошқаларни ташкил этган. Андижонга Ўш, Марғилон ва вилоятнинг бошқа шаҳарлардан кўплаб товарлар олиб келинган. Андижон уезди бошлиғи 1878 йил 14 февралда Фарғона вилоят бошқармасига ёзган рапортида: “Андижон шаҳрига чет элдан мануфактура товарлари бутунлай келтирилмаган, бозорда эса фақат маҳаллий товарлар ҳамда Россиядан келтирилган мануфактура моллари сотилади”. деб ёзган эди.

Архив маълумотларига кўра, 1877 йил Андижонга чит, сурп ва полотно 20756 сўмлик, самовар 3792 сўмлик, темир 5112 сўмлик, чой 2500 бўёқлар 1246 сўмлик ёки ҳаммаси бўлиб 33406 сўмлик товар келтирилган.

Андижон шаҳри Фарғона вилоятини Россия билан бўлган савдо алоқаларида катта роль ўйнаган. Чунончи, 1883 йилда Фарғона вилоятининг савдо обороти олиб келинган моллар ҳисобига 6345039 сўмни ташкил этган бўлса, шундан Андижон ва унинг уезди ҳисобига олиб келинган товарлар 363561 сўмни ва олиб кетилган товарлар 47239 сўмни ташкил этган[4, 55].

1884 йил эса олиб кетилган товарлар 15727 сўмни, келтирилган товарлар эса 193440 сўмни ташкил этган. Бундан ташқари Андижон уездида ҳайвон билан савдо қилиш кучли бўлган. Масалан, шу йили 39600 бош ҳайвон сотилган.

Шуни айтиш керакки, Андижонга келтириладиган товарлар йилдан-йилга системали равишда ортиб борган. Буни биз 1877- 1895 йиллардаги материаллардан кўришимиз мумкин. Масалан, 1877 йилда Андижонга 44000 сўмлик, 1878 йилда 63000, 1879 йилда 86000, 1880 йилда 118000, 1884 йилда 163000 сўм, 1895 йилда 271000 сўмлик товар келтирилган[4, 55].

Демак, 1877 йилдан 1895 йилгача бўлган 18 йил давомида Андижонга келтирилган товарлар суммаси 6,5 баробарга ортган. Шуни ҳам алоҳида

таъкидлаш керакки, Фарғона вилояти бутун Туркистон ўлкасида етиштириладиган пилланинг 80-90 фоизини берар эди. Бу эса ўз навбатида Андижон шаҳри ва уездида ҳам пиллачиликнинг ривожланишига олиб келди. Чунончи, шаҳардаги 7648 ҳовлидан 1231 таси ёки 26,7 фоизи, пиллачилик билан шуғулланар эди[2, 55].

Бутун ўлкада бўлгани сингари Андижонда ҳам пиллачилик билан асосан, аёллар шуғулланарди. Масалан, 1904 йилда Андижонда пиллачилик билан шуғулланувчи аёллар сони 2000 кишини ташкил этган[4, 56].

Шойидан тайёрланган товарлар фақат Бухородагина чиқарилиб қолмасдан, балки Фарғона вилоятининг бошқа уездларига ҳам чиқарилган. Чунончи, 1885 йил 1200 пуд шойи, 4800 пуд ҳам ипак ва 1000 пуд пилла Андижондан олиб кетилган.

Аста-секин бутун ўлкада бўлгани сингари Фарғона вилояти ва унинг шаҳарларида савдо интенсив равишда ривожланиб борди. Масалан, 1893 йил Фарғона вилояти губернаторининг ҳисоботида “...вилоят аҳолисининг савдо фаолияти йилдан-йилга жонланиб бормоқда. Хусусан, бу жонланиш ташқи савдога, унинг асосий предмети бўлган пахта ҳисобига бўлиб, у Россиянинг Европа қисмларига экспорт қилинади” деб ёзилганди[4, 56].

Темир йўл қурилгунгача бўлган даврда Андижондан пахта, пилла ва бошқа турли товарлар Қўқонга олиб келинар ва у ердан Туркистон ўлкасининг бошқа шаҳарлари ва Россияга олиниб кетиларди. Масалан, Андижон уезди бошлиғи 1893 йил 19 майда Фарғона вилоят ҳарбий губернаторига берган рапортида “Андижондан ҳар йили Қўқонга 600 минг пуд турли ҳилдаги дон, 500 минг пуд тозаланган пахта, 15 минг пуд тери, 10 минг пуд қурилган мевалар, 6 минг пуд тамаки, 5 минг пуд юнг, 1 минг пуд шойи ва 15 минг пуд таран ҳаммаси бўлиб 115100 пуд турли ҳил маҳсулотлар олиб борилган” деб ёзади[4, 57].

Бундан ташқари, Андижон шаҳри ва уездида маҳаллий савдо ҳам ривожланиб борди. Андижон шаҳри стационар (мунтазам) савдо буйича асосий марказ ҳисобланган. Бу ерда кўп сонли дўконлардан ташқари, кўплаб карвонсаройлар ҳам бўлиб, уларнинг баъзилари савдогарлар учун бошпана вазифасини бажарган бўлса, баъзилари товарлар сақланадиган омборларга айланган эди. Одатда карвонсаройлар бой савдогарлартомонидан қурилиб, уларнинг номи билан аталган.

1877 йилда Андижонда сабзавотлар билан савдо қилувчи 10 та дўкон, гўшт билан 20 та, нон билан 20 та, озиқ-овқатлар билан 63 та, ҳалатлар билан 21 та, эгар-жабдуқлар билан 25 та, маҳаллий усталар тайёрлаган идиш-товоқлар билан 44 та, пойафзал билан 10 та, мануфактура товарлари билан 38 та, газламалар билан 6 та, ҳар ҳил майда товарлар билан 45 та, бўёқлар билан 10 та, гуруч билан 15 та, асал билан 5 та, совун билан 12, зигир ёғи билан 6 та,

арқонлар билан 11 та, маҳаллий майда темир буюмлар билан 5 та, козонлар билан 20 та, шойи билан 20 та, пичоқ билан 8 та, китоб ва қоғоз билан 4 та, шолча ва гилам билан 10 та, куритилган мевалар билан 20 та ва бошқа турли ҳил товарлар билан савдо қилувчи 49 та дўконлар бўлиб, уларнинг ҳаммаси 573 тани ташкил этар эди[4, 58].

1897 йилга келиб эса шаҳарда ҳаммаси бўлиб 1646 та дўкон ва 22 карвонсарой бор эди.

Хулоса қилиб айтганда, Андижон Туркистон ўлкасининг бошқа шаҳарлари сингари тобора ривожланиб, ўсиб бораётган Россия капитализмининг савдо муомаласига жалб этилди. Шу билан биргаликда маҳаллий савдо ривожланиб борди. Бу ҳолат эса айниқса пахта етказиш ва уни қайта ишлашда кўпроқ намоён бўлди.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Андижон область Давлат Архиви. Ф. 19. Оп. Лр. 11.
2. С. Жалилов. Андижон. Тарихий- улкашунослик очерки. Тошкент «Ўзбекистон» 1989.36-37-б.
3. Миддендорф А.Ф. Очерки Ферганской долины. СП- Б., 1982 г. При- БавлениеХ. – С 45.
4. Шарафиддинов.А. Фарғона вилояти тарихидан лавҳалар (XIX аср охири- XX аср бошлари) I-китоб. Тошкент, 2013 - Б. 55.
5. Egamberdiyev, A., & Poziljonov, J. (2023). JADID MARIFATPARVARLARINING TA'LIM-TARBIYANI ISLOH QILISHDAGI O'RNl. *Talqin va tadqiqotlar*, 1(24).
6. Poziljonov, J. (2024). TURKISTON JADIDLARI IJTIMOIIY-FALSAFIY TA'LIMOTINING KELIB CHIQISH OMILLARI. *Interpretation and researches*, 2(1 (23)).
7. Qosimbek o'g'li, P. J. (2023). JADID MAKTABI YANGI USUL MAKTABLARNING ROLI ASOS SOLINISHI. *Journal of new century innovations*, 29(4), 125-129.

**DINIY XARAKATCHANLIK: DINIY TA'SIRLAR VA IJTIMOIIY
O'ZGARISHLAR**

Jabborova Sayyora Muhammadqobilovna

Usmonova Shoxsanam Shavkatovna

Andijon davlat pedagogika instituti

"Ijtimoiy fanlar" kafedrasi o'qituvchisi

Azimjonova Mohichexra, Qodirova Manzura

Xusniddinova Mohinur, Sirojiddinova Umidalarning

Andijon davlat pedagogika instituti

Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 2-bosqich talabalari

Annotatsiya: Bu maqolada biz shuni ma'lum qilamiz diniy xarakatchanlik: diniy ta'sirlar ijtimoiy o'zgarishlar haqida so'z boradi. Hozirgi zamon voqeligining xarakterli xususiyati shundaki, jamiyatning hamma tomonlariga ilmiy tafakkurning ta'siri keskin kuchaymoqda. Uning ijtimoiy taraqqiyot omili sifatidagi roli tobora ortmoqda. Fanning XX asrdagi muvaffaqiyatlari chindan ham g'oyat buyukdir. Ular bevosita ishlab chiqaruvchi kuchlarga aylanib, insonga tabiat sirlarini tobora chuqur anglash imkonini bermoqda. Bu yo'nalishdagi eng muhim bosqich inson omili va uning ma'naviy qadriyatlariga bo'lgan ijobiy munosabatlardir. Insonlarga bu imkoniyatlardan to'la foydalanish uchun har xil uydirmalarga, buzg'unchilik g'oyalariga mutlaqo ishonmay, ilm-fangagina ishonishlari, uni chuqur egallab, shaxsiy va ijtimoiy hayotga tatbiq etishlari lozim.

Аннотация: В этой статье мы сообщаем, что религиозный активизм: религиозное влияние на социальные изменения. Характерной чертой современной действительности является то, что резко возрастает влияние научного мышления на все стороны жизни общества. Возрастает его роль как фактора общественного развития. Достижения науки в 20 веке действительно велики. Они становятся непосредственно производительными силами, позволяющими человеку все глубже понимать тайны природы. Важнейшим шагом в этом направлении является позитивное отношение к человеческому фактору и его духовным ценностям. Чтобы в полной мере использовать эти возможности, люди не должны верить во всякого рода измышления и продажные идеи, они должны верить только в науку, глубоко овладевать ею и применять ее в своей личной и общественной жизни.

Abstract: In this article, we report that religious activism: religious influences on social change. A characteristic feature of the modern reality is that the influence of scientific thinking on all aspects of society is increasing sharply. Its role as a factor of social development is increasing. The achievements of science in the 20th century are

really great. They become directly productive forces, allowing a person to understand the secrets of nature more and more deeply. The most important step in this direction is a positive attitude towards the human factor and its spiritual values. In order to make full use of these opportunities, people should not believe in all kinds of fabrications and corrupt ideas, they should believe only in science, master it deeply, and apply it to their personal and social life.

Kalit so'zlar: Madaniyat, dinshunoslik, e'tiqod g'ayri tabiiy kuchlar, harakatlar strategiyasi

Key words: Culture, religion, faith, supernatural forces, action strategy

Ключевые слова: Культура, религия, вера, сверхъестественные силы, стратегия действий.

“Biz din bundan buyon ham aholini eng oliy ruhiy, axloqiy va ma'naviy qadryatlardan, tarixiy va madaniy merosdan bahramand qilishi tarafdorimiz Lekin biz hech qachon diniy davlatlar hokimiyati uchun kurashga, siyosat, iqtisodiyot va qonunshunoslikka aralshish uchun bayroq bo'lishga yo'l qo'ymaymiz.” Islom Karimov Abdug'aniyovich

Jamiyat paydo bo'lgandan buyon inson rang-barang tabiat, turli-tuman hodisalar hamda voqealarni bilishga intilib kelgan. Inson koinotda o'z mavqeyini aniqlash maqsadida yaxshi yomonni ezgulik va yovuzlikni haqiqat va soxtalikni, muhabbat nafratni farqlashga ularning mohiyati sabablari tushunishga harakat qilib, har xil tasavvur va qarashlarni yaratgan. Ammo bunday o'y fikrlar dunyo qarashlar har doim ham tog'ri va haqqoniy bo'lavermasdan ko'p xollarda kishini soxta tasavvurlari orqali nodonlik turiga ilintirgan, uni g'ayrilmiy tusunchalar doirasiga tortib ko'r ko'rona itoatkorlikka olib kelgan shu bilan biragalikda ijtimoiy taraqqoiyotning eng muhim omili hisoblangan inson o'z tafakkuri bilan olamdagi buyum va hodisalar, ijtimoiy voqealar qilib munosabatlarning haqiqiy mohiyatini tog'ri idrok qilib ijobiy bilimlarga ega bo'lgan. Dinlarning kelib chiqishi turli²⁴

Madaniyatlarda turlicha kechgan. Ayrim dinlar ijtimoiy tartibni belgilab kelgan bo'lsa, boshqalari insonning ichki kechinmalari va ruhiyatini tartibga solishni ko'zlaydi. Din“ so'zini ba'zi hollarda „e'tiqod“ ma'nosida ham qo'llashadi, lekin bu doim o'rinli emas, zero e'tiqod shaxsiy ishonchdan iboratdir, aslo ijtimoiy tizim emas. Din – xudo yoki xudolar, g'ayritabiiy kuchlar mavjudligiga ishonish. Din muayyan ta'limotlar, his-tuyg'ular, toat-ibodatlar va diniy tashkilotlarning faoliyatlari orqali namoyon bo'ladigan, olam, hayot yaratilishini tasavvur qilishning alohida tarzi, uni idrok etishning o'ziga xos usuli. Dinning paydo bo'lishi haqida yagona fikr yo'q. Islom dini ta'limotiga ko'ra, din – Alloh tomonidan o'z payg'ambarlari orqali bashariyat olamiga joriy etilajagi zarur bo'lgan ilohiy qonunlardir. Tabiat va insonni

²⁴ISLOM KARIMOV ABDUG'ANIYVICH YUKSAK MA'NAVİYAT YENGILMAS KUCH ASARI 2008 yil

yaratgan, ayni vaqtda insonga to‘g‘ri, haqiqiy hayot yo‘lini ko‘rsatadigan va o‘rgatadigan ilohiy qudratga ishonchni ifoda etadigan ta‘limotdir. Ko‘p asrlik milliy va diniy qadriyatlarimizni asrab-avaylash, dunyo ilm-fani va madaniyati rivojiga ulkan hissa qo‘shgan ajdodlarimizning bebaho merosini o‘rganish, uning asosida yoshlarni komil inson etib tarbiyalash jamiyatda barqaror ijtimoiy-ma‘naviy muhitni ta‘minlashning muhim shartlaridan biri hisoblanadi. So‘nggi yillarda mamlakatimizda tashkil etilgan Islom sivilizatsiyasi markazi, Islom akademiyasi, Mir Arab oliy madrasasi, Imom Buxoriy va Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazlari boy ilmiy-tarixiy merosimizni o‘rganish va targ‘ib qilishga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, dunyoda ro‘y berayotgan voqea-hodisalar va ijtimoiy-siyosiy vaziyatning tahlili diniy-ma‘rifiy sohadagi faoliyat samaradorligini oshirishni va malakali kadrlar tayyorlashning yaxlit tizimini yaratishni taqozo etmoqda. Xalqimizga azal-azaldan xos bo‘lgan ma‘rifatparvarlik, bag‘rikenglik, mehr-muruvvat, bunyodkorlik kabi ezgu fazilatlar va qadriyatlarimizni keng targ‘ib qilish, jamiyatda ijtimoiy-ma‘naviy muhit barqarorligini ta‘minlashda diniy-ma‘rifiy soha vakillarining o‘rni va ishtirokini oshirish hamda 2017 — 2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasiga muvofiq:

1. Quyidagilar diniy-ma‘rifiy soha faoliyatini tubdan takomillashtirishning ustuvor yo‘nalishlari etib belgilansin:

“jaholatga qarshi ma‘rifat” ulug‘vor g‘oya asosida dinning asl insonparvarlik mohiyatini, ezgulik, tinchlik va insoniylik kabi fazilatlar azaliy qadriyatlarimiz ifodasi ekanligini keng yoritish va bu sohadagi ilmiy-ma‘rifiy faoliyatni jadal tashkil etish;

islom va jahon sivilizatsiyasiga bebaho hissa qo‘shgan ajdodlarimizning boy madaniy merosini chuqur o‘rganish asosida yoshlarning ongu tafakkurini shakllantirish;

dinni zo‘ravonlik va qon to‘kish bilan bir qatarga qo‘yadigan buzg‘unchi yot g‘oyalarning asl mohiyati va maqsadlari haqida aholining, ayniqsa, yoshlarning xabardorlik darajasini oshirish;

jamiyatda milliy va diniy qadriyatlarimizga yot bo‘lgan g‘oyalarga nisbatan toqatsizlik muhitini shakllantirish;

jamiyatda bag‘rikenglik, o‘zaro hurmat, mehr-oqibat, tinchlik va totuvlikni, ijtimoiy-ma‘naviy muhit barqarorligini ta‘minlashda diniy-ma‘rifiy soha vakillarining daxldorlik hissi va ishtirokini yanada oshirish;

diniy-ma‘rifiy tashkilotlarning moddiy-texnika ta‘minotini mustahkamlash, soha vakillari mehnatini munosib rag‘batlantirish va ijtimoiy himoyasini kuchaytirish; globallashuv sharoitida jamiyatimizdagi ijtimoiy-ma‘naviy muhit barqarorligi va e‘tiqod erkinligiga tahdid tug‘dirishi mumkin bo‘lgan omillarni barvaqt aniqlash va

oldini olishga qaratilgan axborot-tahliliy faoliyatni kuchaytirish.niy va dunyoviy bilimlar uyg'unligini rivojlantirish asosida ta'lim sifatini oshirish, diniy-ma'rifiy sohada malakali kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirishning yaxlit tizimini yaratish., muayyan davrning o'z moddiy, ma'naviy ehtiyojlari bo'ladi. Bu ehtiyojlar jamiyat hayotining barcha jabhasiga o'z talablarini qo'yadi. Insonning ibtidoiy jamoa tuzumidan hozirgi ilmiy-texnika inqilobi davrigacha bo'lgan taraqqiyoti,oddiy tosh va yog'och qurollaridan zamonaviy avtomatika, kompyuterlar va atom energetikasi, ibtidoiy chaylalardan yirik shaharlargacha,ko'chmanchi urug'-qabilalardan buyuk millat va elatlargacha ibtidoiy nodonlikdan koinot sirlarini o'rganar ekanmiz o'tgan tarix sahifalarini varaqlab son-sanoqsiz ijobiy va salbiy ezgulik va vahshiylik,jasurona va fojiali voqealarga guvoh bo'lamiz.Hozirgi davrda har bir inson muayyan e'tiqod aniq umid va ezgu niyyatlarga ega va inson jamiyatda tutgan o'rnini shaxsning dunyosini ifodalovchi o'zaro uzviy bog'lanadigan e'tiqod ya'ni iymon huquq burch diyonat vijdon adolat halollik kabi qadriyatlar orqali idrok qilish mumkin. Zamona zayli bolaga ism berish odatlariga ham ta'sir ko'rsatadi, davriga xos ismlar zaxirasini shakllantiradi. Biroq bu inson ta'siridan, uning ongli aralashuvidan tamomila tashqari jarayon emas. Mustaqillik yillarida mamlakatimizda ham axborot resurslaridan foydalanish, axborot almashinuvi va umuman, axborotlashtirishga doir qonun xujjatlari majmui shakllantirildi. Jumladan, «Axborotlashtirish to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Qonunining 4-moddasida «Axborotlashtirish sohasidagi davlat siyosati axborot resurslari, axborot texnologiyalari va axborot tizimlarini rivojlantirish hamda takomillashtirishning zamonaviy jahon tamoyillarini hisobga olgan holda milliy axborot tizimini yaratishga qaratilgan» – degan qoida o'z aksini topgan. Hozirda mazkur yo'nalishdagi konunchilik amaliyoti boshqa davlatlar siyosatida ham keng o'rin egallagan.²⁵

Zero, axborot xurujlari avj olib, O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti Islom Karimov ta'biri bilan aytganda, «mafura poligonlari yadro poligonlaridan ham ko'proq kuchga ega» bo'lgan bugungi kunda axborot sohasi bilan bog'liq jarayonlarga alohida e'tiborni qaratish – inson, jamiyat va davlat ma'naviymadaniy xavfsizligi va barqarorligining muhim shartidir.XXI asr axborot asri deb e'tirof etilayotgani bejiz emas.²⁶

Insoniyat tarixida ma'lumotning muhimlik darajasi bu kabi yuqori cho'qqilarni zabt etmagan edi. Insonlarni yangi bilimlarni egallashga qiziqishi tobora ortib borayotgan globallashtirish jarayonida ijtimoiy ongning zaharlashga qaratilgan tajovuzlar, mamlakatning axborot boshqaruvini izdan chiqarishga urinishlar tobora ortib

²⁵ "Biz muqaddas dinimizni azaliy qadriyatlarimiz mujassamining ifodasi sifatida behad qadrlaymiz. Biz muqaddas dinimizni zo'ravonlik va qon to'kish bilan bir qatarga qo'yadiganlarni qat'iy qoralaymiz va ular bilan hech qachon murosala qila olmaymiz –Shavkat Mirzayev BMTda diniy bag'rikenglik to'g'risidagi rezolyutsiyani qabul qilish taklifini kiritdi

²⁶ Uilyam Gibsonning «Neyromant»asari 1984-1988

bormoqda. Bunda yoshlarning axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish madaniyatini yuksaltirish orqali ularda turli mafkuraviy tahdidlarga, xususan, diniy ekstremizm, terrorizm, «ommaviy madaniyat» va boshqa yot g'oyalarga qarshi mustahkam immunitetni shakllantirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bunday jarayonlarni amalga oshirishda esa kibermakon qulay muhit manbaiga aylanib ulgurgan. Kibermakon dunyo kompyuter tarmoqlarining «virtual» umumiy majmui. Ushbu atama 1984 yilda Uilyam Gibsonning «Neyromant» («Neuromancer») romanida qo'llanilgan, hozir esa global axborot makonini ifodalash uchun ishlatiladi. Telefon suhbatlari, «chatlar», turli onlayn bahslar, kompyuter aloqasi kibermakonda amalga oshirilmoqda.

Jamiyatning ilg'or ziyoli qatlami bunday milliy masalalarda sergak bo'lishi, birda nomuvofiq, birda nomunosib ko'ringan jarayonlarda o'zini daxldor sezishi lozim. Respublikamiz mustaqillikga erishgandan so'ng barcha xurofiy ta'limot va tushunchalardan ozod umuminsoniy g'oyalar va milliy xususiyatlarni o'zida mujassamlashtirilgan yangi jamiyat qurishga kirishdi. Abu Rayhon Beruniy “Agar ilm fan nur sohib turmasa, yaxshilikni yomonlikdan va yomonlikni yaxshilikdan farq etish mushkul bo'lib qolar edi”, deb bejiz aytmagan. Diniy mafkura to'liq hukmronlik qilgan o'rta asrlarda feodalizm tizimi yuzaga kelishi inson erkinligi va tafakkuri ma'naviy jihatdan aqidaviylik qonun qoidalarga bo'ysundirilgan. Misol uchun xristian dinining ilohiyati va falsafasi inson muammolariga alohida e'tibor beradi. Uning Xudosi odam shaklda bo'lib insonning barcha tabiati va faoliyati xudo obraziga bo'ysuntirildi. Ammo jahon dinlaridagi yagona parvardigor obrazi diniy ta'limotga binoan eng oliy darajadagi ideal sifatida namoyon bo'ladi. Shu jumladan diniy tafakurlarning ta'siri yevropaga ta'sir qilmay osiyoga ham ta'sir qilgan yana shuni bilishimiz mumkinki O'zbekistonga ham ta'sir qilmay qolmagan. Mustaqillikdan so'ng islom diniga alohida e'tibor qaratilmoqda. Respublikamiz miqiyosida O'zbekiston Islom akademiyasi va Toshkent Islom universiteti negizida **O'zbekiston xalqaro Islom akademiyasi** tashkil etildi. Qoraqalpog'iston Respublikasi, Samarqand, Namangan va Surxondaryo viloyatlarida Akademiya tarkibidagi malaka oshirish Markazi hududiy filiallari tashkil etildi. O'zbekiston xalqaro Islom akademiyasi huzurida **“Ziyo” media-markazi** tashkil etilib, u ajdodlarimizning diniy-ilmiy merosini keng targ'ib qilish, dinning haqiqiy insonparvarlik maqsadini hamda diniy-ma'rifiy hayotda sodir bo'layotgan yangiliklardan keng jamoatchilikni xabardor qilib borishni ta'minlovchi asosiy media-tuzilma hisoblanadi. O'zbekiston musulmonlari idorasi huzurida **“Vaqf” xayriya jamoat fondi** tashkil etildi. Uning asosiy vazifasi masjidlar, ziyoratgohlar, muqaddas qadamjolar va shu kabi boshqa obyektlarning rekonstruksiyasini moliyalashtirish, ularni moddiy-texnik bazasini yaxshilash hamda ushbu soha xodimlarini moddiy qo'llab-quvvatlashdan iboratdir.

Xulosa: Demak mustaqil respublikamizning porloq kelajagi, xalqimizning to'q farovon turmush tarzi uchun fan-texnika va ilm-ma'rifat bilan bevosita bog'liqligini ko'rishimiz mumkin. Insonning mohiyati jamiyatning mohiyati bilan o'zaro bog'liq. Hur O'zbekistonimizning chinakam porloq kelajagini o'ylasak, Asosiy Qonun ya'ni Konstitutsiyaga tayanib xalqimizning madaniy ma'naviy hayotiga davrimizning qudratli kuchiga aylangan fan texnika taraqqiyotiga ma'rifatning barcha sohalariga katta e'tibor berishimiz, uni moddiy tomondan qo'llab quvvatlashimiz zarur. Mustaqillikka erishgan dastlabki yillardagi va o'tish davridagi qiyinchiliklar ortda qoldi. Milliy ma'naviyatimizning qadimiy ildizlari, shu jumladan islomiy qadriyatlari, noyob va betakror namunalarini tadqiq etish, ularni bugungi kun talablari bilan bog'liq holda boyitib targ'ib etishning yangi bunyod etilayotgan fuqarolik jamiyati uchun ahamiyati kattadir. Istiqlol yillarida buyuk bobokalonlarimizning ma'naviy merosini tadqiq etish, asarlarini nashr qilish, yubileylarini nishonlash mamlakatimizda odat tusiga kirib, millatimizning har tomonlama uyg'onib, kamol topishiga keng imkoniyat yaratmoqda.²⁷

Xususan islom falsafasi asarlarini, diniy ulamo va allomalarning merosini nashr qilish, o'rganish, targ'ib etish xalqimizni islomiy qadriyatlardan baxramand qilishga katta yo'l ochdi. VIII-XII asrlar butun musulmon jamiyatida fan va madaniyat, ilm va tafakkur rivojlangan bir davr bo'ldi. Bu davrda diniy bilimlar bilan bir qatorda dunyoviy ilmlar ham o'z rivojiga ega bo'ldi. Islom dini - Arabiston yarim oroli dorasidan chiqib, taraqqiy etgan jahon diniga aylandi. Islomning din sifatida Shakllanib, rivojlanishi aynan Shu davrlarga to'g'ri keladi. Albatta, bunga turli mintaqalardagi jarayonlar o'z ta'sirini ko'rsatdi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Iso Jabbarov. Sanjar Jabbarov. JAHON DINLAR YARIXI TOSHKENT “O'ZBEKISTON” 2002
2. Muratov D., Alimova M., Karimov J. Dinshunoslik, darslik.— Toshkent, «Navro'z» nashriyoti, 2019. – 264 b.
- 3.<https://uz.wikipedia.org/wiki/Din>
- 4.<https://lex.uz/acts/-3686277>
- 5.<https://strategy.uz/index.php?news=1014&lang=uz>

²⁷ Imom al-Buxoriy avlodlarga boy va qimmatli ilmiy meros qoldirgan bo'lib, u kishi yozgan asarlarning soni yigirmadan ortiq bo'lib, “al-Jomi' as-sahih” hadislar to'plamini butun dunyoga mashhurdir. 1200 yildan shu yilgacha ham foydanib kelishgan.

TOK KASSALIKLARIDAN QORA CHIRISH KASSALIGIGA QARSHI KURASHISH YOLLARI VA VOSITALARI

Mamajonova Muhlisa Odiljon qizi

Farg'ona davlat universiteti magistranti

mmamajonova779@gmail.com

Annotatsiya: Tokning keng tarqalgan kasalliklaridan biri xloroz kasalligi hosilning kamayishiga, mahsulot sifatining buzilishiga, tokning nobud bo'lishiga olib keladi. Shuning uchun, ushbu maqolada xloroz kasalligini keltirib chiqaruvchi omillar, kasallikning namoyon bo'lish belgilarini o'rganib chiqqan holda, qarshi kurash usullaridan foydalanishni yo'lga qo'yamiz.

Kalit so'zlar: Xloroz, kasallik, patogen mikroorganizm, xloroplast, barg, novda, oziq modda, tuproq, suv, temir kuporasi, o'g'it.

WAYS AND MEANS OF COMBATING BLACK ROT FROM VINE CASHIERS

Mamajonova Muhlisa Odiljon qizi

Fergana State University student

mmamajonova779@gmail.com

Abstract: One of the most common diseases of the current is chlorosis, which leads to reduced yields, poor product quality and loss of current. Therefore, in this article, we will study the factors that cause chlorosis, the symptoms of the disease, and the use of control methods.

Keywords: Chlorosis, disease, pathogenic microorganism, chloroplast, leaf, twig, nutrient, soil, water, iron sulphate, fertilizer.

So'ngi yillarda O'zbekiston Respublikasida uzumchilikni rivojlantirish, hosildorligini sifat va miqdor jihatdan oshirishga katta e'tibor qaratilib kelinmoqda. Shunday bo'lsada, tokda uchraydigan turli xil kasalliklar sababli, uzum hosilining ko'pgina qismiga zarar yetmoqda. Bu esa, o'z navbatida uzum mahsulotlarining sifatini pasayishiga olib keladi. Tokda ko'p uchraydigan shunday kasalliklardan biri xloroz kasalligi hisoblanadi [1-6].

Ushbu kasallik bilan zararlangan tokning tashqi belgilariga e'tibor bersak, barglari asta-sekin o'zining yashil rangini yo'qotib borayotganligini kuzatishimiz

mumkun. Kasallik qo'zg'atuvchi patogen mikroorganizmlarning salbiy ta'siri natijasida tokning barg hujayralarida xloroplastlar keskin kamayib ketishi oqibatida ular rangsizlanib qoladi [7-12]. Dastlab, barglar sarg'ish-yashil, keyinchalik esa oqarib, sarg'ayib ketadi. Ko'p hollarda novdalardagi barcha barglar sar'ayadi, lekin faqat bargning asosiy tomiri yonidagi qismlargina yashilligicha qoladi. Kasallik kuchli rivojlanganda barglar sekin-asta qo'ng'irlashib qoladi. Natijada novdalar o'sshishdan to'xtaydi, ingichka, kalta bo'lib qoladi. Ba'zan tok tuplari kasallik ta'sirida nobud bo'lib, tokzorlar siyraklashib ketishi mumkun [13-16].

Xloroz bilan kasallanish tokning gullash davriga to'g'ri kelib qolsa juda xavfli hisoblanadi. Chunki, uzumlar umuman tugmay qolishi yoki mayda bo'lib qolishi mumkun [17].

Kasallikning paydo bo'lishiga turli xil omillar sabab bo'ladi. Shulardan biri, yer osti suvlarining ko'tarilishi ta'sirida ohakning ko'p miqdorda erishi kuzatiladi, natijada ildizlar chiriydi [18]. Bu esa xloroz kasalligining paydo bo'lishiga sababchi bo'ladi. Shuningdek, tuproqda tuz ko'pligi, temir, marganes moddalari yetishmasligi, tuproqning esa sernam yoki juda quruqligi ham kasallikni keltirib chiqarishi mumkun.

Xloroz kasalligini keltirib chiqaruvchi omillari hisobga olgan holda, kasallikni oldini olishimiz zarur. Buning uchun esa birinchi navbatda tuproq-suv balansiga e'tibor berish lozim. Kasallikka qarshi kurash sifatida 2 xil usuldan foydalanamiz [19-24].

Birinchi usul agrotexnik tadbirlarni o'z vaqtida o'tkazish lozim. Bularga tokni gullashdan oldin va keyin xomtok qilish, kasallikka chidamli uzum navlarini ekish, tuproq strukturasini hisobga olgan holda organik va mineral o'g'itlarni solish, yer osti suvlarining joylashishini hisobga olgan holda sug'orish ishlarini amalga oshirish kiradi. Ko'chat uchun olinayotgan qalamchalar xloroz kasalligi bilan zararlanmagan tok novdalaridan tayyorlanishi lozim [25].

Ikkinchi usul kimyoviy kurash sifatida toklar ostiga temir kuporasi solish tavsiya etiladi. Buning uchun tok tupi atrofida 70-80 sm radiusda, chuqurligi 30-40 sm bo'lgan ariqcha qazilib, har bir tupga 200-400 gr temir kuporasi kukunidan solinadi. So'ng ariqchaga suv quyilib, tuproq bilan ko'miladi [26].

Tok o'tkazilgandan keyingi dastlabki yillarda bir yillik novdalar kesib, muayyan tup uchun qabul qilingan shakl hosil qilinadi, so'ngra keyingi yillarda, bir yillik novdalarni kesib tashlab va qisqartirib, shuningdek keraksiz ko'p yillik shoxlarni kesib tashlab, bu shakl tok tupining butun hayoti davomida saqlanadi. Kesish tok tupining yer ustki qismi bilan uning ildiz tizimi o'rtasida to'g'ri nisbat bo'lishini ta'minlaydi. Kesishda tok tupida ma'lum miqdorda kurtak qoldirib, hosil berishi va o'sish darajasi tartibga solinadi. Tokni kesish - tokni parvarish qilishni,

ko‘mish, bog‘lash, homtok qilish kabilarni osonlashtiradi, shuningdek hosildorlikni kamaytirmagan holda uni asta-sekin yoshartirish imkonini beradi. Bundan tashqari tok kesish tokdagi qutblikka qarshi kurash, tokning vegetativ va generativ qismlarining o‘shish kuchini tartibga solishga hamda vegetativ organlari va hosil beruvchi organlarning ma‘lum oraliqda yoyilishi hamda joylashishiga yordam beradi.

Tokdagi qutblilik hodisasi tupning yuqori qismlarida joylashgan qismlarning kuchli o‘shishga intilishida namoyon bo‘ladi. Tokdagi qutblilikka qarshi kurashning bir qancha usullari mavjud bo‘lib, ya‘ni novdalarni kalta kesish, meva novdalarini gorizontol holda bog‘lash yoki ularni yoy holida egish, o‘rinbosar bo‘toqlar hosil qilish va burchak hamda yashirin kurtaklarning rivojlanishini tezlashtirish kabilardan iboratdir.

Hosil berish uchun novdalarni kalta qoldirib kesish eng qadimgi oddiy usuldir. U tok tuplariga kamroq kurtak qoldirib shakl berishda va tok issiqxonalarda o‘stirilganda qo‘llaniladi.

Toklarda qutblikka qarshi kurashning eng samarali usuli ularni o‘rinbosar bo‘toq qoldirib kesish hisoblanadi. Ular kalta (ikki-uchta kurtak qoldirib) kesiladi va meva novdasidan pastda qoldiriladi hamda ular bilan birga hosil beruvchi madangli zang hosil qilinadi.

Tokdagi qutblikka qarshi kurashning to‘rtinchi usuli uzun qari zanglar asosidagi yashirin kurtaklarning rivojlanishini tezlashtirishdan iborat.

Shu davrlarga muvofiq ravishda tok kesishning vazifalari ham o‘zgarib boradi. Masalan, yoshlik davrida tok tupini tashkil qilish uchun kesiladi, hosil berish davrida yuqori va sifatli hosil olish uchun kesiladi va tabiiy qarish davrida yoshartirish uchun kesiladi. O‘zbekiston sharoitida ko‘miladigan toklar bir yillik novdalari pishib, ko‘mishdan oldin kuzda kesiladi, ko‘milmaydigan toklar esa erta bahorda shira harakati boshlanishidan oldin kesiladi. Turli navlarning hosil bershidagi xususiyatlarini, shuningdek joyning tabiiy sharoitini va agrotexnika darajasini hisobga olib, novdlar kalta, o‘rtacha uzun va uzun kesiladi. Kalta kesishda 2-4 tagacha, o‘rtacha kesishda 8-10 ta, uzun kesishda esa 15-20 tagacha kurtak qoldiriladi. Kesish uzunligini belgilashda tupdagi kurtaklarning umumiy soni, shuningdek tokdan olinadigan va mo‘ljallangan hosil hisobga olinadi. Tuplarning kurtak yuki deganda, kesishda tup va gektar hisobiga qoldiriladigan kurtaklarning umumiy soni, novda yuki deganda ortiqcha yashil (xom) novdalar olib tashlangandan keyin tup va gektar hisobiga qoldirilgan novdalarning o‘rtacha soni tushuniladi. Kesish vaqtida novdalarni olib tashlashda meva beradigan novdalar qancha ko‘p qoldirilsa uzumdan shuncha ko‘p hosil olishga katta imkoniyat tug‘iladi. Tupdagi novdalarni kalta va uzun kesib, tup va gektar hisobiga aniq miqdorda kurtak qoldirish mumkin, ya‘ni kalta kesilganda novdalar ko‘p, uzun

kesilganda esa kam qoldiriladi. Ammo, O'zbekiston sharoitida tuplarga katta va yirik o'lchamlarda shakl berilganda, novdalarni faqat uzun va o'rtacha kesib bunday yukka erishish mumkin. Faqat o'rinbosar bo'toqlargina kalta kesiladi. Kuzatishlar natijasida shunday xulosa qilish mumkinki, tokning xloroz kasalligini keltirib chiqaruvchi asosiy omillardan biri oziq moddalarning yetishmasligi va tuproqda eriydigan ohak keragidan ortiqcha bo'lishi hisoblanadi. Shularni hisobga olgan holda, qarshi kurash sifatida juda oddiy, lekin samarali hisoblangan birinchi usuldan foydalanganimizda, tokning kasallikka chalinishini oldini olgan bo'lamiz. Shu bilan birgalikda tokning dastlabki o'suv davridan boshlab agrotexnika tadbirlarini o'z vaqtida sifatli amalga oshirish orqali kasallikka chidamli bo'lgan uzum yetishtirish imkoniyatiga ega bo'lamiz [27-30]. Ikkinchi usul esa kasallikka chalinish ehtimolini juda pasaytiradi, chunki qo'llaniladigan kimyoviy preparatlar tez ta'sir etadi. Ko'rinib turibdiki, ikki usul ham juda samarali, shunday ekan, ikki usuldan ham foydanish tavsiya etiladi.

Kurash choralari: Tokzorlarni chuqur haydash, o'simliklarga 1 % li bordo suyuqligi bilan ishlov berish, chidamli navlarni yetishtirish va ekish, sifatli qilib xomtok o'tkazish, kasallangan o'simlik koldiqlarini va mevani yo'qotish kerak.

Tokni dog'li nekroz kasalligi: Kasallik qo'zg'atuvchisi *Rhacodiella virus Sterend* zamburug'i. Bu kasallik yosh ko'chatlarni quritadi. Kasallik ko'chatlarni payvand osti va payvand usti qismlarini kasallantiradi. Kasallikni xarakterli belgisi to'q qizg'ish qora dog'dan iborat bo'lib lub va yog'ochli qismini zararlaydi. Dog'larni hajmi 1 dan 50 mm gacha. O'simlikni kasallangan qismlarida yaltiroq, keyinchalik qo'ng'ir tusga kiruvchi ko'p hujayrali mitsseliysi rivojlanadi.

Namgarchilik sharoitida po'stloqni ustki qismida shoxlanuvchi konidiyabandlarda bir hujayrali dumaloq yoki oval ko'rinishda och qizg'ish konidiyasi paydo bo'ladi. Bu konidiyalar orqali kasallik tarqaladi. Zamburug' mitseliy holatida qishlaydi. Bahorda o'simlik po'stlog'ida tok tuplarida zamburug'ni xaltali stadiyasi meva tanasi paydo bo'ladi. Zamburug'ni meva tanasi hisoblangan apotetsiyasi orqali sporalari yoz va kuz faslida tarqaladi. Zamburug'ni rivojlanishi novdalarda qish davrida ham davom etadi. Kasallangan payvandtag va payvand ustki materiallarda qishlash vaqtida patogen rivojlanadi.

Kurash choralari. Payvandtag va payvand ustki materiallarni 3-6°C daraja haroratda xonalarda saqlash kerak. Ko'chatlarni podvallarda ildizini qumga ko'milgan holatida 5 % li nam holatida saqlash zarur. Dog'li nekroz bilan kasallangan ko'chatlarni ekishdan oldin ajratib olish kerak. Ko'chat tayyorlanadigan materiallarni 1 % li DNOK bilan ishlash tavsiya etiladi.

Tokni bakteriyali rak kasalligi. Kasallik qo'zg'atuvchisi – *Pseudomonas tumifaciens* Sm.et. Towns. bakteriyasi. Bu kasallik barcha uzumchilik mintaqalarida keng tarqalgan bo'lib, kuchli tarqalgan hududlarga Gruziya, Krasnadar o'lkasi kiradi.

Kasallik bilan asosan o'simlikni yer ustki qismi ayniqsa ildiz bo'g'zi kasallanadi. Kasallik boshlanishida po'stloq ostida bir necha mm yumshoq oq shish paydo bo'ladi. Ular keyinchalik o'sib kattiq holatga aylanadi, po'stloqni yorib po'stloq sirtiga chiqadi. Shishni sirti notekis g'adir – budir bo'lib, rangi o'zgaradi. Yoshiga qarab sarg'ish, to'q jigarrang bo'lib qorayadi. Kuzga yoki qishga kelib shishlar yorilib ketadi. O'simlikni kasallangan qismi birlashib 10-20 yoki 30 sm gacha kattalashadi.

O'simlikni ildiz bo'g'zida katta shish paydo bo'ladi. Pitomniklardagi ko'chatlarda shishlar ildizlarda ham paydo bo'lishi mumkin. Bakterioz bilan kasallangan o'simlik o'sishdan juda orqada qoladi, natijada hosildorlik keskin kamayadi. O'simlik kuchli zararlenganda qurib qolishi mumkin. Kasallik qo'zg'atuvchi bakteriya o'simlik po'stlog'iga mexanik zararlangan joylar orqali kiradi. Bakteriya sporalari zararlangan shishdan sochilib tarqalishi natijasida tuproqda saqlanadi.

Kurash choralari: Proflaktika tariqasida qalamchalarni sog'lom o'simlikdan tayyorlash kerak. Bakterioz bilan kasallangan ko'chatlarni ajratib olib kuydirish. Ko'chat kovlab olinadigan uchastkalarda bakterioz bilan kasallangan ko'chatlar uchrasa sog'lom ko'chatlarni dizenfeksiyalash. Mevaga kirgan o'simlikni zararlangan a'zolarini kesib tashlash va 20 %li mis kuporosi va naftenat bilan dizenfeksiyalash kerak.

Tokni virus kasalliklari. Tokda virus kasalliklaridan kalta bo'g'inlik va yuqumli xloroz uchraydi.

Kalta bo'g'inlik - kasallikni belgisi novdani o'sishini susaytirib bo'g'in oralig'i qisqartiradi. Odatda ikkilamchi novdalari 2 -3 ta kurtak bilan ikkilamchi va uchlamchi bo'g'inlarni hosil qiladi. Kasallangan o'simlikni barglari maydalashadi, barglari ipsimon holatga kirib sarg'ayib tovlanadi. Kasallikni belgisi o'suv davrini oxirlarida yo'qolishi mumkin. Kasallangan o'simlikni ildizi o'sishdan to'xtaydi va nobud bo'ladi. Kasallikni yuqtiruvchi nematoda va qalamcha materiallari hisoblanadi.

Yuqumli xloroz - Kasallikni belgisi bahorda bargni limonsimon sarg'ish yoki to'q ko'k rangda bo'lishi bilan xarakterlanadi va tomirlari rangsizlanadi. Kasallangan o'simlik sog'lom o'simlikdan keskin farqlanib, bo'g'in oralig'i qisqaradi.

Xlorozli mozaika. Bu kasallik kurtak paydo bo'lishidan keyin rivojlanadi. Barglar sarg'ayib maydalashadi. Ob-havo harorati ko'tarilishi bilan kasallikni tashqi belgisi yo'qoladi.

Xloroz - Bunda barg sarg'ish ko'k rangga aylanadi. Barglar asta-sekin qo'ng'ir tusga kirib quriydi. Novdalar ingichkalashib kisqaradi. Xloroz o'simlikni asosan temir yetishmasligidan, ildiz qismini mexanik jarohatlanishi natijasida yuzaga keladi. Bunga qarshi kurash chorasi sifatida virus bilan kasallangan tok tuplarini yo'qotish

kerak. Umumiy kurash chorasi sifatida virussiz materiallardan foydalanish, iloji boricha qalamchalarni sog‘lom o‘simliklardan tayyorlash lozim.

Tok kasalliklariga qarshi kurash choralari. Yangi tokzorlarni tashkil etishda joy tepalik quruqroq yerlardan tanlanishi kerak; Ko‘chat uchun qalamchalar antraknoz kasalligi bilan zararlanmagan tok novdalaridan tayyorlanishi shart; toklar simbag‘azga ko‘tarilib o‘stirilishi zarur; Tok tuplarini kasallangan qismlari kesib olinib tokzorlardan tashqariga chiqarilib kuydiriladi; Kuzda toklarni ko‘mishdan oldin ularga temir kuporosini sulfat kislota qo‘shilgan 8-10 % li eritmasi bilan purkaladi; Erta bahorda barglar yozila boshlagan paytida toklarga 1 % bardo suyuqligi purkaladi. Kasallikni rivojlanish darajasiga qarab purkash ishlari har 10 kunda 1 marta qaytariladi; Kasallangan meva va o‘simlik koldiqlari daladan chiqarib tashlanishi va qator orasini chuqur haydash kerak; O‘z vaqtida sifatli xomtok qilib, mevali yangi novdalarni terib boylash kerak; Bordo suyuqligidan mis kuporosi bo‘yicha 10-15 kg/ga o‘suv davrida 6 martagacha purkash tavsiya etiladi, 10% Vektrani suspenszion konsentratidan 0,3 l/ga dan 3 martagacha purkash kerak, 70% li Topsin - M 10% li emulsion konsentratidan 1 l/ga dan 3 martagacha sepiladi, 22,5 % Folikur BT ni 0,25 l/ga dan 2 martagacha purkaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- [1] Sharapova M.M. “Uzumchilik sanoati” Buxoro-2006. 98-99 betlar.
- [2] U.I.Mamatov. “Uzum yetishtirish” “Agrobank” ATB. 2021. 77-78betlar.
- [3] A.Sheraliyev. Umumiy va qishloq xo‘jaligi fitopatologiyasi Toshkent “Talqin” 2008. 15-bet.
- [4] “Tok kasalliklari, zararkunandalari va ularga qarshi kurash”.“O‘zvinosanoat- xolding” xolding kompaniyasi.“Uzumsharobservis” unitar korxonasi.2013. 2-bet.
- [5] “Bog‘dorchilik” R.Yunusov va boshqalar. “O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati” nashriyoti. Toshkent.2016, 141-bet.
- [6] “Uzumchilik” Sh.Temurov. “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” davlat ilmiy nashriyoti. Toshkent 2002, 76-bet.
- [7] R.M.Abdullayev va boshqalar. “Uzum yetishtirish va mayiz quritishning zamonaviy texnologiyasi” O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi “Fan” nashriyoti. Toshkent 2011, 28-bet.
- [8] Djurayevich, K. K., KxudoynazarO'g'li, E. U., Sirozhevich, A. T., & Abdurashidovich, U. A. (2020). Complex Processing Of Lead-Containing Technogenic Waste From Mining And Metallurgical Industries In The Urals. *The American Journal of Engineering and Technology*, 2(09), 102-108.
- [9] Nasirov, U. F. (2020). Ochilov Sh. A., UmirzoqovA. A. Analysis of Development of Low-Power and Man-Made Gold Deposits. *International Journal of Academic and Applied Research (IJAAR) ISSN*, 2643-9603.

1.	BO‘LAJAK TEXNOLOGIK TA‘LIM YO‘NALISHI TALABALARINI KASBIY FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHDA MUSTAQIL TA‘LIMNING AHAMIYATI Z.I.Markayev	4
2.	O‘ZBEKISTONNING SAUDIYA ARABISTONI BILAN TASHQI SAVDOSI VA UNI KENGAYTIRISH YO‘LLARI Odiljonov Doniyor Abdullajon o‘g‘li O‘rinboyeva Sarvinoz Azim qizi	7
3.	TALABALARNING ONLINE ILOVALARDAN FOYDALANISH KOMPETENSIYASINI RIVOJLANISH USULLARI Madina Isakova	16
4.	ҚЎҚОН ХОНЛИГИ ДИПЛОМАТИЯСИДА ШАРҚОНА ЭТИКЕТ МАСАЛАЛАРИ Зухриддин Абдурахмонов	20
5.	THE IMPACT OF VIRTUAL REALITY ENVIRONMENTS ON ENGLISH PRONUNCIATION ACCURACY Shomurodova Mushtariybegim Zarifovna	25
6.	IMPROVING THE PROVISION OF ADMINISTRATIVE TERMS IN UZBEK-ENGLISH TRANSLATION DICTIONARIES Turdiev Islomjon Mamadaminovich	32
7.	ОНА ЗАМИНИМИЗ КУЛОЛЧИЛИК МАКТАБЛАРИ ВА УНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ Иноятлов Қутлуғжон Ҳамдамович	38
8.	BOLALARDA BOTULIZM KASALLIGINI KECHISH HOLATLARI VA EPIDEMIOLOGIK JARAYONI Axmedov A.A	46
9.	JISMONIY MADANIYAT VA SPORTNING IJTIMOIIY VAZIFALARI VA ULARNI AMALGA OSHIRISHNI BOSHQARISH Safarov Dilmurod Zoir o‘g‘li	50
10.	DZYUDUCHILARNING KUCH VA TEZKORLIK SIFATLARI VA ULARNI RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI Rustamov Elnor Baxtiyorovich	56
11.	ADVANTAGES OF EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS Jamolov Firuz Faxridinovich	63
12.	“KASRLAR” MAVZUSINI O‘QITISHDA “BUMERANG” TEXNOLOGIYASI O‘ktamova Ferangiz Shuhratovna	67
13.	QUALITIES OF STRENGTH AND SPEED OF JUDOKERS AND POSSIBILITIES OF THEIR DEVELOPMENT Xudoyqulova Gavhar To‘rayevna	74
14.	IJTIMOIIY TARMOQLARNING YOSHLAR XULQ-ATVORIGA TA‘SIRI Ibrohimjonova Zinnura Kamoliddin qizi	80
15.	INGLIZ TILINI IKKINCHI TIL SIFATIDA O‘RGANISH: BUGUNGI KUN TALABI Zuxriddinova Dilshoda Nuriddin qizi	83
16.	MARKAZIY OSIYO VA KAVKAZ MINTAQASIDAGI XAVFSIZLIK MASALALARI: O‘ZBEKISTON VA OZARBAYJONNING O‘ZARO HAMKORLIGI Islomov Abdulaziz Latif o‘g‘li	85
17.	OLIGOFRENOPEdagog KASB MAHORATI VA TA‘LIM OLUVCHILARNING	89

O'QUV JARAYONLARINI O'RGANISH

Yunusov Mirsaid Xudayarovich

18.	THE PSYCHOLOGICAL, PEDAGOGICAL, AND METHODOLOGICAL FEATURES OF FORMING SCIENTIFIC LITERACY IN STUDENTS BASED ON THE STEAM EDUCATIONAL TECHNOLOGY	96
19.	DAVLAT BANKLARI KAPITALINI BOSHQARISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH VA UNING MAMLAKAT IQTISODIYOTINI RIVOJLANTIRISHDAGI AHAMIYATI	102
20.	ALISHER NAVOIY ASARLARIDA XOJAGON TARIQATI HAQIDAGI QARASHLAR	105
21.	DARS MASHG'ULOTLARINI TASHKIL ETISHDA AN'ANAVIY O'QITISH USULLARI VA MULTIMEDIA TEXNIKASIDAN FOYDALANISH	109
22.	KARL POPPER FALSAFIY QARASHLARINING METODOLOGIYASI	115
23.	MUDDATIGA YETMAY TUG'ILGAN BOLALARDA OZIQLANISH VA PARVARISHNING BOLA HAYOTIDAGI TUTGAN O'RNI	120
24.	HUJAYRADAGI NEYRONLARNI MATEMATIK MODELASHTIRISH (FITZHUGH-NAGUMO MODEL)	123
25.	PEYORATIV BAHO KATEGORIYASINING IFODA VOSITALARI TASNIFI TAMOIYILLARI	127
26.	SAMARQAND DAVLAT MUZEY-QO'RIQXONASI ETNOGRAFIK KOLLEKSIYASI	134
27.	TO'G'RI BURCHAKLI UCHBURCHAK HAMDA ICHKI CHIZILGAN AYLANA RADIUSLARI O'RTASIDAGI BOG'LANISH	139
28.	IXTISOSLASHTIRILGAN YORDAMCHI MAKTABLARDA OLIGOFRENOPEDEGOG FAOLIYATIDAGI MUAMMOLAR VA YUTUQLAR	144
29.	ENHANCING ENGLISH LANGUAGE LEARNING THROUGH DIDACTIC GAMES FOR YOUNG SCHOOLCHILDREN	150
30.	EKOLOGIK XARAKATCHANLIK ASOSIDA ATROF-MUHITNI MUHOFAZA QILISH JARAYONLARI	156
31.	TIBBIY JIHOZLARNI KOMPYUTERLANGAN BOSHQARUV TIZIMINING AHAMIYATI	162
32.	JAMIYAT BARQARORLIGI VA XAVFSIZLIGIGA TAXDIDLARNING MAZMUN-MOHIIYATI	168

33.	ВОЗРОЖДАЯ ДИКУЮ ПРИРОДУ: АНАЛИЗ «ЛОБО» И «МУСТАНГА-ИНОХОДЦА» ЭРНЕСТА СЕТОН-ТОМПСОНА Буронова Дильноза Баходировна	175
34.	ГОДОВОЕ ДВИЖЕНИЕ СОЛНЦА НА РАЗЛИЧНЫХ ШИРОТАХ Алимжанова Дилбар Султаниязовна	178
35.	ФОРМИРОВАНИЕ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ НАВЫКОВ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ ЧЕРЕЗ ЗАДАЧИ ПО МАТЕМАТИКЕ Анварова Д.Р. Туленова К. Ж.	183
36.	MAKTABGASHA TA'LIM TASHKILOTI TARBIYACHILARIDA SOG'LOM TURMUSH TARZI VA MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING MAZMUNI, SHAKL VA METODLARI Rahmonqulova X.B	187
37.	ХУДОЖЕСТВЕННОЕ СРАВНЕНИЕ В СОЗДАНИИ ОБРАЗА ЖЕНЩИНЫ-МАТЕРИ Г.А.Усенова	192
38.	ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ПРИ ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ Икрамова Мунира Маруфжановна	198
39.	O'QUVCHILARDA AJDODLARIMIZ MILLIY-MA'NAVIY MEROSI TIZIMINI O'RGANISH Yulchiyev Sobirali Yuldashevich	202
40.	ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНЫХ МОДЕЛЕЙ И КОНЦЕПЦИЙ ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ ИНОСТРАННЫХ АРМИЙ Кучкаров Хусан Махкамбаевич	207
41.	МЕТОДЫ ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА: СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ И ТРАДИЦИИ Ширгазина Гульноза Солиева Ойгул Мамадалиева Гулбахор Арслонова Махлиё Мирзаюнусова З.И	216
42.	ТЕХНОЛОГИИ КОМАНДООБРАЗОВАНИЯ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ Султанова Лейла Камилова Н.Г	220
43.	REVIEW OF RESEARCH ON PERSONALITY DEVELOPMENTS Azizakhon Abdullajonovna Usmanova	224
44.	ВЛИЯНИЕ ГЛОБАЛИЗАЦИИ НА ЯЗЫКИ И КУЛЬТУРЫ И ЕЕ ВОЗДЕЙСТВИЕ НА ЭРГОНИМЫ Худайбергенова Умида Комилджановна	236
45.	МЕТОДЫ ЭЛЕКТРОННОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБУЧЕНИЯ В ВУЗЕ Юнусова Д.И	241
46.	O'ZBEKISTONDA HARBIY-VATANPARVARLIK HARAKATINI TASHKIL ETISHNING IJTIMOIIY MASALALARI Xayrullo Ikromov	247
47.	РОССИЯ ИМПЕРИЯСИ МУСТАМЛАКАЧИЛИГИ ДАВРИДА ФАРҒОНА ВИЛОЯТИГА ҚАРАШЛИ АНДИЖОН УЕЗДИДА ИЖТИМОИЙ – ИҚТИСОДИЙ, МАДАНИЙ САВДО МУНОСАБАТЛАРИ Базаров Касимжон	252
48.	DINIY HARAKATCHANLIK: DINIY TA'SIRLAR VA IJTIMOIIY	257

O’ZGARISHLAR

Jabborova Sayyora Muhammadqobilovna

Usmonova Shoxsanam Shavkatovna

Azimjonova Mohichexra, Qodirova Manzura, Xusniddinova Mohinur,

Sirojiddinova Umidalarning

49.

TOK KASSALIKLARIDAN QORA CHIRISH KASSALIGIGA QARSHI

KURASHISH YOLLARI VA VOSITALARI

Mamajonova Muhlisa Odiljon qizi

263

Eslatma! **“Interpretation and researches”** xalqaro ilmiy jurnaliga kiritilgan maqolalardagi raqamlar, ma’lumotlar haqqoniylikiga va keltirilgan iqtiboslar to’g’riligiga mualliflar shaxsan javobgardirlar.

International scientific journal
“Interpretation and researches”
xalqaro ilmiy jurnal
2024-yil 23(45)-son

© Mualliflar jamoasi, 20.12.2024. 273 bet.

© O‘zbekiston Respublikasi, Farg‘ona viloyati

© interpretationandresearches.uz